UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 04 08 07 008 2

BINDING SECT. JUL 23 1976

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DS
145
B45
v.2

Bernfeld, Simon
Sefer ha-dema'ot

7

Digitized by the Internet Archive
in 2026 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/seferhademaotmeo0000bern

שמעון ברנפלד / ספר הדמעות

Printed in Germany

Copyright 1924 by Verlag Eschkol A.-G., Berlin.

בית דפוס של אוסטרטג, מלניק ושותפיהם ברלין-קירכהיין נ.-ל.

ש מ ע ו ן ב ר נ פ ל ד

סֵפֶר הַדְּמָעוֹת

מאורעות הגזרות והרדיפות והשמדות

כרך שני

מזמן גזרת רינדפלייש עד שרפת האנוסים באנקונה
(נ"ח — שי"ו לאלף הששי)

ה ו צ א ת „א ש כ ו ל" / ב ר ל י ן, ת ר פ "ד

LIBRARY
MAY 27 1976
UNIVERSITY
DS
145
B45
v.2

תוכן הענינים

מבוא . . . . עמוד ט—לב

א. חללי ה„קרבן“:

הצעה היסטורית (עלילת חלול הקרבן בעיר רוטינגן; רינדפלייש וסיעתו; השמד במדינות בַוַריה, פרנקן ואוסטריה בשנת נ״ח לאלף הששי; המאורעות בקהלות רוטנבורג, ווירצבורג ונירנברג). קינה (לפייטן בלתי ידוע) על חרבן הקהלות. עוד קינה על מאורעות השמד לר׳ תמר בן מנחם. עוד קינה על הרבן הקהלות לר׳ משה בר אלעזר הכהן. עוד קינה על זה להרב ר׳ אברהם הלוי . . . . . עמוד לג—נט

ב. בלהות תכופות:

הצעה היסטורית (עלילת הדם בקהלות טירינגיה בשנת ס״ב לאלף הששי; גזירת ארמלדר במדינות גרמניה בשנת צ״ו וצ״ז; השמד במדינות פפאלץ בסבת עלילת הדם בשנת ק״ג). נאפנו נקיי הדעת על יחוד השם בעיר רייגבכיים. הרוגי ושרופי וישנזי. הרוגי גוטא. גרוש היהודים מצרפת. גזירת הרועים. קינה על קדושי בנוייש לר׳ שלמה בן יוסף. גזירת המצורעים. השמד במדינת נאבארה. קינה לר׳ יצחק בר שלמה על גזירת ארמלדר. הקדושים בגזירת שנת ק״ג . . . . עמוד ס—פו

ג. המגפה השחורה:

הצעה היסטורית (המגפה בארצות אירופה בשנות ק״ח — ק״י; עלילת הרעלת המים; הבדותא על דבר קשר היהודים בעיר טוליטולה ועל דבר שליחם יעקב פאסקאטו בשמברי; השמד במדינות פרובינצה, קטלוניה, ארגון וכו׳; תפיסת היהודים במדינת סאבויה ו„הודאתם“ אחר ענויים קשים; השמד בקהלות שוויציה; השמד במדינות גרמניה; שריפת כל היהודים בבאזל; שריפת בני קהלת שטרסבורג כאלפים נפש; שריפת בני קהלת וורמיישא כארבע מאות נפש הגברים לבד הנשים והטף; מעשה בשנים עשר פרנסים בוורמיישא; בני קהלת פרנקפורט נזדיינו ונלחמו באויביהם ובסוף שרפו את עצמם כששת אלפים נפש; גם בני קהלת קולוניה נזדיינו ועמדו על נפשם ובסוף נפלו כלם במלחמה; הריגת בני קהלת אֶרפורט כשלשת אלפים נפש; כשמונים קהלות נשמדו במדינת בַוַריה; כחמש מאות ושבעים נפש נשרפו בקהלת נירנברג; שריפת כל היהודים בעיר קניגסברג; השמד במדינות אוסטריה ושלזיה וקצת ערי פולין; השמד במדינות הולנד, בלגיה ופרנסיה). רשימת הערים והמדינות שנחרבו בשנות המגפה השחורה. רשימת ארבעים ושש מדינות שנחרבו בימי המגפה. קינה לר׳ מאיר על מאורעות השמד במדינות גרמניה. קינה על מאורעות השמד במדינות

אספמיה לר׳ עמנואל בן יוסף. קינה על עלילת הרעלת המים לר׳ ברוך בר יחיאל הכהן. קינה על חרבן הקהלות לר׳ ישראל בר יואל זוסלין. עוד קינה היסטורית לר׳ עקיבה בן הרב ר׳ אלעזר . . . . עמוד פז—קנד

ד. השמד בפראג והמאורעות בימי ההוסיטים:

הצעה היסטורית (השמד בקהלת פראג באחרון של פסח בשנת קמ״ט; הבהלה בימי ההוסיטים; גזירת ווינא; עלילת חלול הקרבן בעיר אֶנס; בני קהלת ווינא שוחטים זה את זה). קינה על חרבן קהלת פראג לר׳ אביגדור בר׳ יצחק קרא. מאגרת מהרי״ל על דבר גזירת ההוסיטים. השריפה בווינא. מעשה השמד בווינא משנת קפ״א. תשובה לר׳ ישראל איסרלין בענין נשים שהמירו על כרחן וחזרו בתשובה. שתי קינות על ענויי קדושים והריגתם על קדוש השם לר׳ מנחם בן אשר. קינה על גזירת המלשינים לר׳ בנימין בר אברהם . . . . עמוד קנה—קפא

ה. השמדות באספמיה ופורטוגל:

הצעה היסטורית (המצב המוסרי והתרבותי של היהודים באספמיה; חיי הקהלות; התקיפות והעריצות של פרנסי הקהלות; הקלקול המוסרי; המחלוקת והמלשינות; הגדת עדות של ר׳ שלמה אלעמי; מעשה יוסף פיג׳ון; הויכוחים בין חכמי ישראל ובין מומרים; תהלת מאורעות השמד בשנת קנ״א; נחרבו כשבעים קהלות וכמאתים אלף יהודים המירו מתוך פחד; שאלת האנוסים; יחוס האנוסים לאחיהם היהודים; עכוב הטמיעה הגמורה; השמד בשנת קע״ב על ידי פרא ויצנטי; נוספוע ודא נוסים בסבת השמד; קביעת האינקוויזיציה; באספמיה בשנת רמ״א; הגרוש הכללי באספמיה בשנת רנ״ב; מספר גולי אספמיה; אופן ההגירה; המגורשים שנכנסו לפורטוגל; הגרוש הכללי בפורטוגל בתחלת שנת רנ״ח; לקיחת הילדים מבני י״ד שנה ומטה והמרתם על כרחם; האנוסים בפורטוגל; קביעת האינקוויזיציה בארץ הזאת בשנת רצ״א; הגדת עדות של גוי על מעשי האינקויזיציה בפורטוגל; אגרת אחד האנוסים כתובה עברית אל האפיפור פולוס השלישי בקובלנא על מעשי האינקוויזיציה) . . עמוד קפב—רח

א) מאורעות השמד עד שנת קנ״א:

הצרות באספמיה בימי המלך דון אנדריאן. ויכוח ר׳ משה הכהן במצות המלך עם שני מומרים ועוד עם קצת מומרים מתלמידי אבנר. ויכוח ר׳ שם טוב אבן שאפרוט עם קצת מומרים ומלשינים. השמד במדינות אספמיה בשנת קנ״א. שתי קינות על מאורעות השמד לדון יהודה בן דוד אבן יחייא. עוד קינה על השמד לפייטן בלתי ידוע. קינה לר׳ יצחק בר ששת ברפת. בקשה לר׳ יצחק תרפון. . עמוד רט—רלד

ב) המאורעות משנת קנ״ב עד שנת רנ״ב:

השמד באספמיה בשנת קע״ב. המצב המוסרי באספמיה קודם למאורע זה. קינה על גזירת פרא ויצנטי לפייטן בלתי ידוע. גזירות קשות על היהודים באספמיה. השמד במונפירט. השמד במדינת אניוב. קביעת האינקוויזיציה בשביליה. עמוד רלד—רמב

ג) גלות אספמיה ופורטוגל:

גזירת הגרוש הכללי בשנת רנ״ב. כתב הדת של המלך פרדיננד והמלכה איזבילה. יציאת היהודים מאספמיה. גורל מגורשי אספמיה במדינת ניאפולי. כניסת מאה ועשרים אלף מגורשי אספמיה לפורטוגל. גורל המגורשים בארץ הזאת. אבדן כמה מיוצאי אספמיה בדרך. מעשי האניקוויזיציה באספמיה. כמה מגורשים חזרו לאספמיה והמירו שם. הרג ואבדן במגורשים בהיותם בדרך. גורל המגורשים שהגיעו לערי החוף באפריקה. המלך דון ג׳ואן מפורטוגל התאכזר ביהודים שנתישבו בארצו. גזילת הילדים מבני י״ד שנה ומטה והמרתם באונס. השמד בעיר לישבונה. גרוש היהודים מפורטוגל. הרג רב באנוסים מלישבונה בליל חג הפסח. הילדים שנגזלו מאבותיהם היהודים נשלחו לאיי הים. השמדת הקהלות בפורטוגל. מעשה בשבעה קדושים שנתפסו ונתיסרו ביסורים קשים. קינה לדון יהודה אברבנאל שגזלו ממנו את בנו בכורו יצחק. קביעת האינקוויזיציה בפורטוגל. הקדוש גר צדק יהודה המאמין בלישבונה . . . . עמוד רמב—רעו

ו. הרדיפות והשמדות בגרמניה ובאיטליה:

הצעה היסטורית (גזירת קפיסטרנו באיטליה; קפיסטרנו בגרמניה; עלילת חלול הקרבן בעיר ברסלא ובשאר ערי שלזיה; שריפת ארבעים ואחת נפשות בעיר ברסלא; שריפת התפוסים בליגניץ; שריפת שבע עשרה נפשות בעיר שווידניץ; גרוש היהודים משלזיה ולקיחת ילדיהם פחותים מבני שבע שנים; עלילת חלול הקרבן במקלנבורג; עלילת חלול הקרבן בברלין; נשרפו שלשים ושש נפשות ובתוכן רב מדינת מרק; גרוש כל היהודים ממדינה זו; גזירת פפרקורן; ריכלין מצדד בזכות היהודים ומתאמץ להציל ספריהם מן הדליקה; השמדות בעיר פסוי, בטירנוי וברגנסבורג; גרוש היהודים מכמה ערים בגרמניה ובאיטליה, מליטה ומקיוב). אגרות אנשי קהל ריקנטי על דבר גזירת קפיסטרנו. רשימת קדושים בגזירת קפיסטרנו. שמדות בערי גרמניה בשנות רל״א ורל״ז. הגזירות והשמדות בשנות רס״ו ורס״ז בגרמניה. שריפת שלשים וששה קדושים בבייזינגין. רשימת הקדושים שנשרפו בעיר ברלין. אגרות בענין גזירת פפרקורן. אגרת יוחן ריכלין אל רופא האפיפיור ליאו העשירי. גזירות ושמדות בגרמנה בשנת ש״ב. גרוש היהודים מפראג. שמדות בערי איטליה. מעשה עלילת הדם בעי׳ טרינטו. גרוש היהודים מממלכת נאפולי. שריפת התלמוד ושאר ספרים עברים בערי איטליה. בעיר ריקנטי נכנס מומר ביום הכפורים אל בית הכנסת והעמיד צלב בהיכל. גזירות האפיפיור פולוס הרביעי על היהודים. שמד בסבת עלילת הדם בארץ יון . . . . עמוד רעז—שיט

ז. שריפת האנוסים בעיר אנקונה:

הצעה היסטורית (מלחמת האינקוויזיציה באנוסים; קביעת האינקוויזיצה בפורטוגל בשנת רצ״א; גלות האנוסים מארץ פורטוגל וישובם במקומות שונים; ישוב האנוסים

בעור החוף אנקונה בהסכמת אפיפיורים; האפיפיור פולוס הרביעי ויחוסו לישוב האנוסים; תפיסת האנוסים בגזירת האפיפיור; השולטן סולימן מאיים על האפיפיור לפטר את נתיניו הנתפסים; שריפת עשרים וארבע נפשות בימי הקיץ שנת שי״ו; דונה גרסיה מנדסיה מתאמצת להכריז חרם על העיר אנקונה ולעשות את העיר פיזרו למרכז המסחר הליוונטיני; הדוכס גידו אובלדו אומר להיטיב עם האנוסים הנמלטים; מחלוקת הרבנים בענין החרם; עצת דונה גרסיה הופרה)· מחשבת פולוס הרביעי לשרוף את הגיטו ברומא· כעסו על אגרת השולטן סולימן· נקמתו בשאר האנוסים הנתפסים· אגרות בענין הכרזת החרם על אנקונה· חזון הקדושים· תפלה והזכרת נשמות הקדושים· קינה על שריפת האנוסים לר׳ שלמה חזן · · · עמוד שכ—שנ

רשימת המקורות · · · · · · · · · · · · · · · עמוד שנא—שנב

מבוא

קַצְתִּי בֶּאֱדוֹם וַעֲרָב — מִחוּץ שִׁכְּלָה חָרֶב, בַּבַּיִת כַּמָּוֶת.
טָרְפוּ כָּל־הֲמוֹנֵינוּ, אֲשֶׁר בְּחַלּוֹנֵינוּ עָלָה מָוֶת.
נַפְשִׁי שִׁכְּלוּ שָׁכוֹל בְּשִׁטְמָתָם, וְאֵת כָּל־ עֲצָתָם עָלַי לַמָּוֶת.
חִלְּקוּ בְּנוֹתַי שְׁבוּיוֹת, וּבְנְתִיב עָוֶל נְחוּיוֹת— וְדֶרֶךְ נְתִיבָה אֶל מָוֶת.

(משה בן עזרא).

הגענו בספורי המאורעות של הגזירות והרדיפות והשמדות, אשר עברו על ישראל, עד סוף ימי הבינים ותחלת התקופה החדשה בהיסטוריה. הטרגדיה הגיעה אל קצה תקפה ומרירותה. מן התועלת יהיה, להקיף בסקירה כללית את פרטי המאורעות ולהבין בסבות וגורמים של המעשים האלה:

ימי הבינים היו ימי הגברת השלטן הדתי בעמים ובאדם. אני מטעים ואומר: הגברת השלטן הדתי, ולא הרגש הדתי — כי זה מסמן בדיוק את מצב הרוחות ואת הכחות הנפשיים בימי הבינים. העמים, בתור חברה צבורית, והאדם הפרטי נשתקעו בשעבוד גמור ומחלט אל השלטן הדתי. הוא שמשל בחברה המדינית בכל מקצועות החיים הצבוריים, הוא שהטיל אימה על היחיד בכל פנות שהיה פונה בחייו הפרטיים, בהנהגת ביתו, בחנוך בניו ובנותיו ובכל יחוסיו לזולתו. והשלטן הזה לא היה שלטן רוחני ומוסרי, אלא עול כבד ועבדות נצחת. לא בפתויי דברים, לא באמרים רכים משך השלטן הדתי את לבות הצבור והפרט אל שעבודו, אלא בכח האגרוף, באלמות ותקיפות. אמנם היה נקל מאד לפרוק את העול הכבד הזה מעל צואר בני הדורות האלה, אילו היו נמשכים רק אחר הרגש הדתי ולא אחר שלטנו. אבל אנשי השלטן הזה התאמצו כל הימים ההם להגביר אותו על הרגש הדתי. עד כמה

שיֵראה הדבר תמוה, עלינו להטעים את העובדה, כי דוקא בימי הבינים עָמם לגמרי הרגש הדתי.

רגש זה הוא טבעי באדם ויונק מכחותיו הנפשיים לפני גמר התפתחותו השׂכלית — כשהוא מתיחס אל הכחות שלמעלה ממנו מתוך יראה, לפי שאינו מכיר בטיבם של הכחות האלה. הוא מתירא מפניהם ועובד אותם מתוך יראה. עד כמה שמשפיל יחוס זה של האדם ביראתו את הכחות המוסריים שבו — הרי לכל-הפחות הוא נמצא במצב טבעי; הוא נכנע לפני כחות שלמעלה ממנו — שהוא חושב אותם היותם למעלה ממנו — הכנעה מרצונו ולא מתוך שעבוד הכרחי לחברו. בדורות הראשונים היו בני אדם יראים את אלהיהם ועובדים אותם מתוך תביעה פנימית. כשקבלה עבודת אלהים צורה קבועה, היתה מסורה לידי כהנים בקיאים בה. הכהנים האלה היו מסדרים את אופן עבודת האלהים לפי שהיו רגילים בה; אבל מעולם לא עשו את העבודה שלטן קבוע, ודבר שאינו צריך להאמר, כי לא שלטו כל ימיהם בחברה הצבורית וביחידים.

שלטן זה, שהוא אחת מן הצרות האיומות שמצאו את המין האנושי — ואפשר שזוהי הצרה הגדולה ביותר שהשפילה את האדם עד שאול תחתיה — נתחדש בימי הבינים. הוא כלה ואבד את מיטב הכחות המוסריים שבאדם. לא רק שעכב את ההתפתחות התרבותית של המין האנושי, אלא גרם לריאקציה מוסרית, להחזיר את האדם לטבעו הבהמי. במובן ידוע נתקלקל המצב המוסרי עוד הרבה יותר מאשר היה בתחלת דמדומי ההיסטוריה האנושית. מה שהיה בימים הראשונים דבר טבעי היה בימי הבינים סדר קבוע, יסוד מדיני וחברתי. הכל נעשה בשיטה קבועה; האכזריות הנוראה היתה לנימוס — לנימוס דתי. בכל המעשים היתה כוונה לעשות את רצון האלהים. לא מתוך רגש טבעי, מתוך טבע החיה באדם, עשו את מעשיהם הנוראים — אלא מתוך הוראה וחנוך. כך חנכו אותם אנשי השלטן הדתי וכך הנהיגו אותם. הדת לא היתה עוד יחוס ישר של האדם אל אלהים, אלא „חקים ומשפטים", אשר הורו הכהנים והכריחו את העמים לעשות על פי הוראתם. עבודת אלהים היתה

למנהגים דתיים; ואותם המנהגים היו הוראת כהנים, אשר שקדו בכל תקף ועוז על הדבר, שלא ישתמטו העמים והאדם הפרטי משעבודם.

שמא יתפתח האדם בשכלו ויכיר בטיב הכחות הטבעיים, כי באמת אינם למעלה ממנו ואינם משפיעים עליו לטובה או לרעה מרצונם, אלא הכל — גם הם גם האדם — הוא בסדר קבוע ובשלטן חוקים קבועים שאינם משתנים; שמא יבוא האדם לידי הכרה זו ויחדל מלהתיחס אל הכחות האלה מתוך רגש של יראה, אלא יבין בהם וידע, כי עבודת אלהים הקבועה באמצעות השלטן הדתי אינה משפעת כלום — הרי שקדו אנשי הכנסיה הדתית בשקידה חרוצה, שלא ישתחרר האדם שחרור מוסרי מתוך הכרה והבנה. הבערות היתה ליסוד של החברה האנושית. אנו יודעים, איך נלחמה הכנסיה הדתית בעקשנות ובאכזריות עם חכמי הדור, אשר מתוך חקירה מדעית בטלו את שיטת פתלמיוס בהבנת סדר הגלגלים ותקופתם והעמידו אותה על יסודות מדעים חדשים. לא מתוך טעות מדעית עמדו שליטי הכנסיה הדתית על דעתם, אלא מתוך הכרה ברורה, כי כאן תהלת השחרור המוסרי של האדם. לא כלאחר־יד בא שחרור זה, אלא אחרי תסיסה עצומה, אחרי מלחמות מרובות וקשות שנלחמו בני־אדם באכזריות בהמית לאין שעור וקצב.

בזה אנו מוצאים את יסוד הטרגדיה של עם ישראל. אותו העם, אשר כבר סגל לעצמו תרבות רחבה ועשירה והחזיק בה בכל כחו, הֻדח אל תוך חברה מדינית, אשר יסודה העיקרי היתה הבערות. אותו העם, אשר בכח תרבותו סגל לעצמו אצילות מוסרית, הדח אל תוך חברה מדינית, אשר טבעה היתה הפראות. היהודים היו על פי טבע התפתחותם הרוחנית והמוסרית יסוד זר ונגודי במסבה זו. אנו מוצאים בתסיסה הקשה בין ישראל לעמים טבע ההכרה, שאי אפשר היה להמלט ממנו: נלחמו חיות טורפות בבני אדם; והחיות האכזריות האלה היו מרובות, והן שאכלו את ישראל בכל פה.

בסוף ימי הבינים נתחדשה עוד צרה גדולה על ישראל. גם צרה זו באה מתוך הכרח הסבות. עמי אירופה המערבית, שהיו בתחלת ימי הבינים

פירורים פירורים נתאחדו ונתרכזו לבסוף לגופים לאומיים שלמים. זה גרם רעה רבה ליהודים. כל הימים, שהיו העמים בחייהם המדיניים קבוצים קטנים, היו הרדיפות והשמדות מקומיים, מוגבלים בתחום מצומצם. עדיין היתה אפשרות ליהודים הנרדפים להמלט ממדינה למדינה, מהגמוניה להגמוניה. השמדות לא היו כלליים ומקיפים חלק חשוב של עם ישראל. כאשר נתאחדו פירורי העמים למרכז מדיני שלם היתה צרת היהודים כללית ומקפת כל פעם חלק גדול וחשוב של האומה. זה אנו רואים ביחוד באותו המשבר הנורא אשר בא בסוף שנות המאה הט״ו על כנסת ישראל באספמיה ופורטוגל. כמוהו לא היה עוד בישראל מיום היותו לגוי. תוצאות המשבר הזה אי אפשר לשער. הוא קלקל את התפתחותו הטבעית של עם ישראל. אין זו גלות מארץ לארץ, אלא הריסה גמורה. זהו אחד מפלאי ההיסטוריה האנושית, כי חי עם ישראל עוד אחרי נפילתו זו ולא בטל הכח התרבותי שבו, יסוד התפתחותו בתקופות המאוחרות.

במאורע זה אנו רואים בפעם הראשונה, כי הפסיד המזיק במעשיו האכזריים הרבה יותר מאשר הפסיד הנזוק. עם אספמיה לא נתרפא משברו זה עד היום. הפיזיולוגים דרשו ומצאו, כי בנטילת אחד האברים של אדם אין אדם זה לקוי רק באותו האבר הנטול, אלא בכל גופו. ההתפתחות הטבעית של האדם היא בשלמות כל אבריו; בנטילת אבר אחד גם שאר אבריו לקויים. הסוציולוגים מוסיפים ואומרים, כי זוהי הסבה העיקרית לירידת עם אספמיה — ירידה עולמית. בסוף שנות המאה הט״ו נטלו ממנו שני אברים חשובים: היסוד המִבְרִי, אשר נכחד כלו מן הארץ, והיסוד היהודי, שעליו עברה כוס השמד באותו הזמן. שני היסודות העממיים האלה גרמו הרבה להרמת התרבות האקונומית והרוחנית בארץ. גם המברים וגם היהודים הצטיינו בכשרון עצום, וביחוד גרמו הרבה להתפתחות האינדוסטריה והמסחר באספמיה. ודוקא בתקופה, שהיתה ארץ זו יכולה להתרומם ולהתעשר במדה מרובה בסבת גלוי־אמריקה, ירדה אספמיה ונתרוששה מאד ואין לה עוד תקומה. הטילו הקנאים מום בגוף ההברה המדינית ונתקלקל הגוף כלו בסבת הטלת המום.

בהיסטוריה של אספמיה אנו רואים זה בחוש. ואולם באמת הפסידו כל העמים, אשר ענו את היהודים בכל מיני ענויים ולבסוף גרשו אותם מארצם — או שברחו היהודים על נפשם, כי אי אפשר היה להם לסבול עוד את הענויים הקשים האלה. רכוז הפירודים המדיניים לגוף לאומי שלם, כשהוא לעצמו, היה מביא תועלת מרובה להתפתחות התרבות האקונומית, ובסבתו גם להתפתחות התרבות הרוחנית של העמים האלה. אלא שבו בזמן שנתרכזו העמים הרסו בעצמם מה שבנו, בהרחיקם את היהודים מעל גבולם.

אמרו על היהודים — ועל פי רוב מטעימים עובדה זו מתוך קטרוג — כי משכו אליהם בתחלת ימי-הבינים את המסחר הגדול, מסחר-העולם. קנאו בהם העירונים (או כפי שאומרים עכשו: „העמים בעלי בתים"), והם שסיעו בימי נוסעי הצלב סיוע מרובה להמון הפראי בהתנפלו על היהודים לאבדם ולהשמידם. בתקופה ההיא, בימי השמד הנורא, לקחו את מסחר העולם מידי היהודים והניחו להם את החנונות, או שמסרו להם גם את עסק ההלואה ברבית. מכאן ואילך לא פסקו הסכסוכים הקשים בין היהודים ובין שכניהם. ההתחרות במסחר הגדול מביאה בכלל עשר וברכה לכל העולם מפני שמסחר זה עושה פרי; החנונות אינה עבודה פוריה, אלא מטבע המסחר הפעוט ליילך ולהזיק. יותר מזה טבעה של ההלואה ברבית. אם קנאו בני הדורות הראשונים מתוך סכלותם ביהודים, המרבים את העשר הכללי — הרי מעכשו היו בכל יום סבות מוחשות לתגרות תמידיות בין היהודים ובין שכניהם.

במה היה כחם של היהודים יפה כל כך במסחר הגדול? בידם היו שלשה אמצעים חשובים, יסודות מסחר העולם: יחוס תמידי וטבעי מצד הסוחרים באחת הארצות לחבריהם בשאר ארצות, שפה משותפת ומשפט מסחרי משותף. נקל היה לסוחר יהודי באיטליה לבוא לגרמניה, לאנגליה ולרוסיה ולסחור את הארץ שהרי מצא שם את בני אומנתו הסוחרים מקרב אחיו בני עמו; עמם דבר עברית והרגיש בלבו, מתוך שהבין בשפתם, אמונה ובטחון בהם. שתוף הלשון הוא המקרב ביותר לבות בני אדם זה לזה.

הוא הרגיש את עצמו אזרח במסבת בני עמו. ואם אירע לו, כי נפלה תגרה בינו ובין מערופיה שלו, היה תובע את חברו לדין תורה ובטוח היה, שגם בארץ נכריה ישפוט בית דין של ישראל משפט אמת ושלום בינו ובין חברו.

בלב שקט ובטוח היה הסוחר היהודי מפליג את עסקיו לארצות רחוקות. חוץ לזה היו לו ידיעות מפורטות על דבר מצב המסחר, שהיה הוא עוסק בו, במדינות שונות. בדורות הראשונים, שעדיין לא נתקשרו העמים זה בזה על ידי המצאות טכניות כבדורנו ועדיין לא נתקרבו זה לזה קרבה תרבותית, היו הגורמים האלה יסוד חשוב בהגברת מסחר העולם על ידי היהודים. השכנים המקנאים בהם לא עמדו על הבנת הדבר, אלא התיחסו לו מתוך קנאה גסה והרסו את הבנין החשוב בסכלותם ובגסותם.

נסתכל במצבם המדיני, החברתי והאקונומי של היהודים בסוף ימי הבינים ובשנות המאה הי״ו — תחלת התקופה ההיסטורית החדשה.

ישובי היהודים היותר קדומים באירופה הם אלה שבאיטליה, פרנסיה, גרמניה ואספמיה. במדינות פרנסיה ואספמיה נתרכזו בסוף ימי הבינים ממלכות גדולות ותקיפות; בדבר הזה הקדימה פרנסיה את אספמיה. מאורע זה היה לרעת היהודים. רכוז המדינות בארצות ההן גרם לגרוש כללי של היהודים. מאורע כזה היה כבר במדינות אנגליה באמצע ימי הבינים — אלא שאותו הגרוש הקיף רק מספר מצומצם של היהודים, אשר נתישבו בארץ ההיא. גרוש היהודים מאנגליה היה בשעתו צרה גדולה לאותם היהודים, אשר עברה עליהם כוס זו. מספרם היה לערך ששה עשר אלף נפש. מספר היהודים, אשר גורשו ממדינות פרנסיה בשנות המאה הי״ד, היה רב מזה. ואולם לא גרוש היהודים מאנגליה ולא גרוש היהודים מפרנסיה גרמו משבר כללי לכלל האומה הישראלית. משבר זה בא על עם ישראל בסוף שנות המאה הט״ו בסבת הגרוש הכללי של היהודים באספמיה ופורטוגל.

רבים מן המגורשים האלה יצאו למדינות תורכיה ונתישבו שם. הממלכה העותומנית היתה בימים ההם תקיפה מאד, היותר תקיפה בעולם. נתישבו

היהודים בעריה — באסיה, באפריקה ובאירופה. מצבם המדיני היה טוב ורצוי. הם חסו בצל ממלכה תקיפה, אשר מפניה פחדו כל עמי אירופה. חוץ לזה היו הם ברוב המדינות יסוד חברתי חשוב ומועיל הרבה להתקדמות האקונומית. במדינות תורכיה היו בעיקר שני יסודות: כובשים ונכבשים. הכובשים היו התורכים המעטים, האצילים הגבורים, והנכבשים היו עמי המדינות שישבו בהן מקודם. כל ימי שלטן התורכים במדינות אלה משלו רק ב ג ו פ ם של הנכבשים ולא ב נ ש מ ת ם. התורכים הצטיינו על פי רוב בסבלנות דתית ולאומית. כשכבשו איזה עם די היה להם לכבוש את ארצו ולשעבדו בגופו; אבל לא אנסוהו להעבירו על דתו ולבטל את שפתו, יסוד חייו הלאומיים. כמאתים שנה שלטו התורכים באונגריה, ובשעבוד זה קיימו האונגרים את דתם ואת שפתם, את מציאותם הלאומית.

על פי הרוב היו העמים הנכבשים עובדי אדמה — אדמתם שנהפכה לזרים. התורכים שהצטיינו בגבורתם מצאו די ספוקם באותם המסים והארנוניות, אשר גבו מבני המדינות הנכבשים. יחוסם של המושלים לאלה הנתונים בידם היה יחוס בעל הקרקע לאריסיו. חסר היה בגוף החברה המדינית של הממלכה העותומנית יסוד שלישי — יסוד עירוני, בעלי המסחר והאינדוסטריה. חסרון זה הרגישו מאד בדורות הראשונים, כל הימים שהיו התורכים טרודים במלחמותיהם ובמעשי גבורתם. באו היהודים והשלימו את החסרון הזה.

זוהי הסבה העיקרית בהצלחת היהודים בממלכה העותומנית. בתנאים רצויים נתישבו במדינות אלה, בקרב עם מצוין בסבלנותו הדתית והלאומית ואינו נוגע בהם נגיעה של התחרות משום צד. אמנם ישבו יהודים בכל מדינות הממלכה הזאת עוד משך כמה דורות קודם, עוד טרם שנכבשו בידי התורכים. שהרי שם היו ישובי היהודים בתקופות היסטוריות קדומות. ואולם הכרתנו במצבם המדיני והאקונומי בתקופות ההן אינה מספקת. יודעים אנו, כי מלכות ביצנק הרשעה היתה צוררת ליהודים וגוזרת עליהם גזירות קשות. ביחוסה של מלכות ביצנק אנו מוצאים את השנאה הארסית של היונים ליהודים בתקופה

הקדומה בצירוף הקנאה הדתית מצד הכנסיה המשיחית. בסבת כבוש הארצות האלה על ידי התורכים הוטב בכלל מצב היהודים.

תקופה חדשה חשובה ורבת ערך בהיסטוריה היהודית בממלכה העותומנית החלה עם כניסת מגורשי אספמיה ופורטוגל אל הארץ. מתוך כמה עובדות יש להעמיד בזה כלל ברור: מגורשי אספמיה הלכו בעיקר למדינות תורכיה, והם היסוד הספרדי במזרח. מגורשי פורטוגל הלכו בעיקר לאיטליה; אלא שרובם עמדו בארץ, משיחיים למראית עין, והם שברחו אחר כן קמעה קמעה ונתישבו בארצות שונות. זהו היסוד הפורטוגיזי. לאחר זמן נכנסו גם קצת פורטוגיזים למדינות תורכיה ונבלעו ביסוד הספרדי. לפיכך נתקיימה השפה האספניולית ביחוד במדינות המזרח והשפה הפורטוגיזית בישובי היהודים בקהלות ארצות המערב.

כשאנו אומרים, כי היו היהודים הספרדים מוצלחים ומאושרים בממלכה העותומנית, אל ישענו הגהוק החיצוני לראות בו הצלחה אמתית וקיימת. גרטץ אומר, כי במצב המאושר של היהודים בתורכיה אנו מוצאים מראה מבריק מעין זה של פני־הבִצה. זהו משפט אמתי, שצריכים אנו לברר פרטיו.

בעיקר הדבר לא היה להצלחה המדינית של היהודים בתורכיה יסוד קבוע. הכל היה תלוי ביחוס השולטן אליהם — מה שהיה משתנה מזמן לזמן. אוי לו לעם שתלוי בחייו הלאומיים והאקונומיים ברצונו של מושל מזרחי, עלול להשתנות על פי איזו השפעה מן החוק. חוק לזה לא התרכזה הממלכה העותומנית מעולם לממשלה עומדת על יסודות מדיניים קבועים. במדינות הרבות של הממלכה הזאת משלו נציביה. בו בזמן שהיה השולטן מיטיב עם היהודים היו לפעמים נציבי המדינות לוחצים ורודפים אותם אם מתוך קנאה דתית או מתוך נטיתם אחר הבצע. לפעמים היו הנציבים מורדים בשולטן ונלחמים בו כדי להעמיד את מדינותיהם ברשות עצמם. מרידות כאלה היו במדינות תורכיה מעשים בכל יום, ותמיד עמדו היהודים באמצע וסבלו בזה הרבה. אפילו בשעת גדולתה היתה הממלכה התקיפה הזאת במצב תמידי של

אנרכיה — והיהודים באמצע. סופה של ההיסטוריה היהודית בממלכה העותומנית מוכיח על תחלתה. במשך ארבע מאות שנה הפסידו הספרדים את קנינם התרבותי הרב, אשר הביאו עמהם בשעת כניסתם אל הארץ. אמנם לא לקה עם ישראל בכלל על ידי מאורע הגרוש בה במדה שלקה עם אספמיה עצמו; אבל גם הפסדו היה גדול מאד. אם לצרף לזה את גורל הפליטים הפורטוגיזים אשר נתישבו בסוף שנות המאה הי״ו ובתחלת שנות המאה הי״ז בכמה ערי אירופה המערבית, נצטער על המאורע הזה יותר ויותר. הקהלות הפורטוגיזיות הצטיינו בתחלתן בעושר וכבוד, בתרבות נהדרה, שבה עלו על שכניהן מן הגויים — לבסוף נדלדלו וירדו מנכסיהן התרבותיים. בסקירה כללית עלינו לומר: שמש גדול אבד מעולמנו.

עם כל זה עלינו להכיר טובה מרובה לעותומנים על יחוסם ליהודים, אשר ישבו בקרבם. אירעו לפעמים קצת מעשי אכזריות, אשר התאכזרו בהם התורכים. ביחוד היו עיני המושלים ונציביהם, שריהם ופקידיהם בממונם של ישראל. אבל מדורות אש לא הציתו ברחובות הערים, לשרוף יהודים נאמנים לדת מולדתם. גם לא ענו אותם בענויים וסגופים קשים, כדי שיתודו על „עוונם". אין ההיסטוריה היהודית בממלכה העותומנית מטפטפת דם כזו אשר בשאר ארצות אירופה.

בשתי ארצות היו היהודים בכל רעה כל ימי הבינים — בגרמניה ובאיטליה. קיומם בארצות האלה היה אפשר, רק מתוך הפזור של הגרמנים והאיטלקים. בגרמניה הפסיד הקיסר כמעט כל השפעתו המדינית. ממשלתו היתה רק למראית עין. במדינות היו ההמונים והדוכסים והנסיכים עושים כרצונם — ביחוד בנוגע ליהודים. כבר בררתי שהיו אלה „עבדי האוצר", כלומר: שייכים בגופם ובממונם להקיסרים, והמסים והארנוניות, שהיו גובים מהם, נחשבו בתור אחד המקורות של הכנסותיהם. לפיכך היו בכלל „מגינים" עליהם, שלא יגזור עליהם ההמון כליה ושלא יגרשו אותם מושלי המדינות או העירונים. אבדן היהודים או גרושם היה גורם הפסד מרגש לאוצר הקיסר.

עד כמה שהיה המצב הזה משפיל ומדכא את היהודים, עדיין היה אפשר להם להתקיים בו, אילו היה הדבר עומד על סדרו החוקי. כבר הרגילו את עצמם בשפלותם החברתית ונתפשרו עם מצבם זה. אולם חסר־כח היה הקיסר להגן על היהודים בשעה שעלתה עליהם חמת המושלים, ועוד יותר מזה בשעה שהתנפל עליהם ההמון הפרוע והעירונים עזרו על ידם. הסכסוכים בין העירונים ובין היהודים היו תמידיים. רק לעתים רחוקות אירע, כי חפץ השלטן העירוני בישוב היהודים מתוך איזו פניה אקונומית. על פי הרוב היו העירונים צוררים ליהודים והעתירו דבריהם על הקיסר, שיסכים לגרש מן העיר. בסוף שנות המאה הט״ו גבר כחם של העירונים, והקיסר היה אנוס להשמע להם — ובפרט כשהיו משחדים אותו, כדי שיפקיר את היהודים בידיהם. הקיסרים היו מצויים תמיד בדחקות ועל כרחם מכרו את „עבדי האוצר" לחלוטין או שהיו ממשכנים אותם לזמן קצוב. העירונים, שהיו שואפים לאוטונומיה גמורה, היו רואים ביהודים היושבים בקרבם מין קוץ תחוב בבשרם, שהרי הם עמדו ברשות הקיסר. כדי להפקיע את מרותו על היהודים „קנו" אותם מידו. וכשהיו היהודים ברשותם ראו לפעמים טובת הנאה לעצמם לגרשם מן העיר. זה היה שכיח הרבה בסוף שנות ימי הבינים. בינתים נתמעטו אוכלוסי היהודים ברוב מדינות גרמניה בסבת הרדיפות התמידיות וביחוד אחרי ימי המגפה השחורה משנת ק״ח עד שנת ק״י לאלף הששי. רובם נמלטו למדינות פולניה והגדילו שם את הישוב היהודי.

דומה לזה היה גם מצב היהודים באיטליה, שגם היא לא נתאחדה עד קרוב לימינו לממלכה אחת. גם במדינות איטליה לא היה גרוש היהודים כללי, לפי שהיו נעים ונדים ממדינה למדינה, מהגמוניה להגמוניה. אי אפשר היה להכחידם מן הארץ, מה שנעשה באנגליה, בפרנסיה, באספמיה ופורטוגל. אבל גם בגרמניה וגם באיטליה היה קיומם תלוי בשערה, ובכל יום ויום היו נתונים לרדיפות ושמדות. תמיד היו מצוים בסכנת נפש ובאימת מות.

במצב כזה יצאה תקופת ימי הבינים והחלה התקופה החדשה. היהודים

בגרמניה ובאיטליה לא הרגישו עוד שום שנוי. הם היו סגורים ב„קרפף“, נכונים בכל יום ויום לצרות ושמדות. תקופת ימי הבינים הניחה אחריה „ירושה שלמה“, שעוד היו היהודים מרגישים בכל כֹבד משאה — עלילת חלול הקרבן ועלילת הדם. עוד הוציאו כפעם בפעם בכמה ערים יהודים לשריפה, על כי הללו את הקרבן או כי שחטו גויים לאכול את דמם. וכמה „מעשי־נסים“ נעשו לאבותינו, כי נצולו לפעמים בשעת הסכנה שעמדו בה בסבת שתי עלילות האלה. כבר היו לקוחים אלי מות וכבר פשטו את צוארם לשחיטה — ונתבדו מלשיניהם מרשיעיהם. מאורעות אלה קבעו זכרון בספר, ואת יום הצלתם עשו „יום חג ומשתה“. כשם שאי אפשר לרשום את כל הצרות, שבאו על ישראל כל הימים ההם, ואם באנו לכתוב אין אנו מספיקים — כך אי אפשר למנות את ימי „החגים“ האלה. כמעט בכל מדינה ומדינה, עיר ועיר, משפחה ומשפחה מישראל היו ימי „פורים“ כאלה נזכרים ונעשים — זכרון להצלה נסית.

הרדיפות והשמדות היו מאורעות קבועים — ההצלה היתה מעשה־נס.

ובשנות המאה הי"ו, תחלת התקופה ההיסטורית החדשה, עדיין נערכו מדורות אש והעלו אנוסים „מתיהדים“ על המוקד. ולא רק באספמיה ופורטוגל הקריבו קרבנות כאלה, אלא גם בשאר המדינות שבהן שלטה יד האינקוויזיציה. את הכרך השני של ספרי זה סיימתי בספור מעשה נורא, אשר נעשה בעיר אנקונה בימי הקיץ שנת שי"ו במצות האפיפיור פולוס הרביעי.

גם במאורע זה אנו רואים, כי לא הביאה התקופה ההיסטורית החדשה שנוי לטוב בנוגע למצב היהודים — ובמובן ידוע היה שנוי לרע. בסוף ימי הבינים שלטו ברומה אפיפיורים, שהיו נוחים ליהודים, או שאפשר היה להטות לבם כלפי חסד בכח השחד. ברומה נמצאו יהודים בעלי השפעה, אשר היו משתדלים לטובת היהודים לא רק ברומה ובאיטליה אלא גם בשאר ארצות. כמה פעמים הצליחו להוציא מיד האפיפיורים כתב־דת, „בולה“, לבטל עצת שונאיהם. גם בנוגע לעלילת הדם ועלילת חלול הקרבן הכריזו כמה אפיפיורים הגדת עדות, כי אין בדברי עלילות אלו ממש.

הסבה העיקרית ליחוסם הרצוי של האפיפיורים ליהודים היתה ברפיון אמונה בשנות המאה הט״ו. ראשי הכנסיה הקטולית לא היו עוד קנאים, אלא נמשכו בעיקר אחרי הדעות החפשיות של ימי התחיה באירופה. סיום התקופה ההיא מסמן יחוסו של האפיפיור ליאו העשירי לסכסוך ריכלין־פפרקורן. במאורע זה וביחוסו של האפיפיור ליאו העשירי אנו מכירים את טבע תקופת ימי הבינים וסיומה ואת טבע התקופה החדשה בתחלתה. בהכרעת ליאו העשירי במשפט זה אנו רואים בבירור את שנוי הרוחות מתקופה לתקופה — בנוגע ליהודים שנוי לרעה ולא לטובה.

ראו הקנאים, כי הריפורמציה הולכת וגוברת, ותלו הדבר ברפיון האפיפיור ובמדת הסבלנות שלו. כך אמרו לו בפירוש: אלמלא נשא פנים מקודם לריכלין בריבו עם הדומיניקנים בדבר התלמוד, לא היה לוטר מתגבר במעשה המרד, אשר מרד באפיפיור ובכנסיה הקטולית בכלל. ויחזקו דברי המקטרגים על ליאו העשירי, ובפסק דינו על לוטר צרף גם את ריכלין, להכריע את הכף לחובתו. מכאן ואילך שלטו ברומה אפיפיורים „גודרי פרץ“, אדוקים וקנאים. פולוס השלישי לא היה מטבעו שונא ליהודים. עם כל זה היה מוכרח להסכים לקביעת האינקוויזיציה בפורטוגל. על יוליוס השלישי אמרו, כי היה בלבו להרשות לאנוסים לחזור אל דת מולדתם, אלא שאנשי סיעתו עכבו על ידו. אפיפיור זה, שמטבעו הטה חסד ליהודים, גזר על שריפת התלמוד בעטים של מומרים מלשינים. גם מה שעשה פולוס הרביעי לאנוסים באנקונה היה במובן ידוע מתוך השתלשלות הסבות המכריחות. אלמלא היה הזמן גורם, לא היו מעמידים בראש הכנסיה אדם קשה וקנאי כזה. השעה היתה צריכה לכך.

סיום ימי הבינים בנוגע למצב ישראל בעמים אנו רואים בסוף שנות המאה הי״ו — תחלת ישוב היהודים בהולנד. אמנם אין להפליג ולהגזים על ה„מצב המאושר“ הזה; אין להאמין, כי נפתחו ליהודים הפליטים שערי גן־עדן בארץ הולנד. להלן (בכרך השלישי) אברר את פרטי הדבר, במה הוטב גורלם של היהודים בארץ הולנד, עד כמה היתה להם גאולה. ואולם עלינו

להטעים, כי בו בזמן שנראה לישראל שביב אור באפילת גלותם, באותו הזמן החלה הירידה של כנסת ישראל במדינות פולין. אחרי השמדות הנוראים בגרמניה נתרכז בפולין ישוב גדול ורב הערך (גם על זה אברר בפרטות בכרך השלישי). ואולם בסבת הריאקציה שבאה בכנסיה הקטולית, ובעיקר בסבת יסוד אגודת הישועים, נתקלקל מאז מצב היהודים יותר ויותר. אין בין צרות הגלות בימי הבינים ובין הצרות המתרגשות בתקופה ההיסטורית החדשה אפילו כמלוא נימא. „דמים בדמים נגעו“, רדיפות ברדיפות.

בימי הבינים גבר בלב היהודים הרגש, כי אין הם נגאלים מן השעבוד הקשה אלא בכח נס, בכח מעשה שהוא למעלה מן הטבע. לפיכך היו נושאים עיניהם אל אביהם שבשמים ומתפללים אליו, ש ה ו א יחיש גאולתם ויקום דם עבדיו השפוך. כמה מן הצער ומן העלבון אנו מוצאים בעובדה, כי עם היסטורי קדמון, מצוין בתרבותו המוסרית, הוא הפקר ומדרס לפריצי חיות, שקוע בים צרותיו ואין לו תקוה לתשועה והצלה אלא בנס מן השמים.

בימי השחיטות האיומות בקהלות גרמניה תקנו להזכיר מדי שבת בשבתו את „קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדושת השם“. מסרו דינם לשמים; אלהיהם יפקוד את דמם. היו מתפללים: „נקום לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך“.

וכשבאו „ימי אורה“ לעמי אירופה, היו קצתם מונים את ישראל על „שאפם לנקמה“; והיהודים היו מתביישים על זה ומרכינים את ראשם בפני מוניהם ומקטרגיהם ומהרו למחוק את הדברים האלה מסדרי תפלה מפני דרכי שלום. הראשונות לא יזכרו עוד. מעשה זה אפשר שאינו מעלה ואינו מוריד. בכל אופן יודעים אנו, שמעולם לא נזוק אדם בכח תפלות היהודים; ואם היו אלה שכנגדנו יוצאים ידי חובתם ב ד ב ר י ם, עדיין היה ישראל יכול להתקיים בכל ימי הגלות הארוכה.

אין אנו פוקדים עוון אבות על בנים. אם אבותיהם של אלה הרגו וטבחו ושרפו באש והטביעו במים ואפנו וענו ביסורים קשים וקברו חיים אלפים

ורבבות מישראל, לנקום בהם נקמת משיחם הצלוב — אין אנו עושים כמותם, לזכור לבנים ולבני בנים עוונות אבותיהם. אבל כלום אפשר לעמנו להסיר מזכרונו ולהסיח מדעתו את המעשים האלה? הלא הם יסוד ההיסטוריה הישראלית בכל ימי הגלות. אם אומרים אנו להשכיחם, הרי עלינו להשכיח את כל העבר, אותו העבר אשר אינו רק בזכרוננו, אלא הוא טבוע בטבענו, בגופנו ובנשמתנו.

ולא עוד, אלא שהשכחת המאורעות האלה היא הטלת מום בהיסטוריה האנושית. ודאי שהם מחפירים ומעליבים עד מאד; ודאי שאין אלה זכרונות נעימים. אבל מעשה שהיה כך היה. אי אפשר להחסיר פרקים שלמים מן ההיסטוריה הכללית. אי אפשר להשכיח את המחזות של ימי הבינים, כשהיו מתנפלים על היהודים בחימה שפוכה, בצמאון לדם והיו דורסים והורגים בלי חמלה. ואם אפשר לשכוח מה שעשה ההמון מתוך התעוררות טבע החיה הטורפת שבו — כלום אפשר להסיח מלבנו את מה שעשו מושליהם, שריהם, כהניהם ושופטיהם בשקט הלב ובמנוחת הנפש? היו יושבים ודנים לשרפה כתות כתות של יהודים על מאנם להמיר את תורתם בתורה אחרת, או על עלילות שקר, שהם עצמם ידעו כי בשקר יסודן. זה קשה ממעשי ההמון הפראי; זה נעשה בכח ה„שכל החושב" שבאדם. וכשבאים אנו להציע את ההיסטוריה על אמתותה — על כרחנו שאי אפשר לנו לדלג על המעשים האלה, אם אין אנו עושים אותה פלסתר.

כל הנחלים הולכים אל הים — והים מלא. אבל אין כל מימיו מספיקים להדיח את דמי ישראל שנשפכו בכל ארץ וארץ, מדינה ומדינה, עיר ועיר; אין מימיו מספיקים לשטוף את כל הדמעות אשר הורידו בני העם הנרדף כל הימים ההם עד היום הזה.

* *

*

בבית מדרש של „יודעי בינה לעתים" נשאלה השאלה: האם למדים בני אדם מן ההיסטוריה? כלום יש לזו פעולה חנוכית?

הנסיון הורה, כי עד היום אין העמים עושים, מה שהם עושים, מתוך הכרה ברורה, מתוך דעה צלולה, אלא בכח סבות מכריחות ובכח השפעה הבאה עליהם מן החוץ. בתקופתנו, תקופת הדימוקרטיה והרחבת המדעים, נעשו מעשים, שאי אפשר להבינם בתור פעולה שכלית, שקודמת לה המחשבה, אלא הם מעין מאורעות הטבע נעשים על פי חוקים קבועים ואין להמלט מגזירתם. וכשאומרים אנו, כי העמים עושים את מעשיהם בלי רצון עצמי ובלי הרהור בתועלתם ובתוצאותיהם אין כוונתנו רק להמון העם, שאפשר לתלות פעולתו בהעדר ידיעה, בחסרון ההכרה הברורה בזה שהוא עושה, אלא אנו רואים בחיים הצבוריים פעולה אינסטינקטיווית גם בכתות המשכילים והמלומדים — גם בקרב אלה, שהיו יכולים ללמוד מן ההיסטוריה ולא למדו. ולא עוד, אלא שבמובן ידוע עלינו להטעים את העובדה, כי נראה לנו יותר קל ויותר אפשר, להוציא מלב ההמון את נטיתו לילך ולהזיק מלהשפיע לצד זה על „בני התרבות". ביחוס העמים זה לזה, אשר בימינו הוא יחוס של שנאה ותחרות — לא ההמון בראש, אלא האינטיליגנציה.

גם בנוגע ליחוס העמים לישראל בארצות המערב, בארצות „התרבות השלמה", אנו רואים עובדה זו. מקור השנאה לישראל הוא קצתו ברגש, כלומר: בפעולה נפשית, שהיא למטה מן ההכרה הברורה וקצתו בשאיפה ברורה ובהירה, להבנות ולהמלאות מחרבנם של היהודים. אנו רואים לעינינו מלחמה בחימה שפוכה, דומה בכוונת מעשיה לזו השכיחה בין עם לחברו; אלא כי שונה היא באמצעים ובמעשים. במלחמה שבין עם לחברו מעשי גבורה מכריעים, ולפיכך ה מ ע ש י ם הם העיקר, ו ד ב ר י שנאה הם רק טפלים. במלחמה, שנלחמים העמים בישראל, אי אפשר להם להשתמש בכלי זין גלויים,

ולפיכך עיקר התסיסה הוא בדברים. וכשהם צריכים להשמיד ולהרוג בכח דברים — כמה דבריהם מלאים ארס, כדי שיהיו פועלים כמדקרות חרב.

זוהי הסבה לאותו הפולמוס הגס, הנהוג בימינו מצד אויבי ישראל. כמעט שלא היתה עוד תקופה בהיסטוריה, שבה היו נלחמים ביהדות בכל מיני הוצאת שם רע, להשפיל ולהבזות את תורת ישראל, כבתקופה הנוכחית. ספרות הקטרוג — אם אפשר לסמן מעשה-לבלרות זה בשם „ספרות" — הולכת ומתרבה כמעט מיום ליום. ספרות זו שונה בגוניה המרובים — מן הגדופים הגסים עד „הבקורת המדעית". יש כבר בזה גם מעין „פילוסופיה", מין שיטה מדעית. הכלל העולה מכל הכתבים האלה הוא — הפלה גמורה של היהדות.

קשה מאוד לעמוד על אָפיה של השנאה הזאת. יש בה, בלי ספק, גם מן השנאה הדתית — עד כמה שמתביישים בה בדורנו ואומרים לתלותה בסבות שונות. יש בזה גם מן הנגוד החברתי שהוא כבוש וטמון עמוק בכחות הנפשיים; לפי שבני אדם הללו, אשר יחושו בלבם רגש נגודי זה ליהודים, הם בעיקר בני עליה ויודעים להסתיר את מה שבלבם. סבה עיקרית של שנאתם לישראל היא ודאי גם בגורמים אקונומיים. כל גוני רגש השנאה מצטרפים לציור אחד, וקשה להכיר בהם את השרטוטים, לסמן את התחומים שבין זה לזה.

ולפי שרגילים בימינו לראות בכל מחזות החיים הצבוריים את הגורמים החמריים ולהעמיד את הבנת ההיסטוריה על ההשקפה המטריאליסטית, על כן טועים רוב בני עמנו בהבנת המעשים והמאורעות שנעשים לעיניהם. הם רואים ואינם יודעים מה הם רואים. ימי הבינים הניחו לנו בירושה שני „קנינים": עלילת הדם ועלילת חלול הקרבן. מהן נתקיימה עד ימינו רק האחת — עלילת הדם. כלום אין אנו תמהים ושואלים: אם הדבר כן, אם החזיקו עדיין באולתם להעליל על היהודים ולהתגולל עליהם, מדוע קימו את האחת ובטלו את השניה? אין ספק, כי יש בזה מין „פילוסופיה ארורה". איני אומר, כי הכל נעשה במתכוון; אבל מתוך אותו רגש השנאה השולטת בעמים כלפי ישראל יש סדר למעשיהם.

לעלילת חלול הקרבן אין עוד מקום בארצות חוק לשלטן הכנסיה הקטולית. אם יעלילו „מעשה [illegible]“ על היהודים באחד המקומות, לא יאמינו בו שאר העמים. אי אפשר ליסד את השנאה לישראל על „מעשים“, שאין רוב הצבור מאמין באמתותם. לעומת זה עלילת הדם היא עדיין מטבע עוברת מעם לעם, ואפשר להגדיל על ידיה את שנאתם לישראל. על פי הרוב כך הם נוהגים: ממציאים את הדבר, את גוף „המעשה“, במתכוון ובמחשבה תחלה למעשה, ואחר כן מוציאים אותו לשוק, מסיתים בו את ההמון. עלילת הדם היא בעיקר עלבון היהדות, כי הם מעלילים עליה, שכך היא הוראתה. ואם לא יעלה הדבר בידם לעשות מה שעשו בדורות הראשונים, לסגף את „הנאשמים“ ביסורים קשים, כדי „שיתודו“, להוציא אחר כן לשריפה את כל בני הקהלה או אפילו בני כמה קהלות — הרי בעיקר הגיעו למטרתם: הבזו את היהדות והשפילו עמה את כבוד ישראל, ועל ידי זה הכינו את הקרקע לזרוע עליה את נטעי הרעל, שהם צריכים להם במלחמתם התמידית עם היהודים.

יש בזה רק שנוי השיטה, אבל לא שנוי הכוונה והשאיפה. ואולם נמצאים בעמנו בני אדם סמויים, והם מתיחסים למאורעות האלה בקרירות הנפש. הם אומרים, כי כל הדברים האלה אינם אלא פולמוס תיאולוגי, שאין אנו בדורנו נזקקים לו. נניח כי כן הדבר, שאין בכוונתם אלא להשפיל את היהדות. אבל אין ספק, כי מתוך השפלת היהדות הם באים לידי השפלת עם ישראל, וסופם של דברי קנטור וקטרוג אלה להביא שמד על ישראל. אנו מוצאים בזה גם „סדר הגיוני“. ישנם עמים אשר כבר התקדמו הרבה בתרבותם. הם נלחמים ביהודים בדבר שפתים — ולעומתם טועים קצת מבני עמנו ואומרים: ידברו אלה מה שידברו; אין היהדות חשובה בעינינו להלחם עליה ועל כבודה. אבל באמת גורם „דבר שפתים“ בארץ אחת ל מ ע ש י א ג ר ו ף בארץ אחרת. מה ש ד ב ר ו בגרמניה זה קרוב לחמשים שנה, היה אחר כן „הלכה למעשה“ בארץ רוסיה. ה„אידיאולוגיה“ של הפרעות ביהודים, של מעשי הרג ושפיכת דמים, נוסדה בגרמניה. הפילוסוף העמקן ד י ה ר י נ ג היה „הוגה דעות“ והרקיע

שחקים ב„רום רעיוניו", וגם שנאתו ליהודים העמיד על „יסודות פילוסופיים" מבלי שנגע ביהודים לרעה אפילו באצבע קטנה. ואולם תורתו „הפילוסופית" הזאת היתה בידי ההדיוטות ברוסיה למעשי השחתה, למעשי הרג ושחיטות ביהודים.

בימינו נתאחדו הזרמים השונים בנוגע ליחוס העמים אל ישראל. ומכיון שהזרמים האלה סותרים קצתם זה לזה, ואנו רואים בהם נגודים הגיוניים, על כן טועים בני אדם בהבנת המאורעות. שנאת העמים לישראל שגברה כבר בימי הגיות הקלסית, קבלה תוכן חדש בימי הבינים — תוכן דתי. בימי הגיות הקלסית היתה שנאה זו בעיקר מתוך נגוד גזעי וחברתי. אין לתלות סבתה בהבדל הדתי, שהרי דוקא באותה התקופה שגברה בה השנאה לישראל, נמשכו עמי המערב אחרי זרמים דתיים של המזרח. יכולים אנו להחליט בודאות גמורה, כי אלמלא הנגוד הגזעי והחברתי היתה היהדות מתפשטת בכל עמי התרבות. היהדות היתה חביבה להם בתכנה המוסרי, ואפילו במנהגים ומעשים דתיים; אבל היהודים היו שנואים להם ובזויים בעיניהם. ידוע הוא, עד כמה נלחמה הגיות הקלסית על קיומה בשעה שנכנסו אל חייהם הרוחניים אותם הזרמים הדתיים של המזרח. אנו רואים במלחמה זו מין העויה היסטורית, מין פעולה פתלוגית. נמשכו לתיאבון אחר חזון דתי ולא יכלו לשחרר את עצמם מכח השפעתו; ובו בזמן היה עם זה, אשר ממנו קבלו את התורה החדשה, בזוי ונמאס בעיניהם. תסיסה זו בין הכחות הנפשיים הלכה ונמשכה לערך שלש מאות שנה. לבסוף מצאו „פשרה", מצאו דרך לצאת מן המבוכה הנפשית הזאת: קבלו את תורת ישראל, ואת העם נושא התורה הזאת שקצו ותעבו. אין במאורע זה דבר מקרי, אלא הכרח הגיוני. שלש מאות שנה נלחמו עמי התרבות בפנים נפשם והיו מושלכים בכף הקלע מאהבה לשנאה ומשנאה לאהבה — עד שהגיעו אל המטרה הדרושה: קרבו באהבה את תורת ישראל, מה שהיה מתאים לצרכם המוסרי, והרחיקו בשנאה את עם ישראל עצמו.

הרנק מוצא במאורעות האלה טרגדיה היסטורית שאין דוגמתה: הבת קמה באמה ולקחה ממנה את כלי חמדתה, הורידה ממנה את עדיה, ולבסוף הרחיקה אותה, את אמה הזקנה, מעל פניה ודחפתה מביתה. אלא שהוא, הרנק, דן במאורע זה מתוך השקפה תיאולוגית. סבור הוא, כי סרבה תורת ישראל להיות דת־עולם, לצאת מחוגה הלאומי המצומצם ולהתפשט בכל עמי התרבות — לפיכך גברה הדת החדשה, אשר בטלה במתכוון את התחומים הלאומיים. באמת אין הדבר כן; אלא צריכים היו לתורת ישראל — בתנאי שלא תהיה תורת ישראל. על כרחם שבטלו את נושאו של אותו הרעיון הדתי והמוסרי.

מכאן ואילך התיחסו עמי התרבות לישראל בשנאה גמורה, שנאה גזעית וחברתית בצרוף שנאה דתית. אין בדברים האלה רעיון תיאולוגי, אלא הבנת המעשים על אמתותם. מה היה הגורם ומה היה המסובב? זה קשה להבחין עכשו, כי נתמזגו הפעולות הנפשיות זו בזו. בכל אופן ברי הוא, כי קים ההבדל הדתי את ההבדל הגזעי והחברתי. אחת היא, איך נתיחס אנו אל הדת. עלינו לזכור תמיד, כי היתה זו בתקופת ימי הבינים יסוד גדול בחיים החברתיים, בעוד שעדיין לא קבלו החיים הלאומיים צביון מיוחד ובולט כבדורנו. מה הפריד אז בין ישראל לעמים? מה קלקל את השלום בין היסודות החברתיים השונים? איזה בטוי היה אז לנגוד הגזעי והחברתי? הכל היה בהבדל הדתי, ואם לא היה זה בעצמו הגורם העיקרי, הרי בכל אופן בו מצאו את בטויו המדויק. שונאים היו לישראל — כך היו אומרים תמיד — על כי בעט בשליחות המשיחית, ובעקשנותו הדתית, שבאה לו מתוך סמיות מוסרית, צלב את המשיח.

מקור־שנאה זה אינו מפכה עוד בזמננו את מימיו הרעים. אין ספק, כי עמם הרגש הדתי הרבה. אבל כל האומר, כי נסתם המקור הזה לגמרי, אינו אלא טועה. אנו רואים, שלא יספיק הנגוד הדתי לקיים את השנאה לישראל. יש לה בלי ספק גם גורמים אחרים. צריכים אנו לחקור ולדרוש בהם, כדי לעמוד על הבנתם.

בימי הגיות הקלסית היה הנגוד הגזעי והחברתי העיקר; אבל אין אנו שומעים כלום על דבר הנגוד האקונומי. זוהי עובדה ראויה לשימת לב. אי אפשר להאמין, כי היתה תחרות אקונומית בין היהודים ושכניהם, וזו נבלעה לגמרי בפולמוס החריף מצד סופרי הגויים. הם מלגלגים על היהודים והיהדות; הם מביאים את קוראיהם לידי גחוך בציורי המנהגים הדתיים וחיי המשפחה והחברה של היהודים; הם מוצאים את היהדות היותה מין סופרסטיציה, מין הבל ומעשי תעתועים; הם מציירים בכוחא ואטלולא את שביתת היהודים בשבת וחדש ובימי חג; הם משחרים מוסר את האבות שאינם משגיחים על בניהם וסופם של אלה „לצאת לתרבות רעה", להתיהד – אבל אין הם מגנים את היהודים היותם מרמים את הבריות ומתחרים במסחרם, במשאם ומתנם עם בני אומנתם, על ידי מעשים מגונים. לפי ציורם היהודים הם יסוד מקולקל בחברה המדינית; אבל אין אנו שומעים קטרוג עליהם, כי הם יסוד מפסיד ומזיק בחיים האקונומיים.

קטרוג זה על ישראל נתחדש בימי הבינים. אנו מדברים בסופם ולא בתחלתם. אחר כמה מאות שנה של השפלה מתמדת עלה בידם לעשות את היהודים ליסוד מקולקל בגוף החברה האקונומית. ודאי שאין המלוה בריבית (אף על פי שגם מציאותו היא הכרחית ואינו אלא תוצאה הגיונית של החיים האקונומיים) יסוד חברתי נעים ביותר. אבל כלום היו היהודים מתחלת הכנסם לארצות גלותם רק מלוי ברבית? פרנסתם זו היתה מסובב ולא סבה. בה החזיקו על כרחם; אותה המציאו להם שלא בטובתם. לעובדה זו קדמו כמה גורמים — העיקרי שבהם, כי דחו במתכוון את היהודים מגוף המדיני. מובן, כי נתגרו המרובים במועטים וגברו עליהם ועשו אותם בחיי החברה המדינית מנודים ומוחרמים. אבל במה היו היהודים מצוינים? מה היה הקו המבדיל בינידם ובין שאר יושבי הארץ? בעיקר רק ההבדל הדתי. מהיכן ינק רגש השנאה לישראל? אי אפשר להכיר אותו בכל שרשיו ובכל יונקותיו המסתעפות מהם; אבל העץ שנכר בפריו היה אותו ההבדל הדתי.

דבר שאינו צריך להאמר, כי אותו הנגוד העצום והארסי ביותר — שהרי אין לך שנאה יותר חריפה מזו שבאה מתוך תגרה אקונומית — קיים בימינו, והוא הולך ומסתעף הרבה והרבה. בימי הבינים חשבו על היהודים מחשבות, להגביל את כחם, כדי שלא יתחרו עם שכניהם הגויים במשא ומתן. רוב הפרנסות לקחו מידם. נתקיים להם רק המסחר הפעוט, וגם זה הספיק לבסס את השנאה לישראל. בימינו גברו היהודים והצליחו בכל ענפי החיים האקונומיים, וגם בספרות ואמנות ובמדעים הם תופסים מקום חשוב. כלום יפלא בעינינו, כי נתרבו חכוכים ביניהם ובין שכניהם? השאלה היא רק: מה מסמן אותם היותם יסוד זר בגוף החברה? אנו חיים בדור מלחמת המעמדים. הנגוד בין המעמדים השונים הוא עצום מאד ועולה גם על הנגוד בין עמים שונים. אין ספק, כי הגרמני „בעל הבית", נוח להתפיים לחברו האנגלי, „בעל הבית" כמותו, ומלחמה לו תמיד עם הפועל בן עמו, אשר הרחיב „כשאול נפשו" ותובע עוד קצת פרוטות הוספה לשכרו המצומצם. אפילו בימי המלחמה, שהיו עמים נלחמים זה בזה באכזריות מאין כמוה, עדיין היה הנגוד בין בעל הבית ובין הפועל יותר קשה מזה שבין הגרמני ובין האנגלי. אתה מוצא, שבני מעמד אחד בעולם התעשיה והמסחר אינם מבחינים בין יהודי ובין אינו־יהודי. ואפילו זה שמרגיש בנפשו נגוד פנימי ליהודים, במקום שיש תועלת־כיס, הנאה אקונומית משותפת, הרי כלם בעצה אחת. פקעה שנאתם, תהיה דתית או גזעית. לפיכך מי הם בימינו מגבירי השנאה לישראל? בעיקר בעלי האומניות החפשיות: אדבוקטים, רופאים, אדרכלים, סופרים, עתונאים, אנשי מדע ופרופסורים וכו'.

וכשהגיע הדבר לידי כך, כי השנאה לישראל בארצות המערב היתה כלי זינה של האינטיליגנציה ובכחה הם נלחמים ביהודים בני אומנתם, הרי שקבלה שנאה זו את צורתה הקדומה מתקופת הגיות הקלסית. שוב הם מחטטים בספרות הישראלית, כדי להבזות את היהדות ולהפות עליה דברי שקר; שוב הם מלגלגים במנהגים הדתיים של היהודים, כדי להשפיל את כבודם בעיני

העם. ומה שלא יספיק להם בנגוד הדתי, הם משלימים בנגוד הגזעי והלאומי. שאיפה זו, להלהם ביהודים ולהרחיקם מעל גבולם, גדלה בתקופה האחרונה ספרות מיוחדת במינה — ספרות „מדעית", שכוונתה „להוכיח ולברר" את זוהמת הגזע היהודי. ואף על פי שבאו חוקרים דורשי האמת והוכיחו שאין מושג גזע, במובן ששונאינו משתמשים בו, חל על עם ישראל, ושבעיקר המושג הגזעי הוא בנדון התרבותי, אויבינו אינם זזים מדעתם. אדרבה, הם מוסיפים כמעט בכל יום ויום על „חכמתם", מאחרי שזו מסייעת להם להרע ליהודים. מעין „חצי נחמה" היתה לנו בימי המלחמה. כל אותם הסימנים, אשר נתנו מחרפינו ומגדפינו מן הגרמנים בגזע היהודי, מצאו סופרים אנגליים ופרנסיים בשעת המלחמה בגרמנים עצמם — לא נפל דבר. אחד העתונאים כתב בפשיטות ובודאות גמורה, כי מגוף הגרמני נודף איזה ריח בלתי נעים, וכל מי שנחן מטבעו בחוש-הריח חריף מכיר את הגרמני בריח הנודף ממנו.

בטרגדיה זו יש גם צד גחוכי.

אי אפשר לפרט את כל סעיפי השנאה לישראל בשרשיה ובענפיה. גם את היסוד הנפשי שבה אין אנו יכולים לברר בירור מספיק. יש בה לפעמים מן האינסטינקט הבלתי בהיר. אדם חש ומרגיש בנפשו נגוד כלפי עם ישראל, ואינו יודע, להמציא לעצמו מושג ברור של רגש זה. ויש שהם שונאים ליהודים מתוך איזו סבה ברורה, מתוך תחרות בחיים האקונומיים, ומבקשים אמתלא והתנצלות לשנאתם — להטעות את אחרים או גם את עצמם. בקצתם שנאה זו מין „סבל ירושה"; הם קבלו את הרגש הנגודי הזה מאבותיהם ומאבות אבותיהם. פעולה נפשית מסובכת ומורכבת מיסודות שונים שאי אפשר לעמוד על הבנתה המדויקת. אין לה יסוד כללי, ואפילו באותם בני אדם, אשר יסוד משותף להם, הרי שנאתם לישראל מסתעפת לסוגים מרובים ושונים זה מזה. דבר אחד יהיה בידינו, וצריכים אנו להודות במציאותו, עד כמה שהוא מצער ומבהיל אותנו: השנאה לישראל לא נשתקעה, אלא היא הולכת וגוברת, הולכת ומתפשטת בכל העמים ובכל הארצות. המעשים

שונים, כי הם תלויים במצב התרבותי של כל עם ועם; אבל ה ר ג ש משותף לכלם, אפילו שיתחלק בקצת גוניו. השנאה לישראל היא בימינו יסוד אקונומי, מדיני וחברתי.

זוהי הפרובלימה, שאנו עסוקים בה. איני אומר, כי מצאתי פתרונה, כי יש בידי להציע רפואה למכה זו. אין פתרון הפרובלימה מחובת ההיסטוריקן; ומצד השני אינו רשאי להעלים עינו מאיזה חזיון כעור, לפי שאי אפשר לו לבטלו. עליו לספר את הדברים כהויתם, לא כחל ולא שרק; בלי הנחה קדומה וגם ב ל י כ ו ו נ ה ל ב ר ר א ת „ה י ו צ א ל נ ו מ ז ה". בררתי את התפתחות הענינים — טבע מצב ישראל בעמים, תהלת השנאה לישראל, התפתחותה והתקדמותה, היסודות שבה, שנויי הגונים מתקופה לתקופה. עיקר הדבר אינו משתנה. סבת החזון ההיסטורי הזה אני מוצא בטבעו של עם ישראל, ט ב ע ה נ צ ח י ו ת ש ב ו. אנו בני עם קדמון מיחסים לעצמנו טבע קיום נצחי. וכשאומרים אנו, כי עמנו הוא נצחי, כוונתנו לאותה הסגולה הלאומית, שהיא אפיו המיוחד, יסוד נשמתו. ולפי שעם ישראל הוא מיוחד במינו, בטבע קיומו, אי אפשר לדון בו במדת „מה מצינו"; שהרי אין לו דמיון בהיסטוריה. עמנו מתקיים בכל מסבה ומקיים את טבעו המקורי. עד כמה שיש בטבעו להתאקלם בכל מקום ולהתאים את תנאי מציאותו אל כל מסבה, הרי הוא מציאות לעצמו. הוא מועט מסוים ומסומן בקרב הרוב. אינו מועט נבלע ברוב, אינו בטל בפני הרוב ואינו מסתיר את מציאותו, אף שלפעמים מתאמצים קצת מאישיו להטמע במסבתם טמיעה גמורה. הדבר הוא בגדר הנמנע. אנו עם זקן, ואלה שכנגדנו הם עמים צעירים. מה שעושה זקן מתוך ישוב הדעת ומתוך הכרה צלולה, שבאו לו ברוב הימים, אינו לפי רוח הצעיר העושה את מעשיו בבהלה ובטרוף הדעת. אי אפשר לעמנו, אילו היה עומד ברשות עצמו, לעשות מה שעשו העמים הצעירים בזמננו: להכין מטבה אלה לאלה, להתענג על רוב השחיטות הנוראות ועל שפיכת דמים, להשחית ולהרוס ולקלקל, להחריב ערים ולשרוף בתים מלאים כל טוב, להרוס בנינים מפוארים ולשרוף בתי אוסף ספרים.

וכשאנו אומרים זה באים אלה מטורפי הדעת ומוצאים בדברינו שפלות מוסרית. כלום אפשר לפשרה בין שתי השקפות מתנגדות זו לזו מן הקצה אל הקצה? יודע אני את הסכנה; אבל איני מוצא דבר מבטל אותה. אנו, בני דעה שלמה, אי אפשר לנו להיות דרדקאי.

ולפיכך אני מוצא אחרית ותקוה לנו רק באחרית ותקוה כללית לכל המין האנושי. איני מבטל חשיבות שאר המעשים מה שעושים בדורנו, איש איש לפי השקפתו ואמונתו בכח מעשיו. מתוך הבנה במאורעות ההיסטוריה אני שונה את דברי:

אין שאלת היהודים באה לידי פתרונה הרצוי אלא בפתרון שאלת האנושיות.

עוד רב מאד הדרך.

א. חללי ה„קרבן"

מאתים ושתים שנה אחרי ההרג הרב, שהיה בכנסת ישראל בגרמניה בימי מסע הצלב הראשון, אירע השמד הנורא, שזכרו נקבע בהיסטוריה הישראלית בשם „גזרת רינדפלייש". על פי רשימה מדויקת, שנתקיימה לנו במקרה, נחרבו בשמד הזה מאה וארבעים ושש קהלות במדינות פרַנקן, בַּוַריה ואוסטריה, ונהרגו יותר ממאת אלף נפש מישראל. אלה הם חללי ה„קרבן". כבר ראינו, כי מימי מסע הצלב ואילך נתקלקל מאד מצב היהודים בגרמניה. מאז נעשו הפקר, וחסותם בצל הקיסר היתה מחסה כזב. ראשי הכנסיה המשיחית והעירונים התיחסו ליהודים בשנאה עצומה וחשבו עליהם תמיד מחשבות לרעה. סבות שונות גרמו בדבר—ובעיקר אותו רגש הבוז שהיה בלבם לישראל. בעיניהם לא היו היהודים כדאים להניחם. הבוז הוליד את השנאה והשנאה הוסיפה להבזות את היהודים. כך היו הסבות והמסובבים, הגורמים והתוצאות, קשורים ואחוזים זה בזה. אי אפשר היה להגן על היהודים, כי היו בזויים ושפלים בעיני העם; ואי אפשר היה לעקור את רגש הבוז מלב העם, כי היו שונאים אותם. זה היה המצב הכללי. כל מקרה ופגע היה גורם בנקל לשמד כללי. בכלל היו העירונים שונאים ליהודים מתוך התחרות במשא ומתן. קצתם היו מרי נפש ושונאים ליהודים הנושים בהם. כי אז היה עיקר פרנסתם של היהודים בהלואה ברבית, מה שהלוו את הגויים על שטרות או במשכון. זה היה שייך ל„זכיות" היהודים בגרמניה, ואותן ה„זכיות" גרמו להוסיף איבה על איבה. המסחר לוקח מידם והורשה להם רק המסחר בחפצים ישנים, במשכנות שלא נפדו על ידי בעליהם. מסחר זה היה כסלון ממאיר בעיני העירונים, שלפי טענותיהם היו היהודים מורידים את השער וגורמים להם הפסד מרובה. כך היה היחוס השכני בין היהודים והעירונים.

בשנת נ״ח לאלף הששי אירע מעשה נורא. בעיר רוטינגן (Röttingen) במדינת פרנקן העלילו על היהודים, כי התעללו ב„קרבן״. ענין „קרבן״ זה הוא דבר סודי מעיקרי הדת המשיחית. בסעודה האחרונה, אשר סעד ישו המשיח עם תלמידיו טרם שלוקח מהם (לפי הגדת עדות של המבשרים ההסכמיים היה זה בליל פסח, ולפי עדותו של יוחנן היה זה בליל ערב פסח), קדש ישו על היין והושיט אחר כך את הכוס לתלמידיו ואמר: קחו ושתו, כי זהו דמי. עוד בצע את הפת ונתן פרוסות לתלמידיו, ואמר: קחו ואכלו, זהו בשרי. דורות מאוחרים עשו את הסעודה הזאת, סעודת הפרידה, לצירימוניה עיקרית של הדת המשיחית. „סעודת הערב״ היא עבודה דתית משותפת להם. נהנים מן הפת, כי זהו בשר המשיח ושותים מכוס היין, כי זהו דמו. בכנסיה הקטולית אין משקים מכוס סעודת הערב ל„זרים״, כי אם למקודשים. ואולם הפת, בשר המשיח, נאכל לכל בני הדת ההיא. ויכוחים נלהבים היו בין הכתות השונות על דבר הסוד הדרתי הזה, על דבר טבע ה„קרבן״ (כך נקרא הלחם בכנסיה הקטולית). כמה מלחמות של שפיכות דמים מרובה היו במחלוקת זו. בכל אופן נקדש הלחם בכנסיה הקטולית, וכל הנוגע בו לרעה כנוגע בבבת עינו. בשנות המאה הי״ב הנהיגו לאפות את הלחם הזה עגות מצות קטנות, שהיו מונחות במקדשיהם, והיו נוהגים בהן קדושה חמורה. אירע לפעמים, כי נראו כתמים אדומים בעוגות המצות האלה ולא ידעו מה טיבם. על ידי בחינות כימיות שעשו בשנות המאה הי״ח נתברר בודאות גמורה, כי הכתמים האדומים האלה מתהוים על ידי מיקרובים שמתקבצים בעוגות המצות השמורות. ואולם בשנות המאה הי״ג העלילו על היהודים, כי הם דוקרים בשכינים את ה„קרבן״, כדי להבזות קדושתו, וגוף המשיח המגושם בלחם זה זב דם. זוהי סבת הכתמים. והימים ההם ימי עלילות. כבר ראינו, כי מימי נוסעי הצלב ואילך נתחדשו מיני עלילות שונות על היהודים. בסוף שנות המאה הי״ב המציאו את עלילת הדם, אשר הרבתה חללי ישראל בקהלות מרובות. הדבר הזה היה נמשך והולך מאה שנה תכופות, וכמעט שלא עברה שנה בלי תקלה.

עלילה זו היתה מספקת להמון הפרוע להתנפל על היהודים ולהרוג בהם — מה שאירע באמת מדי שנה בשנה. ואולם לעלילה זו היה צריך „נושא ענין" — כלומר: איזה הרוג שהיו מוצאים, ועל ידו העלילו על היהודים, כי הרגוהו כדי לאכול את דמו. לא תמיד נמצא להם „נושא ענין" כזה לצרכם. בסוף שנות המאה הי״ג חדשו את עלילת ה„קרבן". בעיר רוטינגן העלילו על היהודים, כי גנבו את ה„קרבן" וכתשו אותו במכתשת עד זב דם ושלחו את הפרורים בכל קהלות ישראל, להנות את אחידהם מסעודה זו. בעינינו תחשב העלילה הזאת היותה שגעון מבהיל. אי אפשר לנו לצייר במוחנו, איך האמינו בני אדם בסכלות נוראה כזאת. אבל זה יובן לנו על פי מצב הרוחות בימים ההם. באותן מאתים שנה, שעברו מימי מסע הצלב הראשון, נתעצמה מאד השנאה לישראל, וגם הבערות הפראית של העם בגרמניה גברה. הפורענות היתה מוכנת בכל שעה. ליהודים היתה רק חסות קלושה בצל הקיסר חדל-אונים. שרי המדינות נטו בכלל אחר העירונים וסיעו להם במעשה השמד, או עמדו לכל הפחות מנגד והעלימו עינם מן המעשים האלה. בסוף המאה הי״ג היתה אנרכיה גמורה בגרמניה. נלחמו שני קיסרים זה בזה: אדולף מן נאסוי וההאבסבורגי אלברכט מאוסטריה. זו היתה שעת הכשר לשונאי ישראל לעשות ליהודים כרצונם.

ביום א׳ ז׳ באייר שנת נ״ח לאלף הששי (עשרים באפריל 1298) היה השמד בעיר רוטינגן, אשר משם נפתחה הרעה לכל הקהלות במדינות פרנקן, בַוריה ואוסטריה. אחד האצילים ושמו רינדפלייש הסית את ההמון ביהודים והלהיב אותו להרוג, לאבד כולם, ולא ישאר להם שריד ופליט בגרמניה. אומרים על רינדפלייש, כדי לצדד בזכותו, כי היה קנאי נלהב והאמין בעלילה נבערה זו, בחלול ה„קרבן" על ידי היהודים. ואולם אין ספק, כי בשמד זה היה הגורם העיקרי תאות הבצע — מה שהוא הצד השוה בכל המאורעות האלה. המצדדים בזכות הרוצחים, להמציא כונה רצויה למעשיהם הרעים, בודים מין „פילוסופיה של ההיסטוריה" ומיחסים למעשה נבלה כונה,

שבודאי לא היתה סבת המעשים, אלא אמתלא. הם אמרו כך, כי עושים מה שהם עושים מתוך קנאה דתית ומתוך אמונה שלמה. ואפשר שבזה רמו לא רק את אחרים, אלא גם את עצמם. ואולם באמת היתה תמיד נטיה חמרית הגורם העיקרי לשחיטות האלה שעשו ביהודים. די לנו לראות, כי נקבצו עם רינדפלייש כל בני אדם מחוסרי רכוש וכל איש אשר לו נושה. חשבו מחשבות, להפקיע על ידי מעשי הרצה את שעבוד החובות ולהתעשר מחרבן קהלות היהודים.

בעיר רוטינגן נשמדה כל הקהלה ונהרגו כמה נפשות. נכחדו משפחות שלמות. בראש רשימת הרוגי מרגנטהיים אנו מוצאים: ר׳ נחמני הזקן בן החבר ר׳ יצחק ובנו ר׳ יוסף, וכלתו מרת מייטין בת ר׳ יוסף ושלשת בניה יצחק ויהודה וגעיילא בני ר׳ שמעון. משם פשטו הרוצחים על שאר הקהלות. לא כולן, שעליהן עברה הכוס, נזכרות בספר אזכרות נשמות לקהלת נירנברג. ביום י״ב בתמוז (עשרים ושלשה ביוני) היה השמד בקהלת נוישטט (Neustadt a. d. Aisch). מכאן ואילך היו החללים רבים, כי קצתם נהרגו ונשרפו בידי הגויים וקצתם שרפו את בתיהם והפילו את בניהם ובנותיהם ואחר כך את עצמם לתוך האש, שלא יפלו בידי הרוצחים האכזרים. ברשימת ספר אזכרת נשמות נזכרו לפעמים הרוגים ושרופים. ברשימת השרופים אנו מוצאים על פי הרוב משפחות שלמות, ששרפו אבות ואמהות את עצמם ואת ילדיהם.

בו ביום שהיה השמד בקהלת נוישטט עברה הכוס גם על קהלת ווינדשהיים (Windsheim). בראש הרשימה של שרופי וינדשהיים אנו מוצאים: ר׳ יוסף בר נתן וזוגתו מרת יוטלין בת ר׳ יהודה ובנו ר׳ נתן בר יוסף וזוגתו מרת צרויה בת ר׳ מאיר הכהן ובתו מרת מינגוט ושלשה בניה; וחתנו ר׳ שמואל בר שלמה וזוגתו מרת גולדא ובתה; ובתו מרת ביילא. זולת אלה אנו מוצאים עוד: מרת חנה בת ר׳ אברהם וששה בניה; מרת גולדא הזקנה ובנה ר׳ יוסף בר שלמה וזוגתו מרת גוטלין בת ר׳ קלונימוס הלוי ושני בניהם.

נהרגו אבות ובנים יחדו, ובקצתם אבות ובנים ובני בנים.

ביום שלאחריו, י״ג בתמוז (כ״ד ביוני) היה השמד בקהלת איפהובן (Iphofen). כאן אנו מוצאים שמות הרוגים ובכללם: ר׳ מרדכי הזקן בר אשר ושלש בנותיו.

בי״ח וי״ט בתמוז (שלשים ביוני) היה השמד בקהלת מרגנטהיים ואוחשנ־פורט (Ochsenfurt) וקיצינגן (Kitzingen). ברשימת ההרוגים של קהלה זו אנו מוצאים ר׳ אליקים הזקן בר שלמה וזוגתו מרת רחל ובנה ר׳ שמואל בר עזריה הכהן ויצחק בר עזריה הכהן. וברשימת הרוגי אוחשנוורט נקבע: הזקן החבר ר׳ עזריאל בר יעקב הלוי ובתו מרת ריהצא וכלתו מרת ירמוט בת ר׳ גרשום; מרת ריהצא וחמשה בנים. ברשימת הרוגי קיצינגן נזכרים: ר׳ שמואל בר אברהם הכהן וזוגתו מרת מינא בת ר׳ יוסף וארבעה בניה; ר׳ יוסף בר יצחק הכהן וזוגתו מרת טובא בת ר׳ יצחק וארבעה בניהם. באותם הימים היה גם השמד בקהלת ביברט (Markt-Bibart)—יום הפורענות לא נזכר בדיוק. נתקיימה לנו רק רשימת ההרוגים: ר׳ יהודה בר נתן וזוגתו מרת צפורה וחמשה בניהם.

נורא היה השמד בקהלת רוטנבורג („עיר אדמה מדם אדם“), אשר על נהר טויבר (מקום מושבו של רבנו מאיר מרוטנבורג, רבו של הרא״ש). שמה התנפלו הרוצחים שלש פעמים על היהודים והרגו בהם הרג אחר הרג, ולבסוף נכחדה הקהלה כלה. השמד הראשון היה בי״ד בתמוז (כ״ה ביוני); בפעם השנית אירע השמד בערב תשעה באב (י״ח ביולי), והחרבן השלם היה בעשירי באב ובאחד עשר בו ובשנים עשר בו (כ׳ — כ״ב ביולי), כי נמשכו הרציחות שלשה ימים רצופים. בקינת ר׳ משה בר אלעזר הכהן „מה קול הצאן“ (שנקבעה להלן) אנו מוצאים פרטי המאורע האיום הזה, מרגיזים את הנפש עד היסוד. בשמדות אשר עברו על כמה קהלות מיום ז׳ באייר ואילך אירע, כי המירו כמה יהודים באונס. בימי השמד ברוטנבורג עשו היהודים כמעשי הקדושים בקהלות ריינוס בימי גזרת תתנ״ו. הרגו את בניהם ובנותיהם תחלה ואחר כן את

עצמם, כדי שלא יפלו בידי אויביהם. המקונן מספר, כי הלכו הקדושים „בשירים ובמחולות" אל האש. מספר ההרוגים והשרופים לא נרשם בדיוק; אבל אין ספק, כי היה ההרג רב מאד — בין שהרגו בהם האויבים ובין שהרגו את עצמם. אנו מוצאים בראש הרשימה הזאת: ר׳ שמעון בר שמחה וזוגתו מרת דולצא בת ר׳ יצחק הלוי ובנו ר׳ שמחה ובנו ר׳ יצחק ובנו יהודה הנער ובתו מרת בת שבע ובעלה ר׳ יהודה בר דוד.

חוץ מאלה נזכרים עוד: מרת צרויה בת ר׳ דוד וארבעה בניה ואחותה מרת ברונא; ר׳ אליקים בר לוי וזוגתו מרת יוטא בת הקדוש ר׳ יוסף ויוסף הנער בנה (עלובה זו היתה בת הקדוש ר׳ יוסף ועל שמו נקרא בנה שנהרג עמה); בח׳ באב נהרגו: הרב ר׳ מרדכי בר שמעון הלוי; ר׳ יוסף בר יצחק וזוגתו מרת שרה בת ר׳ יעקב הלוי ובנו ר׳ יצחק וזוגתו מרת חנה בת ר׳ משה וחמשה בניו: יוסף ויעקב ומשה ורבקה ובת שבע; ובתו מרת רבקה ובעלה ר׳ שמואל בר שמעון הלוי ושלשה בניו: יוסף, שמעון והיצלין; ובתו מרת גוטלין ובתה ברונלין, ובנו ר׳ מנחם וזוגתו מרת שרה בת ר׳ שמואל הלוי ובנו שמריה הנער (משפחה גדולה בת תשע עשרה נפשות נכחדה בפעם אחת!). ברשימת הקדושים של רוטנבורג מסופרים עוד פרטים של הטרגידיה האיומה בעיר דמים זו: „גם אלו שלשה בחורים נהרגו על המגדל שעומד אצל הבית של הקדוש ר׳ יוסף (זה הקדוש הנזכר למעלה), ר׳ נחמן בר משה ור׳ נתן בר שמעון הלוי ור׳ יצחק בר שלמה. אותם (הנרשמים להלן) נשמטו (נמלטו) בבית של גויים ושם נהרגו ובשדה ובו ביום ח׳ באב נשרפו כלם בבית הקברות — ר׳ משלם בר משה וזוגתו מרת גננא ובניו, מרת ריכצא ויעקב הנער—והנשארים באו כלם במבצר וצרו עליהם ביום א׳ י׳ באב וביום ב׳ י״א באב וקצת מיום ג׳ י״ב באב אז נלכדה בעונינו הרבים המבצר ונהרגו ונשרפו כלם".

יש כאן הגדת עדות, כי נכנסו היהודים אל המבצר ועמדו על נפשם בפני אויביהם. משערים, כי העירונים (או אנשי המועצה) מסרו ליהודים

את המבצר, כדי להקהל שם ולעמוד על נפשם. אבל אין בזה ראיה ברורה. אפשר שכך עשו היהודים מעצמם. המבצר נפל אחרי מלחמה קשה בין היהודים והאויבים (מלחמה זו היתה מיום א׳ עד יום ג׳ בשבת, י׳ — עד י״ב באב), ונהרגו ונשרפו לערך ארבע מאות וחמשים נפשות. בתוך ההרוגים היו החבר ר׳ משה הפרנס בר יצחק וזוגתו מרת בת שבע בת ר׳ יצחק הכהן ובנו מרדכי, ועוד הרב ר׳ מאיר בר יקותיאל הכהן וזוגתו מרת חנה ובתו יוטא ותלמידו החבר ר׳ שניאור (על הריגת הרב ר׳ מאיר מקונן פייטן בלתי נודע בקינתו הבאה להלן סי׳ א׳). בשמד זה נכחדו משפחות שלמות, וברשימת ההרוגים נזכרים כמה פעמים, כי נהרגו אמהות עם ששה בנים.

ביום י״ג באב (עשרים ושלשה ביולי) פגעה מדת הדין בוירצבורג, שגם היא היתה בימים ההם קהלה גדולה ומפוארה. השמד היה נורא מאד ונהרגו לערך אלף נפשות, בתוכן „מאה נפשות עניים ועשירים שהיו אורחים בעיר ונהרגו ונשרפו עם הקהל הקדוש". פרטי המאורע הזה נזכרים בקינות הבאות להלן. נראה, כי קצת היהודים ברחו אל הטבילה ונהרגו שם; כך אנו מוצאים ברשימה אחת (מביאה זאלפלד עמ׳ 194): „בשלשה עשר באב היתה הגזירה בווירצבורק ונטבעו במקוה מורינו הרב ר׳ אפרים וזוגתו החסידה מרת רחל והרבה מן הקהל עמם". חוץ לאלה הטביעו האויבים בבור כמובא ברשימת הקדושים של קהלת ווירצבורק: החבר ר׳ יעקב בר יצחק הכהן ואשתו מרת צרליף ושבעה בניו שנטבעו בבור. בקהלת וירצבורג נמצאו בימי השמד כמה רבנים וכלם נהרגו בי״ג באב. ברשימת הקדושים אנו מוצאים לפעמים שמות הרוגים עם בניהם: ארבעה או חמשה או ששה או אפילו שבעה במספר. לפי הגדת עדות של סופר גוי נמלטו רק קצת יהודים שהמירו באונס. כשאנו מוצאים בשאלות ותשובות „זכרון יהודה" לר׳ יהודה בן הרא״ש, כי בא לפניו „בחור אחד" והעיד בשאלת עגונה, שראה את הר״ר שמעון בן הר״ר יעקב הרוג מוטל לפני ביתו, הנה ידוע, כי הר״ר יהודה היה נוטה להקל בדיני עגונה וקבל גם עדותם של האנוסים.

ביום כ״ב באב (א׳ באבגוסט) היה השמד בעיר נירנברג. בקהלה זו נהרגו שש מאות עשרים ושמונה נפשות (ברשימת הקדושים נרשם: ומספר הקדושים כמנין נקמת דם עבדיך). בתוך ההרוגים היה גם רבנו מרדכי בן הלל, זה שיסד את הקינה „מה רב טובך אשר צפנת" על הרוגי זינציכא (ביום ט״ו וט״ז באיר שנת כ״ו) ועל מותו של הקדוש גר צדק ר׳ אברהם (למעלה כרך א׳ עמ׳ שיח—שכא); הרב ר׳ יחיאל בר מנחם הכהן (חברו של ר׳ חיים בעל „אור זרוע") ואשתו מרת חנה וג׳ בניו, ור׳ אברהם הפרנס הכהן ואשתו מרת בונלין ובתו מרת זושא וב׳ בניה; ר׳ אברהם בר חיים הכהן משפירא ושני אחים הכהנים מקולוניא שלמדו לפני הרב; ר׳ פסח בר ירחמיאל ואשתו מרת בילטא בת ר׳ ירמיה שנהרגו ונשרפו בחיי אביהם; ר׳ אברהם בר יוסף (זה שיסד קצת פיוטים, עיין צונק, Literaturgeschichte, עמ׳ 494); הגר שנתגייר בשעת זעם השם (שם אותו הגר לא נרשם, ואפשר שלא ידעו אותו — אלא בשעת השמד עלה במחשבה לפני גוי ונתגייר בתור מחאה במעשה פראות ואכזריות שעשו ביהודים). ביום ההרג נהרגו אנשים ונשים, טף וזקן; חוץ מאותן הנשים שנהרגו בבית בעליהן רצחו עוד שלשים ושמונה נשים זקנות או אלמנות ובתוכן „מרת ריכנצא המתפללת של נשים".

השמד נמשך והלך כל ימי הקיץ שנת נ״ח לאלף הששי ובתחלת שנת נ״ט. ברשימת הזכרת נשמות אנו מוצאים את זכרון הקדושים בעיר היילברון (Heilbronn) שנהרגו ביום א׳ וב׳ במרחשון שנת נ״ט (י״ט באוקטובר 1298). לפי רשימה אחרת נהרגו בעיר הזאת כמאתים נפשות ובתוכן הרב ר׳ יוחנן ואשתו ליפהט. ובנו ר׳ פרא (בער) החשוב ובנו אלעזר וחמשה נערים ואמו (של הרב ר׳ יוחנן) מרת יוטא הזקנה. לפרט את כל המאורעות האיומים בגזרת רינדפלייש אי אפשר. בתוך הטרגדיות האלה מצטיינות קצתן בתוקף מרירותן. בעיר בישופשהיים (Bischofshein a. d. Tauber) תפסו כל בני הקהלה, כמאה עשרים וחמש נפשות, וסחבו אותן לגמבורק ושרפום שם (י״ד באב, כ״ד

ביולי). בעיר הולוולט (Hollfeld) נהרגו ר׳ יהואל ואשתו וב׳ ילדים ובנו ר׳ יצחק ואשתו וילדיו ושחט עצמו במרחץ וילדיו. ביום השבת י״ג בתשרי נשרפו בבית הכנסת בעיר וינהיים (Weinheim) לערך שמנים נפשות. בראש רשימת הקדושים אנו מוצאים: ר׳ שמואל בר יעקב הלוי ואשתו מרת יוטא בת ר׳ אשר הלוי וכלתו מרת צפורה בת ר׳ דוד ובתה מינא וחתנו ר׳ אלעזר בר יואל הלוי ואשתו מרת ברונא.

רק בערים רגנסבורג ואויגסבורג עמדו העירונים בפני רינדפלייש וסיעתו והצילו את היהודים. במאורע הזה אנו רואים, כי בעיקר היה יחס העירונים לאויבי היהודים מכריע בדבר. במקום שסיעו להצלת היהודים עשו והצליחו; אלא שברוב המקומות נוספו הם על הרוצחים, או שלכל הפחות עמדו מנגד. כזה היה גם בימי נוסעי הצלב.

בחדש אלול נכתר אלברכט מאוסטריא לקיסר גרמניא, אחר שנצח את אדולף מנאסוי. הקיסר התאמץ להתם את האנרכיה, ששלטה בגרמניה בימי מלחמתו עם אדולף. הוא תבע את עלבון היהודים — עבדיו קנין כספו. שהרי, בסבת השחיטות והשמדת הקהלות ניזוק הקיסר והכנסתו. על הערים שבהן היה השמד, הטיל קנס ממון. חמורה ביותר היתה גזרתו, כי חיבים הלוים הגויים לשלם את חובם (שהיו היהודים אשר אבדו בימי השמד נושים בהם) לאוצר הקיסר. רוב האנוסים, שהמירו מתוך פחד, חזרו אחר כך ליהדותם.

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. אֶבְכֶּה לְקָשֶׁה יוֹם וּבְמַר נֶפֶשׁ אֲיֵלִיל,
עַל חָרְבוֹת מְקֻדָּשַׁי אֲשֶׁר נִשְׂרְפוּ בַעֲלִיל;
וְזֹאת שֵׁנִית דִּמְעָתִי עַל עוֹלָה וְכָלִיל,

הַנְּפָשׁוֹת הַקְּדוֹשִׁים עַל מוֹקְדָה עֲרוּכִים,
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

בַּלֶּחֶם הַמְגֹאָל הַנִּתְעָב וְהַמְגֹעָל
הִתְנַכְּלוּ מְזִמָּתָם וַיּוֹסִיפוּ מָעַל
לֵאמֹר לִבְחִירַי עַם הַקֹּדֶשׁ וְהַמּוּעַל[א]:
גְּנַבְתֶּם אֱלֹהֵיהֶם הַהוֹלֵךְ חֲשֵׁכִים.
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

גַּם שְׁחַקְתֶּם אוֹתוֹ הָדֵק וַתִּתְגּוֹדְדוּ בָּגֹד
בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֲלֵי עַד שְׁפָךְ־דָּמוֹ לֶאֱגֹד
וְחִלַּקְתֶּם וּבְלַגְתֶּם וַתִּתְלוּהוּ בְּמָגוֹד[ב]
וַתִּשְׁלְחוּ בְּכָל תְּפוּצוֹת מַחֲנֵיכֶם הַנְּבוֹכִים.
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

דָּחֹה דְּחִיתַנִי לִנְפֹּל בִּשְׁנַת נ״ח
לָאֶלֶף הַשִּׁשִּׁי גְּעַלְתָּנוּ לִזְנֹחַ.
וַתָּשָׁב לָךְ הַיּוֹנָה וְלֹא מָצְאָה מָנוֹחַ,
וְטַפֶּיהָ וִישִׁישֶׁיהָ בַּחוּצוֹת נִשְׁלָכִים,
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי שֶׁבּוֹ הַבַּיִת נִבְנָה[ג]
אֵיךְ נֶהְפַּךְ לְתַאֲלַת לֵב וּלְדַאֲבוֹן וְלִמְגִינָּה

א) המעולה והמשובח.

ב) מגוד, עץ שתולין עליו בהמ״ת אחר שחיטתן לפשוט את עורן.

ג) הרדיפות התחילו בחדש אייר בשנת נ״ח לאלף הששי; ובחדש אייר התחיל בנין בית ראשון (מל״א, ו׳, א).

וְהוּכַּן רֹאשׁ לְאֶבְלֵנוּ בְּרוֹטִינְגֶן הַפִּנָּה
וְנֶהֶרְגוּ יְפִיפִיֵּי עָם כְּמוֹ נְפָכִים[א].
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

וְעַל הָעִיר הָאֲדוּמָּה מִדָּם רֶשַׁע שָׁמָּה
הוֹי הוֹי, עִיר הַדָּמִים, אֶזְעָקָה וְאָהִימָה:
אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים וַיֹּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה.
אֵיךְ הָיְתָה כְּנִדַּחַת מִשּׁוֹעִים וְאִישׁ תְּכָכִים[ב].
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

זוּ תּוֹרָה וּשְׂכָרָהּ לְלוֹמֵד וּמְלַמְּדָהּ,
מָרְדְּכַי הַלֵּוִי אוֹצַר כֹּל כְּלִי חֶמְדָּה,
אֲשֶׁר אָרְכוּ פֹּארֹתָיו וְדַמֶּשֶׂק בִּתְעוּדָה,
אֵיךְ נָפְלוּ בְּיַד לֹא עָם בְּעֵינֵינוּ לְשִׂיכִים.
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

חַם לִבִּי וְנָמֵס עַל הַכֹּהֵן הַמֵּאִיר
אֲשֶׁר שִׁדֵּד עֲמָקִים רָב וְאַחֲרָיו נָתִיב יָאִיר,
הַדּוֹרֵשׁ וְהַמְקַיֵּם הַהוֹגֶה וְהַמַּבְאִיר;
וְאֵיךְ חִכֵּי מַמְתַּקִּים בְּלַהַב אֵשׁ חֲרוּכִים.
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

טִיב אֱמֶת וְאֹשֶׁר וְהַצֶּדֶק וְהָעֲנָוָה
הָיְתָה בָּעִיר הָעֲלִיזָה הַנְּשַׁמָּה וְהַדָּוָה,
לְמַעַן סְפוֹת הַצְּמֵאָה אֶת חַטָּאתִי הָרָוָה[ג]

א) רבוי של „נפך" (אבן יקרה).
ב) רינדפלייש שעמד בראש המתקוממים על היהודים ועמו שופכי דמים כמותו היו אצילים.
ג) למען צרף את העונש על עוונות שעשו בתיאבון ועל מה שעשו להכעיס.

צָר חַרְבּוֹ הִשְׁלִיט וְקַשְׁתּוֹתָיו דְּרוּכִים.
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

יֶרַח אָב לְצָרוֹת אַשְׁלִיךְ פְּאֵר וְאָגוּזָה
עַל וּוִירְצְבּוּרְג הַהֲדוּרָה הַקִּרְיָה הָעֲלִיזָה,
הָיְתָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ לְלַעַג וּלְבִזָּה,
וְאֵין שָׂרִיד בְּאָהֳלֵי תָם וּלְטֶבַח נִמְשָׁכִים.
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

כַּלַּת הַלְּבָנוֹן הַמְּשׁוּכָה אַחֲרֶיךָ
בְּגֵיא צַלְמָוֶת נִכְסָפָה לַחֲצֵרֶיךָ,
וְלָמָּה זֶה בְּיַד בָּזוֹי נָטַשְׁתָּ בְחִירֶיךָ,
דָּיוּ בְעֵת אַפְּךָ מֻכְשָׁלִים וּפְרוּכִים,
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

לִבִּי עַל חַלְלֵי נוּרְנְבּוּרְק יִתְעַלֵּף
וְעֵינַי טָרְדוּ דִמְעָה כְּבְיוֹם סַגְרִיר דֶּלֶף.
עָצְמוּ לִי מִסְפָּרָם וּלְךָ שְׁלֹמֹה א) הָאֶלֶף.
הַהֲגוּנִים וְהַהֲגוּנוֹת וְהַיְלָדִים הָרַכִּים,
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

מַה זֶּה הָיָה לְבֶן קִישׁ בֶּן הִילֵּל בֶּן שָׁחַרב),
מֵימָיו לֹא נִכְזְבוּ וּכְמַפּוּחַ אֵשׁ נִחַר,
הִכַּרְתִּי וְהִפְלֵתִי כִּי בוֹ אֱלֹהָיו בָּחַר,

א) הפיטן השתמש בדברי המקרא (שה״ש, ח׳, י״ב), והכונה, מה שאמרו באגדה: שלמה זה שהשלום שלו.

ב) כוונתו לרבנו מרדכי בן הלל (מחבר הס׳ המפורסם ״המרדכי״ שנהרג הוא ואשתו וחמשת בניו בנירנברג) ; ובענין ״בן קיש״ עיין אסתר, ב׳, ה׳.

מְתֻקוּ אֲמָרָיו מִצּוּף וְנֹפֶת צוּפִים,
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

נֶאֱמָנִים פִּצְעֵיךָ אוֹהֲבֵנוּ קְדוֹשֵׁנוּ.
אֵיךְ נָפְלָה וְנִגְדְּעָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ,
וְכָל גְּלִילוֹת הַגּוֹיִם כִּדְבוֹרִים סַבּוּנוּ;
פְּאֵר תּוֹרָה וַהֲדָרָהּ לָאָרֶץ נִשְׁלָכִים,
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

סוֹד שַׁעֲשׁוּעִים נָחֲלוּ, אֱמֶת וָצֶדֶק נִשְׁכַּח,
בָּנָה עֲלֵיהֶם מָצוֹר הַצּוֹרֵר וַיִּקַּח,
וְהַלְּבָנוֹן בְּבַרְזֶל בְּאַדִּירָיו נִקַּח,
וְלַיּוֹצֵא אֵין שָׁלוֹם וּבַחֹרֶשׁ נִסְבָּכִים,
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

פְּאֶרְךָ רָם חֻבַּשׁ עָלֶיךָ וַעֲזוֹר הַנִּשְׁמָרִים.
לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּךָ אַף לֹא בְשַׂר חֲמוֹרִים.
בְּטוּחוֹת מַרְגִּיזִין כֻּלָּם הַתְּרֵם תַּחְרִים.
פְּלֵיטַת שְׂרִידֶךָ עָרוֹם הוֹלְכִים.
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי וְהִטַּחְתִּי נְאוּמִים:
הֲמָאַסְתָּ בִיהוּדָה כָּלָה דָגְלַת שְׁלוֹמִים,
וְאָסַפְתָּ אֶת שְׁלוֹמְךָ הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים?
תְּבַע עֲלוּבֶיךָ בְּכוּר נִתָּכִים,
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

קֶדֶם אֶזְרָחִי הֶעֱלָה יְחִידִי לְאִשִּׁים,
חֲשַׁבְתּוֹ וּבֵרַכְתּוֹ אֲדוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים,
וְכַמָּה אַלְפֵי אֲלָפִים לְמִנְחָתְךָ מֻגָּשִׁים.
לָזֹאת יְסַפְּקוּ כַּפַּיִם וְלֵב נִמְדָּכִים,
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָּבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

רִיב אָדֹם מֵאֱדוֹם בְּיַד אָדָם הַמְּנֻסֶּה א)
וְזַעַק תְּהִי יָדְךָ כִּי לֹא תַחְמֹל וְלֹא תְכַסֶּה.
מְעַט הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ? רָם הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה
אֶרֶץ אֲדוּמִים בְּדַם פַּחוֹת וּנְסִיכִים,
וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי וְעֻגָּבִי לְקוֹל בּוֹכִים.

שִׁמְךָ אֱלֹהִים יִתְעַלֶּה וְיִתְקַדַּשׁ
בְּהַצְמִיחֲךָ יֶשַׁע לְעַם נִבְזֶה וְנִדָּשׁ,
בְּכַנֶּסְךָ הַנְּפוֹצִים יָשִׁירוּ שִׁיר חָדָשׁ
יְקָרִים מִפָּז וּמְסֻלָּאִים.

(מתוך מחזור שאלוניקי. הקינה היא על פי סדר א״ב. הע׳ והת׳ חסרות. המחבר בלתי ידוע ואפשר שהיה שמו מסומן בבית האחרון החסר).

*

ב. אֶסְפְּדָה וְאֵילִילָה וְאֶסְפֹּק כַּף בְּנֶפֶשׁ מָרָה
וְאֶזְעַק נְהִי וְנִהְיָה וְהֶגֶה וְקִנִּים אַחְבִּירָה;
בְּרוֹב יְגוֹנִי וְעָצְבִּי עֵינִי עוֹלְלָה וְנִגְּרָה,
שַׂק וָאֵפֶר אַצִּיעַ וּבְעָפָר אֶתְעַפְּרָה.

א) אָדֹם — כנוי לאלהים (ישעיה ס״ג, ב׳), שהוא יריב ריב ישראל מאדום ביד משיח בן דוד. ה„אדם המנוסה״ (המרומם).

גָּז חִישׁ וָעָף שְׂשׂוֹנִי וְשִׂמְחָתִי נֶעְדָּרָה;
עַל שֶׁבֶר בַּת עַמִּי אֵלֵךְ שָׁחוֹחַ וּקְדוֹרָה;
דָּמִיתִי לְקָאַת וּלְכוֹס חֲרָבוֹת בַּמִּדְבָּרָה
וְהָיִיתִי כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִקִּנָּהּ וּמִמְּדוֹרָהּ;
הֻצַּגְתִּי עַל גֶּחָלֵי רֵיקָם וִיסוֹדֵי עֶרְעָרָה.
בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי הֲלָמוּנִי וְדִקּוּנִי דַּק כַּעֲפָרָה,
וְהִנֵּה הַנָּשִׁים יוֹשְׁבוֹת מְבַכּוֹת הַתַּמּוּז בִּגְבוּרָה;
גַּם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי אֲשֶׁר בּוֹ לִוְיָתָן אֲעוֹרְרָה,
זְבוּל מְלוֹנִי בּוֹ הוּשַׁם וְשָׁתוּ הַשַּׂעְרָה;
מְאֹד בּוֹ כִּתְּרוּנִי אַבִּירֵי בָשָׁן וַחֲזִירֵי יַעְרָה.
חֹדֶשׁ אָב אֲשֶׁר שָׂנָה בְּאִוַּלְתּוֹ לְהִתְגַּבְּרָה
תְּקֻלַּל חֶלְקָתוֹ בָּאָרֶץ וְאַל תּוֹפַע עָלָיו נְהָרָה.
טָפְלוּ אוֹיְבַי שֶׁקֶר וְגִלְּחוּנִי בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה.
חֶרֶב פָּתְחוּ רְשָׁעִים בְּלֵב עַמִּי לְקָדְרָה,
יוֹנֵק עִם אִישׁ שֵׂיבָה כִּלּוּ וְהָרְגוּ בְעֶבְרָה,
וְנוֹתַרְתִּי כְּתֹרֶן בְּרֹאשׁ הָר עֲנִיָּה סוֹעֲרָה;
כִּרְסְמוּנִי וַהֲמָמוּנִי וְהֶחְיוּנִי לַעֲנָה לְהִשְׁתַּכְּרָה;
הִכּוּנִי פְּצָעוּנִי חִנָּם וַיַּדּוּ בִי אֶבֶן יְקָרָה.
לַבְּקָרִים צְמָתוּנִי וְשָׂמוּנִי לְחֵץ וּמַטָּרָה;
דָּנוּנִי בְּאֵשׁ וּבְמַיִם וְקָלוּנִי בִּיקִידָה וְתַבְעֵרָה;
מַיִם רַבִּים כַּבִּירִים נוֹזְלִים שְׁטָפוּנִי בִסְעָרָה.
נְבוּכֵי עֶדְרֵי צֹאנִי, אוֹם שֶׂה נִדָּחָה וּפְזוּרָה,
נ"ח לִפְרָט קִוִּיתִי וְצִפִּיתִי לִמְנוּחָה וּלְעֶזְרָה —
וְהִנֵּה רַק בְּעִתָּהּ אֵימָה חֲשֵׁכָה וְצָרָה.
סִלּוּ כָל אַבִּירַי, יְשִׁישַׁי וַעֲלָמַי מִלְּסַפְּרָה;
טַף וְנָשִׁים הָרְגוּ לְמַשְׁחִית וְאֵלֶּה אֶזְכְּרָה:

עֲדַת קְהִלּוֹת וִוירְצְבּוּרְק הַנָּאוָה וְהַדּוּרָה
לְעוֹף הַשָּׁמַיִם נָתְנוּ נִבְלָתָם לְהַפְקִירָה.
פְּלָגִים עֵינִי תִזַּל וְתִדְמַע עֲלֵיהֶם בַּעֲתִירָה,
אָבֵל שְׁאוֹל חַדְרֵי מָוֶת אֵרֵד אִתָּם לִקְבוּרָה.
צָפוּ עָלַי חֶרֶב וְעָצְמוּ עוֹד חַלְלֵי מִלְחָקְרָה
בִּקְהִלַּת נִירְנְבֶּרְק וּבוּנְבֶּרְק אֲשֶׁר סָפוּ בִּמְאֵרָה.
קַדְּשׁוּ צוֹם וּמִסְפֵּד וְקִרְאוּ עֲצָרָה
וְהוֹסִיפוּ דְאָבוֹן עַל אָוֶן וְשַׁמָּה וְשַׁעֲרוּרָה.
רַבּוּ כְּחוֹל יָם חֲבָלַי וּכְאִשָּׁה מְצֵרָה
עַל קְהִלַּת רוֹטֶנְבּוּרְק הַקְּדוֹשָׁה, צְפִירַת תִּפְאָרָה:
שָׂרְפוּ וְרָצְחוּ עִמָּהֶם יוֹתֵר מִמֵּאָה יֹשְׁבִים בִּגְעָרָה,
אֲשֶׁר דָּמָם נִשְׁפַּךְ כַּמַּיִם וּגְוִיָּתָם מִלְּקָבְרָה.
תַּמּוּ וּפַסּוּ כָּל נְאוֹת יַעֲקֹב חֶמְדַּת יְקָרָה
וְנוֹתַרְתִּי כְעוֹלְלוֹת בָּצִיר פְּלֵיטָה הַנִּשְׁאָרָה:
הַעַל כֵּן אֶקְרָא לַמְקוֹנְנוֹת וְלַחֲכָמוֹת אֶשְׁגֹּרָה
וְאֶתְחַבֵּר לְתַנִּין וְעִם בְּנוֹת יַעֲנָה אֲגוּרָה,
עוֹרִי מֵעָלַי אַפְשִׁיט וְעַל חֲלָצִים חֲגוֹרָה,
עַל כָּל מִשְׁפְּחֹתַי אֲשֶׁר הִשְׁלִימוּ נַפְשָׁם בְּמוֹרָא:
לִקְשֵׁי יוֹם עֲלֵיהֶם בְּכִי וּנְאָקָה אֶקְשֹׁרָה
וְעַל צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲצַוֶּה וּמַזָּרוֹת לְהִתְקַדְּרָה
וְיֶחְשְׁכוּ כוֹכְבֵי נֶשֶׁף וְהַלְּבָנָה לְהִתְחַפְּרָה,
כִּי גָדוֹל כַּיָּם שִׁבְרִי וְלֹא אוּכַל כַּפְּרָה.
בְּעָנְיִי, אֱלֹהַי, שׁוּר נָא וְרִיבַת רִיבִי מַהֲרָה,
עַל קָדְקֹד מַחֲרִיבַי חֲמָסָם יֵרֵד לְשָׁבְרָה.
תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת לֵב וְשִׁיתֵם כִּסְדוֹם וַעֲמוֹרָה,
רוּחַ זַלְעָפוֹת אֵשׁ וְגָפְרִית עֲלֵיהֶם לְהַמְטִירָה,

מִדַּם חֲלָלִים חַרְבְּךָ וְחִצֶּיךָ לְהַשְׁכִּירָה.
עַל זֹאת אֶתְפַּלֵּל אֵלֶיךָ תָּמִיד וַאֲשַׁחֲרָה:
רָעוֹת עֲלֵיהֶם תֶּאֱסֹף וְעֶבְרָתָם לָנֶצַח שְׁמָרָה,
בַּחֲרוֹן אַפְּךָ תוֹכִיחֵם וּבַחֲמָתְךָ לְהִתְיַסְּרָה,
תְּסִיפֵם בְּסַעֲרָתְךָ וְשִׁיתֵמוֹ כְּתַנּוּר אֵשׁ בּוֹעֲרָה,
תְּדוּשֵׁם וְתַדִּיקֵם כְּשֵׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים שְׁבָרָה;
מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב לִפְקֹד וּלְהַזְכִּירָה,
וְהָשֵׁב אֶל חֵיקָם שִׁבְעָתַיִם בְּכַנְפֵיהֶם לְצוֹרְרָה.
רְאֵה עֲמָלִי וּמַכְאוֹבִי, לְמִשְׁפָּטִי הָקִיצָה וְתָעִירָה
לִנְקֹם בְּיָמֵינוּ לְעֵינֵינוּ נִקְמָתֵנוּ וְנִקְמַת הַתּוֹרָה.
חַזֵּק וְאַמֵּץ שְׂרִידֵי כַּנָּתְךָ וּתְהִי עֲלֵיהֶם סִתְרָה,
וְגָאֳלֵם וּתְפַלְּטֵם מִיגוֹנָם וְתוֹצִיאֵם מֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה
וְתַעֲטֵה כִּמְעִיל קִנְאָה וּבִגְדֵי יֶשַׁע לְהִתְאַזְּרָה
וְתוֹשִׁיבֵם בִּנְוֵה שַׁאֲנָן וְכַצִּנָּה רָצוֹן לְהִתְעַטְּרָה,
וְיַעֲלוּ עַל מִזְבַּחֲךָ לְרָצוֹן כְּקֹמֶץ וְאַזְכָּרָה
כָּל אֵלּוּ הַזְּבָחִים שֶׁנִּזְבְּחוּ לְשִׁמְךָ אָיוֹם וְנוֹרָא;
יֵרָצֶה חֶלְבָּם וְדָמָם כְּמִנְחַת כָּלִיל קְטוֹרָה.
וְלֹא תִבְזֶה לֵב נִדְכֶּה וְרוּחַ נִשְׁבָּרָה.
וַחֲשׁוֹב עֶלְבּוֹנָם וְשִׁבְרוֹנָם כְּזִבְחֵי שַׁלְמֵי תוֹדָה,
זֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה — הִיא הָעוֹלָה עַל מוֹקְדָה.

(קובץ על יד ג׳, קינות וסליחות עמ׳ 13 — 15. הקינה היא על סדר א״ב ובסופה חתום שם המחבר: העלוב תמר — זהו ר׳ תמר בן מנחם. והנה בשנת תתקל״א, אחר המאורע בבלויש, יסד רבנו אפרים מבונא את הקינה „למי אוי למי אבוי״— „ספר הדמעות״ כרך א׳, עמ׳ רכה — ובשנת נ״ח לאלף הששי חזרו וקבעו אותה הקינה של רבנו אפרים והוסיפו עליה את הקינה שלפנינו).

*

ג. מֶה קוֹל הַצֹּאן הַזֶּה אֲשֶׁר בְּאָזְנֵינוּ?
הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב בְּגֵיא גָלוּתֵנוּ,
בִּבְכִי מַר וְלֵב דַּוַּי נִצְרַח בְּצַעֲקָתֵנוּ,
בְּמִסְפֵּד וּבִילָלָה נִתְאוֹנֵן בְּקִינוֹתֵינוּ:
אִי, שָׁמַיִם, מַה נִּשְׁתַּנֵּינוּ,
אִם כֹּחַ אֲבָנִים כֹּחֵנוּ אוֹ נָחוּשׁ בְּשָׂרֵנוּ —
לָשֵׂאת כֹּבֶד סֵבֶל צָרוֹתֵינוּ?
וְלֹא עָלֶיךָ יְיָ תְּלוּנוֹתֵינוּ,
כִּי אֲנַחְנוּ לְעַצְמֵנוּ הֵרַעְנוּ —
אוֹי נָא לָנוּ כִּי חָטָאנוּ,
עַל כֵּן גָּוַעְנוּ כֻּלָּנוּ אָבַדְנוּ,
וְלִפְנֵי בְּנֵי עַוְלָה נָפַלְנוּ.
תַּעֲלוּלִים עַבְדֵי עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ,
מַה נְּדַבֵּר וְנִצְטַדָּק בַּיְיָ מָצָא עֲוֹנֵנוּ,
לָכֵן לְחֶרְפָּה לָבַז וְלִמְשִׁסָּה נִתָּנְנוּ.
אוֹי לִי, כִּי רַבְּתָה פֶּרֶץ וּצְוָחָה בִּרְחוֹבוֹתֵינוּ,
נִסְפּוּ בְּלֹא מִשְׁפָּט חֲסִידֵינוּ,
קֻמְּטוּ בְלֹא עֵת טַפֵּנוּ וְעוֹלְלֵינוּ.
אֶרֶץ אֶרֶץ, אַל תְּכַסִּי דָמֵינוּ
וְאַל יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתֵנוּ.
נִזְעַק אוֹי הוֹי וַאֲבוֹי עַל הָרָעִים שְׁכֵנֵינוּ,
וְעַל כָּל אִישׁ צָר וְאוֹיֵב בְּאֵיבָה הֲדָפָנוּ.
רַב בּוּז מִבּוּז שָׂבַעְנוּ,
שַׁמָּה וְשַׁמָּה שְׁמָמָה שָׂמָנוּ,
בְּלֹא נַחַת נַחַת הִנְחַנוּ,
גַּם הָאֲרִי גַּם הַדּוֹב הִכָּה עֲבָדֶיךָ נַחְנוּ.

הַנָּמֵר הָעַז אַף הוּא שִׁכְּלָנוּ,
הַנָּחָשׁ בְּלֹא לַחַשׁ נְשָׁכָנוּ,
אָמְנָם הַחֲזִיר אֲשֶׁר כִּרְסְמָנוּ,
הוּא הָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד עֻלֵּנוּ:
בַּשּׁוֹטִים וְעַקְרַבִּים יַסּוֹר יְסַּרְנוּ,
מִיָּדוֹ לֹא נַחְנוּ וְלֹא שָׁקַטְנוּ,
זֶה לִי אֶלֶף וּמָאתַיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שֶׁהֶחֱרִיבָנוּ א)
וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה וְקָשָׁה עָלֵינוּ.
צָרָה עַל צָרָה וְשֶׁבֶר עַל שֶׁבֶר מַמְצִיאֵנוּ,
בְּכָל מִינֵי כִּלּוּי וַאֲבַדּוֹן לַהֲמִיתֵנוּ,
בַּחֶרֶב בָּאֵשׁ וּבַמַּיִם מִן הָאָרֶץ לְבַעֲרֵנוּ.
וְאֵלּוּ הֵן הַנִּשְׂרָפִים וְהַנֶּהֱרָגִים בְּחַטֹּאתֵינוּ,
גְּדוֹלֵינוּ וּקְטַנֵּינוּ, נָשֵׁינוּ וְטַפֵּינוּ,
זְקֵנֵינוּ וּנְעָרֵינוּ בָּנֵינוּ וּבְנוֹתֵינוּ,
בַּחוּרֵינוּ וּבְתוּלוֹתֵינוּ וְכָל מַחְמַדֵּי עֵינֵינוּ,
יְפֵה פְּרִי בִטְנֵינוּ טָבוּחַ לְעֵינֵינוּ,
שְׁתֵּי קְצוֹתָיו אָכְלָה אֵשׁ, גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ:
הַנֶּחְמָדִים מִפָּז סִפְרֵי תוֹרוֹתֵינוּ,
שָׂרְפוּ, קָרְעוּ, רָמְסוּ, דָּרְסוּ וְאֵין לְאֵל יָדֵינוּ.
עַל אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה וְיָדַי רָפָה,
וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה.

שַׁאֲלוּ נָא וּרְאוּ, כָּל יוֹשְׁבֵי הָאֲדָמָה,

א) חרבן בית שני היה בשנת ע׳ לת׳ המ׳; אבל חכמי ישראל קבעו את המאורע הזה בשנת ס״ח, ולפי זה החשבון בקינה זו הוא מדויק: אלף ור״ל שנה אחרי חרבן בית שני היא שנת נ״ח לאלף הששי היה השמד של רינדפלייש.

הֶהָיְתָה כָּזֹאת לְכָל אוּמָּה,
כַּאֲשֶׁר עוֹלֵל לִי יוֹצֵר כָּל נְשָׁמָה.
אוֹי לִי וְאַלְלַי לִי כִּי שָׁכְנָה נַפְשִׁי דוּמָה.
בָּרְבִיעִי בִּשְׁלשָׁה עָשָׂר בְּאָב הֻכֵּיתִי עַד חָרְמָה,
בְּיוֹם הֶרֶג רַב בִּנְפוֹל מִגְדָּל וְחוֹמָה.
כְּנֵסִיָּתִי שֶׁבְּווֹירְצְבּוּרְק הַיְקָרָה וְהַתְּמִימָה,
הַנָּאוָה וְהַמְעֻנָּגָה בְּזִיו וְהָדָר מְסֻיָּמָה,
נִגְדְּעָה קַרְנָהּ וְנָפְלָה מִבְּלִי תְקוּמָה.
רַבָּתִי שָׂרָתִי בַמְּדִינוֹת כַּנִּדְגָּלוֹת אֲיֻמָּה,
אֵם בְּיִשְׂרָאֵל, יְפִי מֻכְלָלָה כַּחַמָּה.
זַכּוּ צַחוּ אָדְמוּ מִפָּז עֶלֶם וְעַלְמָה,
נָשִׁים הַיָּפוֹת מְחֻטָּבוֹת כִּקְצִיעָה וִימִימָה,
בַּחוּרִים מְגֻדָּלִים כְּאַרְזֵי לְבָנוֹן וְשִׁקְמָה:
בַּעֲלֵי מִקְרָא וּמִשְׁנָה הַתּוֹרָה וְהַחָכְמָה,
שַׁלְשֶׁלֶת יוּחָסִין רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה —
נֶהֶפְכוּ בְּרֶגַע כִּסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְאַדְמָה.
נֶהֶרְגוּ נִשְׂרְפוּ וְנִטְבְּעוּ בְּכִלָּיוֹן וּמְהוּמָה.
עֲלֵיהֶם אֲקוֹנֵן בְּמַר נֶפֶשׁ בַּלַּיְלָה וּבִנְהִימָה.
אֶקְרָא בַּיּוֹם הַהוּא לְקָרְחָה וּמִסְפֵּד מַר לְהָרִימָה.
יֶחְשְׁכוּ בוֹ כּוֹכְבֵי נֶשֶׁף וְעָשׁ כְּסִיל וְכִימָה.
תַּחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שַׂק אֲשִׂימָה,
תַּחַת פְּאֵר בָּאֵפֶר אֶתְפַּלֵּשׁ בְּנֶפֶשׁ עֲגוּמָה.
לֹא אֶתֵּן שְׁנָת לְעֵינַי וּלְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה
עַד אֶבְכֶּה וְאָנוּד מִיָּמִים יָמִימָה.
עָפָר אֶלְחַךְ וְאֶזְרֹק עַל רֹאשִׁי הַשָּׁמַיְמָה,
לֹא אֶשְׁמַע עוֹד בְּקוֹל שָׁרִים אַךְ בְּקוֹל דַּקָּה דְמָמָה,

עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה עַל מַכָּתִי אֲנוּשָׁה וַעֲצוּמָה.
טָרְפוּ זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד וּכְתֵפִי מִשִּׁכְמָה.
אוֹי לָנוּ כִּי יָצְאָה אֵשׁ וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ וְקָמָה.
בּוֹסְסוּ נַחֲלָתִי, שָׂמוּהָ לְעִיִּים וּלְשַׁמָּה.
אֶשְׁכְּבָה לְמַעֲצֵבָה בְּבֹשֶׁת וּכְלִמָּה
בִּרְאוֹתִי מְקוֹם קִבְרוֹת אֲבוֹתַי חֲרֵבָה וְשָׁמֵמָה.
הֵן עַם לִבְשַׂר חֲמוֹרִים נִדְמָה
זָכוּ לִקְבוּרָה, וַחֲלָלַי אֵין קוֹבֵר לָהֵמָּה.
וּמִקְדָּשׁ מְעַט לִתְפִלָּה בְּעֵת מִשְׁכָּב וְקִימָה
הִכְנִיסוּ בוֹ צָרָה וְרַבָּה מַשְׂטֵמָה[א].
וְעַתָּה יְיָ, הֲיָכוֹל אוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה?
אֵין בְּיָדִי לִמְחוֹת אַף בְּיָדְךָ הַחֲזָקָה וְהָרָמָה.
שְׁפוֹךְ עֲלֵיהֶם זַעַם וַחֲרוֹן אַף וְחֵמָה,
יַעַן וּבְיַעַן כִּי הִגְדִּילוּ וְהִרְבּוּ אַשְׁמָה.
שָׁפְטֵנִי וְנָקְמֵנִי הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמָה,
וּרְאֵה הַשְּׂרוּפִים וְהָעֲטוּפִים לְיַעֲקֹב קֵדְמָה וְיָמָּה,
וּבְשָׂרָם יִהְיֶה לְךָ כַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה.
וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה.

הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ לִי, בְּנֵי יַעֲקֹב, וְאֵילִילָה,
וְאֶזְעַק הוֹי וַאֲבוֹי בִּבְכִי וִילָלָה,
וְתָמִיד לֹא אֶחֱשֶׁה יוֹמָם וָלַיְלָה
עַל מַהְפֵּכַת רוֹטֶנְבּוּרְק הַקְּהִלָּה.

א) בתי כנסיות שהיו מתפללים בהם בערב ובבקר, עשו הגויים לבתי תפלתם והכניסו בו צלמיהם ופסיליהם.

עֶגְלָה יְפֵה פִיָּה בְּלִי דוֹפִי וְשַׁכּוּלָה,
מְקֻטֶּרֶת מִכָּל אַבְקַת רוֹכֵל כְּלוּלָה.
חֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה, תּוֹרָה וּגְדוּלָּה,
יִרְאַת חֵטְא וַעֲנָוָה וְזִיו כְּהֻנָּה בָּטְלָה.
אוֹי לִי כִּי נִתַּן רְשׁוּת לְמַשְׁחִית, לְמַלְאֲכֵי חַבָּלָה.
מִמְּקֻדָּשֵׁי הַחֵלוּ בְּלִי רַחֲמִים וְחֶמְלָה,
נִתְפְּשׂוּ בַּעֲוֹן הַדּוֹר אֲשֶׁר גָּדַל עַד לְמַעְלָה.
אֵלּוּ הֵן הַנִּשְׂרָפִין בְּחַטַּאת הַצִּבּוּר וּבַאֲשָׁם מְעִילָה.
גִּבּוֹרֵי כֹחַ, עֲלֵיהֶם קִירוֹת לִבִּי וּמֵעַי אוֹחִילָה,
נוֹקְשׁוּ וְנִלְכְּדוּ וְנָפְלוּ בְּלִי הַצָּלָה.
בְּשָׁלֹשׁ פְּעָמִים פָּגְעוּ בָם בְּנֵי עַוְלָה,
דָּמִים בְּדָמִים נָגָעוּ עַד לְאֵין תִּכְלָה.
בְּחֶרֶב שְׁלִישִׁיָּה עַד לְמַשְׁחִית עָשׂוּ כָּלָה[א].
חֶרֶב לַיְיָ מִקָּצֶה לְקָצֶה אֹכְלָה,
בְּיַד רָעֵי גוֹיִם שְׁכֵנֵי הַנּוֹגְעִים בְּנַחֲלָה.
אוֹי לִי עַל שִׁבְרִי, מַכָּתִי נַחְלָה,
שְׁטָפוּנִי מַיִם זֵדוֹנִים, עַל נַפְשִׁי עָבַר נַחֲלָה.
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז פָּתְחוּ הַצָּרִים בְּקַלְקָלָה,
וְעַד דָּ"ן נְפָשׁוֹת נִרְדְּפוּ וְנֶהֶרְגוּ תְּחִלָּה.
וּבִשְׁנֵים עָשָׂר בְּאָב עָלְתָה כָּל הָעֵדָה כָּלָה.
הִרְבּוּ הַמְּדוּרָה וְהִצִּיתוּ הָאֵשׁ בְּקוֹל הֲמֻלָּה.
וַתִּבְעַר בְּיַעֲקֹב לֶהָבָה סָבִיב אָכְלָה,
מִנַּעַר וְעַד זָקֵן, טַף וְנָשִׁים, בָּחוּר וּבְתוּלָה.
הוֹי אָח וְאָחוֹת וּבָנִים יַחְדָּו בְּמַכְשֵׁלָה.

א) שלש פעמים פגעה מדת הדין בקהלת רוטנבורג ונגעו דמים בדמים, כי באה החרב על בני הקהלה פעם אחת ושנית ושלישית.

מִי יִשְׁמַע וְלֹא יִדְמַע בְּרֶתֶת וְחַלְחָלָה!
מִשְׁנֶה שִׁבָּרוֹן הָשְׁבַּרְתִּי, עַל זֶה עֵינִי עוֹלְלָה:
עַל עוֹלָלִים מְגוֹלָלִים בְּדָם בְּתוֹךְ הַמְסִלָּה,
כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי מֻשְׁלָכִים עֲרוּמִים כְּדוֹמֶן וּנְבֵלָה.
לֹא אֶשְׁמַע לִמְנַחֲמִים לְמַנְעִימֵי מִלָּה,
כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאוֹלָה.
צַר לִי וּמַר לִי עָלֶיךָ רוֹטְנְבּוּרְק הַמְּהֻלָּלָה,
שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבִּי וְעָרְבָה כָּל שִׂמְחָה וְצָהֳלָה.
הַדּוֹר אַתֶּם וּרְאוּ פְלִיאָה נִשְׂגָּבָה גְדוֹלָה:
בָּנַי הוֹלְכִים לָאֵשׁ בְּשִׁירִים וּבִמְחוֹלָה,
לְיַחֵד וּלְקַדֵּשׁ בּוֹרְאָם וּשְׁמוֹ לְהַלְלָה.
נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת קָשְׁרוּ יַלְדֵיהֶן עַל לִבָּבֵיהֶן בְּבֶהָלָה,
הִיא מוֹצֵאת וּבְנָהּ כָּרוּךְ אַחֲרֶיהָ וְלֹא נִתְפָּרְדָה הַחֲבִילָה.
בְּתוּלַת בַּת עַמִּי הָרְאוּיָה לְאַפִּרְיוֹן וְכַלָּה,
הִצִּיתָה אֶת הָאוּר וְקָפְצָה בּוֹ וְנָפְלָה.
שִׂישׂוּ נָא אַבְרָהָם וַחֲנַנְיָה וַחֲבֵרָיו בְּגִילָה,
כִּי בְּנֵיכֶם כָּכֶם לַאֲלָפִים וְלִרְבָבוֹת בְּהִקָּהֲלָה.
מַצִּיל וְלֹא מַצִּיל בְּלִי עֵקֶד מְמַהֲרִים נַפְשׁוֹתָם לְחַבְּלָה
שֶׁלֹּא יְטַנְּפוּם שֵׁם הַגָּדוֹל מִלְּחַלְּלָה.
שְׁלֹמֹה אֶלֶף עוֹלוֹת בְּיוֹם אֶחָד הֶעֱלָה,
וַאֲנִי כְּעֶשְׂרִים אֶלֶף בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה.
אָנָּא יְיָ נַפְשִׁי תִּתְנַקֵּם מִגּוֹי אֲשֶׁר עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל נְבָלָה,
הָרִיּוֹתַי בִּקַּע וְכָל אַבִּירַי סִלָּה.
בְּכָל מָקוֹם מֻקְטָר וּמֻגָּשׁ לַיְיָ מִנְחָה בְּלוּלָה,
אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ הַשְּׂרוּפִים בְּנַפְשׁוֹתָם כָּלִיל וְעוֹלָה.
יַעֲלוּ לְרָצוֹן לְפָנֶיךָ אִשֵּׁה רֵיחַ נִחֹחַ סֶלָה.

וִיכַפֵּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּקָרְבַּן עֲשִׂירִית הָאֵיפָה,
וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה.

כָּל הָאָרֶץ נִשְׂאִי נְהִי וְקִינָה.
שִׁלְחוּ וְקִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת וּתְבֹאנָה,
לְהַרְבּוֹת וּלְהוֹסִיף קִינוֹת כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה.
עַל שְׁמָמוֹת נוּרֶנְבֶּרְק אֲשֶׁר הָיְתָה רֹאשׁ פִּנָּה.
בַּשִּׁשִּׁי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים בְּאָב יָצָא זִיוָהּ וַהֲדָרָהּ פָּנָה.
בְּיוֹם מַר הַכָּזֶה אַבְנֵי קֹדֶשׁ תִּשְׁתַּפֵּכְנָה,
אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידוּעִים נִשְׂאֵי מָגֵן וְצִנָּה.
עַל אֵלּוּ יִכְלוּ בְּיָגוֹן חַיַּי וְעֵינַי מַיִם תֵּרַדְנָה.
אֶשְׁתֶּה לִצְמָאַי מֵי רוֹשׁ וְלַעֲנָה,
אֶעֱשֶׂה מִסְפֵּד כַּתַּנִּין אֵבֶל כִּבְנוֹת יַעֲנָה,
וְאֶבְכֶּה תָמִיד עַל חַלְלֵי עֲדַת מִי מָנָה,
מֵרֵאשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה.
הַבְּחוּנִים וְהַצְּרוּפִים לְבָרֵר וּלְלַבְּנָה,
צֵרוּף אַחַר צֵרוּף וְנִמְצְאוּ בְּלִי תֹּאֲנָה.
דּוֹרֵשׁ דָּמִים, חֲמָסִי עַל עֲדִינָה,
אֲשֶׁר גִּדַּלְתָּהּ וְרוֹמַמְתָּהּ וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה.[א]
כַּהֲמוֹן יַמִּים יִשְׁאוֹן בְּרוֹב שְׁאוֹנָהּ וּגְאוֹנָהּ,
יַעֲרִימוּ סוֹד, יִתְמַלְאוּן, עָלַי הָיוּ כֻּלָּנָה.
מִיָּדָהּ לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ הַיּוֹנָה.
נַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים נְקִיִּים קִבְּצָם כֶּעָמִיר גֹּרְנָה.
זֶה יִהְיֶה לְךָ מִן הָאֵשׁ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְמָנָה.

א׳ חמסי על ״עדינה היושבת לבטח״ (ישעיה מ״ז, ח׳), שאתה גדלת ורוממת אותה ועדין לא השפלה.

דָּמִי נִשְׁפַּךְ כְּנַחַל בְּלִי כִּסּוּי וְהַטְמָנָה,
וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ וְלָקָה וְשָׁנָה.
בְּכוּ בָכֹה לְהוֹלֵךְ לִשְׂרֵפַת אֵשׁ בְּרִנָּה.
נָשִׁים יְפֵפִיּוֹת תִּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה
בְּכֹחַ וַאֲנָקָה הַחֲסִידָה לְמִינָהּ. [א]
טָבְחָה טֶבַח אַף עָרְכָה קָרְבָּנָהּ,
שָׁחֲטָה בְּיוֹם אֶחָד אוֹתָהּ וְאֶת בְּנָהּ.
תִּקְנָה אֶת רַבָּהּ וְאֶת עַצְמָהּ לֹא תִקְנָה. [ב]
אֶל מִי תְּדַמְּיוּנִי לְקוּיָה בְּכָל עֵת וּמְעֻנָּה.
לַבְּקָרִים וְלִרְגָעִים פְּקוּדָה וּבְחוּנָה.
אֵין חָכְמָה וּגְבוּרָה וְלֹא עֵצָה וּתְבוּנָה,
לְהִמָּלֵט לְהִנָּצֵל וְלָנוּס אָנֶה וָאָנָה.
מִי יִתֵּן מוּתֵנוּ בְּיַד יְיָ וּבְיָדוֹ נִפְּלָה נָא,
בְּדֶבֶר וָנֶגֶף בְּגֹוַע אַחֵינוּ בָּרִאשׁוֹנָה,
וְאַל יִתְעוֹלְלוּ בִּי הָעֲרֵלִים בְּכָל מִיתָה מְשׁוּנָה[ג],
הִשְׁחִיתוּ הַטּוֹבִים, וְהַנִּשְׁאָרִים כִּמְקֻשָּׁה בִּמְלוּנָה,
עֲלוּבִים וּדְוּוּיִם אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עֲדֶנָה.
אוֹי לִי עַל אֶלֶף הַשִּׁשִּׁי כִּי לֹא מָצָאתִי בוֹ חֲנִינָה,
בִּתְחִלָּתוֹ קָם עָלַי כְּאוֹיֵב לְשִׂטְנָה.
בִּשְׁנַת שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה הָיִינוּ מָשָׁל וּשְׁנִינָה.

א) עיין ויקרא, י"א, ל'. הפייטן משתמש בשמות האלה למובן אחר: הנשים החסידות ממיתות את ילדיהן בכח ואנקה, כדי שלא יפלו בידי הגויים.

ב) הפייטן משתמש בדברי המשנה (גטין פ' ה'), והמובן: האשה העלובה דאגה לכבוד אלהיה ושחטה את בנה ולא דאגה לכבוד עצמה להציל את ילדה על ידי המרה.

ג) הפייטן מרמז לשנת נ"ח לאלף הששי ומשתמש בלשון נופל על לשון.

בִּשְׁנַת שִׁבְעָה עָשָׂר הִשִּׂיגוּנוּ אוֹיְבֵינוּ בְּחֶרֶב שְׁנוּנָה,
בִּשְׁנַת אַרְבָּעִים וָשֶׁבַע וּבִשְׁנַת אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה
הִגְדִּילוּ עָלַי צַחֲנָה,
לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד יָמָּה וְצָפוֹנָה;
בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם דְּלָקוּנִי צָרַי וְלָקַחְתִּי בוּשְׁנָה
וְנ״חַ לֹא מָצָא חֵן וְחֶסֶד לָאַחֲרוֹנָה.
צֹאן קָדָשִׁים לְמַכִּים לְגוֹזְזִים לְמֹרְטִים נְתוּנָה.
הַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי אַל תָּבֹא בוֹ רְנָנָה,
כִּי הוֹסִיף לִי יָגוֹן עַל יָגוֹן, אֵבֶל וַאֲנִינָה,
לְהִתְאַבֵּל אֲבֵלוּת חֲדָשָׁה עִם יְשָׁנָה.
יְיָ צְבָאוֹת עֵינֶיךָ הֲלֹא לֶאֱמוּנָה,
מְשֹׁטְטוֹת בְּכָל מָקוֹם וּמֵישָׁרִים תֶּחֱזֶינָה.
לֹא לְמַעֲנִי תַּעֲשֶׂה אַךְ לְשִׁמְךָ, אֵל קַנָּא.
אֱבֶל כָּבֵד זֶה לַעֲנִיָּה הָעֲגוּנָה
תַּהֲפוֹךְ לְשָׂשׂוֹן וּבְכָבוֹד תָּרוּם קַרְנָהּ.
וְתֵרֶא אוֹיַבְתִּי וּבוּשָׁה תְּכַסֶּנָּה.
תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת לֵב בְּסַאסְּאָה תְּרִיבֶנָּה.
יִפְּלוּ כָּל יְקוּמוֹ, עֵינָם וּלְשׁוֹנָם תִּמַּקְנָה.
וְלִי אֲנִי עַבְדְּךָ, עֲצָמַי כַּדֶּשֶׁא תִּפְרַחְנָה.
יְמַהֵר יָחִישׁ הַמְבַשֵּׂר וְאָזְנַי תִּשְׁמַעְנָה
לֵאמֹר: קוּמָה וְנַעֲלֶה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה הַנִּשְׁקָפָה.
וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה.

(קובץ על יד ג׳, קינות וסליחות עמ׳ 19—22. מחבר הקינה הוא משה בר אלעזר הכהן).

*

ד. צִיּוֹן, מְכוֹן שִׁבְתֵּךְ נֶהֱרַס וְנֶחֱרַב,
אֲלֵי עַמֵּךְ בְּקִרְבֵּךְ טְבוּחִים גַּם כָּל גְּבוֹנַיִךְ,
אוֹיְבִים רְצָצוּם, דְּקָרוּם בִּרְמָחִים
וְכֵלַפּוֹת כְּלֵי מַשְׁחִית כִּלּוּ הֲמוֹנַיִךְ,
שָׁפְכוּ דְמֵי יוֹנְקִים עוֹלְלִים בְּלִי חֶמְלָה.
שְׂרָפוּם שְׂרֵפַת אֵשׁ, לְאֵפֶר דֶּשֶׁן עֲפָרַיִךְ.
שָׁאוֹן וְקוֹל עָלְתָה מֵעִיר, מְתִים נָאֲקוּ,
תִּבָּקַע אֲדָמָה לְקוֹל מִשּׁוֹד עֲנִיַּיִךְ.
אֶבְכֶּה וְאֶהֱמֶה בְּמוֹרָשֵׁי לְבָבִי
עֲלֵי עֵדָה קְדוֹשָׁה אֲשֶׁר עָשׂוּ רְצוֹנַיִךְ.
אוֹיֵב בְּחֶרֶב לְטוּשָׁה וּמְרוּטָה לְהַשְׁמִיד
וּלְכַלּוֹת יְשִׁישִׁים חַכְמֵי סְפוּנַיִךְ.
עֵינַי הֲלֹא נוֹזְלִים דִּמְעָה כְּמַעְיָן
וְיָם עֲלֵי שָׁלשׁ מִבְצְרֵי נֶהֱרַס מְעוֹנַיִךְ —
הֵמָּה נְקוּבֵי הַשֵּׁם וִירְצְבּוּרְק רוֹטֶנְבּוּרְק וְנוּרְנְבֶּרְק,
שָׁמָּה נְסִיכֵי אֱנוֹשׁ הֵמָּה וּפַרְוָרַיִךְ.
יַמְטִיר עֲלֵי רָשָׁע בְּאֵשׁ גָּפְרִית וּפַחִים
וְהַשְׁקֵם בְּכוֹס תַּרְעֵל אוֹיְבַיִךְ פְּלוֹנַיִךְ.
שַׁכֵּךְ חֲרוֹנְךָ וְחוּס חֲמוֹל בְּחֶמְלָתְךָ עַמֶּךָ
שְׂרִידֵי עַם שֹׁכְנֵם בְּמִשְׁכְּנַיִךְ.

(קובץ על יד ג׳, קינות וסליחות עמ׳ 16. מחבר הקינה הוא הרב ר׳ אברהם הלוי).

ב. בלהות תכופות

שנות האלף הששי היו לישראל ימי בהלות תכופות. לא היתה כמעט שנה בלי גזרות ובלי רדיפות, אשר באו תכופות זו אחר זו. מזמן לזמן חדשו עלילות להתנפל על היהודים ולהרוג בהם או לגרשם מן הארץ. לפעמים אמרו המושלים להגן על היהודים בארצם, אלא שחזקה עליהם יד הכהנים ועמי הארצות, ועל כרחם הסכימו להם לגזור על היהודים גזרות הגרוש. ואם עמדו המושלים על דעתם וסרבו לעשות רעה ביהודים, קם ההמון ועשה דין לעצמו באכזריות חמה ובשפיכת דמים מרובה. אנו רואים עכשו מתוך השקפה היסטורית שיטה קבועה בדבר, סדר הגיוני. המאורעות באו מתוך הכרח הסבות ואי אפשר היה להמלט מהם. אבל בשעתם היו המאורעות האלה בלהות ובהלות. היהודים ידעו, כי אין להם מעמד בקרב הגויים. הסכנה היתה תמידית. אלא שבכח שאיפת החיים הנטועה בכל בעלי חיים בקשו הצלה מן הפורענות שבאה עליהם, ועל כרחם הסתפקו בהצלה פורתא, בקיום לפי שעה. כמעט שאי אפשר לנו לצייר לעצמנו מציאות כזאת, חיים קשורים בתנאים כאלה. אבל צריך לדעת, כי לא היה מוצא ליהודים מן המצב הזה. בארצות הישוב באירופה היתה השנאה לישראל הולכת ומתגברת. כבר ראינו, כי בתחלת שנת נ״א לאלף הששי נגזר עליהם באנגליה גרוש כללי. כזה אירע להם במדינות פרנסיה בשנת ס״ו לאלף הששי. פרטי הגרוש הזה מבררים לנו את יחוסם של מלכי הזמן ליהודים באופן מבהיל. מלך פרנסיה פיליפוס ה„יפה" התעלל ממש ביהודים. לפי טבעו לא היה שונא להם וגם לא הטה להם חסד. גרוש היהודים מארצו והחזרתם כמה פעמים היו לו עסק. גרש אותם מפרנסיה, כדי לקחת את ממונם; אחר כן החזירם על ידי מקח-שוחד, ששחדו אותו היהודים. היתה עין העם צרה בהם והסכים לו המלך לחזור לגרש את היהודים בשכר שלקח מעם הארץ.

כזה עשה הוא וכזה עשו המלכים המושלים אחריו. לבסוף חלה על היהודים גזרת הגרוש בהחלט. פרטי גרוש היהודים מפרנסיה מבוררים במאמרו של א י ס י ד ו ר לֶ י ב „Les expulsions des Juif de France au XIV Siècle" בקובץ „עטרת צבי" ליובל השבעים של גרץ.

בעיקר היה ישוב היהודים במדינות גרמניה והשייכות לה. כבר ראינו את אשר אירע להם מימי מסעי הצלב ואילך. עם כל זה לא בטל עדיין ישוב היהודים בארץ הזאת. לא עברו ימים מרובים אחרי אותו השמד הנורא שהיה בקצת מדינות גרמניא בשנת נ"ח לאלף הששי, והנה נתחדשו הרדיפות והשמדות בכמה קהלות. הסבה התמידית היתה איזו עלילה — מובן, כי זו היתה רק הסבה החצונית, הנראית לעין. על פי הרוב היתה עלילת הדם שכיחה.

בשנת ס"ב לאלף הששי היתה עלילה זו מין מגפה, הולכת ומתפשטת ממקום למקום בערי ט י ר י נ ג י ה. חוץ מאותן הקהלות שזכר השמד שבהן נרשם בפנקס אזכרת נשמות לקהלת נירנברג, מביאים סופרי הגויים רשומי מאורעות כאלה בערים אחרות. כל הספורים האלה עולים בסגנון אחד: מצאו גוית נער או נערה מן הגויים והעלילו על היהודים, שהם הרוצחים. ההמון התנפל עליהם והרג בהם. לפעמים היה השמד בסדר — תפשו את היהודים והעמידו אותם לדין; אחר שענו אותם בענויים קשים „הודו" הנאשמים בדבר, או שלא הודו ועם כל זה רשמו בפסק הדין, כי היהודים האשמים הגידו על עונם. דנו אותם לשרפה ושרפו אותם ברחוב, אחרי שאִפנו אותם. זה היה נוסח קבוע. בדורות הראשונים היה להם להטריח את מוחם, כדי להמציא מיני ענויים ומיתות אכזריות ליהודים. עכשו לא היו צריכים לזה, שהרי הכל היה להם מן המוכן.

צרה גדולה באה על היהודים בשנת פ' לאלף הששי במדינות פרַנסיה, נַבַרא, פרובינצא וארגון, המסומנת בספרות ההיסטורית בשם ג ז ר ת ה ר ו ע י ם. אמרו תחלה לחדש את מסעי הצלב, לעלות אל הארץ הקדושה ולקחתה מידי אנשי האסלאם. נאספו בפרנסיה הצפונית לערך ארבעים אלף מן ההמון ובראשם

עמד אחד הרועים אשר הלהיב את לבם ל„מלחמת מצוה" זו. אך תיכף נחמו ממעשיהם ותחת לעלות לארץ ישראל ולהלחם באנשי האִסלאם החזקים מהם התנפלו על היהודים. בפעם הזאת עמדו המלך והשרים בפניהם. גם הכהנים מיחו בידם למצות האפיפיור. במאורע זה אנו מוצאים מעין תסיסה סוציאלית, אשר המציא להמון קלסתר פנים של תסיסה דתית. בקצת מקומות עמדו היהודים על נפשם ונלחמו באויביהם בסיוע ראשי העיר, כי התנפל ההמון לבסוף לא רק על היהודים, אלא גם על אזרחים וכהנים. כבר הכירו המלך והשרים את עוצם הסכנה שבתסיסה זו, ולא מאהבת היהודים אמרו להצילם מיד אויביהם, אלא מתוך פחדם, שיהיו גם הם ניזוקים במהפכה הסוציאלית הזאת. במהומות האלה נחרבו לערך מאה ועשרים קהלות ונהרגו כמה רבבות מישראל. עד כמה שהיתה שנאת ההמון קשה מאד ליהודים, הנה אפשר היה לנרדפים להציל את נפשם בהמרה. מעשים כאלה, מעשי המרה באנס, אירעו בכמה מקומות, וביחוד בקהלת טולוזה. אחד מסופרי הדור מקונן על זה, כי „חלק עמי ימיר ואם תחלתם באנס סופם ברצון". על פי הרוב מסרו את נפשם על קיום היהדות ונהרגו באכזריות נוראה.

בשנה שלאחריה היתה בפרנסיה גזרת המצורעים: „גזרת המצורעים הבאה אחר יללת הרועים". לפי מנהגי הימים ההם הרחיקו את המצורעים מן הישוב. וכשהיו נמצאים אלה בדחקות הטילו לבארות המים סם המות, כדי להנקם מיושבי הערים. קצתם נתפסו ונחקרו במשפט על ידי ענויים קשים. אמרו, כי היהודים הסיתו אותם לזה. אי אפשר לברר, אם באמת היתה כך הודאת הנדונים; קרוב לשער, כי כך רשמו בפסק הדין, כדי להשתמש בשעת הכשר להתנפל על היהודים. מאורע זה גרם לשמד בכמה קהלות. היהודים נדונו לשרפה, ובכמה קהלות הרגו את עצמם שלא יפלו בידי אויביהם. בעיר קינון חפרו בור עמוק והציתו בו אש והשליכו אל תוכו שמנה נפשות. הנשים השליכו בעצמן את ילדיהן לתוך האש, שלא יפלו בידי אויבידם, ולא יסבלו אותם בעל כרחם.

בשנת פ״ח היה שמד גדול במדינת נַבַרא. הגורם לו היה בפעם הזאת מאורע מדיני. אנשי מדינת נברה אמרו לפרוק מעליהם עול מלך פרנסיה. לא הוברר, איזה יחוס יש בין מאורע זה ובין ההרג הרב שעשו אז ביהודים, ביחוד בעיר אשתילא (Estella), ששם היה השמד ביום כ״ג באדר לשנת פ״ח (חמשה במרץ לשנת 1328).

בשנת צ״ו וצ״ז לאלף הששי (1336—37) היה במדינות גרמניא השמד הגדול המסומן בשם גזרת אַרְמְלֶדֶר. זה אירע בימי שלטן הקיסר לודוויג מבַּוַריה ואז היתה אנארכיה בממלכת גרמניה. קמו שני אצילים, אשר הסיתו את ההמון ביהודים לנקום בהם דמי ישו המשיח הצלוב. המנהיגים תפרו רצועות עור על זרועם ועל כן נקראו בשם „אַרְמְלֶדֶר". ההמון שנמשך אחריהם נקראו בשם „מכי היהודים" (Judenschläger). נחרבו כמאה ועשר קהלות במדינות בַּוריא, ביהם, מיהרן, אויסטריא, שוַבן, ערי הריינוס ואלזס.

שש שנים אחר מאורע ארמלֶדר היה שמד בכמה קהלות של מדינת פפאלץ. ברשימות עבריות נתקיים לנו רק זכרון קלוש בפנקס אזכרת נשמות-לנירנברג. סופרי הגויים מגידים, כי בליל חג פסחם של שנת ק״ג (1343) נמצאה גוית נזיר שנרצח בידי יהודים. תפשו קצת יהודים וענו אותם ביסורים קשים, עד ש„הודו" על עונם, ודנו אותם לשרפה. מקום המעשה לא נתברר. תוצאות עלילה זו היתה, כי נחרבו כמה קהלות ונשרפו רבים על קדוש השם.

* * *

מתוך המקורות והרשומות:

א. קדושי רײנכײם (Renchen) ט״ו בכסלו ביום ג׳ ס״ב לפרט:

נֶאֶפְנוּ נקיי הדעת על יחוד השם:

ר׳ נח בר מאיר. ר׳ קלונימוס בן הרב ר׳ יהודה. ר׳ יהודה בר אליעזר. ר׳ ירחמיאל בר משלם.

*

ב. הרוגים ושרופים מוישנזי (Weissensee) יום ב׳ ז׳ בניסן ס״ד לפרט:

ר׳ אליקים הזקן בר שמעון וזוגתו מרת מינא וחתנו הרב ר׳ אברהם בר מאיר הכהן.

ר׳ שלמה בר שלמה וזוגתו מרת גוטהיל ובנו ובתו.

ר׳ יחיאל בר מרדכי וזוגתו מרת מינא ובנו ובתו ובנו ר׳ יעקב וזוגתו מרת יוטלין.

מרת שרה בת ר׳ אברהם ובנה פסח ובתה צפורה ובתה בונפיליא ובתה חנה ובתה ריכנצא וכלתה מרת שרה בת ר׳ ירחמיאל הכהן מרוטנבורק.

ור׳ משה בר אלעזר הלוי. ור׳ דוד בר אלעזר הלוי. והרב ר׳ אליעזר. ור׳ שלמה בר מרדכי.

ור׳ אליקים בר משה וזוגתו מרת בילא ובתו ייטא ואחותו מרת רחל.

ור׳ יוסף בר אכשלרד וזוגתו וד׳ בניו ובנותיו ובנו יעקב ובנו ר׳ בנדיט וזוגתו מרת לאה ובנו.

ור׳ אברהם בר מרדכי וזוגתו ובנו ובתו ואחותו מרת חוה ובתה חנה הבתולה ואחותו מרת רחל.

ור׳ אברהם בר משה וזוגתו וב׳ בניו וב׳ בנותיו.

ור׳ שמואל בן הקדוש ר׳ יוסף וזוגתו מרת רחל וארבעה בניו ובנותיו.

ור׳ שמואל בן הקדוש ר׳ שבתי וזוגתו מרת פשלין וג׳ בניו ובנותיו.

ור׳ יצחק בר שמואל וזוגתו מרת רחל וב׳ בנותיו.

ומרת פשלין ובנה ר׳ יעקב בר מאיר הכהן וזוגתו מרת זוברלין.

והחבר ר׳ אברהם בר משה וזוגתו מרת חנה וב׳ בנותיו. ואמו מרת דולצא הזקנה.
ור׳ אברהם הכהן וזוגתו מרת אדלקינט ובנו ובתו.
ור׳ אשר הכהן וזוגתו ובנו. ור׳ שניאור הכהן וזוגתו.
ור׳ חייא בר אפרים וזוגתו ושבעה בניו ובנותיו וחמותו מרת מדרונא.
ור׳ יועץ בר שלמה וזוגתו מרת רחל הזקנה. ובנו ר׳ יהודה וזוגתו מרת בונפיליא בת ר׳ אלעזר הלוי ובנו יועץ ובנו אלעזר ובתו פשלין.
ור׳ אלעזר בר יועץ וזוגתו מרת בונפיליא בת ר׳ אברהם ובנו.
ור׳ יעקב הכהן וזוגתו. ומרת וורודא וחמשה בניה ובנותיה.
ור׳ עזריאל הכהן וזוגתו מרת שמחה וארבעה בניו ובנותיו.
ור׳ פסח בר שמואל וזוגתו וארבעה בנותיו.
ור׳ אשר הלוי. ור׳ פסח בר שמואל שנהרגו על השדה בדרך.

ג. הרוגי גוטא (Gotha) בו ביום:

החבר ר׳ שמואל בר שמעון. ור׳ דוד בר יחיאל. ור׳ יחיאל בר קלונימוס. ור׳ אברהם. ור׳ ויבש. ור׳ יצחק בר יוסף. יצחק הבחור. ור׳ למלין.

(מתוך פנקס אזכרת נשמות לקהלת נירנברג).

*

ד. גרוש היהודים מצרפת

ויהי בשנת ה׳ אלפים וששים ושש שנה היא שנת ש״ו ואלף (1306) צוה פיליפו בן פיליפו בן לודוביקו בן לודוביקו בן פיליפו אוגושטו מלך צרפת ויעבירו קול בכל ערי מלכותו לאמר: כל איש יהודי יצוא יֵֽצֵא מארצי ולא יקח מכל אשר לו מאומה, או יבחר לו אלהים חדשים והיינו לעם אחד. וישמעו היהודים ויחרדו מאד. ולא חמל עינם על קנינם והונם ויצאו מארץ צרפת בגפם בחדש אב הוא החדש החמישי ולא נשארו בצרפת כי אם מְתֵי מִסְפָּר אשר לא נגע אלהים בלבבם, כאשר עשו היושבים בטולושה (Toulouse) כי לא יצאו מהם כי אם מתי מספר אשר שמו אלהים לנגדם, וילכו אחרי ה׳.

וישארו ביניהם רבים מזרע בית ישראל, לכן ירבו ביניהם בוחרי אמונות חדשות כיום הזה [א].

ויהי מקץ תשע שנים ויצא פיליפו לצוד ציד וירץ על הסלעים אחר הצבי ויפול בים סוס ורוכבו מעל ראש הפסגה וימותו גם שניהם. וימלוך לודוביקו בנו תחתיו. ויקרא אל היהודים שנית להשיבם אליו וישבו שם שבע שנים, ויגרשום להפיק רצון העמים כי רעים וחטאים המה. ויצאו עם כל קנינם וחילם בעת ההיא. וימת לודוביקו וימלוך יואן בנו תחתיו, והוא נער וימת מקץ עשרים יום, וימלוך קרלו תחתיו. ויביאו עוד את היהודים צרפתה וישבו בימיהם לבטח. ויהי במותם וימלוך קרלו ואלישיאו (Vallisio) ויקומו רבים עליהם ויכו רבים לפי חרב ובבזה שלחו את ידם, ואת הנשארים הדיחו מעל אדמתם נגד רצון המלך, ולא שבו עוד לשוב בארץ צרפת עד היום הזה.

*

ה. גזרת הרועים

ויהי נער אחד בספרד בן שבע עשרה שנה בשנת ה׳ אלפים ושמונים היא שנת ש״ך ואלף (1320), ויאמר: באה אלי היונה לעת ערב ותנח על כתפי וראשי ויבא אלי רוח הקדש, ואתנה אל לבי לקחתה וארא נערה בתולה טובת מראה ותאמר אלי: ראה נתתיך לרועה בארץ ונלחמת בישמעאלים, והחזיון אשר ראית בעיניך יהיה לך לאות היום הזה. ויוסף עוד דַּבֵּר לאמר: בזרועי מצאתי כתוב את הדבר כאשר הוא. ויקם נער אחר ויאמר: מצאתי צורת הצלם על כתפי, והאמת כי בחלום חלם את הדבר. וישמעו אילי הארץ ויתנו לבם עליו ועל חלומותיו ויכבדוהו מאד, ויתלקטו אליו אנשים רקים לרוב לאמור: נלכה להלחם בגראנאדה. וילעג איש יהודי עליו, וישנאו את היהודים וישטמו אותם ויתנכלו להמיתם. ויהיו הנצמדים אליו כשלשים אלף איש, ויפלו בטוּדֵילָה (Todela) אשר בנאבארה על היהודים פתאום ויכום לפי חרב ולא היה מידם מושיע ביום אף ה׳. ויתפרדו מהם רבים ללכת אל קוּרבֵּיל (Corbeille) להשמיד את היהודים אשר נמצאו שם. וישמע השר אֶבלְצַר טולושה וַיְחַפֵּז

א) במדינות פרנסיה היתה הדת הקטולית רופפת תמיד בידי העם, אף־על פי שנקראה האומה הפרנסית בשם ״הבת הבכירה לכנסיה הקטולית״. ר׳ יוסף הכהן מיחס עובדא זו לתערובת יסודות בעם הפרנסי.

לשלוח שמה אנשי חיל, וילכדו רבים מהרועים ההם ויביאום אסורים בזיקים בעשר עגלות. וישמעו הַכְּמָרִים ויקומו לילה ויתחפשו ויצאו הדרך ויצילום מידם, ויאמרו: אצבע אלהים נהיה הדבר הזה. ויאמרו כל עמי הארץ: ראו נא את האותות אשר עשה אלהים וישפכו חמתם על היהודים ויכו בהם מאתים נפשות כמעט רגע, וגם שר העיר אשר היה בעזרתם כמעט נָטָיו רגליו, בעת ההיא.

אז נקבצו יהודים רבים אל המצודה אשר בנרבונה (Narbona) מפני חמת המציק וישבו שם. ויהי בשמעם כי הוליכו את הרועים אסורים בעגלות, וירדו העירה וישלח אגלצר טולושה אחד מקרוביו עמהם למהר להצילם בקארקאשונה (Carcaison) כי בצורה היא. וילך הצר הצורר הזה וימכרם אל יושבי הפרזים ויפלו עליהם כזאבי ערב ויכום לפי חרב ולא חמלו על איש ועל אשה ופני זקנים לא נשאו ביום אף ה׳, ותהי נבלתם כַּדֹּמֶן על פני השדה ויהיו למאכל לחית השדה ולעוף השמים. ירא ה׳ וישפוט.

והקול נשמע בגבולי בורדאוש (Bordeaux) ואינגלטירה (Inghilterra) וקאשטיל שאראזין (Chersones) וְאַגִינֵיש (Agènois), ויאמרו להשמיד את כל היהודים אשר נמצאו שם ובמדינת טולושה (Toulouse), ביגור׳דה, (Borgogna) מארציא (Marchia) וקונדו (Condè) ובערים אחרות רבות הרגו מאה ועשר קהלות לפי חרב על דבר הרועים. ויבחרו רבים להרוג איש את אחיו ואת רעהו בטרם הגיע האויב עליהם, כאשר עשו היהודים אשר נחבאו במבצר ורדון אשר השליכו גורל ביניהם לראות מי יהרוג את אחיו. וימותו כלם בעת ההיא, ושנים אשר נשארו באחרונה נפלו מעל המגדל ארצה וימותו גם שניהם. ובטולושה מתו רבים לפי חרב והנשארים נדחו מעל ה׳ אלהי ישראל ולא נמלט מהם כי אם אחד אשר מִלְּטוֹ שר העיר אשר אֲהֵבוֹ. ובגאשקוניאה (Gascogne) לא נמלטו מכל היהודים אשר נמצאו שם, כי אם עשרים אנשים, והנשארים הוכו לפי חרב. ובלירידה (Lerida) נתנו שבעים יהודים ממונם אל שר העיר למען יוליכם אל מלכות אראגון (Aragon) בטח, ובצאתם החוצה הכה אותם לפי חרב. כרשעתו השב לו אלהי המשפט! וייראו היהודים אשר באראגון מאד, ולולי רחמי ה׳ כי לא תמו אשר נתנם לרחמים בעיני הגמון המלך כמעט נָטְיָה רגלם בעת ההיא.

ויתחלקו הרועים הרעים האלה לארבעה ראשים, מהם הלכו אל ואלינצה (Valenza) ומהם אל בארצילונה (Barcelona) ומהם אל יאצה ומהם הלכו

אל מונשארש (Mosteruelo). ויהי כבוא האיש אשר הצלם על כתפו אל יאצא ויכו ארבע מאות ועשרה יהודים לפי חרב בשבעה עשר לחדש תמוז ולא נמלטו מהם כי אם עשרה אשר עלו על המצודה.

ויסעו מן המקום ההוא כאלף ות״ק רועים ויראו היהודים אשר בעיר בארבאשטו (Barbados) ויתר הערים מאד, ורעדה אחזתם חיל כיולדה. וישאו עיניהם השמימה ויתנם ה׳ לרחמים בעיני שרי הערים ויחמלו עליהם ותעל בְּאֶשַׁת הרועים החטאים האלה השמימה. וישלח מלך אראגון את בנו להשמידם ויכה מהם כאלפים איש לפי חרב והנשארים ברחו לנפשם. וגם מלך צרפת הדיחם מעל אדמתו, ויצו ויעבירו קול מטעם המלך לאמר: כל אשר יִמָּצֵא מהם יומת, והפוגע באחד מהם הוא ימיתנו ואין לו דמים. וגם האפיפיור צוה אל הגמוניו לבל יְחַיּוּ את הרועים הנמצאים בארצותם בעת ההיא.

ויהי בעבור האויבים אל נאבארה וייראו היהודים אשר בפאנפאלונה (Pampelona) ויחרדו מאד, ויצאו מן העיר ללכת אל מוֹנְרֵיאַל (Monreal) והיא רחוקה מן פאנפאלונה ג׳ פרסה, וילכו לדרכם, ויהי בהיותם בדרך ויסגירום האנשים אשר הוליכו אותם ביד הרועים, ויכו מהם רבים לפי חרב והנשארים ברחו לנפשם וירדפו אחריהם. ויהי בְּהַקְרִיבָם העירה ויחזק ה׳ את לב היהודים וילחמו אתם ויכו מהם מאה ושבעים לפי חרב, וגם את האיש נושא הצלם הכה בְּחֵצִי אחד מעבדי השר ההולך עמהם, ויפול ארצה וימות. ויהי כראות הרועים כי מת שר צבאם, ויתנו עורף וינוסו לנפשם.

ויהי כי מטה יד הרועים, ויעברו מהם כשלש מאות איש אל טודילה. ויראו והנה מקום היהודים חזק מאד, ויתנו עורף וילכו לדרכם. ויראו היהודים אשר לְאֵל ידם כי הציל ה׳ אותם, ויהללוהו, ויתנו אל העניים אשר בתוכם דֵּי מִחְיָתָם שלש שנים, וַיִּמַּח שם הרועים מתחת שמי ה׳.

(עמק הבכא עמ׳ 57 — 61. ועיין גם בספר שבט יהודה סי׳ ו׳).

*

על גבי הקינה הבאה להלן נרשמו במחזור סלוניקי הדברים: „סליחה זו נוסדה על קדושי בנוייש ועל שרפת תורתנו. המקום ינקום נקמתנו ויאסוף חרפתנו". לברר שם המקום של המאורע המסופר בקינה זו עמלו החוקרים

ולא מצאו דבר ברור. משערים, כי זוהי העיר עניות (Anjou) בפרנסיה. ומה שמתקשים בשמוש אות ב׳ בתחלת השם בנוייש אין זה תמוה כל עיקר, וכזה אנו מוצאים ברשימות של הדורות הראשונים כמה פעמים. חשובה ביותר היא החקירה בנוגע לזמן המאורע. אמרו ליחס את הקינה למאורע שרפת התלמוד בפאריז ביום ו׳ פרשת חוקת שנת ב׳ לאלף הששי, שעליה יסד רבנו מאיר מרוטנבורג את קינתו המפורסמת: „שאלי שרופה באש" (עיין כרך ראשון עמ׳ שו—שי). ואולם אין בהשערה זו ממש. אמנם נאמר בקינה שלפנינו: „ההפך עלי בלהות ועברה, קויתי נפש ובחקת התורה, חק ומשפט ושבת נתנו במרה", ומזה נראה, כי אירע המעשה הנורא גם כן ביום ו׳ פרשת חקת; אבל אי אפשר להעמיד סברא על שתוף רשימה זמנית בלבד. בשנת שתים לאלף הששי גזרו רק על שרפת התלמוד, ולא מצאנו לחכמי הדור שהיו מעידים על מעשה שמד נורא כזה שמסופר בקינה שלפנינו. לא רבי צדקיה בעל „שבלי הלקט" ולא רבנו מאיר מרוטנבורג בקינה „שאלי שרופה" מזכיר אף ברמז כל שהוא ענין הרג רב שהיה אז ביהודים. ואין לקבל בשום אופן, כי הודיעו על שרפת התלמוד ושתקו על מאורע השמד. ומצד השני נמצאים בקינה זו רמזים ברורים למאורע גזרת הרועים, שהתחילה בשנת פ׳ לאלף הששי וגרמה לאבדן מאה ועשר קהלות (לפי הרשימה בספר שבט יהודה — מאה ועשרים) במדינות פרנסיה, פרובינצא ואספמיה ונהרגו כמה רבבות מישראל. פרטי המעשה מסופרים בספר עמק הבכא לר׳ יוסף הכהן ובס׳ שבט יהודה לר׳ שלמה אבן וירגא. בקינה שלפנינו נאמר מפורש: „ועדו רועים", ובמקום אחר הוא אומר: „קראו מלא הרועים", ובהרצאה דרמטית מסופר בקינה זו תקף השמד שהיה בקהלת עניות, ושמות הקדושים שנהרגו באכזריות איומה, חמשה עשר במספר, נרשמים בה.

עיין צונץ Literaturgeschichte עמ׳ 349 וזלפלד בספרו Martyrologium עמ׳ 352.

ו. אַבִּיעָה מִקְרֶה קְרָאַנִי בָּרְבִיעִי הַחֹדֶשׁ.
אֶפְעֶה פְּרִי צִפְעֹנִי לְמוֹעֵד כְּהָקְדֵּשׁ
אִבֵּד בְּתוּלוֹתַי וּבַחוּרַי, טוּבַי לְהָדֵשׁ.
דִּבֵּר בְּקִרְבִּי אֶקְדֵּשׁ.

בִּבְכִי אֲמָרֵר בִּרְעָדָה חִיל וְאֵימוֹת,
בְּאֵפֶר אֶתְפַּלֵּשׁ וְעוֹלַלְתִּי קַרְנִי בַּאֲדָמוֹת,
בְּזָכְרִי צֹאן הַהֲרֵגָה דּוֹרְשֵׁי רְשׁוּמוֹת,
שֶׁעָלוּ מִן הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת.

גְּשׁוּ אֱמוּנִים וְהִקָּבְצוּ, הַגִּישׁוּ עֲצוּמוֹתֵיכֶם.
בִּבְכִי וַאֲנָקָה הַשְׁמִיעוּ מָרוֹם קוֹלְכֶם.
עֲקֵדַת הָעֵדָה לְזִכָּרוֹן תִּהְיֶה לָכֶם
לִפְנֵי יְיָ לְכַפֵּר עַל נַפְשׁוֹתֵיכֶם.

דָּם נִשְׁפַּךְ כַּמַּיִם בְּיוֹם קָטֶל.
הִכְשִׁיר זֶבַח יַעֲקֹב בְּלִי לְהִתְבַּטֵּל.
כָּלָה לְכַלָּה, כַּלָּתָהּ וְאָחִיהָ לְהִתְנַטֵּל א).
אָמַר יְיָ שָׁלֹשׁ אָנֹכִי נוֹטֵל:

הָהְפַּךְ שָׂשִׂי עָלַי בַּלָּהוֹת וְעֶבְרָה.
קִוִּיתִי נֶפֶשׁ וּבְחֻקַּת הַתּוֹרָה,
חֹק וּמִשְׁפָּט וְשַׁבָּת נִתְּנוּ בְּמָרָה.
עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ מָרָה.

א) הפייטן מרמז בדבריו למאורע שאירע בשעת הגזרה: אחד הקדושים ושמו יעקב שחט את אשתו (כנראה היה שמה כלה) ואת כלתה ואת אחיה, כדי שלא יתעללו בהם האויבים.

וְעֵדוּ רוֹעִים מְפִיצִים בַּחוּרַי וּבְתוּלוֹתַי.
זָמְמוּ לְהָפֵר מִצְוֹתַי, חֻקֹּתַי וְתוֹרוֹתַי.
אֱמוּנִים בְּמֵאֲנָם דָּרְכוּ קֶשֶׁת מַשְׁחִיתַי.
יָסֹבּוּ עָלַי רַבָּיו יְפַלַּח כִּלְיוֹתַי.

זֵרוּ מֵרֶחֶם יִצְפְּנוּ לְחֶלְכָּאִים וַעֲנִיִּים.
נָסַבּוּ עַל הַבַּיִת שָׂמוּהוּ לְעִיִּים.
וַיְהִי הַמַּקְרִיב רִאשׁוֹן נַפְשׁוֹ מֵחַיִּים.
נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים[א].

חֶבְלֵי רְשָׁעִים עִוְּדֻנִי: מְאוֹרֵי הִכְהוּ.
חִיל אָחַז יֶלֶד נָם לְאָבִיהוּ.
עֲקוֹד בִּנְךָ יְחִידְךָ עוֹלָה הַעֲלֵהוּ:
לֵךְ אֱמוֹר לַאֲדוֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ.

טְכוּסָה הֲדַסָּה, אַיֶּלֶת הַלָּיְלָה בְּמֶלֶךְ.
מָאֲסָה בְּחַיֶּיהָ מֵאֲנָה עֲבֹד לַמֹּלֶךְ.
הִקְדִּישָׁהּ הוֹרָהּ, הִקְשִׁיחַ לִבּוֹ וַיֵּלֶךְ
וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל בֵּית הַמֶּלֶךְ.

יָרַד לַטֶּבַח רַב גֵּרְשֹׁם וּבִתּוֹ.
חֶרֶב חָלָל הַגָּדוֹל לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ[ב],
בָּנָיו וְכָל זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ.
אֶל קָנָה אֶת חַנָּה אִשְׁתּוֹ.

א) הראשון שמסר את נפשו על קדוש השם היה חיים.
ב) זו אשתו (עיין מלאכי, ב׳ י״ד).

כֶּתֶר רֹאשִׁי הִפִּילוּ בַּעֲלֵי מְדָנַי.
בִּשְׁחִיטַת הַנָּכְרִי הֶכְשֵׁר זֶבַח צֹאנַי.
יִדְּמוּ לָאָרֶץ נוּגֵי מִמּוֹעֵד בָּנַי.
אָז הֶעֱלָה שְׁלֹמֹה עוֹלוֹת לַיְיָ:

לְשֹׁדְדִים יִשְׁלָיוּ אֹהָלִים הֲמָמוּנוּ אֲכָלוּנוּ.
מַצַּב זֶרַע קֹדֶשׁ צַר יַבְהִילֵנוּ,
בְּרַעַשׁ וְרַעַם שִׂמְלָה בְּמַיִם יְגוֹלְלֵנוּ[א].
וַיֹּאמְרוּ קִרְאוּ לְשִׁמְשׁוֹן וִישַׂחֶק לָנוּ.

מֵטִיבֵי צַעַד שְׁלֹשָׁה הֵמָּה בַחוּנָיו.
תּוֹלְדוֹתֵיהֶן כַּיּוֹצֵא בָהֶן קָרְבָּנָיו.
אַבְרָהָם וַעֲזַרְיָאֵל כְּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו.
וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל הוֹרֵג בָּנָיו.

נִמְצָה דַם צַדִּיק וְנִרְצָה לְכַפָּרָה.
מִלֵּא יָדוֹ בִּבְנוֹ כְּכֹהֵן לְהַכְשִׁירָה.
עֵינִי יָרְדָה מַיִם וְנִגְּרָה
בְּהַעֲלוֹת יְיָ אֶת אֵלִיָּהוּ בִסְעָרָה.

סָבִיב יִתְּצֵנִי וַיְפַצְפְּצֵנִי וְעָרְפִּי מָחַק.
מְפַעְנֵחַ צְפוּנוֹת עַמּוּד הַיְמִינִי רָחַק,
בְּיוֹם שׁוֹאָה וּמְשׁוֹאָה לַמָּוֶת הוּחַק,
וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק.

א) רמז למי הטבילה שאמרו לטבול את היהודים על כרחם.

עֵגֶל לֹא לֻמַּד יִפַּרְתָּ וַיִּוָּסֵר,
עָלֶיךָ הָשְׁלַךְ מֻרְחָם לַטֶּבַח לְהִמָּסֵר.
יוֹסֵף וִיהוּדָה וְהוֹרָם פְּקָדֶיךָ מִלְּסַ[רְ]סֵר[א].
סָבִיב סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר[ב].

פִּרְחֵי בַחוּרֵי הָיוּ לְךָ לְמָנָה.
הֶחְבִּיאוּ בִמְעָרָה טָבְעוּ אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה.
קָרְאוּ אֵל שַׁדַּי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה.
הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה

צוֹחָתָם עָלְתָה, קָרְאָה פֶּרַח לְרֵעוּתֶיהָ.
כֻּלָּנוּ הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאֲדֹנֶיהָ.
בְּפֵירוּרֵי חָבִית הִתְשִׁירָה מִנְחַת חֲבִיתֶיהָ.
חָגְרָה בְעֹז מָתְנֶיהָ וַתְּאַמֵּץ זְרוֹעוֹתֶיהָ.

קָרְאוּ מְלֹא הָרֹעִים עַם מְרָתַיִם[ג]:
הַשְׁחִיתוּ בָעָם וְסֻגְּרוּ בַשּׁוּק דְּלָתָיִם.
עֲרֻמ[וֹ]ת תְּזַבַּחְנָה מִקָּדְקֹד עַד רַגְלָיִם,
פִּשְׁטָה וְעֹרָה וַחֲגֹרָה עַל חֲלָצָיִם.

רָצְחוּ הַיָּפָה בַנָּשִׁים, יָדוּ אֵלֶיהָ,
דָּמִים בְּדָמִים נָגְעוּ יִתְרוֹן לִבְעָלֶיהָ.

*

א) יוסף ויהודה עם אביהם ואמם (הורם) מסרו את עצמם על קדוש השם, כי סרבו לסרסר (כלומר להסיר) פקודי ה׳.

ב) על פי דברי המקרא מלכים א, ז׳, כ״ד, כנראה הכונה לקדושים שנשרפו ביחד עם אלה ואפשר שמספרם היה עשרה.

ג) ירמיה נ׳, כ״א.

אִשָּׁה עֹלֶצֶת שָׁמְטוּ בְּיֹשֶׁר מַעֲלָלֶיהָ,
פָּתוֹת אוֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ עָלֶיהָ.

שָׁמָּה זָבְחוּ פֶּרַח וְשׁוֹשַׁנָּה נֶאֱמָנָה,
וַתַּעַן מִרְיָם, הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ תֵּצֶאנָה.
הִקְרִיבוּ לָאֵל בֶּאֱמוּנָה,
כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשַׁנָּה.

תָּמִיד בִּמְקַנְּךָ יַד צַר הוֹיָה,
קָרְבַּן הָעֵדָה וּבְצִלְּךָ חֲסוּיָה.
מֵעִיר מְתִים הֻכְשְׁרוּ זִבְחֵי יָהּ.
אָנֹכִי שׁוֹלֵחַ לָכֶם אֶת אֵלִיָּה.

שָׁאֲגוּ צֹרְרִים בְּהֵיכָלְךָ יָלַע,
תּוֹרָתְךָ שָׂרְפוּ, טוּבֶיךָ הִכּוּ לַצֶּלַע.
שׁוּבִי שׁוּלַמִּית קָרָא צַר בֶּלַע
וְנִפֵּץ אֶת עֹלָלַיִךְ אֶל הַסָּלַע.

לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד נִמְכַּרְנוּ לָקַחַ,
לְהַקְרִיב זִבְחֵי רוּחַ כִּקְטֹרֶת מֻרְקָח.
בִּקְדוּשַּׁת יְלָדֶיךָ רְאֵה וְעֵינֶיךָ פְּקָח.
אֶת הָאֵם וְאֶת הַבָּנִים תִּקָּח.

מִקְדָּשְׁךָ גַּם אַתָּה צִוִּיתָ לִמְקוּדָּשַׁי,
שָׁמָּה נִסְגַּר אֵלֶיךָ יוּבַל שַׁי.
קָרָאתָ לְיִשַׁי בְּזֶבַח בִּידֵי מַכְפִּישַׁי,
כִּי בוֹחֵר אַתָּה לְבֶן יִשַׁי.

הַכּוֹרֵת בְּרִית עֲלֵי זֶבַח לַעֲבֹד,
שִׂמְחָה עָרְבָה מִכָּל חֶמְדָּה כָּבוֹד.
תִּיקַר נַפְשָׁם לְפָנֶיךָ לְהַלְקְךָ זְבוֹד.
שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד.

בֵּרֵא בְּחַרְבּוֹ אוֹיֵב עֲלֵי הוּקָם.
תָּמִיד יוֹנֶיךָ מִמּוּל עֹרֶף מְלָקָם.
דּוֹרֵשׁ דָּמִים לְךָ שַׁלֵּם וְנָקָם,
הָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל חֵיקָם.

רַבֵּה חֲלָלֶיךָ, חִצֶּיךָ מִדַּם יִשְׁכָּרוּ,
מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב עֲמָלָם יִקְצֹרוּ.
קַנֵּא לְמִקְדָּשְׁךָ וּלְתוֹרָתְךָ וּלְבָנֶיךָ יְדַבֵּרוּ,
כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתְךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ.

יוֹסֵף יְיָ יִבְנֶה חוֹמוֹת אֲרִיאֵל.
חֲזָק וְאַמִּיץ קַבְּצֵנוּ מִקְּרָנוֹת הָאֵל.
רָוֶה וּצְמֵאָה בָּאֵשׁ סְלוֹחַ הוֹאֵל א).
תִּשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

(קינה זו היא על סדר אלף־בית ובסופה חתום שם המחבר שלמה בן יוסף; נדפסה בספרו של זלפלד).

*

א) תסלח לישראל זדונות ושגגות — על פי המדרש למקרא דברים כ״ט, י״ח.

ז. גזרת המצורעים

שנת פ״א לפרט בחדש תמוז היתה גזרת המצורעים, כי היתה הדבר כבד מאד בכל אותו מלכות. ואמרו הנוצרים, כי היהודים נתיעצו עם המצורעים אשר מחוץ לעיר, מפני שהמצורעים היה להם שנאה עם תושבי הארץ שלא היו מספיקים להם מזון כל הצורך, וכי מצאו אותם מתיעצים והיהודים היו אומרים שיביא הסם והמצורעים היו אומרים שהם יטילו אותו בנהר. והמלך בלי שאלה או חקירה עוד שלח ותפשו כל היהודים שבעיר ועמדו בתפישה ט׳ חדשים. אחר זה ידע המלך כי הכל עלילה ונתבייש ששם אותם במאסר ואמר, כי לא על אותו ענין שם אותם כי אם מפני שיבואו לדת ישו הנוצרי. והכו אותם ביסורין ועמדו על קדושת השם ונשרפו חמשה עשר אלפים נפשות[א] מישראל ולא נתנו תפלה לאלהים.

(שבט יהודה סימן מ״ג).

*

ח. בשנת פ״א לאלף הששי (1321) בימי פיליפו מלך צרפת נתרבו החולים בצרפת וימותו רבים בעת ההיא, ויאמרו רבים מהרופאים החל הנגף, ויש אשר אמרו סם המות הוא, בלל ה׳ שפתם. ויעלילו על היהודים ועל המצורעים לאמר: מות השלכתם בבורות, ויאמינו כל עם הארץ. ויבא פיליפו וישרפו את המצורעים בגבולי נרבונה (Narbona) בעת ההיא. ויצו ויעבירו קול בצרפת, לעשות כמשפט הזה אל היהודים ואל המצורעים אשר נמצאו שם. ויתפשו את כל היהודים ויתנו אותם במשמר, וישלחו היהודים להביא את הרופאים הנמצאים בעת ההיא לבקר את החולים ולדרוש הדבר היטב ועל פיהם יהיה כל נגע. ויבאו וידרשו היטב ויתנו את המים אל הכלבים לשתות, ויאמרו: איננו סם המות, כי אם אצבע אלהים הוא על עונותיכם. וידרשו את הדבר תשעה חדשים וישבו היהודים במשמר בימים הרעים ההם ויקוצו בחייהם.

ויהי מקץ תשעה חדשים וירשיעו חמשת אלפים נפשות למות, ויאמרו אליהם: בזאת יכופר עון יעקב בשובכם מאחרי ה׳. ולא אבו שמוע בקולם וישרפום באש ויאמרו: שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד.

א) לפי רשימות ר׳ יוסף הכהן ב״עמק הבכא״ היה מספר השרופים חמשת אלפים.

מסופר עוד כי תפשו ארבעים יהודים ויתנו אותם במשמר, ויהי בראותם כי כלתה אליהם הרעה ויבחרו ביניהם שנים אנשים אשר ידבם לבם לשחוט את אחיהם, פן יתעללו בהם הערלים. ויעשו כן, ולא נשאר כי אם שני האנשים האלה. ויאמר הזקן אל הבחור: שלוף חרבך ומותתני, ויקם עליו ויהרגהו, וַיִּוָּתֵר הוא לבדו בעת ההיא, ויקח את הזהב אשר עמהם ויקרע את הבגדים לרדת בהם מעל המגדל ארצה ויהי ברדתו וישבר החבל אשר עשה ויפול ארצה ותשבר שוקו, ויתפשוהו ויורידוהו בדמים שאולה.

(עמק הבכא, עמ׳ 63—64).

*

ט. שית ממני עד ארגיעה ואבליגה מעט ממצוקות חזקות כתרוני לתמורות זמני. מנעורי ועד עתה סבוני יתר על התלאות הטבעיות השוות לכל אישי המין, והעתים אשר עברו עלי, אשר לא ראו אבותי ואבות אבותי בהם לרעה, ימים אשר בחרתי בהם מות מחיים. לו בקש ממני אלהי שאל מה אתן לך אז אמרתי: בשאול תצפינני! מה מתוק מדבש כלות הרוח והנה טוב מות אין כמוה תנה לי. כמה פעמים מפחד נסיון הצרות המתרגשות שמעתי אומרים להרים כסונו גבעות נפלו עלינו. נעויתי משמוע ברעה אשר ימצא את עמי, נבהלתי מראות באבדן מולדתי ותקצר נפשי בעמל ישראל בעלות עלינו רוח המושל זה שבע עשרה שנה להגלות עמי בראש גולים. על צאן קדשים נטה קו תהו, הפכם באפו וביד חזקה יגרשם מארצו לדראון עולם, העביר אותם לערים בערום ובחוסר כל. האוצרים זהב לרוב בארמנותיהם שמו בחוצות, השוכנים כמלך בגדוד בחצריהם ובטירותם חבקו אשפתות. לתהפוכות הימים בהרות אפם בנו להשמיד ולאבד זקני הדור ושריו ותופסי התורה תבלעמו ארץ — נקטה נפשי בחיי...

יוסף מכאוב על מכאובי בקום עלינו פעמים צרה ליעקב. זה שנתים הרעב בקרב הארץ: ראשונה בפרוח רשעים עמדו עלינו לכלותנו עם נבל אשר יקרא עליו מלא רועים. על זרע קדש ידו גורל. באפם הרגו בנו זקן ועולל, בחור ובתולה, יונק עם איש שיבה, וימת עם רב מישראל... חלחלה בכל מתנים כשמענו אז לקוחים למות ומטים להרג, להקדיש את קדוש יעקב למען ספר שמו. נחשבו כצאן טבחה ביום הרג רב. לא פחדו ולא זעו

בהרג הרג, מר לי מר ביום ענן וערפל—אל יחד בימי שנה. ביום ההוא חלק עמי ימיר, יבחר אלהים חדשים—לא יכל להתאפק בהוציא אל הורג בניו. נמוגו כי אכלה חרב סביבם ומלאו פני תבל מטועני חרב, יזובו מדוקרים זוב דמם. בני יצאוני, חלק לבם ויכרתו להם ברית חדשה, אף על פי שתחלתם באונס סופם ברצון.

וזאת שנית: הוה על הוה מצפון תפתח. מושל הקשיב עלינו לתומו הולך רכיל עדת בני ישראל ושם לה עלילות דברים. חס ליה לזרעיה דאברהם יעשה דברים כאלה. אויבינו כי רבו קנאונו במלך ואכלו קורציהן דיהודאי ויאמרו לו: מצאנו מים רעים והארץ משכלת—בפשע יעקב כל זאת. הנה עם בני ישראל נועצו לב יחדיו להמית נפשות אשר לא תמותנה, ואתם בקרב אחינו כל צרוע וכל זב. אלה דברי לשון מדברת גדולות, ידע לאשתעויי לישנא בישא כהמן. ויהי כדברם אליו יום יום והקול נשמע הולך וחזק מאד. ויאמן העם. דברי מלך שלטון יצא מפיו לבקש האמת; למראה עיניו ישפוט, למשמע אזניו יוכיח, כי אין יכולת במלכי בשר ודם ביותר מזה. גויי הארץ חיים בלעונו לשנאת חנם והמלך וכסאו נקי. מי שמע צרת ישראל ואת הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם, להוציא מפיהם אשר לא עלה לבם ולא תבחר מחנק נפשו! מי ראה למשסה יעקב, יסורים קשים ועגויים, כמותם לא נבראו בכל הארץ ובכל הגויים ולא ימות לבו בקרבו! האלהים מצא את עוון ישראל לשפוך בהם כאש חמתו. בערה בם אש ה׳ קדושי עליון בלבת אש. איש וביתו באו, כחתן יוצא מחופתו יצאו מבית האסורים לקדש אביהם שבשמים...

שתים אלה חברו עברו ראש בתקופות ימים בעוד שנה לראשונה. מקץ היות לה שנים עשר חדש, השניה ממהרת לבוא, ועוד בה שלישיה: תורת ה׳ תמימה נקדשה ביום חתונתם והיתה לבער.

(אבן בחן לר׳ קלונמוס בן קלונימוס עמ׳ 102—104).

*

י. השמד בנאבארה

ובשנת חמשת אלפים פ״ח ליצירה חרה אף ה׳ בעמו וימת מלך צרפת שהיה מולך על נאבארה, ויקומו עם הארץ ויועצו יחדו להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים אשר במלכותם. ויהרגו באישתיליא ובשאר המקומות

בארץ כששת אלפים יהודים, ואדוני אבי ומרתי אמי וארבעה אחים קטנים ממני קדשו את ה׳ ויהרגום על יחוד השם. השם יקום דמם! ואמלטה רק אני לבדי מבית אבי, נגוע מוכה אלהים ומעונה, כי עשרים וחמשה רשעים הכוני פצעוני והייתי מוטל ערום בין המתים מבין הערבים עד חצות הלילה בכ״ג לחדש אדר. ובחצות הלילה בא פרש אחד מיודעי בית אדוני אבי והוציאני מבין המתים ויביאני אל ביתו וגמל עמי חסד. וכאשר העלה ארוכה למכתי רופא חנם ית׳ קבלתי עלי לבא ללמד תורה לטוליטולה. ויקם מלך חדש על נאבארה וצעקנו בני המתים חמס אחריו לנקום דם אבותינו השפוך, ולא שוה לנו.

(מתוך ההקדמה לס׳ צידה לדרך לרבינו מנחם בן הקדוש ר׳ אהרן בן זרח).

*

יא. גזרת אַרְמְלֶדֶר

אֲנִי הוּא הַגֶּבֶר
רָאָה עֳנִי וָשֶׁבֶר,
בְּשֵׁבֶט בָּא מֵעֵבֶר,
וַיַּקְרֵב אֶת הָעוֹלָה.

בְּרוֹגֶז אֵל וּבְגַעֲרָתוֹ
נָתַן חֶבֶל נַחֲלָתוֹ
לַאֲשֶׁר חֶרֶב גַּאֲוָתוֹ,
וַיִּשְׁחַט אֶת הָעוֹלָה.

גְּוִיַּת וְדַם חֲסִידָיו,
דּוֹרְשֵׁי רְצוֹנוֹ וְסוֹדָיו,
מָסַר לְעֶבֶד עֲבָדָיו,
וְהִפְשִׁיט אֶת הָעוֹלָה.

דְּבִיר מִקְדָּשׁ וּבִנְיָנוֹ
בִּהְיוֹתוֹ עַל מְכוֹנוֹ,
עַל יַד כֹּהֵן הָיָה תִקּוּנוֹ,
אֶחָד חַטָּאת וְאֶחָד עוֹלָה.

הָדָר לְבוּשׁוֹ שֵׁשׁ מָשְׁזָר,
מִכְנְסֵי בַד וְאַבְנֵט אָזַר.
עֲבוֹדָה פְּסוּלָה הָיְתָה בְּזָר,
וְהֶעֱלָה הַכֹּהֵן אֶת הָעוֹלָה.

וְהָיְתָה לְחֹק עוֹלָתוֹ,
לְכַפֵּר עֲוֹן עֲדָתוֹ,
גַּם לְהָמִית אַחַת דָּתוֹ,
פַּר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעוֹלָה.

זְבָחִים וְעוֹלוֹת עַתָּה בְּיַד שׁוֹדְדַי,
אַךְ לֹא מִבְּהֵמוֹת שָׂדַי,
אַיֵּה, הֵמָּה חֲסִידוֹת וַחֲסִידַי,
וּבֶן שְׁנָתוֹ לְעוֹלָה.

חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אַתָּה,
עֲוֹנוֹתֵינוּ לְנֶגְדְּךָ שַׁתָּה,
כִּי זְבָחִים לְזָרִים נָתַתָּ
וְזֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה.

טְהוֹרִים נִלְכְּדוּ בְּפַח וָפַחַת,
וְנִצְרְפוּ בְּאֵשׁ מִתְלַקַּחַת,

אתו וְאִתָּהֶן נִשְׂרְפוּ כְּאַחַת,
עַל מוֹקְדָה הִיא הָעוֹלָה.

יְכַּתּוּ מִבֹּקֶר לָעֶרֶב,
אָמַר אוֹיֵב, דּוֹב הוּא לִי אוֹרֵב,
הֶרֶג וַאֲבַדּוֹן מַכַּת חֶרֶב,
וְנָתַח אֶת הָעוֹלָה.

כָּל הַזְּבָחִים נִזְבְּחוּ לְשִׂמָּן,
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים בְּאֵיזֶה מְקוֹמָן.
אֶל קַבֵּל שְׁפִיכוּת דָּמָן,
קָרְבַּן כָּלִיל עוֹלָה:

לְלַחֵץ אוֹיֵב אֶתְהַלֵּךְ קֹדֵר,
וּלְמַעַן הֵמִיר עֲבוֹדַת אֵל וָסֵדֶר
תַּחַת אַיִל וָפַר מֵעֵדֶר —
בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִים לְעוֹלָה.

מִזְבַּח אֲדָמָה יַד גֶּבֶר תִּקֵּן,
וְעָבַר מִצְוַת אֵל בְּשִׁלּוּחַ הַקֵּן,
הָאֵם וְהַבָּנִים לָקַח וְאָב זָקֵן,
וַיַּעַל עָלָיו [אֶת] הָעוֹלָה.

נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה, א)
בְּנֵי בָשְׂמַת וְעֵשָׂו וֶאֱלִיפַז בֶּן עָדָה,

א) עיין בראשית ל״ו י״ג.

בִּמְקוֹם כֹּהֵן שָׁפַךְ דָּם,
וְהִזָּה אֶל יְסוֹד מִזְבַּח הָעוֹלָה.

סוֹב אֶל דְּמֵי בָנֶיךָ דוֹדִי,
וִיהְיֶה הַדָּם לְפָנֶיךָ עֵדִי וְסַהֲדִי,
כִּי לֹא חָשַׂכְתִּי מִמְּךָ בְּנִי יְחִידִי,
לְרֵיחַ נִיחוֹחַ הִיא הָעוֹלָה.

עֲוֹן עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בּוֹ יְכֻפַּר,
וּבִבְתוּלוֹת מוּבָאוֹת לְךָ וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר,
כְּמִקֶּדֶם בְּהַקְרָבַת שׁוֹר,
וּפַר וְאַיִל לְעוֹלָה.

פָּשְׁעוּ בִּי עִוֵּר פִּסֵּחַ חָרוּם וְשָׂרוּעַ,
גִּבֵּר טָמֵא זָב וְצָרוּעַ,
אַף אִם הָיָה מִזֶּרַע אַהֲרֹן זָרוּעַ,
לֹא יִהְיֶה לוֹ עוֹר הָעוֹלָה.

צָרַי וְאוֹיְבַי רִיבוּ בְּהִתְגַּלַּע,
עוֹלָלַי וְיוֹנְקַי נִפֵּץ אֶל הַסֶּלַע,
וַיַּךְ בָּאֶבֶן וּבַקֶּלַע —
לִנְתָחֶיהָ הָעוֹלָה.

קָרְבָּנִי אִם הוּא מָעוּךְ וְכָתוּת,
אַל תְּבַזֵּהוּ, — אֵל, כִּי הוּא עָשׁוּק רָצוּץ וּפָתוּת:
בָּנֶיךָ הֵם מָכַרְתָּ לַזָּר וְלִצְמִיתוּת —
וַיְבַקַּע עֲצֵי עוֹלָה.

רָשָׁע גּוֹי מִמִּשְׁפַּחַת עָקָר,
חוֹבֵר חֶבֶר וְטוֹפֵל שֶׁקֶר,
בִּעֵר עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר,
וְעָרַךְ עָלֶיהָ אֶת הָעוֹלָה.

שָׁפַךְ דָּם, זָרַק וְקִבֵּל בְּבֵית הַמִּטְבָּח,
דַּק תְּבַלּוּל בְּעֵינוֹ וְאִישׁ צְרוּעַ גִּבֵּחַ,
וְגַם יָקְדוּ אֵשׁ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ,
אֲשֶׁר תֹּאכַל אֶת הָעוֹלָה.

תּוֹעֲבוֹת מִקְדָּשׁ הָיוּ עוֹשׂוֹת שְׁלָשׁ-אֵלֶּה,
בִּזְמַן הַקְרָבַת אַיִל שׁוֹר וְטָלֶה,
וְעַתָּה הַמַּקְרִיבִים תְּאוֹמִים—בְּתוּלָה וְאִישׁ כֻּלָּה —
הִמְצִיאוּ אֶת הָעוֹלָה.

יִגְעַר בְּאוֹיְבַי וּבְשׂוֹנְאַי הַשָּׂטָן,
בְּנֵי שֵׂעִיר, זֶרַע שׁוֹבָל וְלוֹטָן.
הַכֹּל שׁוֹחֲטִין: חֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְקָטָן —
לַיְיָ עוֹלָה.

צֶמֶד בָּקָר, צוֹנֶה וַאֲלָפִים
שְׁנַת דְּרוֹר מִשַּׁלְהָבוֹת וּרְשָׁפִים,
וְתַחְתָּם אֵלּוּ וְאֵלּוּ נִשְׂרָפִים —
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִיא הָעוֹלָה[א].

א) הפייטן מקונן: שנת דרור היא עכשו לבהמות, שאינן באות קרבן; כי תחתן שוחטים את היהודים ומקריבים אותם.

חָשַׁק אֱלֹהִים בְּאַבְרָהָם וְנִסָּהוּ,
קַח אֶת בִּנְךָ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר קְנָהוּ
צִוָּה לוֹ אֵל וְנָם: וְהַעֲלֵהוּ
שָׁם לְעוֹלָה.

קָרְבַּן שָׁלֵם אָבִיו בְּעָקְדוֹ,
הָיָה יְיָ שׁוּעַ לְפִידוֹ.
מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעוֹ לְעַכֵּב יָדוֹ,
וְהִנֵּה אַיִל וְהֶעֱלָהוּ לְעוֹלָה.

בָּרֵךְ בֵּרַכְתָּ אוֹתוֹ אֵל,
אַף כִּי הָיִיתָ הַשּׁוֹאֵל[א],
בָּרֵךְ נָא אֻמָּתְךָ כָּל יִשְׂרָאֵל,
הָעֲשׂוּיִ תָּמִיד עוֹלָה.

רַחוּם יְכַפֵּר עֲוֹנָם בַּדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ,
וּבְמִשְׁגֶּה בִּזְכוּת אֲבוֹתָם אֲשֶׁר שִׁמְךָ יִיחֲדוּ,
וְהִקְרִיבוּ לְךָ לֵב וָנֶפֶשׁ וְלֹא נֶעֱקְדוּ,
גַּם לֹא שָׁאַלְתָּ עוֹלָה.

שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וּבַדָּרוֹם,
בַּמִּזְרָח וּבַמַּעֲרָב זֶה מְפֻשָּׁט וְזֶה עָרוֹם,
שְׁחִיטָתָן תְּהִי מְפֻרַעַת לְפָנֶיךָ בַּמָּרוֹם,
אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי צֶדֶק עוֹלָה.

א) אתה ברכת את אברהם והצלת את יצחק אף על פי שתחלה שאלת ואמרת: והעלהו שם לעולה.

לְמִי תַחְפֹּץ מֶלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר,
מִלְאוּם נוֹצְרֵי מִצְוֹתֶיךָ הֵם הָעִקָּר,
וּבִמְקוֹם שׁוֹר צֹאן וּבָקָר,
לְנֶגְדְּךָ תָּמִיד עוֹלָה.

מְתֵי מְעַט אֻמָּתְךָ הַנִּשְׁאֶרֶת חֲבוּשָׁה,
שִׂים שָׁלוֹם עָלֶיהָ בַּל תְּהִי עוֹד נְגוּשָׂה,
אוֹ בִקֹּרֶת תִּהְיֶה כִּי לֹא חֻפָּשָׁה,
וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעוֹלָה.

הָסֵר מִדּוּד כַּפִּי מִסֵּבֶל שִׁכְמִי,
אֱלֹהִים וְאַל דָּמִי לְדָמִי,
וּתְבַשֵּׂר נַחֲמוּ [נַחֲמוּ] עַמִּי,
מִי זֹאת עוֹלָה.

יִפְרַח וְיָצִיץ מַטֵּה אַהֲרֹן,
וְהָשֵׁב עֲבוֹדָתוֹ בְמִקְדָּשְׁךָ לְזִכָּרוֹן,
וְיָבִיא עַל מִזְבַּחֲךָ מִנְחָה וְדוֹרוֹן,
חַטָּאת בָּאָה לִפְנֵי עוֹלָה.

סָמֹךְ יִסְמֹךְ [יָדָיו] עַל רֹאשׁ הַפָּר,
וְיִתְוַדֶּה עֲוֹנוֹ וּבָזֶה יְכֻפָּר,
וְיִהְיוּ לְפָנֶיךָ כְּמִקֶּדֶם אִמְרֵי שָׁפֶר,
וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעוֹלָה.

תַּזְקִיף הַבַּיִת בְּבִנְיָן מַעֲשֵׂה חָרָשׁ,
יִרְאוּ עֵינֵינוּ בַּעֲבוֹדַת כֹּהֵן גָּדוֹל כִּי לֹא פֵּרַשׁ

וְיַעֲקֹב נַפְשׁוֹ בְּטוֹב תָּלִין, זַרְעוֹ אֶרֶץ יִירַשׁ,
אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעוֹלָה.

(קינה על סדר אלף־בית ובסופה החתום שם המחבר יצחק בר שלמה י̈פ ר ח ס מ̈ ך; נדפסה מתוך כתב יד בספרו של זלפלד).

*

יב. השמד בשנת ק״ג

בשנת ק״ג לפרט בשבת כ״ד בניסן נשרפו ק ה ל ו ו כ נ ה י י ם (Wachen-heim) ובאותו שבוע נשרפו גם ק ה ל ל מ ש ה י י ם (Lambsheim) ו ק ה ל נ ו י ש ט ט (Neustadt a. H.) אצל שפירא ובשבת ר״ח אייר ק״ג לפרט שרפו ה ח ו ל י ם אשר נתישבו ב ג ר מ ר ש ה י י ם (Germersheim) וכל הבריאים אשר שם. ה׳ ינקום דמם.

הרוגי ושרופי מוזבך (Mosbach) בניסן ק״ג לפרט.

(מפנקס אזכרת נשמות לקהלת נירנברג).

ג. המגפה השחורה

בתחלת שנות המאה השניה לאלף הששי באה צרה על ישראל, אשר כמוה לא היתה עוד מיום לכתו בגולה. ברוב ארצות אירופה, שבהן היה עיקר הישוב של היהודים, נועדו הגויים להשמידם ולאבדם, ולא יזכר שם ישראל עוד. אמנם לא נועצו ונוסדו יחד; אבל כאלו היה הדבר בעצה הסכמית, קמו כלם על היהודים היושבים בקרבם להכחידם מן הארץ. בפעם הזאת לא עשו מה שעשו מתוך זדון לבם, אלא מתוך בהלה נוראה, מתוך אימת מות שנפלה עליהם. המגפה השחורה, מחלה איומה ונוראה גם בחיצוניותה ילדה מחלה מוסרית. נשתגעו העמים מרוב הפחד, והטבע הבהמי שבהם נתגלה באופן מבהיל, שכמוהו לא היה עוד.

מקור מחלה זו וטבעה לא נתחוורו עד היום הזה. בעיקר היא באה מארצות אסיה ומתפשטת באדם על ידי צנורות שונים. באמצע שנות המאה הי״ד למנינם באה, לפי הגדת עדות של סופרי הדור, מארצות הסינים ונתפשטה תחלה במדינות מערב אירופא ודרומה. אומרים, כי המיתה את יושבי ארצות התרבות כדי שלישית, ומספר החללים היה לערך עשרים וחמשה מיליון נפש אדם. גם בזמננו היא מחלה חריפה מאד, הולכת ומדבקת מאדם לאדם. נוכל לשער את תקפה בימים ההם, אשר עדיין לא ידעו את כל פרטי הזהירות שצריכים לה במצב כזה. בשעה שאירעו באחד המקומות מיתות בבני אדם על ידי המגפה השחורה נבהלו כלם, ומתוך אימת מות נאספו בבתי כנסיות להתפלל על עצירת המגפה. וכשנאספו יחד הדביקו אלה באלה את זוהמת המות וגרמו להתפשטותה המרובה. גם בקבורת המתים, אשר נפלו במגפה, לא ידעו להזהר ולהשתמר מכל פגע רע. אובדי עצות היו, וכלם נשאו עיניהם למרום. הלא המגפה הזאת, „המות השחור“, היא בלי ספק עונש מן השמים.

לא ידעו במה לשכך את הכעס וחימה, עד שלבסוף מצאו כפרה לכל העונות והחטאים — לעשות שחיטה נוראה ביהודים. בימים הנוראים ההם גברה השפעת החנוך המוסרי, אשר התמיד בגויים זה אלף שנים ויותר. הבערות, השגעון הדתי, האכזריות, השנאה הנוראה לישראל — כל אלה לא באו באקראי, אלא באופן זה חִנכו העמים. הוציאו אותם מעולם המציאות והשקיעו אותם בעולם של דמיונות. מתוך הסתכלות מרובה בשמים — מה שהיה נראה להם הויתו השמים — טבעו רגליהם ביון מצולה של החלאה המוסרית. כל כך גברה המשובה בעמים מתוך חוסר דעת ומתוך חוסר רגש מוסרי, עד כי שבו לימי הבערות הקדומה, לאותו השגעון המבהיל של בני אדם בתקופות קדומות — לכבד את יראתם בקרבנות אדם. אלא שבימים הראשונים היו ממעטים בקרבנות האלה, ובימי המגפה השחורה שחטו קרבנות כאלה לאלפים ולרבבות. הקרבנות האלה היו ברוב ארצות אירופה היהודים. בים של דם השקיעו את האומללים האלה שהיו להפקר; כי הפקירו אותם מלכי הגויים, שריהם וכהניהם זה כמה מאות שנה; השניאו אותם בעיני עם הארץ ואמרו עליהם, כי להרגם אחרי ענויים קשים זהו מעשה רצוי לפני אלהים.

המגפה השחורה התחילה באירופה בשנת ק״ח לאלף הששי ונמשכה שלש שנים רצופות (שנות 1348—1350 למנינם). עיקר תקפה היה בשנת ק״ט, ובני הדור נתנו סימן למאורע זה: האם תמנו לגוע. תיכף בתחלת התפשטותה בקשו ומצאו „גורם ברור“ למגפה — היהודים נועצו להשמיד את הגויים. עצה זו יצאה מיהודים הספרדים, העשירים והתקיפים. קהלת טוליטולה היא מרכז הפעולה הזאת. ולא רק השערה היתה זאת להם, אלא ודאי גמור. הם „ידעו“ את פרטי הדבר באותות ובמופתים. מעיר טוליטולה בא יהודי ספרדי ושמו יעקב פאסקאטו והתישב בעיר שַמברי אשר במדינת סאבויה, ומשם מצודתו פרושה על כל הארצות. שליחים יוצאים ומרעילים את בארות המים ואת מי הנהרות. ולא רק המעשה עצמו היה נודע ומפורסם להם, אלא גם פרטיו, אופן המעשה. כיסים קטנים מלאים סם מות (וגם ידעו פרטי המזוג של אותו

הארס) הם משליכים אל תוך הבארות והנהרות, אשר גויים שותים את מימיהם, וזהו הגורם הודאי למגפה השחורה, אשר הרבתה את חלליה. באחת הערים בפרובינצא התנפלו התושבים המשוגעים על היהודים ועשו בהם שחיטה נוראה. הרגו את כל בני הקהלה, זקן ונער, טף ונשים, וגם כלו חמתם בספרי תורה. נתקיימה לנו מן המאורע המבהיל הזה, שהוא כנראה הפתיחה לשחיטות היהודים בסבת המגפה השחורה, רשימה קצרה פולחת את הלב בקצורה — „מועט המחזיק את המרובה“:

„הלא זה [אוד] מוצל מאש ביום האף והחמה ששפך השם באש חמתו על קהל קדש מלגמא דשטדון (שם המקום לא הוברר), כי כלם קדשו הש״י טף ונשים ביום אחד... בשנת ק״ח... פרשת והעבירו תער (בהעלותך). והובא אלי זה החומש בעיר איגש בשנת ק״ט פרשת שוב אשוב... ונשארתי אני לבדי כי הוזמנתי ונקראתי לפני אדונתנו המלכה העירה אביניון ושמה ישבתי ובכיתי במר נפשי“.

זוהי טרגדיה עצומה במלות מעטות. ובאמת אין מן הצורך להרבות דברים על המאורע הזה. מכל הקהלה (שעל פי מקרה אבד גם זכרה) נשתייר רק אחד והומש (שנתקיים באוצר הספרים בווינא); ועל גבי אותו החומש רשם השריד האחרון בקצרה את זכר המאורע. „מוצל מאש“ רשם דבריו על גבי ספר מוצל מאש.

נוהגים לבקש בכל מאורע היסטורי איזה „תוך פילוסופי“, איזה „טעם הגיוני“. מהיכן בא אותו השגעון להאשים את היהודים בהרעלת המים? קצת סופרי הדור מן הגויים, ואחריהם נמשכו סופרים מאוחרים מן היהודים, מעידים על ה„עובדה“, כי בערך היו מוכי המגפה מן היהודים מעטים ומן הגויים רבים. אבל נראה, כי אין כאן סבה ומסובב; אלא להפך. לאחר שהמציאו את העלילה של הרעלת המים על ידי היהודים הוסיפו ואמרו (כדי להטעים את דבריהם), כי מתי המגפה מן היהודים היו מעטים. כבר הטעמתי את העובדה ההיסטורית, כי נתקיימו לנו הרשימות שעל גבי המצבות בקבורות היהודים בעיר טוליטולה

(„אבני זכרון“ אשר פרסם שד״ל). מן הרשימות האלה אנו למדים בברור, כי בקהלת טוליטולה, אשר לפי דברי שונאי היהודים יצאה ממנה הרעה לכל הגויים, היה מספר היהודים המתים במגפה גדול מאד. ומובן, כי קיימו רק את נוסחאות המצבות שעל גבי קברות הגדולים והחשובים; ומי ימנה את מספר המתים מבני דלת העם, מאנשים ונשים שנשתכחו ברוב הימים? לפי זה כל הספור בנוגע למעוט הנופלים במגפה מן היהודים הוא בדותא בעלמא.

ממדינת פרובינצא פשטה המגפה המכופלת (המות השחור והרג היהודים) למדינות אספמיא. במדינות קטלוניא וארגון התנפלו העירונים על היהודים מרעילי המים. בעיר ברצלונא עשו הרג ביהודים „ביום השבת לעת ערב“ (זה אירע בסוף חדש יוני) וכעשרים נפשות נהרגו ביום ההוא. אלמלא שבאו חשובי העירונים להציל את היהודים מידי ההמון לא היה נשאר להם שריד ופליט. ימים אחדים אחר כן היתה מהומה בעיר צירבירה. נהרגו שמנה עשרה נפשות מהיהודים ויתרם ברחו על נפשם והפסידו את כל רכושם. גדול היה השמד בעיר טארינה. ביום העשירי באב סחבו יותר משלש מאות נפש והשליכו אותם אל הבור וקברום חיים. קצת היהודים התחבאו בבתי מכריהם מן הגויים ונצלו.

עם כל זה היה מספר ההרוגים במדינות קטלוניא וארגון לא רב בערך; כי חשובי הערים הגנו על היהודים והתאמצו להצילם. בימים ההם פרסם האפיפיור קלמנס הששי כרוז לכל העמים המשיחיים, באזהרה מרובה, שלא לעשות רעה ליהודים, לבלי אנסם להמרה ולבז את רכושם. כרוז זה לא הועיל אמנם בכל המדינות להציל את היהודים ביום עברה. במדינת סאבויא נתפשו שלשה יהודים בעלילה זו ועל פי מצות הדוכס העמידו אותם ל„משפט“. חקירת הדין היתה על פי מנהג הימים ההם בכח ענויים קשים, אשר ענו את הנאשמים, כדי ש„יודו“ על חטאם. לפי הגדת עדות של סופרי הדור ההוא מן הגויים „הודו“ הנאשמים, כי הרעילו את המים. ערך „הודאה“ זו מובן מעצמו. על פי הגדת עדות של הנאשמים, אשר העידו מה שהעידו

לאחרי שנתיסרו ביסורים קשים הוציאו לשרפה את כל היהודים אשר במדינת סאבויא. עכשו הלא היתה „הודאת בעל דין". גם מעשה זה, לענות קצת היהודים כדי שיגידו על עוונם, התפשט במהירות גדולה כעין מגפה. שמעו בערי שוויציא מה שאירע בסאבויא ותכף עשו כמעשי הרוצחים במדינה ההיא. מעיר בֶרן שלחו והביאו להם את פסק הדין מעיר שילון בסאבויאה ותפשו גם הם קצת יהודים לענותם וליסרם עד ש„יודו", ועל פי הודאה זו הוציאו את כל היהודים לשרפה. ועוד לא היה די להם בזה אלא כי הוסיפו ושלחו העתק פסק דינם על יסוד „ראיות ברורות" לאשמת היהודים לערים קרובות ורחוקות. כדי להגדיל את המשטמה שלחו יהודי אחד אסור בזקים אל כל המקומות ההם, כדי שיראו כלם את „המשחית" בעיניהם. מערי השווייץ נתפשטה המגפה המכופלת לכל הערים אשר בקרבת Bodensee: סט. גאלין, לינדוי, איברלינגן, שפהויזן, קונסטנץ וכו'. בכל הערים האלה שרפו את היהודים והשאירו בחיים רק אלה שהמירו. בעיר קונסטנץ אירע, כי התחרט אנוס אחד על מעשה המרתו ושרף את ביתו עליו ועל בני משפחתו באש, וטרם מותו קרא לעומדים מחוץ: „ראו כי הנני מת יהודי". שרפת הבית גרמה לשרפת חלק מן העיר.

שמע האפיפיור את המאורעות האלה ויצא בפעם שנית בכרוז גלוי אל כל העמים לדבר טוב על היהודים ולהזהיר באזהרה מרובה, שלא לעשות להם רעה. בדברי טעם הסביר האפיפיור את כרוזו לבטל את עלילת הרעלת הבארות. שהרי נתפשטה מגפה גם בערים ובמדינות שאין בהן ישוב יהודי. וחוץ לזה, אם הרעילו היהודים את הבארות ואת הנהרות, הרי הם בעצמם שותים מימיהם. (בספר „שבט יהודה" מסופר, כי זוהי שיחה בין הקיסר ובין המעלילים; אבל אין ספק, כי לקוחים הדברים האלה מכרוזו של האפיפיור קלמנס הששי). ואולם כבר השתרשה בלב הגויים שנאה עצומה ליהודים ולא שמעו לדברי האפיפיור, אשר צדד בזכותם.

נורא ואיום היה השמד ב מ ד י נ ו ת ג ר מ נ י א. כמוהו לא היה בימי השמדות הראשונים, אפילו בימי נוסעי הצלב ובימי גזרת רינדפלייש. בפעם

הזאת נשמדו כמעט כל הקהלות ואין מספר לחללי המגפה. לפי הערך של השחיטה הנוראה הזאת לא נתקיימו לנו רשימות היסטוריות על המאורע הזה בשעור גדול. בפעם הזאת כבר עיפה נפש ישראל להורגים. אפילו הדמעות כלו כבר. וגם לא הוציאו עוד אנחה ואנקה מפיהם. רק רשימות קצרות של שמות המדינות והערים בגרמניא נתקיימו, ובקצת קהלות קיימו גם רשימות הקדושים. לא השמיעו את קולם, אלא מתלחשים היו, כנהוג בשעת הוצאת המת לקבורה. פרחה נשמת כנסת ישראל בגרמניה.

פתיחת השחיטה, אשר עשו בקהלות גרמניא, היתה עלילת הרעלת המים. מה שהיו מספרים במדינת פרובינצא וסאבויא ופרסמו את שם יעקב פאסקאטו, ראש וראשון להרעלת הבארות והנהרות, קבעו בערי גרמניא בנוסח אחר. בעיר מגנצא יושב לו יהודי עשיר אחד ושמו משה והוא מפרנס את כל אחיו היהודים בסם מות אשר ישליכו אל המים. הקיסר קרל הרביעי שלח אמנם את דבריו באזהרה אחר אזהרה, לבלי לעשות רעה ליהודים, שהם חוסים בצלו. אבל דברי הקיסר לא היו נשמעים בימים ההם, שבכלל גברה אז האנרכיה בגרמניה. רק בקצת ערים עמדו אנשים חשובים, מנהיגי העיר, לעזרת היהודים וצדדו בזכותם, למנוע את ההמון מלשפוך את דמם. אבל אי אפשר היה לאותם ההגונים המעטים להתיצב בפני ההמון הרב. גרמניה היתה מוכנת לפורענות היהודים זה זמן רב. כבר הרגיל ההמון את עצמו במנהג הפקרות כלפי היהודים. מסופרי הדור ההוא הגויים מעידים קצתם, כי נתאוה ההמון לרכוש היהודים. עדות זו יש לקיים בודאי. ואולם אין ספק, כי היו למעשים האלה גם גורמים נפשיים: השנאה ליהודים מתוך נגוד דתי והשגעון הדתי, שבו גבר העם הגרמני בימים ההם על כל באי עולם. כשהתחילה המגפה נקבע בלבם הרעיון, ודאי גמור, כי זהו בסבת הרעלת המים על ידי היהודים; אלא שהכל הוא עונש מן השמים. היהודים הם שליחי המקום להמית את הגרמנים בדבר. במה ישככו את חמת אלהים? במה יכפר עוונם? בימים ההם, ימי אנרכיה מדינית ומוסרית, נקבצו קצתם, אנשים ונשים, לסגף

את עצמם, לכפר את עוונם במלקות ולמרק כל חטא על ידי הסגופים. אין ספק, כי במעשה זה היה גם מן הזוהמא הסכסואלית — ערבוב מנהגים דתיים בזוהמא סכסואלית היה שכיח בגויים גם בדורות הראשונים. פשטו בערים ובמדינות קבוצות של אנשים ונשים, ערומים ממתניהם ולמעלה והכו אלה באלה ברצועות עור עד שפך דם. בהפסקות בין הכאה להכאה שחתו את דרכם במעשי ניאוף. מגפה מוסרית זו נוספה בגרמניה, והיא שגרמה להתפשטות הדבר בעם ולהתפשטות השנאה לישראל. בכל מקום בואם הסיתו ה„מלקים" את העירונים ביהודים, שהרי היו צריכים לרכושם. מחוסרי עבודה היו והתפרנסו מן הבזה.

על פי מצב הדברים האלה יובן לנו, איך גברה הרעה בקהלות גרמניא לאין שעור וקצב. בסוף שנת 1348 (באמצע ימי החורף שנת ק"ט) נועדו בעיר בֶּנְפֶלד באלזס לדון בשאלת היהודים. גם הבישוף ברטולד משטרסבורג היה באספה זו. ואף על פי שצירי העיר שטרסבורג וגם הבישוף ברטולד צדדו בזכות היהודים ואמרו להצילם, גזר הועד לגרש את כל היהודים מערי מדינות הריינוס העליון. בעיר באזל סחבו את כל היהודים אל אי אחד בתוך הריינוס ושם הכניסו אותם אל תוך בית שבנו לצורך זה ושרפו אותם. (ביום ט"ו ביאנואר 1349). ימים אחדים אחר כן עברה הכוס על קהלת פְּרַייבּורג הקרובה. באותם הימים היה השמד בקהלת שפירא. זולת אלה שהמירו מתוך אונס נהרגו כל היהודים; קצתם שלחו באש את בתיהם ושרפו את עצמם באש. בעיר שטרסבורג התאמץ ראש העיר קונרד מן ווינטרטור עם שנים מחבריו, אנשי המועצה, להציל את היהודים מידי ההמון ההולך וסוער עליהם. הם שלחו אגרות לכמה ערים קרובות ורחוקות לגבות עדות על דבר עלילת המים, כדי לברר את בטולה. אבל מן הערים באו תשובות „מבררות" הפך זה — עדות מקיימת את העלילה. לבסוף נצח ההמון בסיוע אגודות בעלי האומנות, אשר הרחיקו את אנשי המועצה מתנגדיהם משרותם והושיבו מועצה חדשה. הם הוציאו לשרפה ביום השבת (י"ד בפברואר 1349)

את כל בני הקהלה כאלפים נפש. על שדה הקברות של היהודים ערכו מדורה גדולה והשליכו את כולם אל תוכה. נמלטו רק מעטים, אשר מרוב הפחד המירו. בעיר וורמיישא היה השמד ביום עשירי באדר־שני שנת ק״ט (א׳ במרץ 1349). מפנקס אזכרת נשמות, שבו נתקיימה לנו רשימת הקדושים, אנו למדים, כי נשרפו ביום ההוא יותר מארבע מאות נפשות, חוץ מנשים וילדים שלא נזכרו בשמותיהם. לפי עדות של קצת סופרי הדור שרפו היהודים את עצמם, כי שלחו את בתיהם באש. ויש מעידים, כי נשרפו על ידי הגויים, עוד יש מסורת במעשה שנים עשר פרנסים, אשר נקברו בקבר אחד (עוד היום מראים את קברם וגם הציבו מצבה משותפת לשנים עשר הפרנסים הקדושים). בפנקס אזכרת נשמות לקהלת וורמיישא נרשמו שמות אחד עשר פרנסים, שנשרפו על קדוש השם ואלה הם: רבי מאיר בר יהודה הפרנס ואשתו מרת חנה ובני ביתו; ר׳ אלכסנדרי בר משה הפרנס ואשתו מרת גְנֶנַא; ר׳ יעקב בר יהודה הפרנס ואשתו מרת זושא ובני ביתו וחתנו ואשתו מרת בילא; האלמנה מרת חנה וחתנה ר׳ משה הפרנס ואשתו מרת בילא ובני ביתו וחתנה ר׳ ורומאן ואשתו מרת מרים ובתה מרת עלא ובני ביתם; ר׳ דוד הלוי הפרנס ואשתו ינטלא ובתו הבחורה מרת בילא ובני ביתו; ר׳ אהרן בר יעקב הפרנס ואשתו מרת יוטא ובנו הבחור ר׳ יעקב ובני ביתו; ר׳ אורי בר שלמה הפרנס ובתו תמר ובני ביתו; ר׳ יוסף בר שמחה הפרנס ואשתו מרת מיימלין ובני ביתו; ר׳ משה בר אברהם הכהן הפרנס ואשתו מרת חנה ובני ביתו; ר׳ אליעזר הפרנס ואשתו מרת שונלין ובניהם הנערים אברהם יוסף ובתו הבתולה ברוינכין; האלמנה מרת שפרינצא וחתנה ר׳ מאיר הפרנס ואשתו מרת רעכלטרוט ובנותיה גוטא ושרה ובניה הנערים משה ומאיר ובנותיה מיימלין ובײלכין.— שם הפרנס הי״ב לא נרשם בפנקס אזכרת נשמות, אבל נראה כהשערת זלפלד, כי אחד מרבני הקהלה הרשומים גם כן בפנקס אזכרת נשמות היה מצטרף לוועד הפרנסים, ואפשר שישב בראשו.

על דבר הפרנסים יש מסורת אגדה. כאשר ראו היהודים, כי כלתה

אליהם הרעה, הלכו הפרנסים מזוינים (וכלי זינם מתחת למדם) אל בית המועצה לבקש רחמים על אחיהם. ואולם אנשי המועצה אטמו אזניהם משמוע צעקתם. אז התנפלו הפרנסים על אנשי המועצה והרגו בהם. משם מהרו אל בית הקברות לידודים ונהרגו שם על פי איזה נס במקום אחד. יש לקיים רק את העובדה, כי נקברו שנים עשר הפרנסים זה בצד זה.

על המאורע בוורמיישא נוסדה הקינה „משוד עניים אנקת אביוני", אשר נהגו לאמרה בעשירי באדר (יום המאורע). קינה זו היא ממיטב הפיוטים של ימי הבינים. היא מציירת בדברים קצרים ותודרים אל הלב את מצב היהודים בימים ההם. הם היו הפקר ונדרסו על כל צעד וצעד. קצתם ברחו מפני חרב האויב, אבל נהרגו בשדה. נתקיים בהם ממש: כל מוצאידם יהרגום.

כמעשה היהודים בוורמיישא עשו גם אחיהם בקהלות אופנהיים ופרנקפורט; הם שרפו על עצמם את בתיהם באש, כדי שלא יפלו בידי האויבים. בקהלת מגנצא נקהלו היהודים לעמוד על נפשם. שלש מאות גבורים הזדינו ונלחמו באויביהם והרגו בהם כמאתים איש. על זה גבר קצף הגויים והתנפלו כלם על היהודים. המלחמה ארכה כמה ימים. כראות היהודים כי אין להם מנוס מפני האויבים הרבים מהם שרפו עליהם את בתיהם באש (כ"ד באוגוסט). כששת אלפים נפש מישראל נפלו ביום ההוא. בו ביום עברה הכוס גם על קהלת קולוניא. שמה נמלטו כמה יהודים מן הערים והכפרים הקרובים, ואנשי המועצה התאמצו להגן עליהם מחמת ההמון. היהודים הזדינו ועמדו על נפשם במלחמה, אשר ארכה כמה ימים. לבסוף גבר ההמון, ולא היה בידי אנשי המועצה להציל את היהודים. כל בני הקהלה נפלו ביום ההוא. כזה אירע גם בקהלת אֶרפורט, אשר שמה נמלטו רבים מערי טירינגיא. אנשי המועצה אמרו להצילם, אבל לבסוף גבר ההמון הפרוע והרג את כל היהודים הנמצאים בעיר, כשלשת אלפים נפש. במדינת בַוַריה נשמדו בימי המגפה השחורה כשמונים קהלות. הדוכס רופֶּרְכט התאמץ להגן על היהודים; אבל כל כך גברה משובת ההמון, כי העלילו על הדוכס,

שהיהודים הטו את לבו בשחד. אפילו חסד המושלים ואנשי המועצה לא עמד בפעם הזאת ליהודים אשר חמת ההמון היתה סוערת עליהם.

בקהלת נירנברג היה השמד ביום כ״ג בכסלו שנת ק״י (חמשה בדצמבר 1349). נשרפו ביום ההוא לפי הרשימה בפנקס אזכרת נשמות כחמש מאות ושבעים נפש (קצתם ברחו לפני יום ההרג). ברשימה זו אנו מוצאים: מורנו הרב ר׳ אליעזר בר אליקים הלוי ובנו הנער; ר׳ יצחק בר ברוך הכהן ואשתו מרת יכנט ובנו ר׳ ברוך הבחור והמותו הזקנה מרת חנה ובתו מרת מינא ובנה קופלין הנער וששה בניה (משפחה של י״ב נפשות!); ר׳ יחיאל בר יקותיאל הכהן ואשתו מרת מרים ושמנה בניו; מרת דולצא בת ר׳ יקותיאל הכהן וששה בניה; ר׳ יואל בר קלונימוס הכהן ואשתו מרת גוטלין ובנותיו יוטלין מירלין לאה ושלשה ניניו וזוסלין ויואל בני ר׳ חכים ניניו ומשרתת; ר׳ נתן בן הקדוש ר׳ עזריאל הלוי ובנו ר׳ ויבלין הבחור ובנו משה הנער ושלש בנותיו: גולדא׳ חנה׳ צורלין ושני ניניו שונלין ונתן בני ר׳ עזריאל הלוי; ר׳ אברהם בר אלעזר הלוי וזוגתו מרת פעסלין ושמנה בניו; ר׳ אלחנן בר אלעזר הלוי חזן הכנסת ואשתו מרת קילא ובנו יוסבל הנער וחמשה בניו; החבר ר׳ שמשון בר אורי שליח צבור ואשתו מרת ריכצא ובנו ר׳ אורי וזוגתו מרת ריכלין וחתנו ר׳ שמשון ואשתו מרת ברונלין ושלשה בניו ובתו מרת רחל ובנה מאיר הנער וזלמן הנער; החבר ר׳ שמשון בן הקדוש ר׳ יצחק וזוגתו מרת קלארא ובנו ר׳ יוסף הבחור ובנו חיים הנער ושני בניו ובתו חנלין וחתנו ר׳ מרדכי ואשתו מרת שרה ובנו חיים הנער; שלשה בני הקדוש ר׳ שלום המכונה ורידמן; ר׳ יצחק בר גרשם ואשתו מרת יוטא ובנו גרשם וזוגתו מרת גולדא ושלשה בניו ושני ניניו בני הרב ר׳ זעקלין; ר׳ שמואל בן החבר ר׳ אברהם ואשתו מרת אסתר ושמנה בניו וחתנו ר׳ יוסף; ר׳ ישראל בר אורשרגו השוחט ואשתו מרת גוטא ושלשה בניו; ר׳ יצחק בר אברהם המכונה ברוגל ואשתו מרת גיילא ושמנה בניו; מרת מוסטא בת החבר ר׳ יעקב אשר נתיסרה

ונבחנה ביום א׳ אחר הגזרה ועמדה בצרוף ובנסיון.

השמדות גברו גם בצפון גרמניא ומזרחה. בעיר קניגסברג נשרפו כל היהודים. כזה נעשה גם בערי הנובר. השמד היה גם בעיר בריסלוי ובכמה קהלות במדינות שלזיא. כזה אירע גם בעיר קרמס. שם שרפו היהודים את בתיהם עליהם. (כ״ט בספטמבר 1349). השמד נתפשט גם בקצת ערי פולוניא. במקורות נזכרים שמות הקהלות קרקוי וקאליש, אשר פגעה בהן מדת הדין. כנראה, לא עמדו המלך והשרים מנגד בימי עברה אלה ולפיכך לא רבתה אז המכה ביהודים. גדול היה השמד בקהלות הולנדיא ובלגיה, ואפילו במלכות פרנסיה (אשר משם גרשו היהודים בתחלת שנות המאה הי״ד) היה השמד, כי בכמה ערים של פרנסיה נשתיירו היהודים בתקף הפריביליגיות הקדומות ולא חלה עליהם גזרת הגרוש.

בימי המגפה השחורה לקתה כנסת ישראל בגרמניה מכה רבה, מכה נצחת, אשר לא יכלה להרפא עוד. הקהלות נתמעטו ונתדלדלו. מאז התחילה ההגרה התכופה למדינות פולוניא. כנסת ישראל שבגרמניה עקרה את דירתה, אשר ישבה בה זה יותר מאלף ושלש מאות שנה, וקבעה את מקומה בפולוניא. וכשגלתה מגרמניה קיימה בפיה את השפה הגרמנית, שפת אויביה בנפש. שפה זו נתקיימה על ידי מגורשי גרמניה במדינות המזרח והיתה לבסוף לשפה יהודית. אותה קיימו גולי המזרח בפיהם בארצות גלותם באמריקה באפריקה. זהו אחד הפרקים בטרגדיה ההיסטורית של עם ישראל.

* *
*

מתוך המקורות והרשומות

א. בשנת ה׳ אלפים ומאה ושמונה, היא שנת שמ״ח ואלף (1348), היה דֶבֶר כבד ממזרח שמש ועד מבואו, לא היתה קריה אשר שגבה ממנו, ככתוב בעמק רפאים אשר כתב ר׳ חיים גאליפאפו בימים ההם. ותהי צעקה גדולה מקצה

העולם ועד קצהו אשר כמוהו לא נהיתה, והעיר היוצאת אלף השאירה מאה והיוצאת מאה השאירה עשרה בעת ההיא, ולאחד אשר נפל למשכב או מת מהיהודים, נפלו ומתו מעמי הארץ מאה, וילבשו עליהם קנאה ולא יכלו דבר אתם לשלום.

בימים ההם אין מלך בארגון (Aragon) ולולי ה׳ שהיה לנו לא נשאר מהיהודים אשר בארגון וקאטאלוניאה (Catalonia) שריד ופליט, כי העלילו עלילות ברשע לאמר: בפשע יעקב כל זאת, והם הביאו סם ממית בעולם, מאתם היתה נסבה ומהם באה אלינו הרעה הגדולה הזאת כיום הזה. ויהי כדברם רתת, וייראו היהודים יראה גדולה ויענו בצום נפשם, ויצעקו אל האלהים ותהי עת צרה ועברה ותוכחה לבית יעקב בפנה ההיא. ויהי ביום השבת לעת ערב ויקומו על עם ה׳ אשר בברצילונה ויהרגו בהם כעשרים נפש, ובבזה שלחו את ידם, ואין אומר השב. עודם נלחמים וה׳ נתן קולות ומטר וגשם שוטף ואש מתלקחת, ויתבהלו הקמים עליהם, בלל ה׳ שפתם, וילכו גם שרי העיר וגדוליה ויצילו הנשארים מידם, ולא עצרו כח להצילם בטרם היות הקולות והמטר, כי רבו הקמים עליהם האומרים: לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד.

ויהי לימים עוד, ויקומו על היהודים אשר בעיר צירביר״ה (Cervera) ויהרגו מהם כשמנה עשרה נפש ובבזה שלחו את ידם והנשארים ברחו לנפשם ויענו בצום חייהם ושק ואפר הציעו לרבים. ויהי לימים עוד שלשה ביום העשירי לחדש אב ביום ענות נפשם ויקומו גם יושבי טאריג״ה (Tarrega) ויכו ביהודים ואבד יותר משלש מאות נפש ויסחבום אל בור ריק, ובבזה שלחו את ידם, והנשארים ברחו לנפשם אל בית מכריהם במתן בסתר עד עבור הזעם, וישארו ערומים מכל קנינם ולא יתבוששו ביום הנמהר ההוא.

גם על יושבי שולשונה (Solsona) וצאלקונה עלה הכורת ברוב פשעינו ורמי הקומה נגדעו, שחו גבעות עולם, ויכו בשני המקומות ההם כשלש מאות נפש אדם לפי חרב.

גם בפרובינצה שתו היהודים כוס התרעלה בימים הרעים ההם. ובהגיע השמועות הרעות אל עיר מונצון נבהלו היהודים בפרוע פרעות בישראל ויגזרו צומות ויחגרו שקים, ויתפללו אל האלהים ויתחזקו ברחובותם בחצריהם

ובטירותם, ותהי להם הלילה למשמר והיום לבטול מלאכה, ולא יצאו מרחוב היהודים החוצה עד מות האנשים המבקשים את נפשם, וישבו על משמרתם ימים רבים. ובלירידה ובאואישקה ובכל המקומות אשר ליהודים חומה דלתים ובריח נקהלו ועמוד על נפשם. ויעמידו שומרים, עד השקיף עליהם יושב בשמים ויצילם ה׳.

ובארץ אשכנז העלילו על היהודים לאמר, השליכו מות בבורות וייסרום בשוטים ובעקרבים וישרפום באש.

(עד הנה דברי ר׳ חיים גאליפאפה, והפורטוגיזי כתב כדברים האלה לאמר:)

ויעצמו היהודים באשכנז בארץ טורנגי בשנת ה׳ אלפים וחמש ומאה, ויקנאו בהם עמי הארץ מאד ויבקשו להמיתם, ויפלו רבים למשכב בעת ההיא, ויאמרו: מות השליכו היהודים בבורות להמיתנו, ויקומו עליהם פתאום ויכו רבים לפי חרב ורבים יסרו בשוטים וישרפום באש.

(יוסף שובאשטיאן בספרו מדבר כדברים האלה:)

ורבים מהיהודים נאספו אל בתיהם ויסגרו הדלת בעדם ויציתו בהם אש, בראותם כי כלתה אליהם הרעה, ותלהט האש את בתיהם ואת הקרובים אליהם. ובעיר מאגנצא (Magenza) נתך הפעמון הגדול אשר בבמה מפני לבת האש הבוערת. ובערי הקיסר נתצו את בתי היהודים ארצה, ומהאבנים ההם ומאבני מצבות קברותם בנו חומות ומגדלים, וידחו רבים בעת ההיא.

בימים הרעים ההם קמו עמי הארץ על היהודים אשר בקאשטיליא בכל המקומות אשר נפוצו שם. ויכו רבים לפי חרב ובבזה שלחו את ידם. ותהי עת צרה ליעקב בעת ההיא, אשר כמוה לא נהיתה, ויזעקו אל ה׳, ויסך בענן מעבור תפלה. וגם היהודים אשר בטולידו שתו קבעת כוס התרעלה ויאכלו בשר בניהם מחסר כל.

(עמק הבכא עמ׳ 65—69).

*

ב. שנת חמשת אלפים וק״ט ליצירה היתה מגפה חזקה ועצומה בכל גלילות אשכנז ופרובינצה ובכל גלילות קאטאלוניא. ובכל ספר דברי הימים לא ספרו כמותה ולא נשמעה, לבד מגפת רומי וגלילותיה, אשר כמעט חשבו שיכלו כלם. וקמו קצת מגויי הארצות ואמרו שהיהודים היו משליכים סם מות בנהרות ושמשם נמשכה המגפה. אז נקבצו כולם והלכו וצעקו לפני המלך וספרו לו כל המאורע. שאל המלך: ומהיהודים יש מתים במגפה? השיבו העם: מהם לא מת אחד. אמר המלך: ואם יטילו סם בנהרות הם מה ישתו? אמרו למלך: שותים מי בורות. אמר המלך: ושאר ארצות שאין להם מי בורות מה ישתו? וזה אני משיב לפי דבריכם, כי לפי האמת הוא נמנע שמזה נמשכה המגפה, כי כמה סם יטילו בנהר אחד שלא יתבטל ברוב מימיו? ועוד, שאותם מים, מי נהרות, רצים ובאים אחרים במקומם, והבאים אין בהם סם. ועוד, המת מסם המות אינו מוציא מורסא. ועוד, לכו עתה אתם ושתו מי בורות ותראו, אם נצלתם מן המגפה או לא. וכי ראו העמים רצון המלך יצאו משם. אבל כאשר ראו איש יהודי לועג עליהם לאמר, מה הוא עלילותיכם, התאמצו שנית ובקשו עדים כרצונם ובאו והעידו, איך ראו יהודים הולכים בחצי הלילה ומטילים דבר בנהרות ולא ידעו מה, והיו לוחשין לחישות על הנהרות ולא הבינו. וכל כך באו עדים והעידו וכל כך באו מספרים רעות על היהודים, עד שהמלך אמר: לא יהא אלא ספק ראוי לגרש אותם. קמו העם ואמרו, אחר שהמיתו ממנו עם רב, איך ילכו בלי עונש והם עשירים, מלאים מיגיענו ומן הרבית שאכלו ממנו; אלא יצוה המלך שימירו דת, ואם לא יהרגום. והשרים עזרו בזה לאמר שימירו דת. ואז היו גזרות כוללות בכל ארצות אשכנז וארצות פרובינצא וצרה ומצוקה אשר לא נהיתה כמוה. ומכל מקום האשכנזים עמדו על קדושת האל הגדול ועל תורתו ולא המירו כבודם. (שבט יהודה סי׳ כ״ו).

*

ג. רשימת הערים והמדינות שנחרבו בשנות המגפה השחורה

שפייאר (ובראשם הרב ר׳ אליקים).
ווירמישא (וראש הנהרגים הרב ר׳ שמואל בר אשר הלוי).
מגענצא (ועל צבאם הרב ר׳ מאיר בר אורי).

אופנהיים (ובראשם הרב ר׳ יוסף בר ישראל).

קובילענץ, קולוניא (ומהם הרב ר׳ יוסף והרב ר׳ שלמה והרב ר׳ יואל והרב ר׳ משה הכהן).

רוטנבורג, ווירצבורג, נורנבורג, שטרוסבורג (ועמם הרב ר׳ יעקב).

באזליא (ובראשם הרב ר׳ שלמה).

ערפורט (ועל צבאם הרב ר׳ אלכסנדרי הכהן).

מוילהויזן (ובראש כלם הרב ר׳ אליעזר).

נוירטהויזן (ומהם הרב ר׳ יעקב בר מאיר ובנו הרב ר׳ מאיר).

מיידבורג (Magdeburg), נוי[מ]בורג, הל=Halle (ומהם הרב ר׳ יהונתן). והרב ר׳ שלום ממיידנבורג.

אויגשבורג, נערלינגן, אולמא, רעגנשבורג, לנדשהוט, עסלינגן (בראשם הרב ר׳ דוד). אויברלינגן, צוירכא=Zürich (ראש הנהרגים הרב ר׳ משה). ורנקבורט (וביחוד הרב ר׳ אפרים). איגרא, קרימזא, (עם הרב ר׳ יצחק והרב ר׳ אהרן בר יונה). דערטמוינדא, מוינשטר, מינדא, ברעסלא, קראקא, טרירא, פראג, ווינא, טרינטא (ובראשם הרב ר׳ מנחם ספרדי). פסי=Passau, וויסנבורג, שוויינבורט, ניישטאט, קושטניץ, קאבינשבורג=Kochenburg; זאלצבורג, שאפהויזן, האגנוי, פרידבורג, באמבורג, אופל=Oppeln; ווערטום, לנדא, מרבורג, וועצילר, דילינגן, קולמר, ניידנא, קוברין=Kobern, פאליי, ארנשטט, הילדסהיים, ווינטרטור, לינדויא, ברונשוויק, מירזבורג, זילונגן, אלציי, בוצבאך, מיקלבורג.

מריק (מדינה בווסטפאלן). פרנקין. ריינוס. דוירינגן-Thüringen. זקסין. בייארן. שוואבן. הולאנד (הכונה למדינת הולנד. ולא לממלכה) בראבאנט. צרפת. אושטרייך. שטייארן (Steiermark). קערנטין. פיהם. מרק בראנדענבורג. מיישין. עלזיש. וועשטפלין. מדינת ספרד. מדינת זיא (Seeland).

(מפנקס אזכרת נשמות הישן לקהלת מיץ; נדפס בספרו של זלפלד. שמות הרבנים שנהרגו בקהלות הנזכרות הוסיף ר׳ אליקים כרמולי שפרסם את הרשימה הצאת בפעם הראשונה).

*

ד. שנת המ"ם לאלף הששי התחיל הרשע מן המים הזדונים במדינת עלזש. ושמענו שנהרגו ארבע עשרה מדינות בעונותינו הרבים והיו בהם ששים קהלות ומאה וחמשים ישובים. ומשם נתפשט הרשע עם חיילותיו ובא לארץ אשכנז והרג בעונותינו הרבים גם שם והחריב קהלות וישובים הנזכרים שמה למטה. לכן חייבים כל בית ישראל להזכירם בין פסח לשבועות בשבת הסמוך לשבועות... וגם פעם שנית בשבת שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב הסמוך לט' באב הנקרא שבת שחור[א].

...ויקויים בנו מקרא שכתוב: ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון.

א) יזכור אלהים הרוגי ושרופי קהלות שטראסבורג ולומדיה ויושביה: מהר"ר יעקב חלפן. הר"ר מנקינט בר זרח. הר"ר אהרן. טנא (Thann), רובך (Rufach), הייגנא. ווישנבורג, צייברא (Zabern) עם נשמת אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן אמן.

ב) יזכור... קהלות שפייר ולומדיה ויושביה. לווינשטיין, גערמרשהיים, סברנום (Zabern במדינת פפאלץ), לוטר (Kaiserslautern), ניקשטאל, קוזולא (Kosel), לנדא, נוישטאט, וואכנהם, טירקהם, דיטשהם, זינשהם, ויצענליך, עפינגין, ברויסל (Bruchsal) עם נשמת...

ג) יזכור... קהלות ווירמיישא ולומדיה ויושביה. מהר"ר שמואל הלוי: לייניגין העפנהיים, בינשהיים, לויטנבורג, אלצא, אודרנהם, היידלבורג, וויינהם, שרישהיים, עבירבך, ערפך (Erbach), מאָזבך עם נשמת...

ד) יזכור... קהלות מענק ולומדיה ויושביה. מהר"ר יוסף תנא. אופנהיים, בינגא, קרייצנוך, זוברנהם, קירן, מושיל. ברעצנהיים, רוקנהויזן, עלטשולד עם נשמת...

ה) יזכור... ורנקפורט ולומדיה ויושביה. מהר"ר גומפריכט, הענאוו, בובנהויזן, שטיינהם, אובנבך, זעליקשטט, טיפורגו (Dieburg), אושנבורג, מילטנבורג, אמרבך, בוכהם, דורין (Walldürn), קולשהיים, בישופשהיים, ווידרנא, לאוידן (Lauda), מערגנטהיים עם נשמת...

א) הדבור "שבת שחור" שגור בגרמניה עד היום הזה.

ו) יזכור... וּוירצבורג ולומדיה ויושביה. מהר"ר גולטקנאפפא. קיצינגאן. איפהובן, שווינפורט, הזפרט (Hassfurt), קויניגשבערג (עיר במדינת קובורג), עברין (Ebern), באמברג, מאויניגין (Meiningen), קויבורג, הילפרדהויזן עם נשמת...

ז) יזכור... נוירנבערג ולומדיה ויושביה. האחים הר"ר זוסמן ומהר"ר גרשון. נוישטט, ווינדסהיים, נויימרק, הערשברוג, עם נשמת...

ח) יזכור... קהלות רוטנבורג ולומדיה ויושביה. מהר"ר יצחק. אונשפך, גוצנהויזן עם נשמת...

ט) יזכור... קהלות אולהם ולומדיה ויושביה, דילינגאן, באפפינגאן (Bopfingen), עהינגאן, גריישפאך, ריינא (Rain כפר בבווריה), אמלבך, הארנבורג, מעמינגאן, גונדלפינגאן, איידלינגאן, עם נשמת...

י) יזכור... קהלות נערלינגאן ולומדיה ויושביה. קרלשהיים, טרוילינגאן, טרודינגאן, דינקלשפיל, הל, היילפרון, אורינגאן עם נשמת...

יא) יזכור... קהלות וירטנבורג ולומדיה ויושביה עם נשמת...

יב) יזכור... אויגשבורג ולומדיה ויושביה, אינסברוק, לנצהוט, מולדורף, וושרבורג, לאווּפי (Laufen), ראבנשבערג, בורקנהויזן עם נשמת...

יג) יזכור... קהלות פסוי (Passau) ולומדיה ויושביה, שטרובינגן, הלזא (Hals), זלצבוריק עם נשמת...

יד) יזכור... קהלת קרעמז ולומדיה ויושביה עם נשמת...

טו) יזכור... קהלות ומלכות קרוייקא ולומדיה ויושביה. ביטום (Beuthen), זלץ עם נשמת...

טז) יזכור... לינצא-Linz (באוסטריא העליונה). ולומדיה ויושביה... פושקאי (Paskau) עם נשמת...

יז) יזכור... מלכות פרובנצא... בעבור שנתייסרו בכל מיני מיתות על קדוש השם, בשכר שקדשו השם הקב"ה ינקום דמם ויזכרם לטובה עם נשמת...

יח) יזכור... מדינת בורגוניא עם נשמת...

יט) יזכור... מדינת שוואבן...

כ) יזכור... קהלות ברעשא (Brexia, מדינה שנספחה בימים ההם לסאבויא).

כא) יזכור... אוברלינגאן ולומדיה ויושביה, קושטניץ (Konstanz), שטוי (Stein, עיר בחבל שפהויזן בשוויציה), ועלקירכן, (שם המקום לא הוברר), דיסנהובן, צויריך עם נשמת...

כב) יזכור... שופהויזן ולומדיה ויושביה. מהר״ר אהרן בר משה שנשרף על יחוד השם עם נשמת...

כג) יזכור... קהלות באזיל, מהרר משה, ראפשוויילר (Rapperswil), עטוויילר (שם המקום לא הוברר), ענהיים, קייזרשבערק, פרייזך, זנהיים, רושהיים עם נשמת...

כד) יזכור... קהלות ברעסלא ולומדיה ויושביה עם נשמת...

כה) יזכור... קהלות נוישא (Neisse במדינת שלזיא) ולומדיה ויושביה עם נשמת...

כו) יזכור... קהלות שווייניץ (Schweidnitz, עיר במדינת שלזיא) ולומדיה ויושביה עם נשמת...

כז) יזכור... קהלות האל (Halle a. S.) ולומדה ויושביה עם נשמת...

כח) יזכור... קהלות מיידן בורג (Magdeburg) ולומדיה ויושביה עם נשמת...

כט) יזכור... קהלות אירפורט ולומדיה ויושביה. מהר״ר זוסקינט הכהן הגדול. ארנשטיטן, אלמנוי, ווימור (Weimar), וויישנזיא (Weis-sensee במדינת טירינגין) ערבא (שם המקום לא הוברר), אייזנך, ואך, גוטא, וריצלר עם נשמת...

ל) יזכור... קהלות נורטהויזן ולומדיה ויושביה, מהר״ר יעקב הזקן; שטלבערג, עלריך, ורנקהויזן... זנגירהויזן, קודולהויזן עם נשמת...

לא) יזכור... קהלות מילהויזן ולומדיה ויושביה, מהר״ר אליעזר; עשוונא, הירשועלד, היילינגשטט, הילדסום עם נשמת...

לב) יזכור... קהלות בולדא ולומדיה ויושביה. גאלהויזן, ווצלור, ורידבורג, זודין (Sooden, קרובה לַקָסֶל), גיסן, שטיינהיים עם נשמת...

לג) יזכור... קהלות עסלינגאן ולומדיה ויושביה. רויטלינגאן, ווילא, פפארצהיים, ביידינגאן, גייזלינגאן, הונבך, עטלינגאן, טורלוך (Durlach), געפינגאן עם נשמת...

לד) יזכור... מדינת ה ע ס י ן. מרפורג, הומבורג (Homburg), רועלילבורג, רודנבורג עם נשמת...

לה) יזכור... קהלות ק ו ב ל ע נ ק ולומדיה ויושביה. לונשטיין, ברויבך, פופארט, וויזל (Oberwesel), קאוי, בכרך, לימפורג, מונטפויאר (Montabaur), דיצא, אנדרנכט, מאייען, מינשטר (Münstermayfeld), אלקן, קרדין, מודין, קוכהיים, צעל, ביילשטיין, עם נשמת...

לו) יזכור... קהלות ט ר י א ר ולומדיה ויושביה. בערניקשטול (Bernkastel), טרובאך, וועטליך, וועגרלינגאן (שם המקום לא הוברר), עטרניך, לוצילבורק (Luxemburg), עם נשמת...

לז) יזכור... קהלות ב ר א ב נ ט ולומדיה ויושביה. אנטדארף (Antwerpen), עם נשמת...

לח) יזכור... קהלות מ ע כ י ל (Mecheln עיר בחבל אנטוורפן) ולומדיה ויושביה עם נשמת...

לט) יזכור... קהלות ב ר ו י ס ל ולומדיה ויושביה עם נשמת...

מ) יזכור... קהלות ז נ ט י ן (Xanten) ולומדיה ויושביה עם נשמת...

מא) יזכור... קהלות (שטיפט) מ ו י נ ש ט ר ולומדיה ויושביה. אוטריך (Utrecht) ברויך, קאפיל, הערפארט, בילפעלד, הארשטארף, ביטהיים, שונעדארף עם נשמת...

מב) יזכור... ד ו ר ט מ ו נ ד, אוסנבורג (Osnabrück) זושט (Soest), בלבורן... עם נשמת...

מג) יזכור... קהלות מ י י ש ן (Meissen), נישא, אילזא (Oels) גובינא ולומדיה ויושביה עם נשמת...

מד) יזכור... קהלות פ ר א ג ולומדיה ויושביה, מהר״ר מ ע נ ד ל ן ושאר לומדים עם נשמת...

מה) יזכור... קהלות ק ו ל ו נ י א ולומדיה ויושביה. מהר״ר י ו ס ף בר יצחק. מהר״ר י ו א ל בן מהר״ר מרדכי. מהר״ר ש ל מ ה בן החבר ר׳ יעקב. מהר״ר י ע ק ב בר יהושע. החבר ר׳ מ ש ה בן החבר ר׳ ירחמיאל כ״ץ. החבר ר׳ מ ש ה בר שמואל. החבר ר׳ מ ש ה בר שמעון הלוי. החבר ר׳ מ ש ה בר שמעון. הנדיב ר׳ י ו ס ף בן הנדיב ר׳ יהודא. בונא, לכניך, ארווילר, זינציך, רימאגן, קרפאן (Kerpen), דויארן, בויגיל, לינץ, אלדנהויבן,

רוידינגין, אייסקירכן, הולצווילר, גלאדבך, ערקילנץ, דוילקן, קעמפפן. אוירדינגאן, ניישא, הנגבך (Heimbach), מונדהם, שטומל, ברוכא, דוירמאגן, בערק, נויאמעגן, בערגא, ארנהיים, זוטווינא (Zutphen), שוואל (Zwolle עיר במדינות הולנדיא), דעבינטר, קמפ, מוינשטראייפיל (Münstereifel), גירולשטיין, מטלדסום, עלזנאר (Eller), זייברך (Siegburg), בלנקנבורג, הכנבורק, ראטציבורג, דוייץ עם נשמת...

מו) יזכור... קהלות מדינת מרק (Mark Brandenburg) ולומדיה ויושביה. מהר״ר יוסף ומהר״ר שלמה בני ר׳ יעקב. בערלינא, שטענדיל (Stendal), אנגימונד (Angermünde), אושטרבורג. שפנדא (Spandau), עבור שנתייסרו בכל מיני מיתות על קדוש השם עם נשמת...

יזכור אלהים נשמת הרוגי ושרופי של הקהלות והישובים עם נשמת אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה עבור שנהרגו ושנטבעו ונשרפו ונאפנו ונתלו ונעקרו ונחנקו ונקברו חיים ונתיסרו בכל מיני מיתות על קדוש השם — בשכר זה המקום יזכרם לטובה עם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן אמן.

יזכור אלהים נשמת הרוגי ושרופי של כל הקהלות והישובים עם נשמת אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה עבור שטרחו עבור הקהלות ובטלו שמדות והוציאו ספרי תורות מידי הגויים והניחו מנכסיהם בהקדשות — בשכר זה המקום יזכרם לטובה עם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן אמן.

*

ה. מִשּׁוֹד עֲנִיִּים אֶנְקַת אֶבְיוֹנַי,
אִבְחַת חֶרֶב הֲרוּגִים נְתוּנִים בְּיַד עוֹיְנַי,
יְדֵי חֶרֶב הָעָם הַמַּר בְּנֵי עוֹנְנַי —
רְפָסוּם וּרְמָסוּם הָעָם הַמַּבְעִיסִים אוֹתִי עַל פָּנַי
צְחִיחַ סֶלַע שָׁפְכוּ דָם קְהִלּוֹת הֲמוֹנַי —
הַעַל אֵלֶּה תִּתְאַפַּק יְיָ.

אֲרָם מִקֶּדֶם וּמֵאָחוֹר עַם כְּרֵתִים
בְּלָעוּנִי הֲמָמוּנִי בְּמַחֲרֵשׁוֹת וּבְאֵיתִים;
גְּבָל וְעַמּוֹן וַעֲמָלֵק כּוּלָם מַשְׁחִיתִים,
דֶּרֶךְ אֶבְיוֹנִים יַטּוּ, שָׁמָּה כִּתִּים נְחִיתִים
הֶרֶג חֶרֶב דָּנִים לִדְרוֹשׁ אֶל הַכּוּתִיִּים.
פְּצָעוּנִי עִצְמוּנִי, מִלְאוּ כְּרֵסָם מֵעֲדָנַי—
הַעַל אֵלֶּה תִּתְאַפַּק יְיָ.

וַנְּהִי כַּטָּמֵא כֻּלָּנוּ אַנְשֵׁי תַעְתּוּעִים
זְעוּמִים בַּלְּאוּמִים, נִסְעָרִים רוּחַ עִוְעִים,
חֲבוּאִים בְּאֵימַת לְבָאִים
וְאֵין יוֹצֵא חוּץ לִקְלָעִים,
טַף וְנָשִׁים מְרֻטָּשִׁים תַּחַת סְעִפֵי הַסְּלָעִים,
נֶהֱדָפִים נִסְחָפִים מִתִּגְרַת זְדוֹנַי—
הַעַל אֵלֶּה תִּתְאַפַּק יְיָ.

יְרִיבַי נָמוּ דָמוּ שָׂמוּ אוֹתוֹתָם אוֹתוֹת,
כִּידוֹנִים יַחֲזִיקוּ רְמָחִים וַחֲנִיתוֹת,
לֶחָיֵי לוֹהֲטִים מוֹרְטִים לְרַגְלַי כּוֹנְנוּ שְׁחִיתוֹת
מִמּוֹרָאָם נֶהְדַּפְתִּי בְּנַחֲלֵי הַבַּתּוֹת.
אוֹיֵב נִמְהַר בִּמְרוֹם הַר וְקָרַע לוֹ חַלּוֹנַי —
הַעַל אֵלֶּה תִּתְאַפַּק יְיָ.

נֶהֱמֶה כַּדֻּבִּים כֻּלָּנוּ וְנֶהֱגֶה כַּיּוֹנִים,
סִלּוּנוּ סִירִים סְבוּכִים סָרָבִים וְסַלּוֹנִים;
עֵדָה קָנִיתָ קֶדֶם לָמָּה תַסְגִּיר בְּיַד אֲדוֹנִים,

פְּרִיץ חַיּוֹת וַאֲרָיוֹת הַמַּיִם הַזֵּדוֹנִים,
זֶה מַכֶּה וְזֶה טוֹרֵף מוּל עוֹרֶף וּמִלְּפָנַי —
הַעַל אֵלֶּה תִתְאַפֵּק יְיָ.

צַר וּמָצוֹק מְצָאוּנוּ וּבְכָל זֹאת נְקַוֶּה,
קְרָאנוּךָ קִוִּינוּךָ אִוִּינוּךָ בְּלֵב דָּוֶה,
רְצֵה פֶּרֶט עַם מְמוֹרָט וְהֶגְיוֹן לְךָ נָאוֶה:
שְׁעֵה וְהוֹשַׁע עַם בְּךָ נוֹשַׁע, יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב צַוֵּה,
תְּרַחֲמֵנוּ תְּנַחֲמֵנוּ תְּשִׂימֵנוּ כְּגַן רָוֶה,
בְּנֹאדְךָ שִׂימָה דִמְעוֹת עֵינַי —
הַעַל אֵלֶּה תִתְאַפֵּק יְיָ.

(קינה לר׳ מאיר בסליחות כמנהג וורמיישא לעשרה באדר, שם המחבר נרשם בראשי החרוזים).

*

ו. אֲקוֹנֵן בְּמָרָה, בְּצוֹם וַעֲצָרָה
עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַנְּבִיאִים.

גְּבָרִים קְדוֹשִׁים, זְקֵנִים וִישִׁישִׁים,
אֲנָשִׁים וְנָשִׁים — בְּמַסְגֵּר מְבִיאִים.

יָרַד הֲדָרָם וְחָשַׁךְ מְאוֹרָם,
וַאֲרָצוֹת מְגוּרָם אוֹתָם מְקִיאִים.

עֲזוּבִים לְחֹרֶב, מֻטִּים לְחֶרֶב,
בֹּקֶר וָעֶרֶב בְּפִיּוֹת לְבָאִים.

מְסוּרִים בִּידֵי נוֹגֵשׂ וְרוֹדֶה,
וְרַחַק פּוֹדֶה וְגָבְרוּ מְשַׂנְאִים.

נִתּוּצֵי חוֹמָה טְרוּדִים בְּחֵמָה,
לְקַצְוֵי אֲדָמָה וְאֶל גֵּיא שְׁבָאִים.

וְשָׁדְדוּ גְוִיהֶם לְמוּל עֵינֵיהֶם,
וְכָל קִנְיְנֵיהֶם בָּתִּים מְלֵאִים.

אֲחוּזִים בְּיוֹקְשָׁם, לְכוּדִים בְּמוֹקְשָׁם,
וַיִּשְׁחֲטוּם שָׁם כְּעֶדְרֵי טְלָאִים.

לְחוּצִים בְּדַלּוּת, אֻמְלָלִים בְּשִׁפְלוּת,
כֻּלָּם בַּגָּלוּת יֶהְגּוּ אַךְ נְכָאִים.

בָּנִים אֲהוּבִים בַּחוּצוֹת סְחוּבִים,
וְאָבוֹת כּאֲבִים בְּמוֹתָם רוֹאִים.

נְעִימִים כַּשַּׁחַר אוֹרָם שָׁחַר,
וּמֵתוּ אַחַר מְמוֹתֵי חֲלָאִים.

יְמוֹתָם סָפוּ, יְדֵיהֶם רָפוּ
יוֹם נִגָּפוּ לִפְנֵי טְמֵאִים.

וְכָשְׁלוּ רַגְלֵי שְׁבוּיֵי גוֹלָה,
בְּמִדְבָּר מָלֵא פִּגְרֵי רְפָאִים.

סָר צֵל הוֹדָם וְשָׁפֵל כְּבוֹדָם,
וְהָלְכוּ בְּאֵידָם רְעֵבִים צְמֵאִים.

פְּנֵיהֶם נְחֵרוּ, וַיִּתְנַכֵּרוּ,
בְּחַיִּים נִקְבְּרוּ יָרְדוּ פְּלָאִים.

סְמוֹךְ נְפִילָתָם צוּר עֶזְרָתָם
הָאֵר אֲפֵלָתָם יוֹצֵר בְּרוּאִים.

שְׁעֵה שַׁוְעָתָם, מְקוֹם מִנְחָתָם,
וְדַם חַטָּאתָם כְּחֵלֶב מְרִיאִים.

נְחֵה עַמְּךָ, יְהִי כְּנָאֳמְךָ,
לְמִקְדַּשׁ הֲדוֹמְךָ יְשׁוּבוּן פְּדוּאִים.

אַשְׁרֵי אֱמוּנִים בְּיָהּ מַאֲמִינִים,
וְאַשְׁרֵי בָנִים עַם אֵל קְרוּאִים

(נדפס מתוך מחזור קלבריזי כתב יד בס׳ ״עמורי העבודה״, נספחות עמ׳ XXVI. שם המחבר עמנואל בן יוסף חתום בראשי הבתים. כנראה יסד הפייטן את קינתו על הרדיפות שאירעו במדינות אספמיא בימי המגפה השחורה).

*

ז. אֲנִי הוּא הַקּוֹנֵן קִינָה —
קִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת וְתָבֹאנָה,
עֵינֵינוּ דִמְעָה תֵרַדְנָה
וְעַפְעַפֵּינוּ יִזְּלוּ מָיִם.

אֲדַבְּרָה בְּמַר שִׂיחִי
לְיוֹצְרִי וְגוֹחִי,
אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי —
מִי יִתֵּן רֹאשִׁי מָיִם.

בַּת עַמִּי תּוּבַל לַטֶּבַח
וְלֹא מָצְאָה מָנוֹחַ
וְכָהֲתָה כָל־רוּחַ,
וְכָל בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מָיִם.

בֹּשְׁתִּי גַם נִכְלַמְתִּי,
בְּעֵת אֲשֶׁר אָשַׁמְתִּי
וַתֶּרֶב רָעָתִי
מִמֵּי הַמְאָרְרִים מָיִם,

גָּבַר חֵטְא וְאַשְׁמָה,
בְּאוֹם הָרִשְׁעָה זָמְמָה:
הָבָה נִתְחַכְּמָה
לַחְפֹּר בְּאֵרוֹת מָיִם.

גָּדַל זַעַם וְעֶבְרָה,

אֲחָזוּנִי צִירִים כְּמַבְכִּירָה
וַחֲרָדָה עָלַי עָבָרָה —
כְּיָצְאוּ לִשְׁאֹב מָיִם.

דִּבְרֵי עֲוֹנוֹת גָּבְרוּ,
פִּיהֶם עָלַי פָּעֲרוּ:
סַם הַמָּוֶת שָׂמוּ וַיָּזוֹרוּ
עַל פְּנֵי הַמָּיִם.

דּוֹבְרִים הַוּוֹת אֵלֵינוּ
לְהִתְגּוֹלֵל וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ:
אֶרֶס שָׂמוּ בְּכֵלֵינוּ
וַיַּשְׁלִיכוּ אֶל הַמָּיִם.

הִשְׂבִּיעוּנִי בִמְרוֹרִים,
הִשְׁקוּנִי מֵי הַמָּרִים,
בְּעֵת נִלְאוּ הַצָּרִים
לִשְׁתּוֹת אֶת הַמָּיִם.

הָיְתָה יִשְׂרָאֵל תַּאֲנִיָּה
וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחְיָהּ:
עַל אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה,
עֵינִי עֵינִי יוֹרְדָה מָּיִם.

וְהוֹכַחְתָּנוּ דִּכִּיתָנוּ —
לָמָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ,

הֲלוֹא נִשְׁבַּעְתָּ לָנוּ
מֵהָבִיא הַמַּבּוּל מָיִם.

וְחִתַּתָּנוּ בַּחֲלוֹמוֹת,
בְּאַף חָגַרְתָּ חֵימוֹת;
כִּי רִגְּנוּ הָאֻמּוֹת
אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמָּיִם.

זֹאת אָשִׁיב אֶל לִבִּי,
כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי
וְאֵין מַגִּיד וְנָבִיא
עַל אוֹדוֹת בְּאֵר הַמָּיִם.

זַכּוּ מִנְּזִירִים,
זֶרַע הַטְּהוֹרִים
יְשִׁישִׁים וּצְעִירִים,
בָּאוּ בְמַעֲמַקֵּי מָיִם.

חָדְשׁוּ הַפְּגָעִים
לְעִתִּים וְלִרְגָעִים;
חֶרֶב פָּתְחוּ רְשָׁעִים
וַיֵּהָפְכוּ לְדָם מָיִם.

חֲסִידִים וְצַדִּיקִים
נִכְבְּלוּ בְזִקִּים;
הֵמָּה שַׂקֵּיהֶם מְרִיקִים
עַד נֶפֶשׁ בָּאוּ מָיִם.

טַף נָשִׁים וַאֲנָשִׁים
לְזֶבַח נִגָּשִׁים,
קָרְבַּן כָּלִיל לְאִשִּׁים,
אֲזַי שְׁטָפוּנִי מָיִם.

טוֹפְלִים זֶה לָזֶה בְּמֶרֶץ,
לְכַלוֹתֵנוּ בְּחֶרֶץ,
אִישׁ דָּמִים עַל הָאָרֶץ
תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם.

יַחְדָּיו גּוֹי עַז נוֹעֲצוּ,
הֶעֱרִימוּ סוֹד וְנִתְיָעֲצוּ,
אוֹתָנוּ לָחֲצוּ וַיִּרְעֲצוּ —
לְמַבּוּל הָיָה מָיִם.

יִתְלַחֲשׁוּ עָלַי יַחַד
לְהָמִיר שֵׁם הַמְּיוּחָד,
לְחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּאֶחָד
אוֹתִי חָרְבוּ הַמָּיִם.

כָּל-זֹאת בָּאַתְנוּ,
כְּצֹאן לְטִבְחָה נֶחְשַׁבְנוּ,
הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁינוּ,
בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמָּיִם.

כִּי חִנָּם לִי חָפְרוּ,
לִי זֵדִים שִׁיחוֹת כָּרוּ,

לְרַע עָלַי גָּבְרוּ
מְאֹד מְאֹד הַמָּיִם.

לָמָּה תַּבִּיט בּוֹגְדִים
לְבוּל עֵץ סוֹגְדִים,
לְנָאֵץ שִׁמְךָ מְאֻגָּדִים —
אַהֲבָה לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת הַמָּיִם.

לָבְשׁוּ בְגָדִים לְבָנִים
יַחַד נְעָרִים וּזְקֵנִים,
נִשְׁפָּטִים בָּאֵשׁ וְנִדּוֹנִים
לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מָיִם.

מִשְׁפָּט חָרוּץ עָלַי דִּבּוּרָם,
וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ עוֹרוֹתָם וּבְשָׂרָם,
כְּמִשְׁפָּטָם כְּמִסְפָּרָם
לִרְאוֹת הֲהַלוּ הַמָּיִם.

מִשְׁטַח חֲרָמִים
לִי פָּרְשׂוּ הַקָּמִים,
אֲבָל אֲנַחְנוּ אֲשֵׁמִים
עַל יְבֹשֶׁת הַמָּיִם.

נִסְחַב בְּלִי קְבוּרָה
מַקֵּל תִּפְאָרָה,
יָשִׁישׁ אִישׁ תּוֹרָה,
מִשְׁעַן לֶחֶם וּמִשְׁעַן מָיִם.

נָשִׁים יַלְדֵיהֶם חוֹנְקִים
בְּעֵת שְׁדֵיהֶם חוֹבְקִים,
בְּמִיתָתָם יוֹנְקִים —
סָבְאָם מָהוּל בַּמָּיִם.

סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ,
יָדֹעַ תֵּדְעוּ וּרְאוּ,
הַיְּהוּדִים מִנְּפוּ וְטִמְּאוּ
מַעְיָן וָבוֹר מִקְוֵה מָיִם.

סִיגֵי עַמְּךָ נִצְרְפוּ,
יְדֵיהֶם לֹא רָפוּ,
לְיַחֵד שִׁמְךָ נִשְׂרְפוּ
לְבַל עַל נַפְשָׁם זֵדוֹנֵי מָיִם.

עַל קִדּוּשׁ שִׁמְךָ רָצִים
וְהַנּוֹגְשִׂים אָצִים
וְעָרְכוּ הָאֵשׁ עַל הָעֵצִים
אֲרָזִים עֲלֵי מָיִם.

עֵשָׂו אִישׁ שָׂעִיר
אֶת הַבְּעֵירָה הִבְעִיר
מִחוּץ לָעִיר —
עַל בְּאֵר הַמָּיִם.

פַּלָּצוּת אֲחָזַתְנוּ וּרְעָדָה,
בָּנוֹת עַל מוֹקְדָה

אֲחָזוּם חֶבְלֵי יוֹלֵדָה —
אַנְחָתִי תָּבוֹא וְיָשׁוּבוּ הַמָּיִם.

פָּצוּ עָלַי פִּיהֶם:
וּמִשְׂרְפוֹת אֲבוֹתֵיהֶם
נִשְׂרֹף אֶתְהֶן וּבַעֲלֵיהֶן —
וְיָשֹׁכּוּ הַמָּיִם.

צַדִּיקִים לְהֶרֶג מֻטִּים,
כְּחַיָּבִים נִשְׁפָּטִים
בְּנֵי פֶּצֶל בָּרְהָטִים
בְּשִׁקְתוֹת הַמָּיִם.

צֹד צָדוּנִי חִנָּם,
עָלַי דָּנוּ דִינָם,
חֵטְא עַמִּי וַעֲוֹנָם
מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם.

קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ
נִתְּנוּ לְמִרְמָס וּלְהָדֵשׁ,
כִּי אָצוּ שִׁמְךָ לְקַדֵּשׁ
וַיִּכְלוּ הַמָּיִם.

קֻבְּצוּ בְּבֵית הַלְּחָשִׁים
אֲנָשִׁים וְנָשִׁים:
שָׁם הָיוּ תְּפוּשִׂים,
אֵין לֶחֶם וְאֵין מָיִם.

רְאֵה יְיָ וְהַבִּיטָה,
יַד עַמְּךָ כִּי מָטָה
בְּחֶרֶב וּבָאֵשׁ נִשְׁפָּטָה —
רַק לְשֶׁטֶף מָיִם.

רַבִּים מִמְּצָרִים
דְּחָפִים הַצָּרִים
וְהָלְכוּ בַיְּעָרִים
הָאֶבְיוֹנִים מְבַקְשִׁים מָיִם.

שָׁמָּה הָפְשְׁטוּ עֲרוּמִים
מֵאַנְשֵׁי הַדָּמִים,
רַבּוּ הַקָּמִים —
חוֹמָה לָהֶם מָיִם.

שְׁנַת יָגוֹן וּבְכִי שְׁנָתִי,
בּוֹסְסוּ נַחֲלָתִי,
חֶלְקַת חֶמְדָּתִי
מֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם.

תַּבִּיט אֵיךְ וְתֶחֱרַשׁ?
דַּם עֲבָדֶךָ נִקְרַשׁ,
הַמַּסְגֵּר וְהֶחָרָשׁ,
וְזַרְעוֹ בַּמָּיִם.

תָּרוּ מְאֹד עֵינַי
וְלֹא שָׁמְעוּ אָזְנַי,

מָרִיתִי פִּי יְיָ —
הָיִיתִי כְּאַכְזָב מָיִם.

בְּכֵן תְּמִימִים פְּעָלֶיךָ,
מָה אֲסַפֵּר לְמוּלֶךָ?
אַךְ לְהִשְׁתַּפֵּךְ אֵלֶיךָ
אֶת לֵב כַּמָּיִם.

רְאֵה צוּר מַעֲמָדֵנוּ
וְאֶל רוֹעַ מַעֲבָדֵנוּ;
רַחֲמֶיךָ יְקַדְּמוּנוּ —
וְיִמָּתְקוּ הַמָּיִם.

וּגְדוֹר הַפִּרְצָה,
הָעִירָה וְהָקִיצָה
וְקָרֵב אֶת קִצָּהּ —
וְיֵרָפְאוּ הַמָּיִם.

כִּי בְךָ תוֹחַלְתִּי וְשִׂבְרִי,
גּוֹאֲלִי וְצוּרִי,
לִנְקוֹם מֵאוֹיְבַי וְצָרַי —
חֹק חָק עַל פְּנֵי הַמָּיִם.

רַבָּה נִפְלָאוֹת גְּדוֹלוֹת,
נוֹרָא עֲלִילוֹת,
תּוֹרִידֵם בִּמְצוּלוֹת
כְּמוֹ אֶבֶן בְּמָיִם.

חַי, זְכוֹר לְטוֹבָה
מַעַשׂ וּמַחְשָׁבָה,
הָרוֹצֶה בִתְשׁוּבָה —
הַהוֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם.

יָהּ, תְּהֵא כַּפָּרָתִי
מַכְאוֹבִי וְצָרָתִי
וְתֹאמַר: סָלַחְתִּי.
וּמְבוֹרְךָ נִשְׁתֶּה מָיִם.

אָנָּא לִשְׁפֹּךְ דָּמָן
דְּרֹשׁ אָב הָרַחֲמָן
בְּכָל עֵת וּבְכָל זְמָן —
וְאַל תִּשְׁטְפֵנִי שִׁבּוֹלֶת מָיִם.

לְעוֹלָה תְמִימָה
יָהּ קַבֵּל גּוּף וּנְשָׁמָה,
וּזְרִיקַת דָּמָהּ
לָקַח הַכֹּהֵן מִן הַמָּיִם.

הַזָּאַת דָּמָהּ תִּבְחַר
בְּיוֹם הַנִּבְחָר,
כְּתָמִיד עוֹלַת שַׁחַר
קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם.

בֹּא הַצָּג כְּלִי רֵיקָם,
הַרְאֵהוּ נָקָם

מֵעַם זָדוֹן אֲשֶׁר קָם —
כִּי הָיָה שָׁרְשׁוֹ אֱלֵי מָיִם.

צוּר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל,
פְּדֵנוּ וּבְנֵה הָאֲרִיאֵל
וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל —
מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה נִשְׁאֲבָה מָיִם.

(קינה בסדר א״ב כפול ובסופה חתום שם המחבר בראשי החרוזים: ברוך חיאל, וצונץ מסמנו בשם ברוך בר יחיאל הכהן נדפס מתוך כ״י ב״קובץ״ על ידי ג׳ חלק קינות וסליחות עמ׳ 22—23).

*

ח. צִיּוֹן אֲבַכֶּךָ
בֶּכִי אֲשֶׁר נָגֵךְ
שֹׁדֵד, לְמִי אַשְׁוֵךְ?
מִי הֵם כְּגִילָיִךְ?

הָיִית כְּעֵדֶן גַּן
נוֹף שָׂרְגֵךְ אַגָּן
סַהַר, וְצַר גִּרְגַּן
הֶחֱרִיבוּ גְבוּלָיִךְ.

נוֹדְדָה כְּעֵין הַבְּדוֹלַח

וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח,
יוֹצְרֵךְ בָּךְ שִׁלַּח
אוֹר אֵשׁ גֶּחָלָיִךְ.

מַלְאָכִים וְאֶרְאֶלִּים
רָקְדוּ כְּמוֹ אֵלִים:
תּוֹכֵךְ שׁוּעָלִים
הוֹלְכִים בְּהֵיכָלָיִךְ.

לִבִּי כְּמוֹ דוֹנַג
יִמַּס, דְּבַשׁ פַּנַּג
יִמַּס וְיִתְעַנַּג
לֶאֱכֹל חֲרוּלָיִךְ.

חֲמַרְמַר לִבִּי,
רוּחִי בְּתוֹךְ קִרְבִּי
נָמַס וְרַב עָצְבִּי
עַל שׁוֹד חֲיָלָיִךְ.

צַר בֵּית זְבוּל כּוֹסֵס,
הֵיכַל דְּבִיר בּוֹסֵס,
כִּלְבוּשׁ אֲכָלוֹ עָשׁ
שָׁת גּוֹי זְבוּלָיִךְ.

עַם רַב מִסְפָּר,
בָּלָק בֶּן צִפּוֹר

מֶלֶךְ דַּק כַּכְּפוֹר,
כֹּתֶת כְּתָלַיִךְ.

נִמְשַׁלְתְּ לְבֶן קֵיסַר
אֶל עַבְדוֹ נִמְסַר,
רֶשֶׁת עֲדַי נִקְשַׁר —
כֵּן הֵם מְשָׁלַיִךְ.

כֵּן אוֹיְבֵךְ רָעַד
מִקֶּצֶף וְנָעַר בָּךְ עַד
נִקְשַׁר וְצוּר מָעַד
אֶת קַרְסוּלַיִךְ.

הֵשִׁיב לָמוֹ אָחוֹר
יָמִין, אֲזַי מִשְּׁחוֹר
חָשַׁךְ אוֹר מִשְּׁחוֹר
תֹּאַר כְּלוּלַיִךְ.

מֵאָז וְעַד עַתָּה
רַב מְעַי בָּתָה,
פַּחַד וְאֵמָתָה
צִירֵי חֲבָלַיִךְ.

שָׁבַת מְשׂוֹשׂ מִינִים
וַיְגָרְשׁוּם קִנִּים,

הִשְׁתָּרְגוּ אוֹנִים
עָלַי וְעָלָיִךְ.

אוֹיָה! בְּעֵת מַפֵּךְ
זָעֲקוּ, לָבֵן רְקַע כַּפֵּךְ.
זַעֲקִי בְּהִשְׁתַּפֵּךְ
נַפְשׁוֹת עֲמָלָיִךְ.

הוֹי כִּמְעַט קֻטַּפְתְּ
טוּב אַשְׁכְּנַז רִיפַת,
שָׁפְכוּ דְּמֵי גוּפַת
רוֹעִים מְכַלְכְּלָיִךְ.

מַיִם שְׁטָפוּנוּ,
צָרוֹת אֲפָפוּנוּ,
זֵדִים שְׁאָפוּנוּ,
שִׁחֲתוּ יְבוּלָיִךְ.

בִּבְאֵר וּבִיאוֹרִים
שַׂקִּים מְצוֹרָרִים
זָרְקוּ, וּבָךְ דּוֹבְרִים:
הֵם מַעֲלָלָיִךְ[א].

א) הפיטן רמז בדבריו לעלילה שהעלילו על היהודים, כי הובא להם מטוליטולא סם מות בכיסים ואותו השליכו אל בארות המים (עיין למעלה בהצעה לפרק זה).

אַתְּ הִיא מְחוֹלֶלֶת,
גּוֹיִם אוֹכֶלֶת,
מָוֶת וּמְשַׁכֶּלֶת —
שָׂם שַׁמּוֹת בְּבֵלָיִךְ.

קוֹל נִשְׁמַע מִדָּן,
הֶרֶג וְשׁוֹד אָבְדַן,
חֶרֶב אֱדוֹם וּמִדְיָן
לוּטָה בִשְׂמָלָיִךְ.

מִתְּעָרָה הוּצֵאת,
רוֹצְצָה וְרוֹעֶצֶת
עַמֵּךְ, וְאֵשׁ מוּצֵאת
הוּצַּת בְּשׁוּלָיִךְ.

קִרְיַת שְׁפֵּיְרָא נוֹסְדָה
מֵאַבְנֵי רֹאשָׁה,
הִיא רֹאשׁ בְּהַשְּׁלֹשָׁה א)
מִקְלֵךְ וְחוֹבְלָיִךְ.

אֵיךְ אָזְלַת יָדָהּ,
הָיְתָה לְאֵשׁ מוֹקְדָה —

א) שלש הקהלות שפירא, ורמישא, מגנצא (שו״ם) היו בזמן קדום אגודה אחת (ומפורסמות תקנות קהלות שו״ם). הפייטן אומר, כי קהלת שפירא היתה ״ראש בהשלשה״.

שָׁם נִזְבַּח תּוֹדָה
נִזְכָּר לְחוֹלָיִךְ. א)

בָּחַר מֵאִישׁ תָּם
רַב אֶלְיָקִים תָּם,
חָסִיד כְּלִיל חוֹתָם
חַי רַב פְּעָלָיִךְ.

הוֹי וָורְמַיישָׂא הַמְּהֻלָּלָה,
עִיר וָאֵם גּוֹלָה,
קִרְיַת מְשׂוֹשׂ גִּילָה
הֶמְיַת נְבָלָיִךְ.

הָיְתָה לְמַדְחֵפָה,
לֶאֱכוֹל וְלִשְׂרֵפָה,
לַהֶרֶג וּלְבוּז וּלְחֶרְפָּה
מִיַּד מְחַלְלָיִךְ.

בָּהּ רַב שְׁמוּאֵל חַף,
הָיָה וְשָׁם נִדְחַף —
נֶהֱרַג וְגַם נִסְחַף
אֶל תּוֹךְ זְבוּלָיִךְ.

עֶרְפּוּרְט מְהֻדָּרָה,
לָהּ שֵׁם בְּרוֹב עָשְׁרָהּ,
שָׁם הוֹד כְּבוֹד תּוֹרָה
חֹק דַּת פְּלִילָיִךְ.

א) נראה שכוונת הפייטן להריגתו של גבאי בית החולים בקהלת שפיראי

זַכּוּ נְזִירֶיהָ,
צַחוּ צְעִירֶיהָ,
נָעֲמוּ נְעָרֶיהָ —
בַּת רַב אַצִילָיִךְ.

הָרַב אֲלֶכְּסַנְדְּרִי
כֹּהֵן וְרֹאשׁ נִזְרִי
לַעֲשׂוֹת רְצוֹן יוֹצְרִי
עַז כְּשְׁתָלָיִךְ.

אֶזְעַק וְלֹא אֶדֹּם,
אֵיךְ נֶהֶפְכוּ כִסְדוֹם,
זָע כֵּס וְנָע הֲדוֹם —
נִתְּקוּ חֲבָלָיִךְ.

עִיר בּוּלְדָא עֲלֵי צוּרִים
זָבוּ מְדוּקָרִים,
מוּלְהוֹיזֶן כְּדַם פָּרִים
רַד דַּם עֲוִילָיִךְ.

כָּם רַב אֶלִיעֶזֶר
נֶהֱרַג וְאֵין עֵזֶר,
הָיָה לְרֹאשׁ נֵזֶר
מוֹרֵה אֱוִילָיִךְ.

שָׁם אִישׁ בְּלִי עַוְלָה
חָלָה בְּרֹאשׁ גּוֹלָה,

מֹשֶׁה אֲשֶׁר דָּלָה
מִיסוֹד נְזָלַיִךְ.

הָרַב סְגַן כֹּהֲנָיו
חֻבַּשׁ כְּבוּשֶׁת גַּנָּב —
אֵי תָּם וְאֵי עָנָיו
מַשְׂכִּיל כְּסִילַיִךְ.

נוֹרְטְהוֹיזֶן כְּמוֹ סֹלֶת
סָלְתָּה, כְּשַׁלְשֶׁלֶת
יַחַס חֲבַצֶּלֶת
גִּזְעֵי שְׁתִילַיִךְ.

רַב יַעֲקֹב מְשׁוּלָּם
הֲרַס וְסָר צִלָּם,
יַהֲלוֹם וְהוּא סֻלָּם
מַעֲלוֹת שְׁבִילַיִךְ.

הוּא וִישִׁיבָתוֹ
נִשְׂרְפוּ וְכָל בֵּיתוֹ,
אִישׁ אִישׁ בְּטַלִּיתוֹ
אֱחוּז גְּדִילַיִךְ.

וִירְצְבּוּרְג אֲשֶׁר שָׂגְבָה,
קָמָה וְנִצָּבָה,
רָאשִׁים שְׁלשָׁה בָּהּ —
נִטְעֵי אֲשָׁלַיִךְ.

רַב כַּפְתּוֹר זָהָב [א],
מַשְׂכִּיל וְגַם נֶאֱהָב;
דָּוִד כְּפָז מֻצְהָב —
כּוֹהֲנֵי כְלִילָיִךְ.

גַּם בִּשְׁלֹשָׁה רֹאשׁ,
מֹשֶׁה אֲשֶׁר דָּרַשׁ
וְרַב לְפָרֵשׁ
אֶת מִכְשׁוֹלָיִךְ.

חָשׁ גָּז כְּאָז חָלְפוּ,
שֻׁכְּלוּ וְגַם סָפוּ,
תַּמּוּ וְנִשְׂרְפוּ
חֵישׁ בִּגְלָלָיִךְ.

הוֹי עַל שְׁטְרַסְבּוּרְג מַר,
לִבִּי חֳמַרְמַר,
גַּם שְׂעָרִי סָמַר
אֶל קוֹל הֲמוֹלָיִךְ.

מָה רַב יְקַר עֶשְׂרָם,
רַב יַעֲקֹב מוֹרָם,
אַלּוּף וְרַב עִירָם
רַב מַגְדִּילָיִךְ.

א) זהו הרב גולטקנאפפ (Goldknopf) שנזכר ברשימת אזכרת נשמות של קהלת דויטץ.

נִשְׂרְפוּ בְּבֵית קֶבֶר
עָרוֹם, וְרַב גֶּבֶר
נֶאֱפַן, וְעַל מַשְׁבֵּר
שֻׁבְּרוּ מְכֹלוֹלָיִךְ.

הוֹי בַּאזִילָא וְהוֹי בֶּרְלִינְגֶן,
הוֹי אוּלְם וְאֶסְלִינְגֶן,
אוֹיְגְשְׁפּוּרְג וְנֶרְלִינְגֶן —
נָפְלוּ בְנוֹפְלָיִךְ.

וּבָהֶם נְדִיבֵי עָם
הוֹגֵי בְדַת נֹעַם,
כָּלוּ בְיוֹם זַעַם —
הָיוּ בִכְלָלָיִךְ.

קָמְטוּ וְזֹרְבוּ,
חֻמְמוּ וְנִצְרְבוּ,
הוּקְעוּ וְנִסְחֲבוּ —
סְקָלוּם מְסַקְּלָיִךְ.

אָצוּ וְהִרְשִׁיעוּ,
תָּלוּ וְהוֹקִיעוּ,
טָבְעוּ וְהִשְׁקִיעוּ
טַפֵּךְ וְעוֹלָלָיִךְ.

שָׂרְטוּ וְרֹאשׁ מָרְטוּ,
שָׁחֲטוּ וְהִפְשִׁיטוּ,

עַל אַשְׁפּוֹת שָׁטוּ
שִׁלְיוֹת נְפָלָיִךְ.

עַל אֵינְגְרָא בְּנֵי סִפְדִי,
שָׁם נִשְׁלַל הוֹדִי,
רַב הַסְּפָרָדִי
שַׂר מִגְדָּלָיִךְ.

זַלְצְבּוּרְג וְגַם בְּרֶעסְלָה
הֵן אוֹיְבֵךְ סִלָּה,
הָרַג בְּלִי חֶמְלָה
אֶת נַפְתּוּלָיִךְ.

אֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְבוּ
וְעָרִים אֲשֶׁר שָׂגְבוּ —
מִלְּבַד אֲשֶׁר רַבּוּ
מִכָּל גְּלִילָיִךְ א).

עָרֵי פְּרָזֵיהֶם,
הַנִּלְוִים לָהֶם
קָצוּ בְחַיֵּיהֶם,
תֻּכּוּ לְרַגְלָיִךְ.

אֶסְפְּרֵם מֵחוֹל יִרְבְּיוּן,
יֶחְמְרוּ וְיֶהֱמָיוּן

א) הפייטן אומר, כי זולת האנשים אשר נקבו בשמות וזולת הערים הגדולות אשר הזכיר בקינתו עוד רב מספר הקהלות שנחרבו בכל הגלילות.

מֵעַי וְיִכְלָיוֹן
עֵינַי מְיַחֲלָיִךְ.

הוֹי עַל בְּרֶעגְצָא דַּוָּי,
מְאֹד לִבִּי וַי
וּבְצָרְפַת שַׁוּוִיָא
רַבּוּ מְחַבְּלָיִךְ[א].

בָּם אַנְשֵׁי שֵׁמוֹת
מְלֵאֵי מִדּוֹת חָכְמוֹת,
נִגְלוֹת וְנֶעֱלָמוֹת —
אַלּוּפֵי גְדוֹלָיִךְ.

נָפְלוּ בְיוֹם הֶרֶג,
מָוֶת בְּהִשְׂתָּרֵג,
קֻפַּד כְּמוֹ אֶרֶג
חַיֵּי קְהָלָיִךְ.

הַשְּׁאֵת וְהַשֶּׁבֶר,
חֶרֶב וְשׁוֹד דֶּבֶר
הָיָה בְּכָל עֵבֶר —
רַבּוּ חֲלָלָיִךְ.

אָזְנִי לְקוֹל צָלַל
כִּי נָפַל חָלָל,

א) מזה נראה ברור, שגם במדינות פרנסיה ושוויא היה השמד; ומופרכים דברי איזידור ליב במאמרו שהזכרתי למעלה, שלפי דעתו לא היו יהודים כלל בפרנסיה בשנות המגפה השחורה.

בֻּעֲרוּ כְּמוֹ גְּלָל
עַמְּךָ וּמוֹשְׁלָיִךְ.

בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת
בְּנוּיִם לְתַלְפִּיּוֹת
יִכּוֹנְנוּ לְמַשְׂכִּיּוֹת
צַלְמֵי נְבָלָיִךְ[א]

אֶת מוֹעֲדֵי יוֹצְרִי
שָׂרְפוּ בְּנֵי נוֹצְרִי;
שָׁבַת מְשׂוֹשׂ שִׁירִי—
פָּשׁוּ אֲבֵלָיִךְ.

אַף סִפְרֵי תוֹרוֹת
נָאוֹת וִיקָרוֹת
עָבְרוּ עֲלֵי עוֹרוֹת
מָחֲקוּ לְמִלָּיִךְ.

בָּם תָּווּ פְּסִילֵיהֶם,
הִתְאַוּוּ, וְיֵשׁ מֵהֶם
טְלָאֵי נַעֲלֵיהֶם
מֵאֵת גְּוִילָיִךְ.

מַטְבְּחוֹת קָמִים,
נִפְתַּח מְקוֹר דָּמִים;

א) בתי כנסיות עשו הגויים לבתי תפלתם.

כִּשְׁאוֹן יַמִּים
נַהֲמוֹת מְצוּלָיִךְ.

אֵיךְ יַעֲלֶה בַּעְיָם —
רוּחָם בְּשִׂיא דָכְיָם!
אִם שִׁבְרֵךְ כַּיָּם —
הֲלוֹא חוֹל גְּבוּלָיִךְ.

דַּם מִידֵי מַדְקִיר
מִבְּלִי גְבוּל הַקִּיר
שָׁטַף כְּזֶרֶם קִיר,
כַּאֲפִיק נְחָלָיִךְ.

עֵינוֹת בְּכִי זָבוֹת,
מְיַלִּיל מִקִּיר לִבּוֹת
עַד עֵת לָצֵאת שׁוֹאֲבוֹת
דִּמְעֵי יְלָלָיִךְ.

הוֹי אֶגְלֵי בוֹכִיּוֹת
רַבּוּ וְקוֹל נְהִיּוֹת,
עַד יִשְׁמְעוּ חַיּוֹת
גַּם אֶרְאֶלָיִךְ.

אֶת יִלְלָתֵךְ,
קוֹל זַעֲקָתֵךְ,
יִשְׁמְעוּ אֲבוֹתַיִךְ
יִבְכּוּ לְקוֹלָיִךְ.

לוּ יַשְׁקִיף וְיִרְאֶה
יוֹצְרֵךְ וְיִשְׁתָּאֶה,
עַל צַר אֲשֶׁר יִגְאֶה
לִרְמוֹס בְּעָלַיִךְ.

הָרַג בְּמִשְׁמַנַּיִךְ,
שָׁדַד יְקַר הוֹנַיִךְ,
זָבַח שְׁגַר צֹאנַיִךְ —
מִבְחַר עֲגָלַיִךְ.

אַתְּ כָּזְבִי בַּת צוּר,
גּוּפָהּ בְּלִי מָצוֹר
נִפַּצְתְּ בְּלִי מַעֲצוֹר
עַשְׁתְּרוֹת רְחֵלַיִךְ.

כָּל-אַרְצָם גֶּעְתַּם
מִדַּם חָלָל נִכְתַּם,
שְׂעִיר עֲווֹנוֹת תָּם
יִשָּׂא בְּמַעֲלַיִךְ.

אֶרֶץ גְּזֵרָה שָׁם,
כָּל דָּם כְּסוּת נִרְשָׁם,
תִּשְׂאִי עֲווֹנוֹת אָשָׁם
חֵטְא תַהֲלוּלַיִךְ.

הָיְתָה לְצוֹרְרִים רֹאשׁ,
לָכֵן שְׁתִי תִּירוֹשׁ

רַעַל וְעִנְּבֵי רֹאשׁ
וּפְרִי גְמוּלָיִךְ.

הָיָה בְקִרְבָּהּ עַם רָב
מִתַּלְמִיד וְצוֹרָב,
נִכְבָּדִים וְגַם עֵרֶב רָב
עֲשִׁירִים וְדַלָּיִךְ.

הָרַב מְנַחֵם הָרֹאשׁ,
עַל גַּבּוֹ חָרְשׁוּ חָרֹשׁ
גַּם דָּמוֹ הִנֵּה יִדְרֹשׁ
יוֹשֵׁב תְּהִלָּיִךְ.

רַבִּי יִצְחָק הַקּוֹרֵא
נוֹדָע בְּכָל שַׁעֲרָהּ,
רֹאשׁ בֵּית אָב בַּמִּקְרָא,
בִּקְוֻצֵּי תַלְתַּלָּיִךְ.

תַּקִּיף וְנַעֲרָץ כְּיוֹנָה
לֹא נִמְצָא
מִזֶּרֶק לִצְפוּנָה
מִכָּל אוּלַמָּיִךְ.

בַּחוּרִים חֲשׁוּבִים,
פַּרְנָסִים וּנְדִיבִים,
הַמַּשְׂבִּיעִים לָרְעֵבִים
מִינֵי מַאֲכָלָיִךְ.

עֲשִׁירִים נִכְבָּדִים,
מְלַמְּדִים וְתַלְמִידִים,
הֲגוּנִים וַחֲסִידִים
יוֹשְׁבֵי אָהֳלָיִךְ.

נֶהֶרְגוּ וְלֹא לְכַפֵּר,
עַד כִּי חָדַל לְסַפֵּר,
הוֹגִים בְּאִמְרֵי שֶׁפֶר
יוֹמָם וְלֵילָיִךְ.

מְדִינַת פּוֹלִין אֶזְכְּרָה,
אֲשֶׁר נִגְזְרָה גְזֵרָה
מִקָּהָל וַחֲבוּרָה —
כֻּלָּם קְהָלָיִךְ.

הָעִיר קַאלִישׁ קְרַאקָא
וְגַם גְּלוֹגָא,
גַּם עִמָּהֶם וִירָא —
כֻּלָּם אַנְשֵׁי סְגוּלָיִךְ.

גַּם הַרְבֵּה חֲבוּרוֹת
מֵרוֹב לֹא נִסְפָּרוֹת,
נִטְבָּחִים וּגְזוּרוֹת
בְּחֶרֶב חֲלָלָיִךְ.

אֶשָּׂא נְהִי וְקִינָה
עַל אוֹסְטְרַייךְ הַמְּדִינָה:

הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּינָּה
בְּתַהְפּוּכֹת גִּילָיִךְ.

אוֹי וַאֲבוֹי! יְלָלָה
עַל וְוינָא סְגוּלָּה
יִסְפְּדוּ כָּל בְּנֵי גוֹלָה
בְּכָל מִינֵי יִלְלָיִךְ.

גַּם עַל גַּרְמֵיזָא[א] כָּלָה
הָיְתָה בָּאָרֶץ תְּהִלָּה,
בַּת תּוֹרָה וּגְדוּלָּה —
שָׁבַת מְשׂוֹשׂ גִּילָיִךְ.

רַב אַהֲרֹן נִתְנַסָּה,
עַל נַפְשׁוֹ לֹא חָסָה,
וְהוּמַת מְשׁוּנָּה מִיתָה —
הִנֵּה סָר צִלָּיִךְ.

שְׁנֵי קְהִלּוֹת הַקְּדוֹשִׁים
הָיוּ אַבְנֵי רָאשִׁים —
אֵיךְ נִתְבַּטְּלוּ הַיְשִׁישִׁים
פְּנֵי בְרִית מְלָיִךְ.

גְּדוֹלִים וְהוֹרֵי מוֹרִים
הָיוּ בָם דוֹרֵי דוֹרִים,

א) קהלת גרמיזא (היא וורמישא) נזכרה כבר למעלה; כאן מוסיף הפייטן פרטי השמד.

אֲשֶׁר אֵין מִסְפָּרִים,
וְחֶסֶד גְּמוּלָיִךְ.

פַּרְנָסִים הֲגוּנִים
הָיוּ לוּבְשֵׁי שָׁנִים,
עֲלֵי תוֹלָע אֱמוּנִים —
לוּבְשֵׁי מְעִלָיִךְ.

מַהֲרִי עֲדִי גָאוֹן
וַהֲיִי לְדֵרָאוֹן
וּרְדִי שְׁאוֹל בְּשָׁאוֹן —
עִם כָּל-אֱלִילָיִךְ.

יֹאמְרוּ: הֲזֹאת רַהַב
— חֶבְרַת בְּנוֹת הַבְהַב
תַּחַת בְּדִיל זָהָב
שִׁקְלֵי שְׁקָלָיִךְ.

תַּחַת בְּנֵי אֵל רָם —
מַה תִּתְנִי כָּפְרָם!
עִמְסִי שְׂאִי שִׁבְרָם
תּוֹךְ בּוֹר שְׁאוֹלָיִךְ.

תִּרְגַּז שְׁאוֹל לְנֶגְדֵּךְ,
בָּהּ יִגְדַּל אֵידֵךְ;
צוּר יִשְׁפְּטֵךְ יוֹרִידֵךְ
שָׁם עִם עֲרֵלָיִךְ.

שָׁם מִשְׁפָּט מִסְפָּח,
פִּיהֶם פַּחַד וָפָח —
אֵשׁ לֹא נֻפָּח
יְהִי מְאַכְּלָיִךְ.

צִיּוֹן אַנִּי תֶּחֱזִי
נָקָם וְתַעַלְזִי
עֻזִּי וּמָעוּזִּי —
עוֹשֵׂךְ וּמְעוֹלְלָיִךְ.

יִקְרָא פְּקַח-קוֹחַ
לָךְ יַחֲלִיף כֹּחַ—
הַשְּׁבִי וְהַמַּלְקוֹחַ
יָשִׁיב חֵילָיִךְ.

שׁוֹדֵד עֲדָנַיִךְ,
יְנַתֵּק עוּגָנַיִךְ;
כִּי עַל עֲווֹנַיִךְ
לָקִית בְּכִפְלָיִךְ.

רַחֲצִי וְהִטַּהֲרִי,
שְׂבִי וְהִתְבַּשְּׂרִי,
קוּמִי לָךְ אוֹרִי —
יָאִיר אֲפֵלָיִךְ.

אַךְ מִשְׁבָא תַּרְשִׁישׁ
לְשֵׁם שְׁבוֹ תַּרְשִׁישׁ

יוּבָל, וְשׂוֹשׂ נָשִׂישׂ
עִם תֹּף מְחוֹלָיִךְ.

רֹאשׁ פִּרְעוֹת אוֹיְבָיו
יִמְחַץ, וְיֵשׁ אוֹהֲבָיו
יַנְחִיל וְאֶת קוֹנָיו
יַעֲטֶה מְעִילָיִךְ.

וּבוֹרְאֵךְ אֱדוֹם יַעֲרוֹף,
רֹאשׁ קָדְקֹד יִטְרוֹף;
סִיגַיִךְ כַּכּוֹר יִצְרֹף,
יָסִיר בְּדִילָיִךְ.

רָעֹץ מְבַלְּעַיִךְ,
יִסְפֶּה מְזַעְזְעַיִךְ;
יִשְׁפֶּה[א] מְשַׁעְשְׁעַיִךְ,
יַגְדִּיל דְּגָלָיִךְ.

וְלָאֵל תִּהְיֶה יָדֵךְ,
צוּר יִסְגֹּר בַּעֲדֵךְ,
פָּז וּסְגוֹר יַעֲדֵךְ —
נִזְמֵי עֲגִילָיִךְ.

אֵת גּוֹאֲלֵךְ יָבִיא
יִנּוֹן וְאֵת תִּשְׁבִּי;

א) ישפה יגביה, מלשון „על הר נשפה" (ישעיה יג, ב׳).

דּוֹד יִדְמֶה לִצְבִי
יְסְלוֹל מְסִלָּיִךְ.

אִיִּים וְיִלָּווּ
לָךְ, יַחְדָּיו יִקָּווּ
אֱלֵינוּ; וּמַה נָּאווּ
פַּעֲמֵי נְעָלָיִךְ.

יִשְׂמְחוּ וְיָגִילוּ,
יִצְלְחוּ וְיָחִילוּ —
הַר אֵל בְּעֵת יַעֲלוּ
שָׁלֹשׁ רְגָלָיִךְ.

לְכִי לְקֵץ הַיָּמִין,
צוּר יִשְׁעֵךְ יַזְמִין,
כֹּל עָם וְעָם יַאֲמִין
כִּי יָהּ מְחוֹלְלָיִךְ.

יוֹדוּ וְיִקְּדוּ אֶל
יָהּ, יֹאמְרוּ זֶה אֵל
אֶחָד — וְיִשְׂרָאֵל
יִשְׂמַח בְּגִילָיִךְ.

(קינה לר׳ ישראל בר יואל זוסלין מערפורט, שהיה בימי השמד; היא במשקל שתי תנועות ויתד ושתי תנועות, אלא שבקצת מקומות נתקלקל המשקל. נדפסה מתוך כ״י בסוף ספר „עמודי העבודה" הוספות עמ׳ ג).

*

עַם קְדוֹשֶׁיךָ נָפָלוּ
וְצָרוֹתָם כָּפָלוּ
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

עֶלְיוֹן אֱלֹהֵי עוֹלָם,
מְהֵרָה תִגְאָלֵם
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

קַרְקְרוּ בְהֵיכָלֶךָ
וְשָׁמְמוּ גְבוּלֶךָ
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

קַיָּם לְדוֹר דּוֹרִין
יַעֲשֵׂינוּ בְּנֵי חוֹרִין
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

יָעֲצוּ בְּלֵב אֶחָד
וּלְקָדְשֵׁי קָדָשִׁים בָּאוּ בְּלִי פַחַד
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

יַעֲלוּ מוֹשִׁיעִים
לְאַבֵּד הָרְשָׁעִים
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

בְּתוֹכוֹ שָׁלַף חַרְבּוֹ —
אֶעֱלֶה עַל בָּמוֹתֵי גַבּוֹ
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

בָּנוּ יְקֻדַּשׁ שִׁמְךָ
כְּשֶׁתְּרַחֵם עַל עַמְּךָ
כְּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

הַפָּרֹכֶת דָּקַר
וְיָצָא דָם כְּשׁוֹחֵט בָּקָר
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

הוֹשִׁיעֵנוּ מֵאוֹיְבֵינוּ
וְדַי תֹּאמַר לְצָרוֹתֵינוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

בְּרוּם לְבָבוֹ דִּבֵּר,
מִפַּרְעֹה וְכָל אֲשֶׁר לְפָנָיו גִּבֵּר
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ
תַּעֲשֶׂה נְקָמָה בְּאוֹיְבֵינוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם

נֶגְדִּי עָמַד בִּגְבוּרָה,
עָשָׂה בִי פֶּצַע וְחַבּוּרָה
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

נַחְנוּ בְּיַד אוֹיְבֵינוּ דְחוּפִים —
לְפָנֵינוּ יִהְיוּ נִגָּפִים
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

מְאֹד גָּדַל פִּשְׁעוֹ
אוֹתוֹ טִיטוּס הָרָשָׁע
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

מִי כָמוֹךָ בָּאֵלִים!
בַּל יִהְיוּ אוֹיְבֵינוּ עוֹד פְּלִילִים —
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

וְסֵפֶר תּוֹרָה לָקַח
וּפְשָׁטָהּ עַל גַּבֵּי הָרָקִיעַ
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

וְלוֹמְדֵי הַתּוֹרָה
תּוֹצִיא מֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

רָמוּת רוּחוֹ וְיִצְרוֹ נִתְגַּבֵּר
עַל גַּבָּהּ עִם זוֹנָה נִתְחַבֵּר
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

רְאֵה עָנְיֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ
וַהֲבִיאֵנוּ בְּשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

יָרַד לְאַרְצוֹ בִּסְפִינָה
וְרוּחַ סְעָרָה בָּא מִתֵּימָנָה
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

יִשְׂרָאֵל בֶּן־בְּכוֹרְךָ
תְּשַׂמְּחֵנוּ בְּבִנְיַן עִירְךָ
כְּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

הֵרִים קוֹלוֹ בְּאַלְמוּתוֹ
כִּמְדוּמֶה שֶׁעַל הַמַּיִם גְּבוּרָתוֹ
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

הַמֻּכִּים וּדְחוּפִים בַּגּוֹלָה
תְּעַלֵּם בְּחֶדְוָה וְגִילָה
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

רָשָׁע דִּבֵּר בְּגַאֲוָה
עַל הַיַּבָּשָׁה אֱלֹהֵם עִמּוֹ בְּחֶדְוָה
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

רָם עַל רָמִים,
תִּבְנֶה מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

בַּת קוֹל יָרַד בְּאוֹתוֹ פַּעַם,
בֶּן בְּנוֹ שֶׁל עֵשָׂו הָרָשָׁע זָעַם —
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

בִּשְׁבִיל שֵׁם קָדְשְׁךָ הַמְּהֻלָּל
לְבַל בַּגּוֹיִם יִהְיֶה עוֹד מְחֻלָּל
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

רַחוּם וְחַנּוּן שְׁמוֹ
רָמַז לְיַתּוּשׁ יִפְרַח לְחָטְמוֹ
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

רַבִּים צְרָרוּנוּ
תְּגָרְשֵׁם מִמְּעוֹנֵנוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

בְּמוֹחוֹ דָּקַר וְאָכַל
עַד אֲשֶׁר מֵת וְנִשְׁכַּח מִכֹּל
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

בְּכֹל אוֹיְבֵינוּ תַּעַשׂ כָּזֶה,
תַּכְלִימֵם וּתְבַזֶּה
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

יִזָּכְרוּ גַם עַתָּה הַנִּשְׁחָטִים
בְּכֹל רֶגַע וְעִתִּים
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

יַעֲלוּ עַל מִזְבַּחֲךָ
לְרֵיחַ נִיחוֹחֲךָ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

אוֹתָנוּ דִמּוּ לְהַכְרִיתֵנוּ
בְּכָל־פִּנָּה אֲשֶׁר זֵרִיתָנוּ
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ,
פְּדֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

לוּקִים נִמְרָטִים וּמֻכִּים
בָּרְחוֹבוֹת וּבַשְּׁוָקִים
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

לְפָנֶיךָ גְּלוּיִם וִידוּעִים,
קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵם
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

עֲלִילוֹת בְּרֶשַׁע יַעֲלִילוּ,
שֵׁם קָדְשְׁךָ יְחַלֵּלוּ
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

עָלֶיךָ הִשְׁלַכְנוּ יְהָבֵנוּ,
לְמַעַנְךָ עֲשֵׂה אֲדוֹנֵנוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

זֶרַע מְרֵעִים הֲרָגוּנוּ בְאֵיבָה
יוֹנֵק עִם אִישׁ שֵׂיבָה
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

זְכוֹר לָנוּ זְכוּתָם
וְשִׂימֵנוּ כַּחוֹתָם
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

רָצְחוּ אָבוֹת וּבָנִים
לְאֶלֶף הַחֲמִישִׁי תתנ״ו שָׁנִים
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

רָאֹה תִרְאֶה כָּל הָעֲקֵדוֹת
וְחִישׁ לָנוּ עֲתִידוֹת
כְּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

זֹאת וְעוֹד אַחֶרֶת
אֲשֶׁר עָבְרוּ עַל הַנִּשְׁאֶרֶת
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

זַעַמְךָ הָסֵר מֵעָלֵינוּ
וְהָשֵׁב שְׁבוּתֵנוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

צְרָרוּנִי בְּפֶרֶךְ וּבְקוֹשִׁי
בְּק״ט שָׁנִים לָאֶלֶף הַשִּׁשִּׁי
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

צִדַּקְנוּ עָלֵינוּ דִּינֶךָ
שַׁוְעָתֵנוּ תַעֲלֶה לִמְעוֹנֶךָ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

בִּקְשׁוּ לְהַחֲלִיף דָּתֵנוּ
וְתִהְיוּ כְּאֶחָד מֵאִתָּנוּ
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

לֹא נָמִיר אֱלֹהֵינוּ,
כִּי הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

הִכְבִּידוּ עֻלָּם עָלֵינוּ,
דִּמּוּ לְהַשְׁמִידֵנוּ
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

הָיֹה הָיִיתָ לָנוּ
בְּכָל-צָרוֹתֵינוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

קִדַּשְׁנוּ שִׁמְךָ עֶלְיוֹן
בְּלֵב וּבְהִגָּיוֹן
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

קוֹל קוֹל יַעֲקֹב,
וְהָסֵר לֵב הֶעָקוֹב
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

טָמְנוּ לְנַפְשֵׁנוּ פַּח וָרֶשֶׁת,
בְּכָל הָאֲרָצוֹת מְגֹרֶשֶׁת
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

טַהֵר טִנּוּף מַעֲשֵׂינוּ
וְאַל לָעַד תַּכְעִיסֵנוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ עֻנּוּ בְּאוֹרֶךְ —
בְּנֵי מְדִינַת אוֹשְׂטְרֵיךְ[א]
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

נָשְׂאוּ לְבָבָם וְכַפָּם
שֶׁלֹּא טִמְּאוּ אֶת טַפָּם
כְּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

יַחַד נִשְׂרְפוּ אָבוֹת וּבְנֵיהֶם
וַחֲתָנִים וְכַלּוֹתֵיהֶם
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

יוֹם רָעָה יִקָּרֵתוּ
וְלֹא יָעִיר כָּל-חֲמָתוֹ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

גָּזְרוּ עָלֵינוּ צָרוֹת
בְּכָל מִינֵי גְזֵרוֹת
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

גְּוִיּוֹתֵינוּ נִתְּנוּ לַמַּכִּים
בְּשַׁנּוֹ דָתוֹת וְחֻקִּים
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

דַּת חָקָם בְּלֶחֶם חַלָּה

א) עיין להלן פרק ד׳.

עוֹלְלוּ עַל בְּנֵי בְּרֶעסְלָה א)
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

דָּמָם לָאָרֶץ דָּרְסוּ,
לִפְנִים מִמְּחִיצָתְךָ יִכָּנְסוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

לְחָתָן וְכַלָּה לֹא נָשְׂאוּ פָּנִים,
נִשְׂרָפִים וְנֶאֱפָנִים
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

לְךָ עֵינֵינוּ מְיַחֲלוֹת,
מֵעֹמֶק בּוֹר לְהַעֲלוֹת
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

בְּשִׁקּוּצִים עוֹלְלִים עֲלִילוֹת
גּוּפֵינוּ וּמְאוֹדֵנוּ לְכַלּוֹת
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

בְּךָ אֲנַחְנוּ בוֹטְחִים,
לְהַדְרִיכֵנוּ יֹשֶׁר אוֹרָחִים
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

תְּמִים דֵּעוֹת חָשְׁבוּ לְהַקְנִיט

א) הפייטן מכוון למאורע השמד בברסלא, כי נשרפו שם בכ״ז בתמוז שנת רי״ג מ״א נפשות בעלילה זו (עיין להלן פרק ששי).

יוֹשְׁבֵי קְהִלַּת טְרֶיְנְט [א]
  בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

תָּלוּ שְׂרָפוּם וְאִפְּנוּם
עַד שֶׁיַּשְׁקִיף מִשָּׁמַיִם וְיִקְנוּם
  כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

וַאֲקוֹנֵן עַל גָּלוּת הַכָּבֵד וּמַשָּׂא
אַחֵינוּ קְהִלַּת פַּסוֹי [ב]
  בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

וּשְׂרָפוּם בָּאֵשׁ וְלֶהָבָה —
הֲפֹךְ לָנוּ לְטוֹבָה
  כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

רָעוֹת חָשְׁבוּ עָלֵינוּ בְּכָל עֵת וְעוֹנָה
הֲרוּגֵי עִינְדִינְגֶן וַהֲגִינָה [ג]
  בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

רְאֵה יִרְאוּ עֵינֶיךָ
וְחוּס נָא עַל עֲנָיֶיךָ
  כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

הָאֹרְחִים עִם בַּעַל הַבַּיִת שָׂרְפוּ בְחוֹחִים

א) מכוון למאורע שמעון ב.טרינט בשנת רל״ה (עיין להלן פרק ו׳).
ב) בעיר זו נשרפי בשנת רל״ח הרבה יהודים בעלילת חלול הקרבן.
ג) עיין להלן (פרק ו׳) ברשומי ר׳ יוסף מרוסהיים.

קְדוֹשֵׁי קְהִלַּת פּוֹרְצְהֵים
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

הַעַל אֵלֶּה תִּתְאַפַּק מִמֶּנּוּ
לִנְקֹם בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ, נְקֹם נִקְמָתֵנוּ
וְהָשֵׁב שִׁבְעָתַיִם לְחֵיק שְׁכֵנֵינוּ
בְּצֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

סֶלָה נְסַפֵּר שִׁבְחֶיךָ
עַל יְדֵי בִיאַת מְשִׁיחֶךָ
כִּבְצֵאתִי מִמִּצְרָיִם.

(קינה היסטורית זו נדפסה בס' "עמודי עבודה" הוספות עמ' 1—3. שם המחבר ע ק י ב ה בן הרב ר' אלעזר חתום בראשי הבתים).

ד. השמד בפראג והמאורעות בימי ההוסיטים

בימי המגפה השחורה, אשר החריבה את רוב ארצות אירופה באופן מבהיל, ולעם ישראל היתה צרה כפולה, לא היה השמד בקהלות אוסטריה וביהמן גדול כל כך. באוסטריה הגין הדוכס אלברכט השני על היהודים והצילם מחמת ההמון הפראי. אבל מה שלא אירע להם בימי המגפה השחורה בא עליהם דור אחד או שנים אחרי כן. גם על היהודים באוסטריה וביהמן עברה הכוס.

בקהלת פראג היה שמד נורא ביום אחרון של פסח (כ״ב בניסן) בשנת ה׳ אלפים וקמ״ט. לשמד זה יש קצת סמוכים לאותם השמדות, אשר אירעו בסבת חלול ה„קרבן". זה הלך ונמשך כמה מאות שנה עד שנות המאה הי״ז למנינם. בפראג היה הגורם לשמד היהודים באופן כזה: ברחוב היהודים עבר כומר, ובידו לחם ה„קרבן" להביא לחולה גוסס. ביום החג שחקו ילדים ברחוב כמנהגם ועפרו בעפר זה לעומת זה. אומרים, כי שלא־במתכוון נגע העפר גם בלחם ה„קרבן", אשר ביד הכומר. כעס הכומר על חלול ה„קרבן" כעס גדול והחל להכות בילדים. אבותיהם של אלו יצאו להצילם מידו. במאורע זה נפתחה הרעה על קהלת פראג, מה שמספר הפייטן ר׳ אביגדור קרא בקינתו „את כל התלאה", שנקבעה להלן (סי׳ ג׳).

במאורע שמד הזה, אשר נמשך כל היום, אחרון של פסח, והלילה שלאחריו נהרגו כמה אלפים נפשות מישראל. ההמון עשה הרג ביהודים באף ובחמה. עם כל זה אין לתלות את כל המאורע רק בהתרגשות ההמונית: שהרי תחלה הציעו לפני היהודים, להציל את נפשם על ידי המרה. רק קצתם הסכימו להם והשאר מסרו נפשם על קדוש השם. קצתם הרגו אלה את אלה, כדי שלא לפול בידי האויבים ויתעללו בהם. השמד נתפשט גם בקהלות הסמוכות לפראג.

שנים מעטות אחרי כן באה רעה גדולה על היהודים בקהלות אוסטריה. זה אירע בימי הדוכס אלברכט החמשי, אשר משל באוסטריה משנת 1304 עד שנת 1339; בסוף ימיו בחרו בו גם לקיסר גרמניה (1338 — 1339). יש במאורע הטרגי הזה גם מקצת מהאירוניה. אלברכט החמשי זה, חתנו של הקיסר זיגיסמונד, נמנה בהיסטוריה בכלל המושלים ה„טובים", רודפי צדק ומשפט. אותו המושל ה„ישר באדם" הרג ביהודים באכזריות איומה. הגורם העיקרי למעשיו הרעים ביהודים היה אמנם בתאותו לבצע. הוא היה להוט אחרי ממונם של ישראל. אבל זולת זה נראה ברור, כי במעשה הרצח והשמד, אשר עשה ביהודים, היתה לו גם הנאה מרובה מצד עצמו: כי נוסף לתאות ממון היה גם בעל-דת קנאי ומתוך קנאה דתית הרג ביהודים.

הימים ההם היו ימי מלחמת ההוסיטים במדינות ביהמן, אוסטריה וגרמניה. תחלת המלחמה הזאת היתה בפולמוס דתי; כי קם הירונימוס הוס לצרף ולזקק את הדת הקטולית, שהיתה צריכה מאד לכך. הוס פנה דרך ללוטר, אלא שהקדים את זמנו וגם עלה על לוטר בתכונות נפשיות אציליות. הוא בקש רק את האמת ולא היה בקי בתכסיסי דפלומטיה כלוטר, לצרף לשאיפתו האידיאלית מיני אמצעים בלתי כשרים. זהו כלל מוסכם במאורעות ההיסטוריה: מעשים ישרים ומזוקקים בלי שום תערובת של פסלנות וכעור אינם מצליחים, כשם שלא יצלח זהב טהור ונקי למלאכה בלי תערובת של סיגים. תלמידיו של הירונימוס הוס הכניסו בתנועה זו, לאחר שנידון רבם לשרפה, יסוד לאומי-מדיני. הביהמים קנאו את קנאת רבם, אשר נשרף בעיר קונסטנץ (למרות ההבטחה הברורה מצד המושלים והשרים, שלא ישלחו בו ידם לרעה), וחוץ לזה אמרו לפרוק את עול שלטון הגרמנים מעל צוארם. בערי ביהמן התגודדו ההוסיטים ופשטו משם על המדינות הקרובות — אוסטריה וגרמניה.

בימי מהומות כאלה היו סובלים היהודים הרבה, גם אלמלא גברה שנאת הגויים אליהם. הדרכים היו משובשים בגייסות, וכשפשטו גדודי ההוסיטים על הערים והכפרים ודאי שלא נקו לא הם ולא אלה שכנגדם את היהודים, אלא שלחו

בהם את ידיהם ושללו את רכושם. גם מעשי הרג ורצח אירעו בימי הפורענות. ואולם חוץ לזה פשטה השמועה בקרב הקטולים, כי היהודים נתנו בסתר את ידם להוסיטים ותומכים אותם בכסף ובכלי זיין. משערים, כי נהנו היהודים קצת מן המלחמה הדתית הזאת. וכשהיו ההוסיטים מתוכחים עם אלה שכנגדם בשאלות עיקרי הדת והיו מביאים ראיות מהמקרא בבטול העיקרים הדתיים של הקטולים, היו היהודים מנענעים להם בראשם. באמת מוצאים אנו לבני הדור ההוא, שהזהירו את אחיהם היהודים באזהרה מרובה, לבלי להכנים את ראשם במחלוקת זו. איך שיהיה, כשהיתה שעת סכנה מצד ההוסיטים למדינת אוסטריה הקרובה נתפשטה השמועה בהמון, כי יד ישראל באמצע. מצד השני היתה עין הדוכס אלברכט השני בממונם של היהודים, שהיה צריך לו במלחמתו עם ההוסיטים. בווינא ובשאר הערים באוסטריה שלטה כבר שנאה ליהודים עוד מימי השרפה הגדולה בשנת קס״ו אשר גרמה הפסד גדול גם לשכנים הגויים. עכשו, בימי מלחמות ההוסיטים, כשהיו הרוחות נרגשות מאד, הגבירה העלילה את שנאת העם לישראל. ובימים ההם אירע מעשה נורא בעיר אֶנס. אשה גויה, אשת השמש בבית תפלתם, נתפסה בחשד, כי גנבה את לחם ה„קרבן“ ונתנה אותו ליהודים. אשה זו נדונה לשרפה שנה שלמה אחרי השמד הגדול שהיה בווינא ובשאר ערי אוסטריה בתחלת ימי הקיץ שנת קפ״א לאלף הששי. ואמנם „בפסק הדין“ על היהודים בווינא נאמר מפורש, כי נדונו לשרפה על כי שלחו את ידם בלחם ה„קרבן“. חוקרים מתקשים בדבר, שלא נאמר בספור המעשה של גזירת ווינא (להלן סי׳ ח׳) אף ברמז כל שהוא, כי נדונו היהודים בסבת העלילה הזאת. שתיקה זו על מעשה נורא כזה נראית לנו תמוהה. החוקרים אמרו להסבירה בישובים שונים. לי נראה, כי כל הענין הזה — או יותר נכון: חבור ענינים שונים זה בזה — אינו אלא המצאה מאוחרת. בעיר אֶנס אירע מה שאירע, ועדיין אין אנו יודעים, אם לא המציאו את המאורע הזה במתכוון, כדי להעליל על היהודים. אבל השמד בווינא אינו ענין כלל לאותו המאורע באֶנס. סמיכות הענינים עשו אחר כן, כדי להתמם קצת בעיני

הבריות. נתביישו לומר בפירוש, כי מתוך אהבתם לממונם של ישראל הוציאו כמה מאות נפשות לשרפה; עמדו וחברו מעשה זה למאורע אֶנס. לשרוף יהודים על דבר חלול ה„קרבן“, זה היה אז בגדר „מעשים בכל יום“.

על מאורע ווינא יש לנו ספור המעשה, מבהיל ומחריד בפרטיו, דוקא מתוך שהוא פשוט מאד בהרצאתו. מספור זה יש לנו כבר תרגום עברי (נדפס בס׳ מעשה ה׳ לר׳ עקיבא בער בן יוסף העניכש. לא הוברר לי אם הטופס העברי הוא הקדום או זה שנקבע ביהודית-גרמנית). ואולם בהיות הטופס ביהודית-גרמנית השוב מאד בפשטותו קבעתי לו כאן מקום בתרגום עברי מדויק ומתאים בסגנונו אל הספור ביהודית-גרמנית.

בסוף ספור זה נאמר, כי אמר הדוכס אלברכט החמישי להסית גם את חותנו זיגיסמונד מלך אונגריה ביהודים. וכשראה, כי לא עלה הדבר בידו שלח את אשתו, בת מלך אונגריה, לפתות את אביה; אלא שגם היא לא הצליחה בשליחות זו. ואולם בשנת קפ״א לא היתה בת המלך זיגיסמונד נשואה לאלברכט החמישי, אלא מאורסת לו, ועדיין ילדה קטנה. איני מוצא בזה שום קושי. מחבר הספור קבע בו כל פרטי הענין; אבל מעשה ההסתה לא היה בזמן השמד, אלא כמה שנים אחר כן; עוד לא שככה חמת הדוכס אלברכט החמישי ועדיין חשב מחשבות רעות על היהודים גם בסוף ימיו. ראה, כי לב חותנו זיגיסמונד טוב ליהודים והשתדל להטותו לרעה. רק מתוך קצת התרשלות בהרצאת הדברים נראה בסקירה ראשונה, כי שלח אלברכט החמישי את אשתו אל המלך זיגיסמונד, להסית אותו ביהודים, תיכף אחר השמד בווינא.

אותו המעשה הנורא, כי שחטו בני קהלת ווינא זה את זה, כדי שלא יפלו בידי האויבים (זה עשו על פי עצת רבם ר׳ יונה), מסופר בספור גזרת ווינא בארוכה. גרטץ טעה ויחס את המאורע המבהיל הזה לזמן השמדות בימי המגפה השחורה (בספרו ההיסטורי כרך ז׳ עמ׳ 376 — מה שאינו כן). ולמעלה בררתי, כי בימי המגפה השחורה הגין הדוכס אלברכט השני על היהודים בארצו והצילם.

* *
*

מתוך המקורות והרשומות:

א. בשנים ועשרים יום לחדש ניסן בשנת קמ״ט וה׳ אלפים, היא שנת שפ״ט ואלף (1389), נסבו אנשי פראגה אשר בבואימיאה (Boemia) על כרם ה׳ צבאות בית ישראל כל העם מקצה, איש קרדומו בידו כחוטבי עצים ויטו ידם עליהם, ויכו רבים לפי חרב וירגזו ההרים, ותהי נבלתם כסוחה בקרב חוצות בעת הנמהרה ההיא. וימאסו את תורת ה׳ ואת אמרת קדוש ישראל נאצו; בכל זאת לא שב אפם ועוד ידם נטויה וישרפו רבים באש ויוציאו יְשֵׁנֵי עפר מקברותם ואת מצבותם שברו היטב, ולא היה מידם מציל ביום אף ה׳. ויראו רבים מהיהודים האומללים ההם כי כלתה עליהם הרעה וימלאו את ידם בעת הנמהרה ההיא.

(עמק הבכא עמ׳ 70 — 69).

*

ב. יזכור אלהים הרוגי ושרופי פרגא עם נשמות אברהם יצחק יעקב שרה רבקה רחל ולאה עבור שמסרו נפשם על יחוד השם בשכר זה...

מורנו הרב רבי מנחם בר אשר... עבור שנהרג ונשרף על יחוד השם.

(מפנקס אזכרת נשמות לקהלת נירנברג)

*

ג. אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאַתְנוּ,
הֲיוּכַל אִישׁ לְסַפֵּר אֶת־אֲשֶׁר קְרָאַתְנוּ?
כָּל־זֹאת בָּאַתְנוּ וְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ לֹא שְׁכַחְנוּ —
אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָא עָלֵינוּ.

בּוֹשְׁנוּ וְנִכְלַמְנוּ מֵרוֹב תְּלָאוֹת וִיגוֹנוֹת,
צָרָה וְחִסָּרוֹן וְלֹא יוּכַל לְהִמָּנוֹת;
דַּי לְצָרָה בְּשַׁעְתָּהּ מֵאֵין עוֹד פְּנוֹת,
כִּי נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת.

גְּזֵירַת הַדִּין פָּגְעָה בִּפְרָגָא הַמַּעֲטִירָה
בַּחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וּמֵאָה וּמָ״ט שָׁנָה לִיצִירָה,
צַדִּיק מֵת לִפְנֵי רָשָׁע וְנִתְקַלְקְלָה הַשּׁוּרָה —
אֵיכָה נִשְׁבַּר מַטֵּה עֹז מַקֵּל תִּפְאָרָה.

דָּמִים בְּדָמִים נָגְעוּ בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב,
בְּיוֹם אַחֲרוֹן שֶׁל פֶּסַח מוֹעֵד לִגְאֻלָּה חָבִיב;
וְעַתָּה הִבְרַנִי צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת הַלְּבִיב —
כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים מָגוֹר מִסָּבִיב.

דָּהּ לַיּוֹם קָרְאוּ רְשָׁעִים לִהְיוֹתָם נוֹעָצִים,
בְּנֵי נָבָל בְּלִי שֵׁם נִמְהָרִים וְרָצִים,
וְאִישׁ כְּלֵי מַשְׁחִיתוֹ בְּיָדוֹ קְשָׁתוֹת וְחִצִּים,
וּבְקַרְדֻּמּוֹת בָּאוּ לָהּ כְּחוֹטְבֵי עֵצִים.

וּמִשַּׁעַר לְשַׁעַר עָבְרוּ וּבִפְרָצוֹת נִכְנָסוֹת,
חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת מִתְקַבְּצוֹת וְגַיָּסוֹת
בְּשִׁירֵיהֶם מִתְעַלְּסוֹת וְשָׂשׂוֹת —
דַּם הַנָּקִי לִשְׁפּוֹךְ עַל הָעֹשֶׁק וְעַל־הַמְּרוּצָה לַעֲשׂוֹת.

זְרִיזִים מַקְדִּימִים לְזָרֵז אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ,
אִם־יָבֹא הָעָם אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ.
עִמְדוּ עַל מִשְׁמַרְכֶם שֵׁם הַנִּכְבָּד לְקַדְּשֵׁהוּ —
וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא.

חָשְׁבוּ לְעֵת עֶרֶב לַעֲלוֹת עַם יְגוּדֶנּוּ,
כִּרְאוֹתוֹ יְהוּדִי בְּעֵינָיו יִקְחֶנּוּ;

לַהֲסִיתוֹ בָּהֶם קוֹדֶם יְנַסֶּנּוּ —
הָרוֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ בוֹ הוּא יְמִיתֶנּוּ.

טְהוֹרִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְלָדִים רַכִּים
הִטּוּ שִׁכְמָם לִסְבּוֹל פַּחִים וְשִׂכִּים;
אִם תּוֹבְעִים אוֹתָם עִמָּהֶם לְהַסְכִּים —
אוֹמְרִים לָנוּ עֵשָׂו, וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים.

יַחַד הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט בְּטִפּוּלִים[א]
כִּוֵּן לִבּוֹ לַשָּׁמַיִם נַפְשׁוֹ לְהַשְׁלִים;
אָב פְּרִי בִטְנוֹ לֹא יַחֲמוֹל יוֹנְקִים וְעוֹלְלִים—
יִהְיֶה כָּל-פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים.

כֵּן רַךְ הַלֵּבָב בְּנוֹ יִשְׁחָטֶנּוּ,
וְהָאֵם לֹא נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל בְּנָהּ לְמַלְטֶנּוּ;
תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל-אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ —
אִם זָכָר אִם נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ.

לִמְנַחֵם לֹא מָצָאנוּ בִּנְפוֹל רֹאשׁ קְהַל הַקֹּדֶשׁ וּנְגִידוֹ,
הָרַב וְאָחִיו הֶחָסִיד וּבְנוֹ יְחִידוֹ.
הֲנִמְצָא כָזֶה חָכָם וְתַלְמוּדוֹ בְּיָדוֹ?
יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הוֹדוֹ.

מוֹרֶה זָקֵן וּנְשׂוּא פָנִים בְּעַמּוֹ,
לְבִלְתִּי יִתְעוֹלְלוּ בוֹ נִזְדָּרֵז בְּעַצְמוֹ

א) טפולים—ילדים. עיין חולין מ״ח, ע״א.

לִשְׁחוֹט אֶת בָּנָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ עִמּוֹ —
אַף לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ.

נַפְשִׁי תֶּאֱבַל עַל אַנְשֵׁי שֵׁם בְּקִיאִים בְּמִקְרָא וּבְהַגָּדָה
וְעַל רָאשִׁים וַחֲזָנֵי וּפַרְנְסֵי הָעֵדָה
וְעַל כֹּל יוֹדְעֵי סֵפֶר הַגּוּנִים וּבַעֲלֵי מִדָּה —
אֶת אֵלֶּה תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה לִּי לְעֵדָה.

סְמוּכִים לִכְנֶסֶת הַיְשָׁנָה הֵם וּבְנֵי בֵיתָם,
כָּל-אֵלֶּה חָבְרוּ לְבֵית תְּפִלָּתָם;
שָׁם תֹּאכְלֵם חֶרֶב אֵשׁ שְׂרָפָתַם,
וְזָבְחוּ זִבְחֵי שְׁלָמִים לַיָי אוֹתָם.

עוֹד נֶגַע אֶחָד — אֲבִי אֲבוֹת הַטֻּמְאוֹת
אֲשֶׁר עָשׂוּ עִם הַיְלָדִים הַנָּאִים וְהַנָּאוֹת.
עַד מָתַי יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת
בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת.

פָּרְצוּ בְּבָתֵּי הַתְּפִלָּה הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה,
אֶזְעַק מָרָה קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה,
כִּי זִלְזְלוּ שָׂרְפוּ קָרְעוּ סִפְרֵי הַקְּדוּשָׁה —
תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה.

צוֹרְחִים לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז נָשְׂאוּ נַפְשָׁם:
בּוֹזוּ כֶסֶף, בּוֹזוּ זָהָב וְכָל-הַנִּמְצָא שָׁם;
הֶפְקֵר הֵם לָנוּ עִם קִנְיָנָם וּרְכוּשָׁם —
כָּל-מוֹצְאֵיהֶם אֲכָלוּם וְצָרֵיהֶם אָמְרוּ לֹא נֶאְשָׁם.

קָמִים מִהֲרוּ לְפַשֵּׁט הַחֲלָלִים בְּיָד רָמָה;
נְעָרֵינוּ זְקֵנֵינוּ מֻכֵּי חֶרֶב בַּמִּלְחָמָה,
עֲרוּמִים מֻשְׁלָכִים לְבשֶׁת וְלִכְלִימָּה —
וְנָפְלָה נִבְלַת הָאָדָם כְּדֹמֶן עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה.

רַבִּים מְאֹד הַחֲלָלִים מִלְּנָקְבָם בַּשֵּׁמוֹת,
יוֹנֵק עִם אִישׁ שֵׂיבָה בַּחוּרִים וַעֲלָמוֹת.
הֲלֹא הֵם בְּסִפְרָתֶךָ אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת —
הֲלֹא אֱלֹהִים יַחֲקָר-זֹאת כִּי הוּא יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת.

שַׁדַּי אֱמוֹר דַּי לַהֲרוּגֵי וַחֲלָלֵי הָעֲצוּמִים,
כִּי הָיִינוּ רַק עָשׁוּק וְרָצוּץ כָּל-הַיָּמִים,
לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה לְהָעַמִּים —
אֶת-הַזּוֹנִים בְּהֶם וְאֶת הָאֵימִים.

תּוֹעֵבוֹת עָשׂוּ וּפָעֲלוּ נֶאָצוֹת,
לְכַסּוֹת עַל הֲרוּגֵי עַצְמָם הִתְנַכְּלוּ עֵצוֹת;
לִשְׂרוֹף גּוּפוֹת יִשְׂרְאֵלִים עִם עַם הָאֲרָצוֹת —
וְהִתְעָרְבוּ זֶרַע יִשְׂרְאֵלִים בְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת[א].

חָרְבוּ בֵּית הַחָפְשִׁית מְקוֹם קֶבֶר אֲבוֹתַי,
גִּלּוּ בוֹ הָעֲצָמוֹת וְשִׁבְּרוּ מַצֵּבוֹתַי,

א) מנוסח הסליחה נראה, כי שרפו גופות יהודים עם גופות מתים מן הגוים — מה שהוא תמוה מאד. ואולם גרטץ (בספרו ההיסטורי חלק ח׳ עמ׳ 54) מביא כי שרפו גופות המתים ביחד עם *נבלות של בהמות*. והנה בסליחה זו שלטו ידים עסקניות לשנות כמה דברים מפני היראה ובקצת דפוסים החסירו את הבית הזה לגמרי. (עיין "עמודי העבודה" חלק א׳, עמ׳ א).

גִּבְעוּ מַצְּבֵנִי וְנִשְׁפְּלוּ רָמוֹתַי —
וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתָּה יְיָ עַד מָתַי.

זְרוּיִם בִּסְבִיבוֹת נֶאֱנָחִים וְנֶאֱנָקִים,
בְּצָרַת אֲחֵיהֶם וּמְצָרֵיהֶם נִדְחָקִים,
תְּפוּסִים וּמְעֻנִּים וּמֻכִּים וְנִלְקִים —
הִנֵּה קוֹל שַׁוְעַת בַּת עַמִּי מֵאֶרֶץ מֶרְחַקִּים.

קְרָא אֵלַי יוֹם נֶחָמוֹת וְהָתֵם חֵטְא וְעַוְלוֹת:
קַבֵּץ נִדָּחֵינוּ וְיַשֵּׁר בָּעֲרָבָה מְסִלּוֹת,
יְעוּדֵי נֶחָמוֹת יְשַׁעְיָהוּ מַהֵר לְהַעֲלוֹת —
כִּי קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת.

(סליחה למנחת יום כפור כמנהג פראג על פי סדר א״ב׳ מחברה הוא הרב ר׳ אביגדור בר׳ יצחק קרא. כפי הנראה נשמטו בה קצת בתים בסוף שהיה רשום שם המחבר בראשם, מפני אימת המלכות).

*

ד. המאורעות בימי ההוסיטים

בשנת קע״ט וה׳ אלפים, היא שנת תי״ט ואלף קמו בעלי אמונה חדשה במדינת בואימיאה היא פיהם ויכו את כל נדיבי העם אשר בפראגה לפי חרב וינתצו את במות הכמרים וישלחום באש ואת פסיליהם שברו היטב, והעיר פראגה נבוכה...

ויהי לתקופת השנה ויתנו לב מלכי הערלים להלחם בבעלי האמונה ההיא אשר יקראו אווזות (Hussiten) ולכלותם מעל פני האדמה פן יזכר שמם עוד... וידרו רבים מההולכים למלחמה לעשות ביהודים כרצונם בשובם בשלום הביתה. וייראו היהודים יראה גדולה ויערצו מאד ובתוכם החסיד מהרי״ל

ז״ל. ויגזרו צומות ויצומו שלשת ימים לילה ויום בחדש חשון, ויתפללו תפלת יום הכפורים ויצילם ה׳.

(עמק הבכא עמ׳ 75 — 74).

*

ה. נחנו הפעוטים צעירי הצאן ראינו הצרות הגדולות המתרגשות בכל אשכנז, כי אתמול באו לנו כתבים מאחינו ורבותינו יושבי קולוניא מרווייל״ר, איגר נורנבערק ערפורט מיישן, שכלם בפחד וברעד, וכבר נעשו פרצות על הדרכים, וגם בנוישטט סמוך לנורנבערק, וגם ענינים אחרים אין לפרש כלם במכתב. ולפי דעתנו שאין להשען אלא על אבינו שבשמים, אף על פי ששבח לאל אנשי מקומנו העצה והמון העם עומדים לימיננו ועוד היום מבטיחים אותנו כמו שאר מקומות שבח לאל. מכל מקום שוא תשועת אדם, אך על השם ית׳ השלכנו יהבנו ותפשנו אומנות אבותינו וקבלנו עלינו בהסכמה אחת אנחנו ק״ק וכל הנלוים עמנו פה למנין להתענות אחר שבת בראשית הבא עלינו לטובה א׳ ב׳ ג׳ רצופים לילה ויום כל מי שהוא מבן עשרים שנה ומעלה אנשים ונשים לבד מחולים ועוברים ומניקות.

(מאגרת מהרי״ל אל הקהלות בביהם ובגרמניה. נדפסה בס׳ ״הליכות קדם״ עמ׳ 81—866 ובאגרות שד״ל, חוברת ששית. עמ׳ 67—866).

*

ו. וכמה פרצות נעשו על הדרכים. בעיר ווייזל היושבת אצל זנקוועור קדשו את השם שני לומדים, הח״ר ווייכליין מגנצא והח״ר אהרן בוצפף ושתי נשים מרת בסלא אשת הח״ר מענכין מאופנהיים, וחברתה אשת ר׳ יצחק שמש ממגנצא, קדשו את השם בספינה על נהר רינוס, שפגעו בהן אנשי בני בליעל, וכן בכפר מדשהיים קידש הר׳ אזביל את השם; ובעיר ניישטאט אצל נורנבערק קדשו איש ואשתו ובני ביתו את השם, שהלכו לטיל בשבת, ואנשים רשעים מהמקום קראו אחריהם בקול רעש: ברחו, כי אנשי בליעל באים

להרוג אתכם, והיו על הגשר שעובר על המים ונשאו את עצמם ונפלו ורקדו אל המים מעל הגשר וטבעו שם. וכן בעיר יינא סמוך לערפורט נהרג אורח אחד ושמו שטיווד, ה׳ ינקום דמם במהרה בימינו.

(מס׳ מהרי״ל. כתב יד נדפס בס׳ ״הליכות קדם״ עמ׳ 82—81 ובאגרות שד״ל, עמ׳ 868—867).

*

ז. השרפה בווינא.

בשנת קס״ו וה׳ אלפים, היא שנת ת״ו ואלף יצאה אש מבית הכנסת אשר ברחוב היהודים בווינה בליל השבת ותלהט את כל בתי היהודים אשר סביבותם, ותהום כל העיר עליהם בעת ההיא ויתנו את בתי היהודים לשלל וישיבו ידם כבוצר על סלסלות ולא היה מידם מציל ביום אף ה׳. ויתחזק יהודי אחד ויבקש לעמוד בפרץ להציל את בגדיו, ויכוהו נפש וימות בעת הנמהרה ההיא. וליתר היהודים לא הרעו במאומה, אך רגע שֻׁדְּדוּ ירִיעותם לא השאירו להם עוללות, ויודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם אשר הציל נפשותם מרדת שחת בליל הנמהר ההוא.

(עמק הבכא עמ׳ 73).

*

ח. השמד בקהלות אוסטריה בשנת קפ״א

ויהי מימים והנה אמר הקב״ה לנסות את עמו ישראל אם חזקים הם באמונתם ואם לא ואם ימסרו את נפשם על יחוד שמו יתברך. והקים עליהם דוכס תקיף במדינת אוסטריה והיה רשע גדול וחשב תמיד מחשבות רעות להעליל על עם ישראל. ויהי היום, באה מלחמה על הדוכס, והעליל על היהודים, כי הם נתנו כלי זין לאויביו. ויצו לתפוס את כל היהודים אשר בכל הקהלות בערי מלכותו. בצאתו למלחמה נשבע, כי אם יהיה מנוצח יעשה נקמה ביהודים. עוד גזר לגרש את כל היהודים העניים ולהחזיק את העשירים בתפיסה. אחרי

צאתו למלחמה באו עבדיו ויבזו את כל רכוש היהודים והכריזו, שכל איש אשר הניח משכון בידי יהודי יבא ויקח את משכנו חזרה בתנאי שדמי הקרן יתן לדוכס. ויענו את היהודים בגלות קשה וביסורים קשים, כדי שיגידו היכן הטמינו את רכושם.

בתשיעי לחדש תמוז, ביום השבת, גזרו לגרש את כל היהודים העניים. ברב שתדלנות ובהוצאה מרובה עלה בידי אחיהם לדחות את הגרוש שלא יבואו לידי חלול שבת. ביום הראשון שלאחריו קימו את גזרתם וקודם אנסו את היהודים להשבע שבועה חמורה שלא יוסיפו עוד להתישב בכל מלכות אוסטריה. אחר כך לקחו את כל אשר להם ורק בדחק רב הניחו להם את בגדיהם. ויושיבו את היהודים בסירות קטנות, שלשה וארבעה זה על גבי זה, ובלי משוט שלחו את הסירות על פני הדונוי. ויצעקו הילדים הרכים ללחם ואמותיהם אטמו את אזניהן מִשמוע צעקתם, כי קצרה ידן מהושיע להם. אז נכמרו עליהם רחמי אחד הרשעים וישלך להם לחם אל הסירות; האומללים נאבקו זה עם זה על פת לחם. הרשעים דחפו את הסירות מן החוק, והיהודים ענו בקול גדול: „ויושע ה׳ ביום ההוא" ופתחו בשירת הים, כביום צאת ישראל ממצרים. והסירות נשאו אותן אל ארץ אונגריא.

הרשע שלח אנשים אחריהם לראות מה יהא בסופם. כשהגיעו אל היבשה ראו אותם הרשעים ויחרדו מאד, כי חשבו שיהרגו אותם. ויאמרו השונאים להם: חפצים אתם להמיר, הרי אנו מחזירים אתכם ותהיו לאדונים תקיפים אתם ובניכם. אבל היהודים קראו פה אחד: ה׳ אלהינו ה׳ אחד ועל שמו הקדוש נמסור את נפשנו. כאשר ראו השונאים כי לא עלה בידם לפתות אותם, אמרו להם: אל תצטערו כי יצאתם מארצכם; לאחיכם הנשארים באוסטריה תהיה הגזרה בגופם ובממונם קשה מגזרתכם. בקצור, מהם לא נזוק איש אלא מצאו חסות ברחמי ה׳.

אחר זה הכריז הרשע שלא ידבר שום גוי עם יהודי. וילך לנייבורג ויגרש משם את כל היהודים העניים. אחר כן הלך לקְרֶמס ויגרש משם כשלש מאות נפשות. מחציתם ירדו דרך הדונוי והשאר נתישב במדינת מֶהרן. ויתן ה׳ חנם בעיני השרים ויקבלו אותם בכבוד גדול. ואלו הן הקהלות שיצאה עליהן גזרת הגרוש: ווינא, קרֶמס, קלושטרנייבורג, הירצוגבורג, ליפּוּט (Leubs), לינק, איבוש (Jbs), שטייער, וועלס לויאמלדשדארף

(Leopoldsdorf), אונבורג (Hainburg), ציציתדארף (Zistersdorf), מארהעק (Marschegg) פייטלים ווינקים(?)

לא עברו ימים מרובים והדוכס חזר ממלחמתו בבשת פנים; עמו הֻכה. ויקצף מאד על שלא הרגו את היהודים המגורשים, וענה את הנשארים ביסורים קשים. אחד מהם היה רבי אהרן, ואותו ענו ימים ולילות, כדי שימיר: אבל הוא קבל את היסורים באהבה עד שיצאה נשמתו על קדוש השם: הוא הובא לקבר ישראל. אחר כן לקחו את הרב ר׳ מיינשטרל ושני בניו. וידושו את בשר הבנים בקוצים עד שפך דם, ואת האב תלו בשלשלאות של ברזל ויציתו אש מתחתיו כדי שיגידו היכן טמון ממונם ורכושם. אחר כן אמרו להם שימירו. אבל המעֻנים שחקו בפניהם ויאמרו: אי שוטים שבעולם, כלום נמיר אלהים חיים בהבל? ויענו אותם עד שיצאה נשמתם בטהרה. וכך עשו בעוונותינו הרבים לכלם זה אחר זה.

אחר כן לקחו כמה בחורי חמד וישימו אותם בחביות גדולות ויגוללו אותם בחוצות העיר בענויים קשים בלי שעור, כדי שימירו. אבל הם קבלו את יסוריהם באהבה. כשראו אחיהם את היסורים הקשים שנעשו להם המיתו את עצמם על קדוש השם. אחר כך הביאו הרשעים ספר תורה וחרב וישביעום שיגלו להם היכן טמונים אוצרותיהם וגם פתו אותם להמיר. והיה ביניהם משומד אחד והוא אמר להם: לא יועילו כל היסורים והענויים שבעולם להעבירם על דתם, הם יפשטו את צוארם לשחיטה כבהמות. שמעו לעצתי והחזיקו אותם שלשה ימים בתפיסה ואל תושיטו להם שום מאכל ושום משתה ואחר כך תראו להם כל מיני מאכלים טובים; אולי יפֻתו. ויהי ביניהם בחור אחד ושמו אהרן ויאמר: נוח לי למות מלאכל מאכל טמא. וכך היה. אחר כך ענו את אחד העשירים, שיגלה להם היכן הטמין את רכושו ויאמר להם, כי הניח הכל בחבית של יין. ויהי במצאם את אשר בקשו ויחשבו, שכך עשו כל היהודים וישברו את כל החביות.

ויהי כראות הדוכס כי מאנו היהודים לאכל את פתבגו ולשתות את יין נסכו וישלח לקרא למשומד וישאל עצה ממנו מה עוד לעשות. ויאמר לו: קחו את כל ילדי היהודים מבני ט״ו שנה ומטה והמירו אותם על כרחם. ותכף צוה זאת בסוד לכל הפקידים. וליהודית אחת היה משא ומתן עם אחד הפקידים במֶדלינג והוא גלה לה את הסוד. ויצעקו היהודים בקול גדול: אוי ואבוי!

אומרים לטמא, חס ושלום, את ילדינו הקדושים והטהורים, ויבאו לידי מסקנה לאבד את עצמם על קדוש השם. ויפילו גורלות מי יעשה את הדבר הזה. ויפול הגורל על החסיד רבי יונה הכהן. הדבר היה בחג הסכות. ויעמוד הרב לפני ארון הקדש וכל הקהל בקשו מחילה זה מזה וקראו וידוי ונשחטו לפני ארון הקדש בעזרת האנשים. גם הנשים נשחטו בעזרת נשים על קדוש השם. ונשארה אשה אחת והיא בקשה מאת רבי יונה כי ישחט אותה דרך חלון עזרת הנשים. ולא נשאר עוד כח לרבי יונה לשחוט את עצמו ויקח את כל העמודים שבבית הכנסת והניחם זה על גבי זה ויצק עליהם את כל השמן ויבקש מחילה מאת השם יתברך על כל מעשיו, שהרי הכל עשה לשם שמים. והושיב את עצמו על גבי המזבח ויצית אש מתחת. כאשר עלתה האש שחט את עצמו. הבקר אור ויקראו הרשעים אל היהודים בבית הכנסת, ואין עונה. ויאמרו אולי ישנים הם ויקראו בקול גדול ואין קול ואין עונה. ויעלו על הגג ויראו משם את הקדושים שוכבים. ויקצפו על השומרים שלא הודיעו להם את המעשה. אבל השומרים נשבעו להם, כי לא שמעו כל הלילה קול צעקה ובכיה, כי אם שירי תפלות ותשבחות. תכף צוה הדוכס להשליך את גופות הקדושים חוץ לעיר וישליכום בשדה לא רחוק מכרם אחד. ואירע נס, כי נפלה עליהם חומה והיו מונחים כמו בקבר ושום בהמה או חיה או כלב לא פגעה בהם... וכמה גוים חסידים העידו, כי שמעו אחר כך שירי תפלות וגם ראו אור דולק על הקברים...

אחר כל הדברים האלה לא אמר הרשע עוד די וצוה את פקידו לתפוס כמאה וששים נערים ונערות בווינא ואסרם בבית כנסת אחד והרעיבם כדי שימירו. אבל לא יכול לפתות אותם לא בפתויו ולא באיומיו. וצוה הרשע להכריז: מי החפץ לקנות מילדי היהודים יבא ויקנה. ויקבצו סוחרים רבים. ויודע הדבר לילדים ולא נתנו להכנס לבית הכנסת. השונאים שברו את הדלתות והנערים עמדו על נפשם ונלחמו בהם וגם פצעו את קצתם. בעונותינו הרבים גברה עליהם יד האויב וקצתם נשתמדו באונס והובאו לארצות רחוקות. הדבר נודע לחכמי אספמיה וישתדלו לפני האפיפיור ויכתב למלך אונגריא וגם אל הדוכס עצמו ואל ההגמון, שהיה בן אחותו, כי כל אלה שנשתמדו באונס ואפילו הגדולים שהמירו מתוך צער ילדיהם רשאים לחזור לדתם אם ירצו בכך. בקצור, כלם חזרו בתשובה שלמה לדת ישראל.

עוד היו תפוסים בווין תשעים גברים ומאה ועשרים נשים. קרוב לחג הפסח בקשו מאת המשומד כי ישתדל בשבילם לפני הדוכס שיהרגם או ישלחם מארצו, ואם לאו הרי הם הורגים את עצמם. ויבטיח להם לעשות כן. למחרת היום יצא הדוכס עם שריו אל השדה ויצו להביא את היהודים מבית התפיסה. סבורים היו כי ישלחו אותם מן הארץ. הביאו שמונים ושש עגלות ויושיבו בהן את הנשים ויוליכו אותן על פני השדה. ויראו מרחוק מדורת אש גדולה וזפת וגפרית. כשהגיעו אל המדורה צוה לנשים לרדת והכריז כי כאן יקום נקמת ישו, ומהיום והלאה אסור לגוי בעונש מות להכנים יהודי אל ביתו.

כראות הנשים הצדקניות את אשר הוכן להן התחילו לרקד ולשיר כאלו הובלו אל חופתן. ושמו הגדול נתקדש על ידיהן ברבים... וכל העומדים מסביב היו משתוממים. אחר כן צוה הדוכס להכריז, כי כל מי שימיר יעשירנו עושר גדול ויעלנו לגדולה. והביא צלם כי ישתחוו לפניו. אבל הם ירקו בפני הצלם ובפני הדוכס... והאחת חזקה את לב חברתה ואמרו: עוד מעט ונכנס לחיי עולם בגן העדן, ויבקשו מחילה זו מזו. כאשר נגעה האש בגופן קללו את הדוכס ואת יראתו וקדשו את שם שמים וקראו מתוך האש: שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד; ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אחר כן חפשו הרשעים באפרם ומצאו זהב וכסף שהיה עמהן.

אחרי המאורעות האלה נפל פחד גדול על כל היהודים, כי היה הדוכס מושל תקיף וחתן למלך אונגריה ובקש ממנו שכך יעשה עם היהודים בארצו. אבל דבריו לא היו נשמעים. אז שלח את אשתו בת המלך כי היא תבקש לפניו על זה. אבל הוא לא שמע גם לדבריה. אדרבה, הוא צוה להכריז שלא לנגוע ביהודים לרעה. והיהודים הפליטים מאוסטריה רשאים לבוא ולהתישב כטוב בעיניהם ונשאו חן וחסד בעיני המלך והשרים. השם ברחמיו הגדולים, יתן אותנו לחן ולחסד בעיני כל המושלים והשרים וימנע ממנו פגעים רבים ויקבצנו במהרה ויביאנו לעיר הקדש ירושלים וינחמנו בכפל כפלים במהרה בימינו אמן סלה.

(ספור זה בשפת יהודית־גרמנית נדפס בספר „Das Judenbuch der Scheffstrasse zu Wien" לארטור גולדמן עמ׳ 132—125 ותרגמתיו עברית).

ט. שאלה. חבורת אנשים ונשים, הרבה נפשות, הלכו מעיר לעיר לשמחת נישואין ועברו דרך עיר אחת של מושל רשע וכל משרתיו רשעים, והעלילו עליהם לחייבם מיתה והריגה. ותפשום כולם וחלקום העירונים בכל העיר בבתיהם כל איש וכל אשה לבד. ויסרו אותם בתפיסות חמורות ובשאר יסורין וגם פתו בהן תמיד — הכל כדי להמיר דתם ויהיו אז פטורין גופם וממונם. והיו בתוך התפיסה כמה זמן איש ואשתו. ויהי כי ארכו להם ימי צרה המירו מקצתם מן האנשים ומן הנשים, יש עם בעליהן ויש בלא בעליהן. ומקצתן נמלטו ביהדות מן התפיסה; גם אותם שהמירו חזרו כולם לדת האמת אלא שמקצתם שהו לברוח, והיו בהן נשים שכבר המירו פעם אחת וחזרו לדת האמת, ונמסר הדבר והכירו בהן הגוים הללו שתפשום והוסיפו עלילה על אותן נשים בשביה. ורוב מן החבורה, אנשים ונשים, עמדו בנסיון ונהרגו על קדוש השם ית׳. מה משפט הנשים הן כהנות הן נשי ישראל לבעליהן, שנמלטו ביהדות, או אותן שהמירו וחזרו.

תשובה ...ותו ידעינן עובדא מגולה ומפורסמת בעונותינו הרבים בתפיסה ובגזירת אושטרייך שהיתה ביום י׳ סיון שנת ק״ף לפרט עד קפ״א ט׳ ניסן נמצאו נשים שהיו שבויות יחידות כמה ימים, כי חלקו בבתים אנה ואנה. והפרידום בשביל שיהיו נוחים להתפתות ולסור מן הדרך. יש מהן בעונותינו הרבים סרו מן הדרך עם בעליהן, יש בלא בעליהן כלל או קודם בעליהן, כמו חדש או יותר או פחות. יש מהן שחזרו מיד לדת האמת כאשר מצאו יד לברוח; יש ששהו בלא בעליהן כמו תקופה ויותר; ויש שברחו בלא המרה ואתא ההוא עובדא לפני כל גדולי הדור שהיו בימים ההם והותרו כולם.

(תרומת הדשן לר׳ ישראל איסרלין, שאלה רמ״א).

*

י. אֲקַדֵּשׁ צוֹם, אֲקוֹנֵן בְּצָרָה
עַל הַגְּזֵרָה אֲשֶׁר נִגְזְרָה;
אוֹיֵב יָדוֹ גָּבְרָה
וְשָׁפַךְ דַּם נְקִיִּים בְּעֶבְרָה —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

בַּעֲצַת הַמְּשַׁמְּדִים
שָׂמוּ עֲלִילַת דְּבָרִים,
בְּעֵת הַגְּבָרִים
אָמְרוּ אֶהֱרֹג, אָמוּתָה דַּם חֲלָלִים.
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

גָּבַהּ לֵב לְכַת הַבְּלִיַּעַל
לְהַשְׁקוֹת כּוֹס רַעַל.
גַּאֲוַת הַנּוֹצְרִים — מַה יִּפְעַל
מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל!
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

דּוֹרִים זָעֲקוּ מְעֻנּוּיִים וְלֹא נַעֲנוּ:
לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ,
דְּרֹשׁ עֶלְבּוֹן... אֲשֶׁר דְּלָקוּנוּ
וְרֶשֶׁת זוּ טָמַן לְלָכְדֵנוּ —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

הֲלוֹא חַטַּאת יְהוּדִים לֹא תִמָּצֶאנָה —
בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה.
הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת בְּרִנָּה:
הַכָזֹאת לָנוּ תִקְרֶינָה?
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

וּבְכָל־זֹאת לֹא שָׁבוּ מִבַּלֵּעַ
נָטוּ קָו לְבַלֵּעַ

וְשָׂמוּ אוֹתוֹת בּוֹ אוֹת לְהַבִּיעַ —
כָּל שׁוֹמֵעַ רֹאשׁ יָנִיעַ.
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

זְכוֹר יְיָ מֶה הָיָה
כָּל אֵלֶּה בְּעִיר.ז. נִהְיָה.
נֶהְפַּךְ קוֹל עוּגָבִי,
כִּי גָבַר יַד אוֹיְבִי.
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

זָרְקוּ בֵּן גַּם אָב לְאֵשׁ בְּשְׁאִיָּה —
עַל אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה.
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

חָזִיתִי זֹאת — מַדּוּעַ קְדְמוּנִי בִרְכַּיִם?
בְּיַד צָר רִצְפָּה בְּמֶלְקָחַיִם.
חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת בְּעֶתוּנִי וְרָפוּ יָדַיִם;
אֵיךְ נוֹסְרוּ תְּמִימֵי לֵבָב וּנְקִיֵּי כַפַּיִם. —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

טָבַעְנוּ בִּיוֵן מְצוּלָה לְיוֹם וְיוֹמַיִם,
כִּי הוּשַׁמְנוּ לְעִיִּים.
טָפְלוּ כֻּלָּם לְהַאֲמִין שֶׁקֶר בְּלִי מְשָׁלִים,
כְּהָרִים שִׂיאָם אֶל הַשָּׁמַיִם—
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

יָהּ נָא לִנְקֹם הוֹאֵל
דַּם הַנְּקִיִּים רַב מֹשֶׁה וְרַב שְׁמוּאֵל.
יַעֲלֶה וְיָבוֹא לְפָנֶיךָ, אֵל,
צַעֲקַת לַחַץ עֲבָדֶיךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

כַּהֲמוֹת יַמִּים יֶהֱמָיוּן
וְדֶשֶׁן בֵּיתְךָ יִרְוָיוּן;
כָּל־הַיּוֹם מַחְשְׁבוֹתָם לְכִלָּיוֹן
עַל עַמְּךָ הַמְּרוּדִים הָאֶבְיוֹן —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

לְלֵוִי אָמַרְתִּי: תּוּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ,
אֵיךְ נָפַלְתָּ בְּיַד עָרֶיךָ?
לְעִנּוּי וּמַפָּץ נִמְסְרוּ אֵבָרֶיךָ
וּבִצְבַת מְלַבֶּנֶת לָקְטוּ בְשָׂרֶךָ —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

מַה כֹּחִי וּמַה קִצִּי כִּי אַאֲרִיךְ יָמַי,
הַאִם אֵין עֶזְרָתִי לְאָבִי עֲטֶרֶת רֹאשִׁי?
מִבֹּקֶר לָעֶרֶב הוּכֵּיתִי,
עַרְשִׂי אַמְסֶה בְדִמְעָתִי —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

נָקְטָה נַפְשִׁי וְלִבִּי
עַל הַלֵּוִי רַבִּי אֲשֶׁר אָבִי,

סָמַר וַיְפַחֵד בְּשָׂרִי וְחָשַׁךְ תָּאֳרִי;
סִלּוֹן מַמְאִיר הִכְאִיב עוֹרִי,
כִּי דְלָקוּנִי צָר וְעָרִי —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

עֲדֵינָה תָּרִיעַ, הִרְבִּתָה פְּצָעַי וְהוֹמִיָּה
עַל רַב יִשְׂרָאֵל בֶּן טוֹבִיָּה.
גַּם עָלָיו צִבְעַת מַלְבֶּנֶת עֲשׂוּיָה
עֲשׁ... תֶּרֶב אֲנִיָּה וַאֲנִיָּה —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

פַּסּוּ אֱמוּנִים הוֹשַׁבְתֶּם...
מִי אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי?
פָּנַי חֳמַרְמָרוּ מִנִּי בֶכִי
וּלְשׁוֹנִי נִדְבַּק לְחִכִּי —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

צָרָה אֶל צָרָה,
חִיל כְּמַבְכִּירָה.
צָמְתוּ כְקוֹרָה,
זוּ אֶל זוּ מְצִירָה —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

קוֹדֵר אֵלֵךְ וְשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם
עַל הַהוֹרֵג אֲשֶׁר יוּקַם שִׁבְעָתַיִם.
קָהֹה תִקְהֶינָה שִׁנַּיִם,

כִּי מִשְׁפָּטִי כַּצָּהֳרָיִם —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

רֵעִים הַנֶּחֱמָדִים נִמְדָּדִים,
רֹאשָׁם וּגְוִיָּתָם לָאָרֶץ נִשְׁמְטוּ לַאֲחָדִים:
רַב מֵאִיר וַאֲבִיגְדוֹר הַיְדִידִים —
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

שָׁבוּ תְמִימִים לִמְנוּחוֹת,
נִשְׁמוֹתָם יָצְאוּ כְּפֹרְחוֹת.
פָּקַדְתָּ שִׁבְרוֹן הַלּוּחוֹת
אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת—
וְאֵיךְ אֶנָּחֵם?

נֶחָמָה

תְּנַהֵל כַּצֹּאן עָלוֹת בִּרְכַּיִם כּוֹשְׁלוֹת,
תְּשַׂמַּח הָעֲיֵפִים בַּגָּלוּת,
תִּקְרָא כְּיוֹם מוֹעֵד עֲלוֹת,
אֲשֶׁר הִקְדִּימוּ נַעֲשֶׂה לְנִשְׁמַע לְפָנִים.
שְׁמַע, אֵל, תְּפִלַּת עַמְּךָ הָאֶבְיוֹנִים,
נְקוֹם נִקְמָתָם מֵהַמְּדָנִים:
לֹא לָנֶצַח תַּעֲזוֹב בָּנִים.
מַעְיַן יְשׁוּעוֹתֶיךָ תִּשְׁלַחְנָה,
עֲבָדֶיךָ יִמְצְאוּ חֲנִינָה.
הָשֵׁב מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה,
כִּי בָא מוֹעֵד עֵת לְחֶנְנָה.

לְצִיּוֹן עִירְךָ תְּבִיאֵנוּ בְּרִנָּה,
וְעַצְמוֹתֵינוּ כַּדֶּשֶׁא תִּפְרַחְנָה,
וְעַמְּךָ לְרֹאשׁ תְּשִׂימֶנָּה,
יָדֶיךָ מַחַץ תְּרַפֶּאנָה;
חַזֵּק קִרְיַת מֶלֶךְ דָּוִד חָנָה,
אֲשֶׁר שָׁכְנוּ שָׁם בְּנוֹת יַעֲנָה,
וְאַמְּצֶנָּה כְּבָרִאשׁוֹנָה.
הַלְבֵּן חֲטָאֵנוּ כַּשֶּׁלֶג וְכַשּׁוֹשַׁנָּה —
וְאָז אֶנָּחֵם!

*

יא. יָדוּ אֶבֶן וְגַם חֲנִית
זֶרַע קֹדֶשׁ לְהַשְׁבִּית.
יוֹם יוֹם הוֹסִיפוּ מַעֲנֶה שְׁדִית
וּבְעִנּוּי רַב אַכְזְרִית.
כְּפָרִים גַּם נְרָדִים,
רַבִּי אָשֵׁר וְרַבִּי שָׁאוּל הַיְדִידִים,
כְּעֵץ הַשָּׂדֶה נִתְּנוּ לִיקֹדִים.
הַשְּׂמֵחִים לְאֵד גַּם חוֹדִים
לְשִׁמְךָ אֵל עֶלְיוֹן.
נְקוֹם דָּמָם בְּכִלָּיוֹן,
מְצוֹרְרֵיהֶם גְּאוּלָה תִגְאָלוּן;
כִּי בְנֵי בֵיתְךָ יִרְנְיוּן.
מַבְלִיגִיתִי עֲלֵי יָגוֹן
עַל אָדָם כְּאָשֵׁר וְהָגוּן,
וְכַהֲמוֹת יַמִּים אַנְחָתִי יֶהֱמָיוּן
כִּי גָדוֹל שִׁבְרִי כְּצִיּוֹן.

נֶחְמָד גַּם נָעִים
אִישׁ...
נִמְסַר בְּיַד מִתְנַקֵּם —
וַאֲנִי וְעַמִּי חַטָּאִים.
סִלּוֹן מַמְאִיר מַכְאִיב בְּשָׂרִי,
סָמַר בְּשָׂרִי חָשַׁךְ תָּאֳרִי,
כִּי גָבַר יַד אוֹיְבִי
עַל אָבִי רַבִּי אָשֵׁר הַלֵּוִי:
פְּצָעִים הִרְבּוּ בּ...
גַּם בְּצָבַת מְלֻבֶּנֶת עֲשׂוּיָה,
פָּנָיו לֹא נִשְׁתַּנּוּ כְּגֶפֶן פּוֹרִיָּה,
אֲנַחְנוּ לְיָהּ וְעֵינֵינוּ לְיָהּ.
צְבָת מְלֻבֶּנֶת עֲשׂוּיָה
עַל רַב יִשְׂרָאֵל בֶּן טוֹבִיָּה
צָרְפוּ לְשַׁלְהֶבֶתְיָה—
וַתֶּרֶב תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה.

(שתי הקינות האלה נדפסו מתוך כתב יד בקובץ „Revue des Etudes Juives" כרך מ"ז עמ' 311—308. שם המחבר הוא, כנראה מדברי הפייטן, מ נ ח ם ב ן א ש ר, אשר אביו היה אחד מן הקדושים; הוא נתיסר תחלה ביסורים קשים ואחר־כך נשרף. את נושא ענין הקינות האלה נוכל לסמן "טרגדיה בלי שם". הצנזורה מחקה במתכוון את שם העיר מקום המעשה. זמן המאורע אפשר לשער, שהיה קודם לשנת קפ"ח לאלף הששי, כי בשנה הזאת נכתב הספר שבו נקבעו הקינות האלה. כנראה היה עוד הכאב חזק מאד, ומעשה הנורא אירע בימים ההם. בקינה הראשונה יש ספור המעשה: בעטים של משומדים מלשינים נתפסו כמה יהודים ונתיסרו ביסורים קשים כדי שימירו. אלא הם עמדו בנסיון ונשרפו על קדוש השם. פרטי

הסגופים והענויים מצויירים כאן באופן מבהיל, מה שאין אנו מוצאים בקינות ממין זה. עוד נראה מדברי הקינה, כי נתפסו גם נשים בעלילה זו; גם הן עמדו בנסיון ונשרפו. הקינה השניה היא ביחוד על הריגת אבי הפייטן רבי אשר, שנתיסר ביחד עם ידידו ר׳ שאול. ואף־על פי שהיו הענויים קשים מאד (צבתו את בשרו בצבת מלובנת באש), לא נשתנו פניו.

*

יב. אֶל־מִי אָנוּסָה לְעֶזְרָה   וְאֶל מִי מִקְּדֹשִׁים אֶפְנֶה
בְּעוֹד רָשָׁע לְנֶגְדִּי   מִתְנַפֵּל עָלַי וּמִתְאַנֶּה?
בְּךָ לְבַד אַזְכִּיר שִׁמְךָ,   אֵל בַּצָּרָה עֹנֶה —
הוֹשִׁיעֵנִי, אֱלֹהִים, כִּי בָאוּ מַיִם עַד נָפֶשׁ.

גָּבַהּ לֵב עַוָּל בְּלִיַּעַל   לְעוֹרֵר עָלַי קִנְאָתוֹ,
נָהַם וְשָׁאַג כַּכְּפִירִים   לִטְרֹף טֶרֶף בַּחֲמָתוֹ,
דָּרַךְ לְשׁוֹנוֹ קַשְׁתּוֹ   וְחַרְבּוֹ הֵרִיק שְׂפָתוֹ —
וְנָגְעָה חֶרֶב עַד־הַנָּפֶשׁ.

הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע,   תְּהִי אַחֲרִיתוֹ לְהַכְרִית,
יַעַן אֲשֶׁר שָׂם מְגַמַּת פָּנָיו   עַל דַּת עִבְרִית
וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ   וּבָזָה אָלָה לְהָפֵר בְּרִית —
תּוֹרַת ה׳ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ.

זְכָר־זֹאת, אוֹיֵב חֵרֵף   וְנִאֵץ בְּלַעַג וְלָצוֹן,
מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת־לֹצְצִים   דֹּפְקֵי עַמְּךָ בְּלַחְצוֹן.
חוּשָׁה־לִּי כִּי קְרָאתִיךָ   הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי צֹאן
אָדָם עֹשֶׁק בְּדַם נָפֶשׁ.

טֹרֵף נֶפֶשׁ בְּאַפּוֹ, מִנֶּפֶשׁ עַד בָּשָׂר לְכַלּוֹת׃
נְבָלָה יְדַבֵּר לַעֲשׂוֹת חֹנֶף וּלְדַבֵּר תּוֹעָה וְעַוְלוֹת׃
יַעֲנֶה עַזּוֹת וְיֹאמַר: אֵין חֵפֶץ בְּכֶסֶף וּסְגֻלּוֹת —
וְנָתַתִּי פָּנַי בַּנָּפֶשׁ.

כָּל־הַיּוֹם לֹחֵם יִלְחָצֵנִי מִיִּרְאָתְךָ לִבִּי לְהַפְרִיד,
בְּהִוָּסְדָם יַחַד עָלַי יִתְלַחֲשׁוּ לְהַאֲבִיד שָׂרִיד,
לְמַעַן כִּי בְאָהֳלֵיהֶם יִשְׁלָיוּ וְאֵין מַחֲרִיד —
בְּשִׂמְחַת כָּל־לֵבָב בִּשְׁאָט נָפֶשׁ.

מָגִנִּי עַל אֱלֹהִים, מָעוֹז צוּר יְשׁוּעָתִי,
רִיבֵי נַפְשִׁי כִּי יָרִיב בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי.
נִשְׁבַּע לִי, גַּם־כִּי אֵלֵךְ בְּקֶרֶב צָרָה לְהַחֲיוֹתִי —
אֲשֶׁר עָשָׂה לָנוּ אֶת הַנֶּפֶשׁ.

סְמוֹךְ לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ, אוֹר יִשְׂרָאֵל קְדשִׁי,
אֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּךָ וּלְאֻמִּים, הִבְטַחְתַּנִי דָּרְשִׁי.
עַל־צֹרְרֶיךָ הָשֵׁב יָדֶךָ וְכָל־זוֹמֵם לָקַחַת נַפְשִׁי —
אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּ נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ.

פְּקֹד לְטוֹבָה עַם קְרוֹבֶךָ מֵאָז בְּךָ נִצְמָדוּ,
בִּבְרִית אֲבוֹתֵיהֶם דָּבֵקוּ וּמִמְּךָ לֹא נִפְרָדוּ.
צוּר חַרְבְּךָ כִּי תְשַׁנֵּן עַל־רְחֵקֶיךָ וְיֹאבֵדוּ —
וְתָבוֹא חֶרֶב וְתִקַּח מֵהֶם נָפֶשׁ.

קְרָאתִיךָ מִמַּעֲמַקִּים, אַל־תִּבְזֶה, וְאַל תְּשַׁקֵּץ עֱנוּתִי׃

רְאֵה עָנְיִי וְחַלְּצֵנִי   כִּי אַתָּה תִקְוָתִי,
רְצֵה שְׂפָתַי כְּשִׁלּוּם פָּרִים   וְחֶלְבִּי וְדָמִי בְּהִתְעַנּוֹתִי —
כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ.

שְׁאוֹן זָרִים בֹּגְדִים   תַּכְנִיעַ כְּחֹרֶב בְּצִיּוֹת,
הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם בְּאַפְּךָ,   אֱלוֹהַּ רַב עֲלִילִיּוֹת;
תְּחִי נַפְשֵׁנוּ בְּאַהֲבָתְךָ   לִפְלֵיטָה גְדוֹלָה לְהַחֲיוֹת
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל-נָפֶשׁ.

תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי,   כִּי לֹא יָשׁוּב רֵיקָם
מַאֲמָר הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת   נְבִיאֵי הַצֶּדֶק בְּחוּקְקָם.
תַּשְׁמִיעַ לְצִיּוֹן: מַלְכֵּךְ   יָבוֹא וְעִמּוֹ נָקָם —
וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נָפֶשׁ.

(נדפס ב„קובץ על יד” ד׳, תחנוני בני ישראל עמ׳ ו׳. שם המחבר ב נ י מ י ן בר א ב ר ה ם חתום בראשי הטורים השניים של כל בית. הפייטן, אחיו של צדקיה בעל „שבלי הלקט”, חי בסוף שנות המאה הי״ג. אם יש איזה י ח ו ס ש ל מ ע ש ר בין קינה זו ובין שתי הקינות הקודמות אי אפשר לברר).

ה. השמדות באספמיה ופורטוגל

בשנת קנ״א לאלף הששי אירע במדינות אספמיה שמד נורא, אשר הביא משבר גדול לא רק על היהודים היושבים בארצות האלה, אלא גם על כל האומה הישראלית — במובן ידוע על כל עמי התרבות. המאורעות האלה הם עיקר גדול בהתפתחות התרבות האנושית. על תוצאותיהם המרובות לא עמדנו בהבנת ההיסטוריה עד היום הזה.

תחלת ישוב היהודים במדינות אספמיה היא קדומה מאד, אף על פי שאי אפשר לקבוע את זמנה על פי רשומים היסטוריים ברורים. מה שנהגו לקרוא לארץ אספמיה בשם ספרד ולתלות בזה את דברי הנביא „וגלת ירושלם אשר בספרד״ (עובדיה כ), אין לו שום ערך מדעי. כיוצא בזה הוא מה שמביאים את דברי התלמוד (יבמות קטו): „ר׳ יצחק ריש גלותא בר אחתיה דרב ביבי הוה קאזיל מקורטבא לאספמיא ושכיב...״ ואומרים למצוא בזה הגדת עדות, כי עוד בימי התלמוד נמצא כבר באספמיה ישוב גדול של יהודים — הנה בירר כבר גרטק לאין ספק, שאין שם קורטבא כאן מכוון לעיר קורדובה שבהיספניה, כשם שאין אספמיה הנזכרת ברשימה זו מכוונת לארץ Hispania. אף על פי כן צריכים אנו להקדים את תחלת הישוב של היהודים בארץ הזאת. ומה שהיתה מסרת בידי היהודים הספרדים, כי הגלה אותם טיטוס אל הארץ הזאת בימי חרבן בית שני, לזה אפשר להסכים. לא שהגלה אותם טיטוס, אלא שהם גלו מעצמם בימי חרבן בית שני. אבל אין ספק כי היה שם ישוב יהודי עוד קודם למאורע זה. ידוע הוא, כי בימי הבינים היו קצת היהודים הספרדים מתנצלים לפני מושלי המדינות ולפני העם, כי נתישבו אבותיהם באספמיה עוד בתקופה קדומה, ואבותיהם לא עמדו בצליבת ישו המשיח; ולפיכך מה שקבלו היהודים את דינם בשעת הצליבה ואמרו, כי יחולו דמי ישו עליהם

ועל זרעם, אין לו שום שייכות ליהודים בספרד. התנצלות זו היא מגוחכת וכעורה עד מאד. אבל יתכן, כי יש בעובדה עצמה קורטוב של אמת. עוד בזמן קדום יותר, גם לפני חרבן בית ראשון, גברה ההגרה של בני ישראל, אשר יצאו מארצם לא רק מתוך אונס, אלא לרצונם. צר היה להם המקום בארץ ישראל ויצאו לבקש להם מושב בארצות שונות וביחוד „במדינות הים" — כלומר במדינות היושבות על שפת הים התיכוני. יותר מאשר הָגלו בידי האויבים גלו מעצמם.

כל ימי שלטן הגיות הקדומה לא שמענו על דבר רדיפות ושמדות של היהודים במדינות אספמיה. רק בימי שלטון ה ג ו ט י ם בארץ התחילו הגזרות שהיו קשות מאד. המושלים והשרים והכמרים ועם הארץ — כלם היו בעצה אחת לקלקל את המצב המדיני והחברתי של היהודים ולהביא עליהם כליה. לבסוף גרמו היהודים לכבוש הארץ על ידי הערבים, אשר בשעתם היו נראים כאוהבים, מביאים רֶוַח והצלה לנרדפים. ובאמת הוטב מצב היהודים באספמיה בימי שלטן הערבים, אף על פי שגם בתקופה ההיא אירעו כמה שמדות ורדיפות. לא הרי השמדות בימי שלטן הערבים כהרי השמדות בימי שלטן המשיחיים. הערבים לא המציאו שיטה קבועה לרדיפת היהודים וגם לא הצטיינו באותה האכזריות הבהמית שאנו מוצאים ברציחות ושחיטות לשאר העמים באירופה. אפילו השמד הגדול שהיה באפריקה הצפונית ובמדינות אספמיה בימי ע ב ד - א ל ל ה ב ן - ת ו מ ר א ת (עיין כרך ראשון פ׳ ג) — עד כמה שהרבה את חללי ישראל, אינו דומה לאותם השמדות שעשו עמי אירופה בימים ההם ובדורות מאוחרים. כמעט שאפשר לומר, כי הצטיינו עמי המערב בכשרון מיוחד, לרדוף את היהודים באכזריות בלי שעור וקצב; הם המציאו מיני יסורים מבהילים ומיני מיתות אכזריות, שלא נתנו להאמר.

המצב התרבותי של היהודים בספרד הוטב מאד בסבת יחוסם לערבים. אין מן הצורך לברר בפרטות את הפעולה התרבותית של היהודים ושל הערבים בימי הבינים, בימי שלטן הערבים באספמיה. ידוע ומפורסם הוא למדי, כי

רק בכח הפעולה הזאת נצול המין האנושי מן החרבן הרוחני, מן הבערות המוחלטת והגמורה, שנשתקעו בה עמי אירופה בדורות ההם. זה גרם להבדל גדול ועיקרי בין היהודים האשכנזים ובין היהודים הספרדים. הבדל זה היה חנוכי ותרבותי וטבעו אנו מוצאים בכמה מקצועות החיים. בכלל יכולים אנו לומר, כי בימים ההם הצטיינו היהודים האשכנזים (בכללם גם הצרפתים) באצילות מוסרית־דתית, הבאה מתוך תמימות, מתוך יראת שמים אמתית; ולעומתם הצטיינו היהודים הספרדים (בכללם גם בני פרובינצא) באצילות תרבותית, הבאה מן ההשכלה ומרוב הלמוד. קצת יחוסים היו תמיד בין היהודים הספרדים ובין היהודים האשכנזים, שהרי בכלל היו משותפים במקצוע החיים הדתיים. אִלו היו היחוסים האלה הולכים ומתרבים, הולכים ומתחזקים, אין ספק שבהמשך הימים היה הכל בא לידי סנתיזה, לידי רכוז הכחות המוסריים והתרבותיים. קצת התחלות אנו מוצאים כבר בנדון זה. חכמי ספרד השפיעו בחכמתם ובידיעותיהם המרובות על חכמי אשכנז וצרפת; והתמימות הדתית, שבה הצטיינו ביחוד חסידי אשכנז, השפיעה על היהודים הספרדים. אבל בסבת השנאה העצומה של הגויים נשברה ונהרסה גם כנסת ישראל בגרמניה וגם כנסת ישראל אשר באספמיה.

כבר ראינו, כי ראשית המשבר של היהודים בגרמניה היתה בסבת המאורעות של שנת תתנ"ו לאלף החמישי. למן הימים ההם ואילך התחילה הירידה של כנסת ישראל בגרמניה; ומה שלא עשה השמד הנורא בשנת תתנ"ו עשו השמדות הבאים אחריו בימי נוסעי הצלב ובימי רינדפלייש וַארמֶלדר — והסיום הנורא היה בימי המגפה השחורה. במדינות אספמיה החזיקה כנסת ישראל מעמד עוד משך ארבע מאות שנה. שנואים היו לעם הארץ, אבל לא בזויים ושפלים. מלחמה תמידית היתה בין עם הארץ ובין היהודים; אבל לא התיחסו ליהודים מתוך רגש של בוז ושאט נפש, אלא מתוך רגש של קנאה סוציאלית. שני בעלי ריב עמדו זה לעומת זה על דיוטא אחת; מה שהיה חסר ליהודים במנין אוכלסיהם ובכח האגרוף השלימו בתרבותם ובעשרם. אפשר

לסמן את המלחמה הארוכה הזאת בין היהודים ובין שכניהם באספמיה בתור מלחמה סוציאלית, מלחמה של המרובים עם המועטים בני עליה.

הגיעה לבסוף גם שעתם של היהודים באספמיה. שנת קנ״א היא שנת הרס וחרבן גדול לכנסת ישראל. רגילים בכלל להסתכל רק בסיומה של הטרגדיה ההיסטורית הזאת, במאורעות של שנת רנ״ב לאלף הששי, שנת הגרוש הכללי באספמיה, ולצרף לזה את המאורעות של שנת רנ״ח, ימי גרוש היהודים מפורטוגל. אבל באמת החלה טרגדיה זו עוד בשנת קנ״א. המאורעות של השנה ההיא הם מעין הקדמה למאורעות הגרוש שהיה אחר כן כמעט הכרחי והגיוני. המשבר בא בשנת קנ״א, ומאז היתה כנסת ישראל באספמיה גוססת. לבסוף בא הסיום הטרַגי — יציאת נשמה.

ואולם אם נעיין במאורעות האלה ונדין בהם על אמתותם בלי משא פנים, הרי שנמצא הבדל גדול ועיקרי בין הפורענות שבאה על היהודים בגרמניה ובין זו שבאה על היהודים באספמיה. עוד לא נתחוור לנו מושג הטרגדיה — אם היא רעה הבאה על אדם או על אומה בלי חטא ואשמה, או העונש הבא בסבת החטא והאשמה. בכנסת ישראל בגרמניה אנו מוצאים עונש בלי חטא — או יותר נכון יסורים קשים שבאו עליהם בלי שום גורם מצדם. זה היה מעין רעד הארץ, מעין הרס וחרבן מצד כחות הטבע. אוי למי שפגעו בו פגעי הטבע. אבל באספמיה אנו רואים הכנה מתמדת לאותם הפגעים. שכני היהודים, אשר התנפלו עליהם לכלותם ולהשמידם, היו חיות טורפות; אבל הם עצמם שלחו בהם את שן הבהמות האלה; הם הסיתו בעצמם את החיות האכזריות. למאורעות של שנת קנ״א קדמו מעשים של מחלוקת תמידית, צבורית ויחידית, של מלשינות ושל אכזריות דומה כמעט לאותה האכזריות שהצטיינו בה הגויים בני הדור ההוא.

אחד מבני דור השמד, אשר ראה בעיניו את הרעה הגדולה והכיר גם בסבות וגורמים שקדמו לה, כותב בתם לבו: „וכי תאמר בלבבך מדוע קראונו אלה, דע והאמן, כי מידינו היתה זאת אלינו; ברוב עונינו

נגלו שולינו נחמסו עקבינו, כי צדיק וישר הוא ה׳ אלהינו, לא מלבו ענה ויגה לבנו — עונותינו הטו אלה וחטאתינו מנעו הטוב ממנו. כי לא קצרה יד ה׳ מהושיע ובמדת המשפט הביא עלינו את המהומה הזאת והחרדה, מדה כנגד מדה תחת היותנו לבושים מלבושיהם הלבישנו בגדים שונים להיות ניכרים בחרפה ובוז וכל העם רואים; ותחת השחתת פאת זקנינו ופאת ראשינו נגזר עלינו לגדל שער ראשינו וזקננו, כאבלים; ותחת בנותנו בגלותנו על חורבן בית קדשנו בתי מדות ועליות מרווחות ויפות גורשנו והָשלכנו על פני השדה ובשער האשפות. ...תעו במדבר שגו בראה קצת חכמי אחרונינו בשנאתם זה את זה, בקנאתם, ומכרו התורה במתונתם. לא שתו לבם רק לדקדק בקריאתם ולהרחיב חדושים ופסקים ופירושים בתלמוד משנתם והבורים מחבורים שונים לא יועילו ולא יצילו לשנוי הדעות והסברות, על כל קוץ תלי הלכות. וישליכו אחרי גום עצות צדקתם ופרישותם וקדושתם, מה שזה מגלה זה מסתיר ומה שזה אוסר זה מתיר—עד שנעשית תורה אחת כשתי תורות במחלקתם.

זאת ועוד אחרת: להוסיף אשמה — קצת חכמי האחרונים הערימו סוד לחדש פני התורה התמימה ולהסבירה בסברות אנושיות... חשבו לחבר תורת משה עבד ה׳ אל היונית להשלימה ולהשוות — ולא נשא הארץ אותם... אם כן לפי דבריהם הועילנו אפלטון וארסטו בחקירתו ממשה רבנו ע״ה בתורתו... ואם בתורת ה׳ צדיק לא יחיה באמונתו למה נמות עליה ונסבול עול הגלות וחרפתו המטרידים את האדם מהשגתו...

אחריהם החזיקו בתרמית רוב גדולי הצבור אציליהם וגאוניהם ורועיהם העומדים לפני המלכים בטירותם ובחצריהם נתנם ה׳ לרחמים לפני כל שוביהם, כי חמל וראה בענים ויגדלום המלכים וינשאום ויפקידום על מלאכת המלכות ויתנו בידם מפתח סגולת אוצרותיהם וכל אנשי המלאכה יצאו ויבאו על פיהם. ויגאו בעשרם וגדלם ולא זכרו ענים ושפלם. וישכח ישראל את עושהו ויבן היכלות ויקחו להם פרדות גדולות וטובות למרכבות וילבשו בגדי מלכות המחלצות

והמעטפות. ותלבשנה נשותיהם ובנותיהם כשרות וגבירות ותבאנה בעדי עדיים זהב וכסף ופנינים ואבנים יקרות. וימאסו בתורה ובענוה ומלאכה ואומנות; אהבו הבטלה גאה וגאון ודרך רע היא השררה והרבנות׳ הרפו ידם מן התורה והחכמה, אשר בה הצלחתם והיא נחלת אחוזתם: הגדולה והגאוה הנתעבת בתורתם, אשר מאסו חסידי אבותם, והיא היתה סבת נפילתם. ועתה הנם ריקים משתיהם, כי מדד להם אלהי המשפט כפעולתם. שבעו וירם לבם עד להשחית איש את דרכו על הארץ ברדפם אחרי השררה ויקנאו איש באחיו ואיש ברעהו לדבר עליו לפני המלך והסגנים סרה. לא ידעו כי בנפשם הוא ואחריתם מרה, הולכי רכיל נחשת וברזל, מלשיני בסתר ובגלוי רעהו להשחיתו ולהצמיתו. לבם ועינם על בצעם, לרשת משכנות לא להם בארצות אויביהם ועל דם הנקי לשפוך במועצותיהם ועל העושק והמרוצה לעשות לקטניהם...

וברוע הנהגותיהם הבאישו את ריחם בעיני שוטניהם ומוניהם ויעירו את רוחם להשפיל ולהפיל אתהם, ותגבר ידם עליהם ויגרשום מחצרי המלכים והשרים סחוב והשלך וקיקלון על פניהם, ואחרי אשר לא נשאר יהודי רואה פני המלך דורש טוב לעמו ומליץ עליהם מצאו המשחיתים מקום לשרש גזעיהם וגזרת עירין הסכימה על ידיהם ולא אבה ה׳ לסלוח כי לא שבו ממעלליהם וישלך משמים ארץ תפארת גאונם וישב עליהם את אונם. — — — ודרשת וחקרת ושאלת היטב מפי סופרים ומפי ספרים והנה אמת נכון הדבר כי רוב הגזרות והצרות אשר נתחדשו עלינו היו בסבת פריצי עמנו אשר גלו מסתרינו ורוע הנהגותינו עם העכו״ם עם היותנו עבדים נכבשים להם וחללנו שם קדש אלהינו בקרבם, כי הלכנו אתם באונאה ובמרמה וקבענו אותם בחוקים לא טובים בערמה עד אשר מאסונו והחזיקונו כגנבים ורמאים מנאפים עצרת בוגדים, וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה מכנים מלאכת יהודים — ועל זה הוכיח הנביא: „ותהי האמת נעדרת“ וכו׳. (מס׳ אגרת מוסר לר׳ שלמה אלעמי).

בדור ההוא היה הרב הגדול רב שמעון בר צמח דוראן, אשר גם הוא נמלט מתוך ההפכה בימי השמד של שנת קנ"א. בהיותו באלגיר שלח אגרת תוכחה אל בני עיר מולדתו מיורקה (Mallorca), אשר לשם נמלטו הרבה מבני אספמיה. בהיותם במיורקה החזיקו מנהגי אבותיהם בידיהם להרבות במחלוקת. עדין לא נוסרו מאולתם. והרב ר' שמעון דוראן הוכיחם על זה:

„הלא ידעתם כי סבת החרבן הקהלה הקדומה אשר היתה במקומכם היתה מפני המחלוקת, עד אשר פגעה מדת הדין בהם והשליכתם אל ארץ אחרת כיום הזה. מתהלכים מגוי אל גוי וממִמלכה אל עם אחר ואין מקבץ לנודד. והיום אשר ברחמי שמים נתישבתם אתם במקומם למה לא תקחו מוסר לאמר: זאת הארץ אוכלת יושביה היא ולא תוכל להכיל בעלי המחלוקת ותקיא אותם כאשר קאה את הקהל שלפנינו. ואם הראשונים לא מרובם חשק השם בהם ולא הועיל הונם ביום עברה — אתם מה הבטחון הזה אשר אתם בוטחים בשנאת חנם שביניכם אשר על זה דבריכם נשמעים בין הנכבדים האנוסים. — — —

אחר שכתבתי זה לא שמעו לקולי. ותוך ימים מועטים פגעה בהם מדת הדין ונשתמדו כלם בשביל המחלוקת ואני את נפשי הצלתי" (תשובות הרשב"ץ ח"ג סי' רכז).

אנו שומעים בדברים האלה תוכחה קשה כלפי היהודים הספרדים על מדותיהם המגונות: יהירות, פזרנות, אהבת המחלוקת וכדומה להן. אבל גדולה מאלה היתה מדת המלשינות, אשר אחזו בה בני הקהלות באספמיה — כמעט מיום שבתם על האדמה הזאת, מתחלת ימי הישוב היהודי באספמיה. בעיקר מוצאים את המדה המכוערה הזאת, אשר אכלה את ישראל וכלתו, בימי שלטון המשיחיים במדינות האלה. תקיפי הקהלות היו מושלים במקל ורצועה שבידם, כמעט באותה האכזריות, שהצטיינו בה הגויים שכניהם. אין ספק, כי מהם למדו לזרוק מרה בבני הקהלות ולמשול בעריצות. מצד המושלים זכו

תקיפי הקהלות ביפוי כח גדול לדון דיני ממון וגם דיני נפשות. גם עונש מות היו מטילים לפעמים על „העברינים". ואלה העברינים לא היו רק עוברי חק, חייבי מיתות בית דין על פי משפטי התורה — אלא גם בני אדם, אשר סרבו לקבל עליהם מרות התקיפים. כלי זינם של אנשי הריב, של התקיפים העריצים ושל בני הקהלות המסרבים להם, היתה תמיד המלשינות. אלה ואלה התאמצו להגביר את כחם בתוקף הממשלה אם בשוחד ואם בכח המלשינות.

עד כמה גברה מדת המלשינות בקרב היהודים הספרדים, ועד כמה היו בזה למשל ולשנינה בקרב הגויים שכניהם, יש להכיר בסימן לשוני: המלה מלשין (malsin) נתקבלה בשפה האספניולית הכללית, וממנה נגזר הפעל malsinar וגם השם המפשט malsindad malsineria. רושם „יפה" זה מהשפעת היהודים בדורות קדומים נתקים בשפה האספניולית עד היום הזה.

אם היינו אומרים, לספר בפרטות את כל המעשים המכוערים, אשר אירעו במדינות אספמיה עד שנת קנ"א, לא היה מספיק ספר גדול. מאורע אחד מכוער ביותר מסמן את מצב הענינים בקהלות אספמיה — זהו מעשה יוסף פיג'ון, אשר אירע בעיר שיביליה במדינת קשטיליה בימי ממשלת דון אנריקו השני. יוסף פיג'ון זה היה שר וגדול בחצר המלך, מוכסן ראשי על כל המסים. קנאו בו קצת תקיפי הקהלה והלשינו עליו לפני המלך. זה הטיל עליו קנס ארבעים אלף כפולים; ועם כל זה נשאר על משמרתו, ועדיין היה תקיף וגדול במלכות. מובן, כי היתה בלב יוסף פיג'ון שנאה עצומה לאויביו ומבקשי רעתו והתאמץ לנקום בהם בכל יכלתו. בימים ההם בשנת 1379 מת המלך דון אנריקו וימלוך תחתיו בנו דון ג'ואן הראשון. בשעת חדוה כשהכתירו את דון ג'ואן למלך נכנסו מתנגדי יוסף פיג'ון ושונאיו בנפש ודנו אותו שלא בפניו למיתה בתור מלשין ומוסר. רבני הקהלה הסכימו לפסק דין זה. כדי לדון אדם למיתה צריכים היו להסכמת המלך. הלכו תקיפי הקהלה אל המלך דון ג'ואן ובקשו הסכמתו לפסק הדין מבלי להזכיר בכתב בקשתם את שם הנדון. המלך, שהיה טרוד בשמחתו, הסכים להם (אומרים, כי קצת השרים נפתו בשחד לשונאי

דון פיג׳ון והם שהמציאו את פסק הדין למלך לקיימו בחתימת ידו). בכח פסק דין זה, שבאה עליו חתימת המלך, הלכו ביום כ״א באוגוסט שנת 1379 בלוית שר העיר ופקידיו אל בית יוסף פיג׳ון בבקר השכם והוציאו אותו מביתו והתיזו את ראשו. דין זה, אף על פי שהיה בהסכמת רבני הקהלה, ודאי שלא היה לפי דיני התורה; שהרי אין חבין לאדם שלא בפניו. אבל אין שום תמיהה בדבר. כך היו נוהגים רוב הרבנים בקהלות אספמיה; היו נכנעים לפני תקיפי הקהלות ועושים רצונם בין בהתר בין באסור והיו מתגאים ורומסים על ראשי הצבור הכפוף להם.

מעשה זה, הריגת יוסף פיג׳ון, עשה כמובן רושם גדול והטיל סער במלכות קשטיליה. המלך הצעיר כעס על הרבנים ועל תקיפי הקהלה, אשר פתו אותו בערמה והוציאו להריגה אדם גדול ונשוא פנים, אשר אביו היה חפץ ביקרו. הרבנים הדיינים נדונו למיתה וגם על שר העיר, אשר סייע להם, יצא גזר דין למיתה; אלא בהשתדלות קצת גדולי המלכות המתיק המלך את דינו והקל את ענשו, לכרות את ידו. מן הימים ההם התרגשו גזרות רבות על היהודים במדינת קשטיליה. המלך דון ג׳ואן נטר שנאה להם. תחלה גזר על הקהלות, שלא יהיו הרבנים דנים עוד דיני נפשות הן למות והן להטלת מומים בנדונים והן לגזרת גרוש. גזרת המלך נתקיימה בשנה שלאחריה (1380) באספת המעמדים. ועוד לא שככה חמת המלך. באו צוררי היהודים והלשינו עליהם לפניו, כי היהודים מקללים בתפלותיהם את המשיחיים ואת הכנסיה המשיחית וגם מכניסים גרים ומָלים אותם. אסרו זה בכח עונש חמור. חמת ההמון היתה גדולה מאד על היהודים על הריגת יוסף פיג׳ון, שהיה אהוב ורצוי לבריות; כל הגזרות הרעות שנגזרו בימים ההם על היהודים בקשטיליה (שבט יהודה סי׳ מט, מה שמובא להלן), היו תוצאות המאורע המכוער הזה.

עוד רעה גדולה אחת באה על היהודים באספמיה בסבת מלשינות ממין אחר. מה שהיה כמעט חוץ למציאות בגרמניה היה שכיח הרבה בקרב היהודים באספמיה: יצאו בני בליעל, שפלים במוסרם, מן היהדות; וכשהמירו לא מצאו

די ספוקם בבגידתם, אלא העלילו על אחיהם מלפנים ועל היהדות דת מולדתם. וכדי למצוא חן בעיני המשיחיים כתבו שטנה על היהדות וגם הכריחו את היהודים בכח המלכות להתוכח עמהם בעיקרי הדת. מובן, כי היה הדבר מסוכן מאד לקהלות היהודים. לשמוע טענות המומרים וראיותיהם המזויפות ולשתוק — הרי שתיקה זו היא הודאה. להשיב על דבריהם, הרי מעלים בדבריהם חמת המשיחיים על היהודים. לפעמים היו הויכוחים במעמד המלך והשרים או במעמד ההגמונים. היו צריכים לזהירות מרובה בויכוחים כאלה, להשיב על טענות המומרים וללמד זכות על היהדות מבלי לפגוע בדברים קשים בכבוד הדת השלטת. הויכוחים האלה היו מעין מכת מדינה. ידוע הוא הויכוח שהיה לרמב״ן בדור קודם בעיר ברצלונה עם המומר פרא פולו קריסטיאנו במעמד המלך והמלכה. ואף על פי שנצח הרמב״ן את המומר בכח ראיותיו המכריעות, וגם המלך הודה בזה (הוא אמר להרמב״ן: מעולם לא שמעתי סנגוריה יפה כזאת על ענין בלתי יפה) הוכרח לברוח מארץ מולדתו. מומר מלשין ממין זה, אבל גדול עליו בתורה ובחכמה, היה אבנר הידוע, אשר הביא במלשינותו רעה רבה על אחיו היהודים. הוא העמיד תלמידים, מומרים שהכריחו את היהודים להתוכח עמהם בפומבי בעניני הדת. בסבת המאורעות האלה נוסדה בתקופה ההיא ספרות שלמה של ויכוחים וסנגוריה על היהדות כלפי טענות המומרים והמלשינים:

על פי הדברים האלה נמצא סמיכות ענינים לאותו המאורע הנורא, אשר אירע בשביליה בשנת קנ״א. משם נפתחה הרעה לכל הקהלות באספמיה. בעיר שביליה היה כומר ושמו פֿרַא פרננדו מרטינֶס, צר וצורר ליהודים. בתשעה בניסן (ט״ו לחדש מרץ) בשנת 1391 דרש הכומר הקנאי הזה ברחוב העיר דברי הסתה ושטנה ארסית כלפי היהודים. ואף על פי שאמר שר העיר תחלה לעמוד בפרץ ולהגן על היהודים, התפשטו הרדיפות כמין מגפה לא רק בשביליה אלא גם בשאר הקהלות. קשה לסמן בדיוק את מספר החללים, אשר נהרגו על קדוש השם בימי הזעם. כשבעים קהלות נחרבו. רעה

רבה יצאה מן המאורע הזה לכל כנסת ישראל באספמיה, כי היו רבים שלא עמדו בנסיון והמירו. משערים, כי מספר האנוסים היה כמאתים אלף נפש. מכאן ואילך, משנת קנ״א עד שנת רנ״ב, התרגשה במדינות אספמיה שאלת האנוסים, היא שהביאה לבסוף את האחרית המרה על כל כנסת ישראל במדינות אספמיה. תוצאה זו של המאורע בשנת קנ״א היתה הכרחית. הגרוש הכללי בשנת רנ״ב היה הכרח הגיוני של המאורעות משנת קנ״א ואילך. פתרון אחר לשאלת האנוסים, שהיתה באותו מאת השנים שאלה מדינית וחברתית באספמיה, היה בגדר הנמנע.

מתחלת ימי השמדות בארצות אירופה היתה שאלת האנוסים בעולם. אפילו במדינות גרמניה ופרנסיה, שבהן הצטיינו היהודים בתמימות דתית מרובה, אירע לפעמים, שלא עמדו כמה וכמה יהודים בנסיון והמירו מתוך אימת מות; עוד בדורו של רבנו גרשום מאור הגולה העסיקה שאלת האנוסים את העולם הישראלי. שהרי ברובם חזרו האנוסים האלה לדת ישראל, כי הקיסר היה מסכים לזה; לפעמים התירו להם גם האפיפיורים לחזור אל היהדות. השאלה היתה בעיקרה שאלה יהודית: איך להתיחס אל האנוסים שחזרו בתשובה — אם הם יהודים כשרים לכל דבר. רבנו גרשום, שגם בנו נשתמד בשעת הגזרה (ולא זכה לחזור בתשובה, כי מת קודם לכן) הכריז חרם על כל מי שיזכיר לאנוסים מעשיהם הראשונים. וחרם זה היה נוהג עוד בימי רש״י, אשר נשאל בדבר הזה משום מעשה שהיה (תשובת רש״י נדפסה בקובץ „אוצר נחמד“ חוברת ב׳ עמ׳ 180 — 174). בדיני האנוסים עסקו חכמי ישראל במדינות גרמניה גם בדורות מאוחרים. ואולם במדינות אספמיה היתה שאלת האנוסים שאלה מדינית חמורה עד מאד. היא שגרמה תקלה מרובה לא רק לאנוסים עצמם, אלא גם לכלל ישראל במדינות האלה.

הנה ראינו למעלה, כי בסבת המאורעות בשנת קנ״א המירו מתוך אונס לערך מאתים אלף נפשות. מעשה המרה במספר רב כזה היה מחייב מעצמו כי היתה ההמרה רק למראית עין; באמת עמדו האנוסים ביהדותם. אילו היו

מתירים להם לשוב אל היהדות, ודאי שהיו עושים זה. אבל מה שהיה אפשר במדינות גרמניה ופרנסיה היה בגדר הנמנע במדינות אספמיה. במדינות גרמניה היו האנוסים מעטים, ואפשר היה להם להמלט מעיר לעיר ולחזור ליהדותם. הכהנים מיחו לפעמים בדבר; אלא שמחאה זו לא היתה חמורה כל כך. עם־הארץ לא התיחס כל עיקר אל המאורעות האלה, לא מתוך יחוס דתי ולא מתוך יחוס מדיני וחברתי. לא כן הדבר במדינות אספמיה. האנוסים היו רבים במספר וגם הצטיינו במצבם החברתי; בימים ההם נוסדה במדינות אספמיה אותה הדספוטיה המדינית, אשר שאפה בעיקר לרכז את כל המעמדים ליסוד מדיני אחד. שאלת האנוסים ועמה גם שאלת היהודים בכלל היתה שאלה מדינית ראשונה במעלה. שהרי היהודים והאנוסים היו מין „שאור מעכב" את גמר ההתרכזות של החברה המדינית. וביחוד היו האנוסים מין קוץ תחוב בבשר החברה המדינית של אספמיה.

שאלת האנוסים היתה באה שם לידי פתרון רק בתנאי, שיהיו נטמעים בגויים טמיעה מוחלטת. זה היה קשה מצד עצמו בסבת מספרם הרב. חוץ לזה לא היו האנוסים רוצים להטמע בשכניהם הגויים. הם קבלו על עצמם את הדת המשיחית מתוך הפחד: אבל לא חדלו מלהתנהג בחיים הדתיים והחברתיים כיהודים, אף על פי שהיו באים לפעמים לבתי כנסיותיהם ומראים את עצמם מן השפה ולחוץ כקטולים. הם לא התחתנו בגויים, אלא גם אחרי כמה דורות היו מתחתנים רק זה בזה — מה שהיה עכוב גדול ועיקרי לטמיעה מוחלטת. בבתיהם היו אוחזים במנהגים דתיים של היהדות. העיד עליהם רב סעדיה דאנאן: „כי יחוד האל ואהבתו בלבם (בלב האנוסים) והרבה מהם עושים מצוות במטמניות ומסכנים בעצמם. ואפילו הרשעים מהם הנוטים למינות ואפיקורסות אין ההבל ההוא של גויים חשוב בעיניהם לכלום ולא יוכל לבם להאמין שיש בו ממש... והגויים מחרפים אותם כל היום וקורין להם יהודים ושונאים אותם מפני נטותם לתורת יהודית" (חמדה גנוזה עמ' 15 — 14). בימי הפסח היו נזהרים מאכילת חמץ. כתב

עליהם הרשב״ש (בתשובותיו סי׳ צ): „ושאלתי, על אלה האנוסים אשר לבם לשמים וחפצים לקיים המצוות כפי יכלתם איך תהיה בפסח הנהגתם בענין אכילתם שלא יבואו לידי כרת... כי אפילו אם יאכלו אורז ודומה לו יעלילום הנוצרים לאמר, עדין אתם מתנהגים בחקות אבותיכם לאכול אורז בפסח כי בכל הבתים מבשלים אורז“.

הגיע הדבר לידי כך, כי כמה מן האנוסים החזיקו מלמדים בבתיהם, ללמד את בניהם תורה. לפעמים, כשהיתה להם קצת הרוחה, היו באים אל בתי כנסיות להתפלל בצבור עם אחיהם היהודים ולשמוע דרשות. הדבר נודע לאנשי השלטון והקפידו מאד על זה. הם תבעו מן היהודים, כי יתרחקו מן האנוסים וירחיקו אותם בזרוע. גם הכריחו את הרבנים להחרים בצבור את כל היהודים המתיחסים אל האנוסים ביחוס דתי ולחייבם לגלות את שמות המתיהדים — ומי שלא יגיד ישא עונו. סופרי המלך היו באים אל בתי הכנסיות לשמוע את דברי האזהרות וההחרמות האלה, שבאמת היו מצד הרבנים רק מן השפה ולחוץ. נלאו לבסוף למצוא פתרון לשאלה חמורה זו, כי מטבעה לא היה לה פתרון. אותם האנוסים היו קשורים ונאחזים ביהודים ביחוסי משפחה וביחוסים חברתיים ומסחריים. אי־אפשר היה להפריד בינידם הפרד גמור; אף על פי שתבעו הפרד זה לא רק אנשי השלטון המדיני, אלא גם כמה ממנהיגי היהודים. אלה הכירו תכף, כי לבסוף תצא תקלה מרובה מן היחוסים האלה לכל היהודים. מתוך הכרה זו היתה עצתם, להרחיק את האנוסים ולדחותם בשתי ידים. הם היו דנים בשאלה זו מתוך טענה דתית, שבאמת לא היה בה ממש, ובכל אופן היתה קשה ואכזרית: האנוסים אשמים ברעתם, ואין הצבור הישראלי חייב באחריותם. שהרי בימי השמד המירו ולא קיימו דברי חכמים: יהרג ואל יעבור. באותה התשובה של הרשב״ץ, שהבאתי למעלה, כותב ר׳ שמעון בר צמח דוראן לאנשי מיורקה: „ועשו גדר בדבר בחרם ובאלה שלא יכנים אדם בינו לחברו אחד מהאנוסים“.

לא התביעות של הממשלה ולא פסק הדין של קצת רבנים בטלו את

היחוסים התמידיים בין היהודים ובין האנוסים. עברו כעשרים שנה מימי השמד בשנת קנ״א, וכבר היו האנוסים למין מכת מדינה. הם לא התקדמו בטמיעתם ולא נמשכו אחר הדת החדשה — אלא, אדרבה, הם הכניסו אל הכנסיה הקטולית יסוד מהרס ומבטל. כהני הדת הקטולית הרגישו בדבר והכירו, כי הכניסו צרה אל תוך ביתם. וכשעמדו על הבנת המאורע בכל תוצאותיו התאמצו יותר ויותר, להרחיק את האנוסים מעל היהודים ולעשותם לקטולים גמורים;

בימים ההם (בשנת קע״ב) בא למדינות אספמיה הכומר פרא ויצנצו (Vicente Ferrer) — או יותר נכון: הוא נקרא לבוא לשם, כדי לטפל בשאלת האנוסים „ולהחזירם למוטב". האיש הזה היה אחד ממלאכי חבלה המצוינים בהיסטוריה, „עת שלט אדם באדם לרע לו". קשה מאד לעמוד על טיבו ואפיו של האדם הזה, כי היה בו מזוג של כמה כחות נפשיים, אשר הכשירו אותו להרע ולהשחית. הוא היה אדם היסטֵרי, בכין מתרגש לדברי עצמו, שקרן מאמין בשקרו ומתאכזר לאבד נפשות על אותו השקר שנחשב בעיניו היותו אמת. אדם כזה, כשמספיקים בידו לעשות בחבריו על פי רצונו, הוא מסוכן יותר ויותר מחיה אכזריה טורפת. אותה החיה הנוראה שלחו ביהודים. הוא קבץ בכל עיר ועיר את האנוסים והוכיחם על מעשיהם הדתיים וגם הסית את העם בהם. ראו האנוסים, כי נלכדו בפח וימהרו להתודות על „עוונם" ולהדבק בדת הקטולית „בכל לבם". על „תשובה גמורה" זו מחלו להם את עוונותיהם הראשונים. אבל באמת היתה גם תשובה זו, מה שהיתה בדור הקודם ההמרה — מעשים מתוך אימת המות. וכשם שלא הועילה להם ההמרה בשעתה, כך לא הועילה להם עכשו התשובה.

תוצאות הפעולה של אותו הכומר היו מעשי שמד נורא בשנות קע״ב עד קע״ד. על האנוסים הראשונים נוספו חדשים, כי התנפלו הגויים לא רק על האנוסים, אלא גם על היהודים המחזיקים בידיהם. הרבה מהם נהרגו על קדוש השם, ואולם כמה מהם נשתמדו באונס. בנוגע למספר האנוסים החדשים יש קצת מבוכה. בעל ס׳ שבט יהודה מביא רשימה שעל פיה המירו בגזרת פרא

ויצנצו ששה עשר אלף נפשות. מספר זה נראה היותו מדויק. מה שמובא בס׳ יוחסין, כי נשתמדו אז יותר ממאתים אלף נפש, הנה המחבר שמועה שמע וטעה. בסבת המאורעות בשנת קנ"א ואילך נמצאו במדינות אספמיה יותר ממאתים אלף אנוסים.

באופן כזה נמשכו המאורעות במדינות אספמיה ערך מאת שנה — בין שמד לשמד. מזמן לזמן הוטב קצת מצב האנוסים, כי לא נרדפו בטעם השלטון בגזרות חמורות. אבל שנאת עם הארץ לאנוסים היתה מתגברת מיום ליום, והכהנים עזרו על ידם להסית את ההמון בהם. בכל פעם שנתאספו באי־כח המעמדים הציעו את תביעתם לפני הממשלה, כי תגזור גזרות קשות על האנוסים המתיהדים. השלטון המדיני לא הסכים להם לא מאהבת האנוסים אלא מטעמים מדיניים. ואולם לבסוף, כשתים עשרה שנה לפני הגרוש הכללי, לא היה עוד מעמד במדינות אספמיה לאנוסים וליהודים בכלל. בלב העם וגם בלב השרים והכהנים נתחזק הרעיון, כי אין לשאלת האנוסים פתרון רצוי עד אשר יגרשו כל היהודים מאספמיה. לפי שעה אמרו לפתור שאלת האנוסים בכח החקירה — בכח האינקוויזיציה, אשר הרבתה את חללי ישראל באספמיה, פורטוגל ואיטליה משך כמה מאות שנה. כמעט שאין מספר לנשרפים על קדוש השם ברחובות הערים. הגורמים לאותן הרדיפות הנוראות היו מרובים. בכל אופן אנו מוצאים במעשים האלה שיטה מדינית־סוציאלית. הנלכדים ברשת האינקוויזיציה היו על פי הרוב בני־עליה, עשירים בממון וביחש משפחה ובמצב חברתי. בהם נתנו בעלי האינקוויזיציה את עיניהם. מובן, כי רכושם של האנוסים הנשרפים החרם לאוצר המדינה או הֻקדש „לדבר שבקדושה", לבנין בתי תפלה ובתי נזירים במדינות האלה.

האינקוויזיציה נקבעה במדינת אספמיה באמצע החרף שנת רמ"א (בתחלת חדש יאנואר שנת 1481), ותיכף הפילה בכל עיר ועיר חללים למאות ולאלפים. המאורעות היו מבהילים במדה נוראה. כפעם בפעם הציתו אש ברחוב העיר ושרפו כמה מאות נפשות בבת אחת — מובן, לאחר שנתיסרו בענויים קשים,

כדי שיודו על „עוונם". תוכן „הודאה" זו — אם באמת הודו האומללים בעצמם או שכך שמו מעניהם בפיהם — אינו מעלה ואינו מוריד. יודעים אנו, באיזה אופן באו הנאשמים לידי „הודאה" זו. אלה היו מעשי האנקוויזיציה לפני הגרוש גם אחר הגרוש.

עד ראיה של המעשים הנוראים האלה היה ר' יצחק ערמה, אשר נפטר כשנתים לפני הגרוש. הוא ספר בענין רדיפות האנוסים וענוייהם (עקדת יצחק סוף שער צח): כי „אף על פי שנתערבו בגויים ההמה לגמרי לא ימצאו ביניהם מרגוע... כי הם יחרפו ויבזו אותם תמיד ויחשבו עליהם מחשבות ועלילות מפאת דתם ותמיד הם חשודים בעיניהם למתיהדים... ומה עתה בזמננו זה אשר עלה עשנם השמימה בכל מלכיות ספרד ובאייהם. שלישיתם שרף האש שלישיתם יברחו הנה והנה להחבא והנשאר בהם יחיו בפחד גדול ומורך נפלא מפחד לבבם וממראה עיניהם".

מה שהאשים אותם אחד הסופרים, כי בשעה שיצאו לשרפה היה בידם שתי וערב ולא קדשו שם שמים במותם — נראה שזוהי עלילת שוא. כך הוציאו אותם לשרפה שלא ברצונם ונִבלו אותם לפני יציאת נשמה.

ועדיין לא בא אותו הפתרון הרצוי לשאלת האנוסים, שהיו הכהנים הקטולים מתאוים לו. עכשיו נמנו וגמרו, כי אין עצה אחרת, אלא לגרש את כל היהודים ממדינות אספמיה. אז לא תהיה עוד תקומה לאנוסים, ובמשך איזה דורות יהיו נטמעים בגויים. תקותם זו אמנם באה לבסוף. אבל עוד היו אברי כנסת ישראל באספמיה מפרכסים כמה מאות שנה אחרי השחיטה הכללית; עוד נשפטה האינקוויזיציה משך כמה מאות שנה עם האנוסים בחרב ובאש. ולא נשתחררה ממלכת אספמיה מן האנוסים אלא בחרבן כללי, באבדן מיטב הכחות העממים. הריסתה של כנסת ישראל באספמיה משכה אחריה את הריסת הארץ לאין מרפא.

בתחלת שנת 1492, אחרי אשר נלכדה העיר המפארה גרַנַדה ונהרס הישוב האחרון של הערבים בארץ הזאת, נחתך גזר דינם של היהודים. מדינות

אספמיה נתאחדו בפעם הזאת, בימי ממשלת פרדיננד הקטולי ואשתו איזבלה, לממלכה אחת. לא היה עוד מפלט ליהודים ממדינה למדינה ומהגמוניה להגמוניה. הגזרה הקשה חלה על כל היהודים.

ביום ל״א לחדש מרק נחתם כתב הדת של המלך והמלכה, לגרש את כל היהודים ממדינות אספמיה במשך ארבעה חדשים, אם לא ימירו את דתם. ידוע הוא, כי התאמצו מנהיגי היהודים, בעלי ההשתדלות, לבטל את הגזרה הרעה הזאת; כי גם בזמן האחרון היו עוד קצת יהודים חשובים בחצר המלכות, והם שקוו להטות בשחד את לב המלך פרדיננד, שהיה להוט אחר הממון. הבטיחו לו סכומים גדולים ועצומים אם יבטל את רוע הגזרה. מספרים כי כבר היה לב המלך נוטה לפתויי היהודים. ואולם המלכה איזבלה, אשר השפיע עליה הכומר הקנאי תומס טורקימדה, חזקה ואמצה את לב המלך לעמוד בדעתו, שלא לתת חנינה ליהודים. ופעם אחת, כאשר היה הדבר שקול והמלך הכריע כמעט לטובת היהודים בכח השחד הרב, נכנס תורקימדה אל חדרו בבהלה ובידו הצלב ואמר: יהודה איש קריות מכר את משיחנו בשלשים שקלי כסף, ואתה מוכר אותו במחיר רבבות. המלכה נתנה קולה בבכי והמלך הכריע את הכף לרעת היהודים.

תנאי הגרוש הזה היו קשים מאד. בראש חדש מאי שנת 1492 הוא יום חמישי באייר שנת רנ״ב, יצאו הרצים בכל ערי אספמיה והכריזו, כי מכאן עד סוף חדש יולי (בינתים עבר כבר חדש ימים מיום חתימת הגזרה), מחויבים כל היהודים לצאת מאספמיה. כל אלה, אשר ישארו בארץ ולא ימירו, דינם לחרב. היהודים היוצאים יקחו את כל רכושם בידם, אבל לא בכסף ובזהב, כי אם בסחורות. יכולים אנו לשער את עוצם הדלדול, אשר נדלדלו היהודים בסבת תנאי הגרוש. הם היו מוכרחים למכור את כל נכסיהם דלא ניידי — בתיהם שדותיהם וכרמיהם. מובן, כי ברבות המוכרים ירד המחיר של בתים וקרקעות הרבה. את דמי נכסיהם לא היו רשאים להוציא, אלא היו מחויבים לתתם בסחורות, ברבות הקונים עלה מחירן. נתקיימו פרטים מבהילים של הדלדול

האיקונומי. במשך שלשה חדשים (בקושי נתנו להם לבסוף ארכה לשני ימים וחל יום הגרוש בתשעה באב) היה עליהם לסלק את הכל. עדיין לא ידעו להיכן ילכו. נראה, כי לא סדרו את היציאה, אלא רובם הלכו באשר הלכו לפי שקול דעתם או אפילו בלי שום מטרה כנוסעים ובורחים. זולת ההפסד החמרי היה עוד הפסד רוחני, נפשי. כמה היה קשה להם לעזוב את ארץ מולדתם, אשר נקשרו בה בכל נימי לבם ונפשם: עליהם היה לעזוב את בתי כנסיותיהם ובתי מדרשותיהם, שהיו חביבים עליהם; ידעו, כי המקומות הקדושים האלה יהפכו אחר צאתם מן הארץ לבתי תפלה של המשיחיים. עוד קשה מזה היה להם לעזוב את קברות אבותיהם לחלוטין.

עם כל זה הגיע אותו היום האחרון. היהודים יצאו ממדינות אספמיה לאלפים ולרבבות. בנוגע למספר היוצאים עוד לא באו כותבי ההיסטוריה לידי הסכמה. דון יצחק אברבנאל מעיד, כי היה מספר היוצאים כשלש מאות אלף נפש. ברשימה אחרת, אשר נתגלתה בימינו, נאמר בדיוק, כי היה מספרם מחמשים עד חמשים ושלשה אלף משפחות. משערים, כי החשבון הבינוני של בית-אב הוא ארבע נפשות לכל אחד. הרי בסך הכל לערך מאתים עד מאתים ועשרת אלפים נפש. ואולם חשבון זה אינו מדויק. לפי מנהגי החיים בדורות הראשונים יש לחשב חשבון ממוצע לכל משפחה שש נפשות. הרי בסך הכל שלש מאות אלף נפשות ויותר. זה מסכים לעדותו של דון יצחק אברבנאל. מספר זה יהיה בידינו בתור הנחה כללית. ואולם גם אלה המגדילים אותו יש להם על מה לסמוך. הגרה זו לא היתה בבת אחת, אלא נמשכה והלכה כמה שנים. לבסוף היה מספר היוצאים גדול יותר ויותר. משערים, כי הגיע לחמש מאות אלף נפשות.

וכך היה אופן היציאה. ראינו, כי היה הדלדול החמרי עצום מאד. באין ברירה נשארו הרבה יהודים בארץ מולדתם והמירו למראית עין. אחיהם הלכו באשר הלכו. אלה שיצאו מסרו את עסקיהם ואת נכסיהם בידי הנשארים בארץ. לפעמים היו אחים או קרובים; קצתם יצאו וקצתם נשארו בארץ.

לפעמים היו שותפים באיזה עסקים. גם הם עשו כן. אלה שנשארו מכרו מעט מעט את נכסיהם וסלקו את עסקיהם והמציאו את כסף מחירם לאלה שיצאו. אחר כן יצאו גם הם ונתישבו בארצות שונות וביחוד במדינות מלכות עותומאן. בימים ההם המציאו מגורשי ספרד את שטרי חלוף והמחאה. אסרו עליהם להוציא כסף בעין; לפיכך הערימו וקנו שטרי חלוף והמחאה. ואלה מכרו את השטרות לאותם הסוחרים שקנו סחורות באספמיה, והם שלמו את מחיר הסחורה באותם השטרות. ההכרח הביא את בני הדורות ההם לידי המצאה שהיא עכשו יסוד גדול בעולם המסחרי.

באופן כזה גברה ההגירה של יהודי אספמיה משנה לשנה. על זה מעידים רשומים מרובים. ידוע לנו, כי בתחלה היו הישובים של הספרדים במדינות הממלכה העותומאנית מעטים; הקהלות הספרדיות היו המועט לגבי הקהלות הקדומות. בסבת ההגירה התמידית גדל מספרם של הספרדים משנה לשנה, עד שלבסוף היו הם המרובים בקהלות האלה ועשו אותן לספרדיות על כרחן (פרטי המאורע החשוב הזה ברתתי בהקדמה לספר „כבוד חכמים" של ר' דוד מיסירליון, אשר פרסמתי בשנת תרנ"ט מתוך כתב יד).

אמנם מספרים סופרי הדור ההוא מן הגויים, כי מספר הנשארים בארץ שהמירו בשנת הגרוש היה מעט. אבל יש לנו עדות שכנגדה מפי חכם יהודי, שהיה עד ראיה בדבר. ר' יוסף יעבץ כותב בס' „אור החיים" דף ה' ע"א ודף י"ב ע"א: „אליכם אנשים אקרא. מגלות ספרד אני אשר גורשנו בעונותינו הרבים והעצומים. ורוב המתפארים בחכמה וכמעט כלם המירו את כבודם ביום מר. והנשים ועמי הארץ מסרו גופם וממונם על קדושת בוראם". ר' יוסף יעבץ תולה את הדבר בהשכלה הפילוסופית. מתוך כמה רשומות אנו למדים, כי המירו אנשים גדולים בעשר ובכבוד, לפי שקשה היה להם לאבד את רכושם על ידי יציאה מבוהלת. מה שאמרו סופרי הגויים, כי רק מעטים המירו בסבת הגרוש הכללי, גם זה אמת מצד אחד. כי רובם נמלטו אחר כך ולא עמדו בארץ.

גורל היוצאים ידוע לנו מתוך כמה רשימות היסטוריות המובאות להלן. אבל כלל זה יהיה בידינו: כי אין בכל הרשימות האלה הגדת-עדות מספקת לעוצם הטרגדיה הזאת. שהרי כל עדי ראיה מספרים את המאורעות רק בדרך כלל ובראשי פרקים; אבל לצייר את כל הפרטים אי אפשר. טרגדיה זו היא מחרוזת של רבבות טרגדיות, שכל אחת פולחת את הלב בתקף מרירותה. אין מספר לאותם הנחשלים בדרך, אשר מתו מרוב הטלטול, כי עיפה נפשם. לאלפים טבעו או הטביעו אותם בים. רבים נפלו בידי שודדי הים ונמכרו לעבדים. מי ימנה מספר האבות והאמהות, אשר ראו את בניהם ובנותיהם נכבשים לעיניהם ואין לאל ידם להצילם? מי יצייר לנו את צרת נפש האבות והאמהות בראותם ילדיהם גועים לעיניהם ברעב ובמחלות ואין להם במה להשיב את נפשם. כמה מאורעות כאלה נרשמו בספר, ובקצתם נזכרו שמות גבורי הטרגדיות. אבל אלה הם רק המעט מן המעט. השאר הם ספורי טרגדיות בלי שם. האמללים גועו בלי עתם בתקף יד הזדון אשר נשתלחה בהם. גם שמם נשכח מן החיים.

רע ביותר היה גורל אלה, אשר נתישבו במלכות פורטוגל. זה היה מעשה נורא. פתו אותם האמללים ונלכדו בפח. מאה ועשרים אלף נפשות מפליטי אספמיה נכנסו לפורטוגל, לא מתוך חמלת המלך דון ג׳ואן עליהם, אלא מתוך אהבתו לממון. נתפשרו עמו, כי ישלמו דוקאט אחד לגלגלת ורביעית הסחורה שהביאו עמהם. ראינו, כי אסרו על המגורשים לקחת עמם כסף בעין. אבל כנראה דבר מועט הניחו להם, ומזה נתנו כפר נפשם למלך פורטוגל. ובעד אלה, שלא מצאה ידם לשלם את מס הגלגלת, שלמו נדיבי אחיהם אשר בפורטוגל. בתנאים כאלה נכנסו אל הארץ ונתישבו בה. אבל לא עברו ימים מרובים, והאמללים האלה ראו את עצמם ברעה גדולה. עלו מן הפחת ונפלו בפח. ארבע שנים אחר גרוש אספמיה נהפך לב המלך החדש מנואל ביחוסו אל היהודים בארצו, הן אלה שישבו שם מקודם והן פליטי אספמיה שנתישבו בארץ. המלך ארס לו את איזבלה בת המלך פרדיננד

ואיזבלה מאספמיה. ותנאי התנו עמו, כי יתנהג עם היהודים על פי הגזרה שגזר עליהם מלך אספמיה. תיכף ומיד הכריז המלך מנואל גזרת גרוש על היהודים בארצו. כנראה, היה לבו מהסס בדבר. הוא הרגיש את כבד העון הגדול במנהגו עם היהודים. אחרי מותו מצאו את הכסף אשר לקחו מידי פליטי אספמיה, מונח באוצרו ולא נגע בו. אפשר שדוקא מתוך אותו הרגש של חרטה שחש בלבו, עשה מעשה אכזריות איומה. הוא גזר על כל היהודים, אשר לא ימירו ויצאו מן הארץ, שיניחו את ילדיהם מבן י״ד שנה ולמטה בפורטוגל, והילדים הרכים האלה יחֻנכו בדת המשיחית. קרוב לשער, כי היה בלבו בגזרה זו, כי רוב היהודים יעמדו בארץ מתוך רחמיהם על ילדיהם. וסימן לדבר, כי אמר המלך להקל הרבה על האנוסים האלה, שלא לדייק עמהם בחייהם הדתיים. ואם לא יהיו נ א מ נ י ם בדתם החדשה, לא ישימו לזה לב. רק בנוגע לאנוסים מאספמיה הנמלטים לארץ פורטוגל התנו פרדיננד ואיזבלה, שעליהם חלה גזרת האינקוויזיציה בכל תקפה.

היהודים בפורטוגל התאמצו לבטל את הגזרה הקשה הזאת — ולא עלה בידם. אחר שנתנה להם ארכה קצת באה סוף־סוף הפורענות בתחלת שנת רנ״ח. אותה הגזרה, שגזר המלך מנואל על היהודים, כי יקחו את ילדיהם מהם, גרמה באמת להמרה גדולה. כי רבים חסו על בניהם ועל בנותיהם והמירו למראית עין, כדי שלא להפרד מילדיהם הקטנים. במאורע זה אנו מוצאים סבת העובדה, כי היתה שאלת האנוסים בפורטוגל קשה מזו שבאספמיה. מאתים שנה ויותר התאמצה האינקוויזיציה להכרית את זכר היהדות בארץ הזאת. בכל הימים ההם בערה אש המדורות בכל ערי פורטוגל. אמנם הבטיח המלך מנואל לאנוסים, להתנהג עמהם במדת הרחמים; אבל המלכים שמלכו אחריו לא עשו כמותו.

לפי סברת ש פ י נ ו ז א היתה סבת קיום היהדות בפורטוגל ביחס הממשלה לאנוסים. הוא אומר, כי באספמיה נתקבלו האנוסים בסבר פנים יפות ועל כן נטמעו במשך דורות מעטים בחברה המשיחית. ואולם בפורטוגל היו

האנוסים בזויים ושפלים בעיני עם הארץ ועל כן נתקיימו ביהדותם זמן רב. שפינוזא החליף את הסבה במסובב.

עד כמה היתה השפעת היהדות גדולה בקרב האנוסים בפורטוגל אנו למדים מכמה עובדות היסטוריות. ר׳ מנשה בן ישראל היה בנו של אחד האנוסים בליסבונה. אוריאל אקוסטא מעיד (בספור מאורעות חייו) כי אביו היה קטולי גמור ומתנהג בביתו בכל המנהגים הדתיים של הקטולים. ועם כל זה כשהציע לפני אמו לברוח מארץ מולדתם ולהתישב באמשטרדם, כדי לחזור אל היהדות, הסכימה לזה תיכף. נראה, כי טעה אוריאל אקוסטא בעדותו על אביו. אין ספק, כי בחדרי חדרים התנהג כיהודי. כזה אנו מוצאים באותו הרופא המפורסם בזמנו, אמאטוס לוזיטאנוס. אף על פי שלידתו וחנוכו וגם פרסומו המדעי היה בפורטוגל יצא בחשאי מן הארץ וחזר ליהדות בפיראררה. זה היה מעין מעשים בכל יום. אותם הפליטים, אשר ברחו מארץ פורטוגל בסכנת נפש (כי הממשלה הפורטוגיזית היתה חושדה באנוסים, וכל אלה שאמרו לברוח ונתפשו בידה הֶעלו על המוקד) יסדו את הקהלות הפורטוגיזיות באמשטרדם ובשאר ערי הולאנד, בלונדון, בערי פרנסיה הדרומית, בהאמבורג וכו׳.

ממאורעות המלחמה התמידית של האינקוויזיציה הפורטוגיזית באנוסים נתקיימו לנו כמה רשומות מרגיזות את הלב. הרשומות האלה הן הגדת עדות של יהודים בני הדורות האלה. בזמננו עֻבַּד החומר הזה (מעשי האינקוויזיציה באספמיה ובפורטוגל) בספרים מדעיים על יסוד כתבים רשמיים שנתקיימו בארכיוון. חשובה היא הגדת עדות של גוי מסיח לפי תומו — או יותר נכון: מדבר מתוך שנאה לאנוסים והוא מספר מה שנעשה להם בליסבונה ובשאר ערי פורטוגל עד לשנת שכ״ד. רשימה זו כתובה איטלקית, נמצאה בכ״י באוצר הספרים של הממשלה בברלין, (ומתורגמת עברית על ידי דוד קאסל). היא מעין הודאת בעל דין וראוי לקבוע לה מקום בספורי מאורעות של הימים ההם. „... זה חמש וששים שנה הן פחות מעט הן יתר מעט והמלך דון עמנואל

מפורטוגל הוציא את היהודים אשר בכל מדינות מלכותו מדתם לאמונת המשיח. הם היו עניים בעת יהדותם ומאז התנצרו התעשרו כי בטובת אמונתם החדשה נעשו רופאים חובשים ורוכלים והתחילו להתעסק במשא ומתן כמו הנוצרים האחרים. ויהי כאשר הרבה עשרם הקשו ערף כאשר מימי קדם וישובו לדת היהודית וישמרו בסתר בבתיהם כל מצוות יהודיות וילמדון את בניהם. ויהי להם בעיר ליסבונה בית הכנסת והתפללו ככל מנהגי אחיהם שברומה. ועם כל זה הראו את עצמם נוצרים ויגשו אל מזבח אלהינו לאכול את לחמו וכאשר באו אל ביתם השליכוהו לאשפה ויבזוהו ויחרפוהו. וירא ה׳ ויאנף מחרפה אשר חרפו עקבות משיחו ואת רעתם הביא עליהם ביד מומר אחד אשר שמו בעדת הנוצרים חזק-אמונה. הוא ראה את כל אשר יזמו לעשות ויגל את אזן המלך דון ג׳ואן השלישי בן המלך דון עמנואל על ידי כומר אחד הידוע בשם פיטרו מרגליו. הוא הביא אל המלך את חזק-אמונה הנזכר והוא הודיעו כל הדברים אשר נעשו. ויועץ המלך ויואל לקחת האינקוויזיציון בארצו. וישלח המלך את חזק-אמונה ויצוהו אל הקיסר קרלו חחמישי מלך קשטיליה וארגון לדעת מה לעשות על אודות האינקוויזיציון הנמצאת כבר בארצות ספרד מימי פרדינַנדו קטוליקו בעבור המאראנוס המתיהדים. הוא טרם הלך לדרכו כמצות המלך ויודע הדבר למאראנוס על ידי היועצים ושרי המלך אשר לקחו שחד מאת האנוסים זהב ושאר מתנות ויגלו להם כי מגמת המלך אל האינקוויזיציון להביאה לארצו. ויחרד כל עם היהודים מאד ויועצו יחדיו מה לעשות להסיר מעליהם מחשבת המלך הרעה. וימסרו שני בחורי המראנוס וישימו נפשם בכפם. הוא שב מדרכו ובידו אגרות הקיסר אל המלך וישימו לו שני הבחורים אורב ויתנפלו עליו ויכוהו נפש. ואת ראשו כרתו מעליו ויביאוהו ואת האגרות הנמצאות באמתחתו אל העבריים, הם המאראנוס, ותהי להם שמחה גדולה והודות והלל לה׳. החלל נמצא בשדה ויוגד הדבר לשופטים ואחר כן למלך ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו. ויבוקש הדבר וימצאו הרוצחים וישימו אותם בסד וירבו עליהם ענויים. ויהי כי גדול מכאובם מנשוא ויתוודו את כל חטאתם אשר עשו. והדת נתנה על ידי המלך שיכרתו את ידיהם ויאסרום אל זנבי סוסים למען ינתחו לנתחים וכן נעשה.

על ידי הדברים האלה הושבה אחור ימין המלך לבלתי מלאות מחשבתו אשר זמם על דבר האינקוויזיציון ויעמוד הדבר ימים אחדים. ויהי היום וימצא ההגמון

מסיפטא, והוא מחברת הפראנציסקאנום בגבולי מדינתו חמשה מאראנום מתיהדים שומרים דת משה ועובדים את אלהיהם. וימסרו למשפט וישרפו באש. וההגמון הנזכר הלך אל המלך ויחל את פניו להביא האינקוויזיציון ויאמר לו: זכור תזכור את אשר עשו היהודים לחזק־אמונה. וישמע אליו המלך ויבקש מאת האפיפיור פאולו השלישי האינקוויזיציון, והוא מלא את בקשתו.

והיהודים האומללים כאשר ראו כי אין מנוח להם מפני חמת המציק וכי כלתה אליהם הרעה וימהרו וישלחו אל האפיפיור ויבקשו מאתו מחילה כללית על כל החטאים אשר חטאו לדת חמשיה טרם יצאה הדת על אודות הבאת האינקוויזיציון בממלכת פורטוגל. והאפיפיור עשה כרצונם ועמדו בפחד שתי שנים או שלש ולא התיהדו אחרי כן, בהיותם יהודים בלב שלם ואהבת דתם בערה אובורה, שבו ככלב אל קיאו וישובו ויתיהדו. ולא אחרו בעלי האינקוויזיציון למצאם. מהם נשרפו מהם הושמו במשמר כל ימי חייהם. כזה אירע בעיר ליסבונה, בעיר איבורה, קוימברה, פורטו די טומאר ושאר ערי המלכות. וכן עשו ולא הרפו ידיהם שבע או שמנה שנים. ויראו היהודים אותם ברע ואש האינקוויזיציון הולכת ומתלהבת מדי יום ביומו בקשו עוד הפעם מאת האפיפיור מחילה כללית ועל ידה הותרו כל האסורים ויצאו לאור. וישמחו האנוסים מאד על החסד אשר עשה להם האפיפיור ויגבה לבם ויבעטו בדת הנוצרים.

איש יהודי היה בליסבונה ושמו עמנואל דאקוסטא, הוא קנא קנאת ה׳ בעד אמונתו. ויכתוב על אם הדרך ברחוב העיר שהמשיח עדיין לא בא ושישו איננו המשיח האמתי, והביא ראיות מהנביאים ומהכתובים. הדבר נשמע בבית המלך ויקצף עד מאד על התועבה אשר נעשתה בקרב מלכותו ויצו לחקור ולדרוש היטב עד שימצא הכותב ההוא. וביד סוחר אחד מליסבונה אשר שמו לוקא גירלדי הפקיד עשרת אלפים זהובים להביאם אל יד כל אשר ימצא את הכותב או סייעתו. והנונציום אשר כעת בפורטוגל ושמו קאפו די פיררו, והוא היה אחרי כן קרדינאל גיורגיו, הוסיף על סך הנזכר עוד חמשת אלפים זהובים ויפקידם ביד לוקא גירלדי. רבים היו בני אדם אשר הושמו במשמר, והרבה הקפות בבתי תפלתם וברחובות העיר עשו גם הכומרים גם שאר הנוצרים ויתפללו אל אלהיהם שיוציא לאור המשפט. ויאמרו האנוסים איש אל אחיו: היום יקום העם בזעמו ויתגוללו עלינו ועל טפנו ויכו אותנו נפש כדבר אשר היה זה לפני שנים מעטות. הבה נתחכמה להם ונסיר מעלינו את

חרון אפם. ויכתבו עוד על עצם המקום אשר נמצאה בו הכתובה הראשונה כדברים האלה:

„אנכי אינני ספרדי ולא פורטוגאליסי; אנכי מארץ אנגליטרא, גר ותושב עמכם. אכן גם אם תתנו עשרים אלפים, את שמי לא תדעו".

ולא הועילו בערמתם. כי אמרו הנוצרים: אין זה כי אם מעשה ידי היהודים כי האינגליסים, אף כי נמשכים אחר תורת לוטיר עם כל זה אינם יהודים. ויוסיפו לדרוש ולחקור. ואת הנייר אשר נמצא בצד הבית ואשר כתבו עליו דברים המכוערים לקחו השופטים ויראו אותו אל הרבה בני אדם, אולי ימצא מי שיכיר כתיבת היד. וכן היה. ויאסרו אותו בנחשתים, וטרם בא בענוי הודה ולא בוש כי הוא כתב הדברים. ויכרתו את שתי ידיו ויתנוהו לשרפת אש. ולא עברו ימים רבים וימצאו בעלי האינקוויזיציון בתוך העיר בית הכנסת והיהודים בתוכו שומרים את דתיהם ככל אשר נצטוו. ויוציאום אלה לשרפה ואלה לענויים ואת בית הכנסת ערו עד היסוד בו. וכן הוא עד היום הזה כי המלך צוה שיהיה תל עולם לא יבנה עוד.

אחר הדברים האלה קם משיח חדש בתוך היהודים והוא היה סנדלר, לודוויקו דיאץ שמו, וארץ מולדתו סיטוואל. הוא החל לדרוש בספרים ושמעו הולך וגדל ביניהם. ויאמר כי הוא המשיח, ורבים היו מאמינים בו וממספר המאמינים היה רופא הקרדינאל דון אלפונזו אחי הקארדינאל די פורטוגאללו ושם הרופא פראנציסקו מנדיז וימל את עצמו במצות המשיח בן שבע ושלשים שנה. וכלם עם המשיח נדונו בשרפה. וככה נשרפו מדי שנה בשנה עשרים, שלשים, ארבעים איש, ויותר ממאתים נענשו עונש גדול. בחדש יוניו העבר של שנה זו שהיא שנת 1564 נתפס בעיר איבורה רופא אחד ושמו מאיסטרו רוקו ואחרים עמו, בעבור שנודע כי הרבה פעמים בגשתו אל המזבח לאכול את לחם אלהינו הוא לא עשה כן אלא נשא הלחם בסתר לביתו והשליכהו לאשפה. הוא המית את עצמו במשמר לבלתי השרף וישרפו את עצמותיו.

וכעת הרבה מן האנוסים נמלטים לערי תורקיה כי שם הותר להם להיות יהודים. ואחרים הולכים לעיר פירראדה ושומרים דת משה בלי פחד. כי בימי ג׳יוליו השלישי בקשו מאת האפיפיור הזה שישים לחק ומשפט שיוכלו להתיהד בלי עונש. יען באו אליו בערמה לאמר: אנחנו התנצרנו באונס בלי רצוננו ובלבנו לא חדלנו להיות יהודים. גם בעיר אנקונה היו שומרים את אמונתם. אבל

פאולו הרביעי בהבינו איך נעשה הדבר, שלח שליח לאנקונה על אודות האנוסים. מהם נשרפו; שמונים מהם הושמו באניות משוטטות ועבדום לעולם. וכלל אומר לך, שאין לך עיר בכל איטאליה, שאין בה מן האנוסים פורטוגאליסים הנמלטים מפני חמת האינקוויזיציון. ואחר שהעשירו כי יש להם רשות לסחור את הארץ כשאר הנוצרים אז הם נמלטים לארץ תורקיה ונושאים שמה את כל הרכוש אשר פה רכשו. ככה עשתה אשה אחת מפורטוגל והיא עשירה עד מאד, דוננא בנאנדה [מֶנדֶסיה] שמה. היא גרה ימים רבים בפירראָרה ובוניציה ואחרי כן הלכה לתורקיה ותתן את בתה לבן רופא המלך. והיא וכל אשר לה עוסקים במצות משה ושומרים את אמונתם. אלה הם הדברים אשר נעשו מעת יצאו היהודים מדתם אל דת הנוצרים ועד היום הזה. וכעת האפיפיור פאולו הרביעי הוגד לו ממעשי המאראנוס בחברות הכמרים כי היו גדולי דעה ורבים סרים אל משמעתם וידיהם בכל והמאראנוס אשר בקרב העם תמיד לעזרתם, וירא האפיפיור וישם חק ומשפט לבל יקבל שום מאראנוס בחברת פראנציסקאנוס שום שררה או כבוד יען הכמרים האחרים מאנו לשבת עמהם ונהיו מפני זה מחלקות הרבה ואין שלום ביניהם. והדת הזאת נתנה בשנת 1557 או 1558. (כרם חמד, ח, עמ׳ 12 — 10).

מלחמת האינקוויזיציה ביהודים האנוסים במדינות אספמיה לא היתה חריפה כזו שבארץ פורטוגל, אבל גם היא הלכה ונמשכה זמן רב והיתה שם לפרובלימה מדינית קשה ומסובכת. אמת הדבר, מה שמעיד שפינוזא על מצב האנוסים באספמיה, כי שם זכו כמה אנוסים לשריות מדיניות חשובות. ואולם גם שם היתה עין האינקוויזיציה פקוחה עליהם, כי היו חושדים בהם היותם נוטים בסתר לבם לדת ישראל. נתקיימה לנו רשימה היסטורית, אגרת שכתב אחד האנוסים אל האפיפיור פולוס השלישי בבקשה להגן עליו ועל חבריו מפני האינקוויזיציה. כותב האגרת הוא אלפונשו די סאמורה שהיה מלמד את השפה העברית באוניברסיטה של אלקלעה. מתוך כך חשדו בו ובכל חבריו, כי בלבם נטיה להיהדות. בשם כל חכמי האוניברסיטה שלח אגרת זו ראש המורים סורנוסה.

אגרת ששלח המורה סוֹרְנוֹסָה שופט ומְיַשר ראש הישיבה (הוא קורא לעצמו מישר־Rector) בישיבת אלקלעה די אינריש לאב הקדוש שבמדינת רומי.

...ואנחנו עבדיך כל החכמים והמורים היושבים בישיבה הזאת בעיר אלקלעה די אינאריש כלנו נושקים רגליך וידי קדושתך בשכלות גדולה... ולמדנו אלה

השלש הלשונות הנזכרות (רומית יונית ועברית) ועסקנו בהן כדי להגדיל אמונתנו הקדושה והכללית. ואנחנו מבקשים ושואלים מקדושתך רבה שתעזרנו בעבור אהבת האלהים שיש בקדושתך ותצילנו מיד אויבנו כהן טליטולה שרדפנו על לא חמס בכפינו. והוא אדון העיר הזאת ונקרא בשמו דון גואן טאבירה ומביא עלינו בכל יום תמיד צרות רבות ורעות. ועבר על מצותיך וכתביך הקדושים שנתת לנו להגן בעדנו, וגם כן עבר על כתבי האבות הקדושים אשר היו לפניך וכתביך וכתביהם לא קיים. ולא די שלא קימם אלא שקרע כתביך הקדושים השופט ששם עלינו בזדון גדול והוא יושב בעיר הזאת הנזכרת ונקרא בשמו קירוגה. וגם כן עבר על מצות אדוננו הקיסר דון קארלוש Karl V שהוא הגין עלינו וצוה שלא יענונו ושישמרו חוקותינו עד שישוב למלכות ספרד. ולא די שקרע שופטהו כתביך אלא שהכה על הלחי לשליח ששלחנו אליו שיקרא כתביך הקדושים לפניו כי בצרה גדולה אנחנו עמו ונחשבנו כצאן טבחה בעיניו. ולא ידענו למה עושה זאת העוות. אם מקנאה או משנאת החכמה או אהבת הממון או להקטין זכרון הכהן של טליטולה שבא לפניו ויסד זאת הישיבה בכונת עבודת האל שנקרא בשמו פרא פראנסישקו שימיניק שהיה איש תם וישר וירא אלהים וסר מרע כמו שנראה בכל מלאכותיו הטובות שעשה. וסבלנו עד עתה כל הצרות הרעות הנזכרות בתקות עזרת קדושתך שאתה יושב במקום האלהים ואתה איש אלהים קדוש. כי אם תעשה קדושתך השאלה הזאת ששאלנו ה׳ יהיה בכסלך ושמר מלך מלכא. ואני המורה סורנוסה מישר ושופט מן הישיבה הטובה הזאת כתבתי לקדושתך האגרת הזאת בהסכמת כל החכמים והמורים היושבים בה. ואני והם משתחוים לקדושתך רבה בשפלות גדולה ובכל יום תמיד אנו מתפללים לאל שיגדיל קדושתך לעבודתו הקדושה ברחמיו אמן.

נכתבה ונשלמה האגרת הזאת לעבודת האל ביום שני שלשים ואחד יום לחדש מארסו שנת אלף וחמש מאות וארבעים וארבע למנין ישועתנו בישיבת אלקלעה די אינאריש על ידי אלפונשו די סאמורה מלמד לשון יהודית בזאת הישיבה לכל הרוצים ללמדה. והרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי ליום טוב עד היום. וכתבתי זאת האגרת בנקודותיה כדי שיבין אותה כל אדם בינוני אף כי לא יהיה חכם, כי לחכמים אין צריך נקודות אלא שישלמו חסרונו. כי אני נשארתי לבדי מכל חכמי ספרד מן גירוש מלכות קאשטיליה שהיה בשנת חמשת אלפים ומאתים ושתים וחמישים לבריאת עולם

למנין שמונים בו היום כל היהודים היושבים בכל העולם בגלות בעונם."

(נדפס מתוך כתב־יד בקובץ Jewish Quarterly Review שנת 1897 כרך ז׳).

פראנסישקו שימיניץ (Francesco Ximenez) שמזכיר כותב האגרת היה רב האינקוויזיציה בימי הקיסר קרל החמישי. אותו הפקידו לצעקת העם באספמיה על מעשי האינקוויזיציה, שהיתה נשפטת בחרב ובאש לא רק עם האנוסים, אלא גם עם המשיחיים. פראנסישקו שימיניץ בא להקל קצת את דינם של הנשפטים. ואף על פי שכבדה גם ידו על האנוסים נחשב בעיניהם כפודה ומציל, אחרי הגזרות הקשות שגזר עליהם רב האינקוויזיציה אשר קדם לו.

עוד פרט אחד ראוי לשימת לב: קוטב האגרת מעיד על עצמו, כי הוא כבן שבעים שנה; לפי זה היה בשעת המרתו באונס כבן שמונה עשרה שנה, ועדין היו קצת מליצות של התפלות שגורות בפיו („בכל יום תמיד", „להגן בעדנו", „הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי"). אפשר לשער, שאותו אנוס היה מתפלל בחשאי מתוך סדר התפלות של היהודים וגם עשה סדר פסח כהלכתו.

א) מאורעות השמד עד שנת קנ״א

מתוך המקורות והרשומות:

א. ברוך ה׳ אלקים אלקי ישראל מן העולם ועד העולם אשר לו העוז והממשלה והגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לו אשר עזרני לחבר זה החבור והבאור בשנת ה׳ אלפים ומאה ועשרים לב״ע, זמן שנכנס המלך דון אנדריאן עם כח חילות גדולות שבאו עמו במלכות קשטיליה וחילות שבאו עמו הוא גוי עזי פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון, עם עמקי שפה אשר לא ישמע לשונו. ואמרו כל אנשי המלכות: יחי המלך דון אנדריאן. ואמרו: אך זה יום שקוינוהו מצאנו ראינו. ובראות זה המלך דון פידרא ברח ממלכות למלכות אנגליטרא. ובתחלת מלוך המלך דון אנדריאן הרגו הגוים שבאו עמו לקהל הקודש והטהור קהל בירבי אישקה (Birviesca), אשר היו חכמים אנשי שם ולא נשאר בהם עד אחד ממאתים בעלי בתים שהיו דרים שם והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ. וכשהגיע המלך דון אנדריאן למדינת בורגז תבע לצבור חמשים ואלף כפולות והיו בצרה גדולה ולהשלים הפרעות מכרו כל העטרות ותפוחים של כסף של ספרי תורות זולתי של ספר עזרא שלא מכרוהו. והדבר שהיה שוה אלף מאתים מכרו במאתים זהובים כי אין קונה. והאנשים שלא הספיקו לפרוע מה שהוטל עליהם מכרו לעבדים ואין קונה. וצוה המלך דון אנדריאן שלא יפרעו ליהודים חובותיהם. ותיכף לזה קמו קהל שגוביה (Segovia) וקהל בילא (Avila) וקהלות רבות על היהודים ושללום ונטלו כל שטרי חובות והמשכונות.

ובמלאת למלך דון אנדריאן י״א שנה תמימה בא המלך דון פידרא למלכות קשטיליה ובא עמו שר הגדול שר של גאליציה (Galicia) איש אשר לו עצה וגבורה, והמלך של נפולה[א] ואלופים גדולים רבים ונכבדים בעלי יכולת והרגו רבים מהחילות שהיו עם המלך דון אנדריאן וברחו רבים מהם וטבעו בנהר נגארה (Najara) יותר משבעת אלפים איש ונשבו כל הגדולים שהיו במחנה המלך דון אנדריאן ומן החילות שבאו עם המלך דון פידרא הרגו הרבה קהלות הקדש קהל וילא דיאננו שהיו בעלי חכמה בעלי צדקה והיו מכלכלים ביניהם הרבה תלמידי חכמים וגם הרגו לקהל אגיליאר (Aguillar) ולקהלות רבות אחרות, ומרוב הצרות בעונות יצאו הרבה ישראל מן הכלל.

א) כפי הנראה, כונתו למלך ניאפולי.

וכמו חצי שנה לביאת דון מלך פידרא פשעו בו קהל ולדוליד (Valladolid) ואמרו: יחי המלך דון אנדריאן, ושללו ליהודים הדרים ביניהם ושסו הבתים — לא נשאר בלתי אם גויתם ערומים ואדמתם חורבות. והחרבו שמונה בתי כנסיות ואמרו: ערו ערו עד היסוד בה, ונטלו כל עטרות ותפוחים של כסף לנפשם וספרי תורות קרעום והשליכום בשוקים וברחובות ואפילו חרבן הבית לא היה כמוהו. ובשמעם הדבר סביבות ולדוליד אמרו: האח! נפשנו ראתה עיננו. ועשו כמותם קהל פרידיש (Paredes) ליהודים הדרים ביניהם וגם קהלות רבות אין מספר עשו כן ליהודים הדרים ביניהם. סוף דבר, נשארו מעט מהרבה שלא שדדו. וגם גאין (Jaen) וכל סביבותיו פשעו במלך דון פידרא בשמעם שהשר של גאליציה (Galicia) וכל האלופים שבאו עמו הלכו למקומם. וכראות המלך דון אנדריאן שהרבה קהלות לבם עמו וגם קהל מדריד שהוא ראש מלכות קשטיליה שלחו בעבורו שיבוא וימלוך עליהם, חזר למלכות בעם מזאמר (Zamora) למדריד בידים רקניות, ותבע ליהודים ממון רב. וראו נפשם בצרה גדולה שלא ראו אבותם ואבות אבותם מהיותם על האדמה עד היום הזה. וגם מדינת ווילינסיה מקום שחברתי זה החבור והבאור, נשלמו עם המלך דון אנדריאן, ובא שם עם כל חילותיו ותבע ליהודים ממון רב והיו בצער גדול. ובעד העת הזאת אמר הנביא, כי עת צרה היא ליעקב. ובשמעו המלך דון פידרא כל זה שלח אל הישמעאלים ובא המלך של גרנטה (Granada) בעצמו ובכבודו עם חילות גדולות והיה נכנס במקומות שפשעו בו והיה מכה אותם מכת חרב הרג ואבדן ונכבשה גאין בכח והרגו אנשים עד אין מספר וליהודים צוה המלך דון פידרא שלא ישלחו בהם יד, כי אין בם אשם, אבל אם ירצו לשבות ישבו אותם, והוליכום שבוים למלכות גראנטה עד שלש מאות בעלי בתים שהיו דרים בגאין. ובכל זאת הערבוביה הרעה היה רעב גדול בכל המלכות, ובפרט בכאן בוולנסיה וכל כך היה היוקר בכל הדברים עד שלא נשאר בביתי לחם ושמלה כפשוטו ומדרשו. ובזה הזמן לא היה אדם יכול לפתוח ספר להגות בו מדוחק הצרות.

(ר' שמואל צרצה בהקדמה לספרו מקור חיים, נדפסה בס' שבט יהודה הוצאת ווינר).

*

ב. אמר משה הכהן: בהיותי בטור די שיליים (Tordesillas) שלו ושקט באין חוסר כל, כאשר ימצא התירוש באשכול, והבורא ברך אותי בכל בשמחה ובטוב לבב — מרוב כל הוד־כבודי הזמן הַמַר, נסחף אבירי לא עמד כי ה׳ הדפו; זנח לבי טוב אויב ירדפו, כי על קדושת שמים היה לבי וגופי מוכה ומעונה, נגש והוא נענה בחבושים ויסורים משונים להמירני מתורתו הקדושה אשר צוה לנו משה מורשה, וגזלו רכושי נחלי, ושללו כל אשר לי, ונשארתי ברוב יגונות ואנחות כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות. ממצבתי נהדפתי ונסחתי, לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי, ויצאתי מרעה אל רעה, תועה מהר אל הגבעה, עד אשר נורא עלילות ויושב תהלות העיר רוח השרידים, פרנסי הקהלות, בראותם האיפיקורסות שולטת ומולכת, והתורה מתמעטת והולכת, רוב חכמים גועו וצרות הזמן עד נפש נגעו, עד אשר מושב השם היה לשמיר ושית, ונשאר בו עוללות כנקף זית, ואותם היו עטופים ברעב ובצמא ובחוסר כל, נעורים וריקים כעין האשכול, אשר לא יצלח לכל; עד אשר נכבדי המלכות ישמרם צורם, ויהיה בעזרם ויגיה אורם, שמו לכל אחד מהם הספקה ומנם בכל עיר ועיר ובכל מדינה ומדינה ובכללם קהל אבילה (avila) שמו תנאי הספקתי והוצרכתי לילך לדור שם אני וביתי. ובאותה שנה (שנת קל״ה) באו לכאן שני אנשים בני בליעל וקשים שהמירו תה״ק ובחרו להם תורה חדשה, בכח כתב אדונינו המלך בכל מחוז ופלך, שהרשה להם לאסוף את כל היהודים לכל מקום שירצו ובכל זמן שיחפצו, להתוכח עמהם באמונתם ודתיהם ויזמינו אותנו בתחלה לבית כניסתם הגדולה ויאמרו... ושאל דרשות וויכוחים נראים מפולפלים וצחים, והם קוצים כסוחים, כי האחד מהם היה מפלפל ובעל הלשון ומשיב על ראשון ראשון ואני השבתי לו על טענותיו ובטלתי כל מגמותיו פן יהיה חכם בעיניו. וכן עשה ארבע פעמים בקיבוץ אומים ועמים וכל קהל הנוצרים והישמעאלים, והרבה בחדות ומשלים; ובכל פעם ופעם סתרתי דבריו ומאמריו בראיות ברורות מתנ״ך וגם מהאיוונגיליאו הוא עדותם החדשה. ויפצרו בי טובי הקהל ומשכיליהם לכתוב כל ארבעה אלה הויכוחים אליהם להיות בידם למשמרת לאות ולמזכרת. ואני הרהרתי בלבי, תרתי אני בקרבי כי אמצא שכר וכופר כשאחבר ספר להתיר כל הספקות שתופסים אותנו בהם האויבים בתנ״ך וגם מקצת הגדות מתלמודנו שתופסים אותנו האפיקורוסים מבקשי רעתנו, ואף על פי

שבעל מלחמות ה׳ כתב ספר הנותן אמרי שפר בענין ויכוח מתורתנו כדי להגדיל אמונתנו, כתב מה שראה שצריך לפי זמנו בהיותו חס על כבוד קונו אבל עתה עניינים משונים בדאו חדשים מקרוב באו רבו ממירי תורתינו, כל אחד מעיז פניו למרוד ביוצרו, לבו ועיניו, המתפרצים איש מלפני אדוניו ובאו לידם קצת ספרים שחבר אבנר, אחי אשכל ואחי ענר, שכתוב בהם כפירות לאין חקר ובכללם ספר מורה שקר וגדרו במשוכת חדק וקרא שמו מורה צדק והסתיר מתלמודים הדברים הכתובים בתפארת ויופי וכתב אגדות של דופי. על כן חיילים אגבר ותשובות אחבר מפורסמות ומגולות ולשכל מקובלים כפי הזמן והשעה כנגד העושים היק ולדבר אלהים תועה.

(ר׳ משה הכהן בהקדמה לספרו „עזר האמונה“, אשר חבר בויכוחים שהיו לו עם המומר יוחנן די וואלאדוליד ועם אחד מתלמידיו של המומר אבנר. תשובותיו על טענות המומרים עשו בזמנן רושם גדול. יוחנן די וואלאדוליד היה מוכרח להודות על האמת, כי נצחו משה הכהן. וכשיצא אחרי כן תלמידו של אבנר לקטרג על התלמוד, נצחהו גם אותו ר׳ משה הכהן בתשובותיו. לבקשת קהלת טוליטולה סדר אחר כן את טענותיו בספרו זה „עזר האמונה“. המחבר היה חרוץ ומוצלח מאד בהצעת דבריו, שלא לתת פתחון פה למעלילים על היהודים; זהיר בדבריו וחזק בראיותיו. הוא מזהיר את בני דורו להיות מתונים בדבריהם בוכוח עם הגויים — כי „הם אדונים ומושלים עלינו והם דינינו ושופטינו“.

בתחלת הקדמתו מספר המחבר מה שעבר עליו בהיותו בעיר מולדתו, כי נמצא במצב של סכנת נפש; ענו ויסרו אותו ושללו כל רכושו, והוא עמד בנסיון. לאחר שברח מעיר מולדתו פרנסו אותו אנשי קהלת אבילה).

*

ג. אמר המחבר שם טוב ב״ר יצחק ן׳ שאפרוט מעיר תטילה (Tudela), בראותי אני הצעיר בחכמה ובשנים צרות הזמן ומקריו, ושבעונותינו שרבו רבו בינינו מאנשי בריתנו אשר יצאו מכללנו רודפים אחרינו

להתחנן [למצוא חן] בעיני הנוצרים להתוכח עמנו ושואלים לנו מתוך פשטי הכתובים וההגדות, מהם לקיום דתם ואמונתם ומהם דברי כבושים להבאישנו בעיני הנוצרים אדונינו — והם לנו לפח ולמוקש. גם יש עמנו רבים מחכמי הנוצרים רוצים להתוכח עמנו, ובעונותינו שרבו לסבת צרות הגלות ומקריו, אנו הולכים ודלים, ותורה משתכחת מישראל, ואין אנו יכולים להשיב להם כדת וכהלכה — לסבת טרדותינו בעסקי מחייתנו, נשינו וטפינו ו עֲ ל י ה מ ס י ם עלינו. לכן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש לחבר ספר נותן אמרי שפר בשאלות הנשאלות מאת הנוצרים לנו, גם תשובותינו אליהם.

(מתוך ההקדמה לס׳ „אבן בחן“ לר׳ שם טוב בר׳ יצחק אבן שאפרוט. המחבר סיים את ספרו „בשנת ה׳ אלפים מאה וארבעים ליצירה“ (1380), בעיר טאראגונה במדינת ארגון. בימיו רבו המומרים בישראל, שלא מצאו די ספוקם בהמרה לטובת עצמם, אלא כדי למצוא חן בעיני הגויים יצאו להעליל על היהדות ולפתות את היהודים, כדי להעבירם על דתם. ר׳ שם טוב אבן שאפרוט השתמש לצורך הסנגוריא על היהדות בספר קדום „מלחמות ה׳“ לר׳ יוסף קמחי; אלא שקצר אותו ושנה בו לפי צורך הזמן. ר׳ שם טוב אבן שאפרוט היה רגיל בוכוחים והוא מביא דברי וכוח שהיה לו עם הקרדינל ד ו ן פ ד ר ו די לונא — זה שנכתר אחרי כן לאפיפיור בשם בנדיקט הי״ג — בעיר פאמפלונה במעמד הגמונים ושרים על דבר אמונתם בביאת המשיח כדי לכפר על עוון אדם הראשון. הוכוחים ממין זה היו בימים ההם מעין מעשים בכל יום וגם הם הכשירו לבסוף את הסער הגדול — את השמד הנורא בשנת קנ״א, שהלך ונמשך עד השמד האחרון בשנת רנ״ב).

*

ד. שנת חמשת אלפים וקנ״א לפרט היו גזרות כוללות ברוב ספרד [בקהלות] היותר גדולות בחכמה ובמנין, כי קמו גויי הארצות פתאם עליהם להרוג ולשלול שלל ולבוז בז אם לא יצאו מ כ ל ל ה ד ת. ורבים מהשרידים עמדו על נפשם ודתם וקבלו עליהם לעמוד על כל מה שיגזרו עליהם [וקיימו]

תורת אמת במקומה והדרה; ונהרגו רבים על קדושת השם. וכן היה במלכות ארגון, וולנסיה, מיורקה (Mallorca), ברצלונה, לירידה (Lerida). ובאותם מקומות מקצת מהם יצאו מכלל הדת מרוב המצוקות והאימות כי נלאו מאד. ועם כל זה נצח ישראל לא ישקר ולא יכזב.

וכל אותם האנוסים שמו פניהם לבקש דרך להציל את נפשם וגזרו עליהם גלות ללכת מגוי אל גוי בארצות אויביהם עד ימצאו מקום בטוח לשמור תורתם — וה׳ עוזרם. אבל אותם שהלכו לארצות הערב עברו בדרכי מדבר. לא יכילנו ספר כמו שכתבו הם לקרוביהם הנשארים בארצם. ובפרט כי אנשי הכפרים היו קמים עליהם באמור שהם הולכים לשמור את דתם, והיו אוסרים אותם בשלשלאות עד יודע הדבר למלך. ומקצתם היו נצולים בתת יגיעם וממונם לרודפים אותם, ומקצתם מתוקף הצרות היו אומרים: נתנה ראש ונשובה כי כבר יעדנו אל אמת — ואבדתם בגויים ואכלה אתכם ארץ אויביכם.

(שבט יהודה סי׳ כז)

*

ה. בשנת מאה וחמשים [ואחת] לאלף הששי בספרד בימי המלך דון אנריקו בהיותו נער קמו עמים רבים להוציא את ישראל מכלל הדת והציקום והכום מכה רבה ועצומה לא נשמעה כמותה מיום שירדו ישראל לשערי העמים. ומרוב הצרות והיסורים יצאו עם רב מספרד מכלל דת משה רבנו, ובפרט קהל גדול שביליה רובם המירו את כבודם, וקהל קורדובה וקהל איסיגה (Ecija) וכל אנדלוזיה וערים גדולות אחרות, וכן מדריד ולײשקט (Illescos) ואוקנה (Ocana), ועיר גואיטי (Huete) וקאשטיל מנרים (Montesa) ומוניוס (Munnioz) וטוריגוש (Torrgos) ובאשקלונה — לא נמלט איש. וכן בשאר קהלות עברו עליהם צרות אשר אסור להעלותם על ספר מפני שמחרידות הלב מאד, ומשם והלאה מרעה על רעה יצאו.

(שם סי׳ מח׳).

*

ו. פלגי מים תרד עיני על גלות ירושלים אשר בספרד, אשר שפך ה׳ עליה באש חמתו ובמים עברתו. בשנת קנ״א לאלף הששי היו הגזירות הראשונות בספרד. התחיל בסיביליה, היא עיר גדולה מאד, היו בה כמה אלפים בעלי בתים והיא היתה ראש לכל קהלות ספרד וקמו עליה הנוצרים להומם ולאבדם. קצתם נהרגו וקצתם השליכו עצמם בבורות על קדושת ה׳ אבל רובם נמלטו בבמות והמירו. וכאשר שמעו העירות האחרות מה שנעשה בסיביליה ראש ממלכה קמו גם הם על היהודים ועשו כאשר עשו אנשי סיביליה. ונתפשטה הגזרה מעיר לעיר עד אשר הוכו היהודים בהרבה עירות מספרד. ומאז היו האנוסים בספרד רבים מאד. ובחמלת ה׳ על עמו לבלתי עשות עמהם כלה העיר את רוח מלך ארגון לעמוד בפרץ ולגדור גדר במלכותו לבלתי שלוח יד ביהודים. ועשה כרוזות מפחידות ומניעות גדולות על זה, עד אשר לא עברה הגזרה במלכות ארגון ולא נתפשטה משם והלאה.

(מס׳ שלשלת הקבלה כתב־יד, נדפס בקובץ „Jewish Quart. Review" כרך כ׳).

*

ז. אם אמרתי אספרה לכם רובי התלאות אשר מצאונו ישתוממו רעיוניכם. האמנם אערוך לפניכם שלחן הרעה מעוטרת ראש ולענה בקצרה. הדברים כהויתן להשביעכם מרורות לענותנו ולהשקותכם מיין עצבוננו. ובעבור אחשוב כבר הוגד לכם הדבר אכתוב אותו בתכלית הקצור על הסדר וזה [ה]חלי.

יום ר״ח תמוז קנ״א המר והנמהר דרך ה׳ קשתות האויב על קהלת סיביליה רבתי עם שהיו בה כמו ששה או שבעה אלפים בעלי בתים, הציתו באש שעריה והרגו בה עם רב, אך רובם המירו; ומהם מכרו לישמעאלים מהטף ומהנשים. והיו מסלות היהודים יושבים בדד, ורבים מתו על קדושת השם ורבים חללו ברית קודש.

משם יצא האש ותאכל כל ארזי הלבנון, העיר הקדושה קהלת קורטובה גם שם המירו רבים ותהי לחורבה.

וביום צרה ותוכחה יום שהוכפלו בו הצרות, י״ז תמוז, חמת ה׳ נתכה על עיר הקודש אשר משם תצא תורה ודבר ה׳, היא קהלת טוליטולה (Toledo).

ויהרגו במקדש ה׳ כהן ונביא. שמה קדשו את השם ברבים רבניה — הם זרע הכשר והנבחר, זרע הרב ר׳ אשר זצ״ל, הם ובניהם ותלמידיהם[א]. גם שם המירו רבים לא יכלו לעמוד על נפשם.

על שלש אלה רגזה ארץ. מלבד קהלות אחרות סביבותיהן בא מספרם כמו שבעים עיר. ובכל זאת אנחנו פה על משבר והיה לנו הלילה והיום למשמר. ויהי בשביעי לחדש אב בלע ה׳ ולא חמל בקהלת ווליניציה; היו בה כמו אלף בעלי בתים, והיו המתים בקדושת השם כמו מאתים וחמשים אנשים, והנשארים הרה נסו ונמלטו מעטים ורובם המירו.

משם פשטה הנגע בקהלות מיורקה העדינה לחוף ימים ישכון. יום ר״ח אלול באו בה פריצים ויחללוה, בזזוה ושללוה ועזבוה כמצודה שאין בה דגים. ומתו בקדוש השם כמו שלש מאות נפשות וכמו שמונה מאות נמלטו במגדל המלך והנשארים המירו.

יום שבת אחריו שפך ה׳ כאש חמתו, נאר מקדשו וחלל נזר תורתו היא קהלת ברצלונה, אשר הָבקעה ביום ההוא ובא מספר ההרוגים כמו מאתים וחמשים נפשות. וכל יתר הקהל נסו אל המגדל ושם נמלטו. והאויבים בזזו כל מסילות היהודים והציתו אש בקצתם. ויד מנהיג המדינה לא היה במעל, אך התאוה להצילם בכל יכלתו. ויכלכלו שם היהודים בלחם ובמים ויאזרו לעשות שפטים באנשים הפושעים. אזי קם שאון דלת העם והמון רב על נכבדי המדינה וילחמו עם היהודים אשר במגדל עם קשתות ובלסטראות ויכום ויכתום שמה במגדל. רבים קדשו ה׳, בתוכם בני יחידי, חתן, שה תמים העליתיו לעולה. אצדיק עלי הדין ואתנחם לטוב חלקו ולנעימת גורלו. ומהם רבים ששחטו עצמם ומהם הפילו עצמם מהמגדל ולא הגיעו לחצי המגדל עד שנעשו אברים אברים וקצתם יצאו משם וקדשו את השם ברחוב וכל השאר המירו, רק מעטים היו שנמלטו בערי הסגנים, נער יכתבם. אך הם מהנכבדים וברוב עוונותינו אין היום בברצלונה איש בשם ישראל יכונה.

וכן בעיר לירידה (Lerida) מתו רבים והשאר המירו ושנמלטו היו רק מעטים.

בעיר גירונדה (Gerona), תורה וענוה במקום אחד, קדשו ה׳ ברבים

א) בטוליטולה נהרג על קדוש השם הרב ר׳ יהודה בן אשר בן בנו של הרב ר׳ יהודה בן הרא״ש, הוא ואשתו וחותנתו אשת רבנו יעקב בעל הטורים.

הרבנים אשר שם, לא המירו בה כי אם מועטים ורוב הקהל נמלטו בבתי העירונים והם היום במגדל.

סוף דבר: במלכות וולינציה לא נשאר יהודי זולתי במקום אחד הנקרא מורבידרו (Murviedro). ובמחוז קטלוניה לא נשאר יהודי זולתי בערי הסגנים והפחות שלא שלחו יד בהם בכל המקומות.

אנחנו פה היום בכל מדינות ארגון אין פרץ ואין צוחה. בחמלת ה׳ עלינו הותיר שריד בכל מקומות אלו אחר ההשתדלות הנמרצה והפזור הרב[א]; מכל רכושנו לא נשאר לנו בלתי גויותינו: ובכל זאת לבנו יהגה אימה ועינינו אל אבינו שבשמים נשואות עד שיחננו וירפאנו ממכאובנו ואל יתן למוט רגלינו כן יהי רצון אמן.

אני הגבר ראה עני בשבט עברתו חסדאי בר אברהם בר חסדאי בר יהודה קרשקש הכותב פה סרקסטה (Saragossa) יום עשרים לחודש מרחשון שנת חמשת אלפים וקנ״ב ליצירה.

(אגרת זו של הרב דון חסדאי אבן קרשקש נדפסה בס׳ שבט יהודה הוצ׳ וויִנר עמ׳ 128)

*

ח. שִׁמְעוּ כָל-עַמִּים תּוּגָתִי
כִּי גָדְלָה וְגַם אַנְחָתִי;
לָזֹאת עֵינִי בְדִמְעָתִי
אֲרַוֶּה וְתִדַּד שְׁנָתִי.

שִׁמְעוּ נְהָרוֹת וְיַמִּים
וּגְבָעוֹת וְהָרִים רָמִים;
אֶבְכֶּה בֵּין אֵפֶר וּפֶחָמִים,
אתְאַבֵּל לֵילוֹת וְיָמִים.

א) ההשתדלות עלתה להם בפזור רב של ממונם.

שִׁמְעוּ אֶרֶץ וְשָׁמַיִם,
וְאֶבְכֶּה בְּכִי אֶגְלַיִם
עַל שְׁמָמוֹת רִבּוֹתַיִם —
מִיּוֹם צֵאתִי מִירוּשָׁלָיִם.

בִּפְרָט יְלָלָה רַבָּה נִהְיָה
בִּשְׁנַת הַקְנָ"א בַּשְּׁאִיָּה;
כִּי נֶחֱרַב קְהַל אִישְׁבִּילְיָה
וּקְהִלּוֹת רַבּוֹת בְּקַשְׁטִילְיָה.

וּקְהִלּוֹת כָּל־אַנְדַלוּס,
וּבִפְרוֹבִינְצִיָּה רַע נָחוּץ,
וּבְקַטַּלוּנְיָה הָיָה לָבוּז,
וְאַרַגוֹן עִמָּם אָחוּז.

יְהוּדָה וְעַם יִשְׂרָאֵל,
סוּרוּ מִן יֵצֶר מִתְגָּאֵל —
וְאוּלַי יֶחֱנַן הָאֵל
וְיִשְׁלַח לָכֶם הַגּוֹאֵל.

בֶּן דָּוִד יָבוֹא לִקְהָלָם,
יִבְנֶה מִקְדַּשׁ אֵל וְאוּלָם;
שָׁם יְשַׁבְּחוּהוּ כֻּלָּם:
בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם.

(קינה על מאורעית השמד בשנת קנ"א, נדפסה מתוך כ"י בספר "שבט יהודה". מחבר הקינה הוא כפי הנראה דון יהודה בן דוד אבן יחייא. עיין צונץ Literaturgeschichte עמ' 652).

*

ט. יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל, דְּעוּ מַר לִי מְאֹד —
לָכֵן בְּחַטֹּאתַי אֲנִי אֶרְעַד רָעֹד.

יֶחֱיֶה לְבָבִי כִּי עֵת אֶשְׁמַע בְּכוּת,
וְעֵת שְׂחוֹק אֶרְאֶה אֲנִי אֶסְלֹד סָלֹד.

בֵּין אָח וְאָחוֹת, אֵם וָאָב גַּם כָּל שְׁאֵר
תִּבְכּוּ לְמִשְׁפָּחוֹת וְנָדְדוּ בָם נָדֹד.

דּוֹד טוֹב וְכָל-אִישִׁים וְגַם נָשִׁים בְּכוּ —
וַאֲנִי בְּבִכְיָתִי אֶחֱרַד קוֹל חֲרֹד.

חָסְרָה נְגִינָתִי וְשִׂמְחָתִי בְּעוֹד
אֶזְכֹּר לְמִקְדָּשׁ כִּי אֲבַדְנוּהוּ אָבֹד.

חָסְרָה קְהִלַּת אֵל וְלוֹמְדֵי דַת וָדִין —
עַל זֹאת יְהוּדָה קוֹנֵן וְיִשְׂרָאֵל סָפֹד.

חָסְרָה וְגַם קָצְרָה יְחִידָתִי לְרוֹב
אָבְדַן קְהִלּוֹת וְנִשְׁמְדוּ שָׁמֹד.

חָסְרָה יְדִיעָתִי בְּקוֹרוֹת הַזְּמָן,
אֶמְאַס לְקוֹל שִׁירִים וּמָחוֹל גַּם רָקֹד.

חָסְרָה עֲצַת לוֹמְדִים לְתוּשִׁיָּה, וְצָר
הָרַג בְּחִירֵיהֶם כְּמוֹ צֹאן וְעָרוֹד.

חָסְרָה חֲנִינַת אֵל וְרַחֲמָיו נִשְׁכָּחוּ;
הוּא לִי כְּמוֹ אַכְזָר וְגַם כְּאוֹיֵב עוֹד.

חָסְרָה זְכוּת אָבוֹת וְלֹא תָלִיץ בְּעַד זַרְעָם,
וְסַף גִּזְעָם וְנִכְחֲדוּ כָחֹד.

חָסְרָה צְנִיעוּת כָּל נְשֵׁי יַהֲדוּת
בְּיוֹם נָפְלוּ בְּיַד זָרִים וְקָפְדוּ בָם קָפֹד.

חָסְרָה נֶחָמַת כָּל־יְהוּדָה, כִּי יֵאוּשׁ
צָמַח בְּלִבּוֹתָם וְנֶעֱקַד בָּם עָקֹד.

חָסְרָה פְּקוּדַת אֵל עַל הוֹרְגִים בְּנֵי עַמִּי,
גַּם גּוֹזְלִים וְחוֹשְׁדִים בָּם חָשֹׁד.

חָסְרָה אֱמֶת תּוֹרָה וְהַמִּצְוָה,
אֲשֶׁר עִם רוֹב גְּאוֹן זָרִים שְׁכָחוּהָ מִלְּמֹד.

חָסְרָה מְתִיקוּת מִבְּנֵי עַמִּי, וְלֹא
חָסְרָה מְרִירוּתָם וְתִשְׁקֹד בָּם שָׁקֹד.

חָסְרָה עֲרֵבוּתָם וְטוֹבָתָם
וְכָל חָכְמַת חֲכָמֵיהֶם וְנֶחְלְדָה חָלֹד.

חָסְרָה תְּשׁוּבַת אֵל לְצַעֲקָתָם,
וְאֵין עוֹנֶה וְאֵין חוֹמֵל — וְנִלְאָה מִפְּקֹד.

חָסְרָה שְׁכִינָה מִשְׁכָּן מַטָּה
בְּתוֹךְ מִקְדָּשׁ בְּיִשְׂרָאֵל וְחָדְלָה מִכָּבוֹד.

חָסְרָה עֲנוֹת „קַדִּישׁ" וַעֲנוֹת „בָּרְכוּ" —
בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת חֲרֵבִים מִיסוֹד.

חָסְרָה זְכִירַת צוּר יְהוָֹה צְבָאוֹת,
יָהּ וֵאלֹהִים אֵל וְשִׁין דָּלֶית וְיוֹד.

חָסְרָה נְבוּאָה בִּי וְנֶחְתָּם כָּל חָזוֹן —
אוּרִים וְגַם תּוּמִים וְצֵרוּף שֵׁם בְּסוֹד.

חָסְרָה הֲגוֹת תּוֹרָה יְלָדִים עֵת גְּמֹר —
עָלַי זֹאת אֶחְגֹּר שַׂק וְאֶסְפְּדֵנוּ אֶסְפֹּד.

חָסְרָה כְּבוֹד שַׁבָּת, כְּבוֹד מוֹעֵד; וּבְכֵן
חשֶׁךְ וְקַדְרוּת קַח — יְצוּעָךְ בּוֹ רְפֹד.

חָסְרָה עֲרֵבוּת קוֹל חַזָּנִים מִזְמוֹר,
מַמְטִיר וּמוּצְנִיף א) וְגַם פַּיְטָן לְהוֹד.

חָסְרָה כְּבוֹד מַלְכוּת יְהוּדָה עַד מְלֹךְ
דָּאִישׁ בְּנוֹ דָוִד — יְחַיֶּה עָם בְּסוֹד.

(קינה על חרבן הקהלות בשנת קנ"א; שם המחבר: יהודה בן דוד יחייא. קינות לתשעה באב כמנהג ספרדים).

א) מלה ערבית, מובנה כאן: המסייע לשליח צבור.

אֲקוֹנֵן כְּמַר וְאָהִימָה,
בְּמָתְנַי שַׂק אָשִׂימָה
וְדִמְעָתִי אַזְרִימָה —
עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

נִטְפֵי נְדָבוֹת יִזְּלוּ
עֵינַי, כִּי נָפְלוּ
וְלַטֶּבַח הוּבָלוּ
שָׂרֵי צְבָאוֹת יִשְׂרָאֵל.

יַד אֵל נָגְעָה בִי
לְהַשְׁחִית אֶת מַצָּבִי;
וְאֶזְעַק: אָבִי אָבִי
רֶכֶב יִשְׂרָאֵל.

דָּמָם וְחֶלְבָּם צוֹעֲקִים
וּמֵאֲדָמָה גַם נוֹאֲקִים,
וְקוֹל עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ בְּחֶרֶץ
צוּר בְּכָלָה וָקֶרֶץ —
הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ
תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל.

אֵיךְ הָיוּ לִשְׁאִיָּה

כֹּל נְשִׂיאֵי שֶׁבִּילְיָה,
הַנִּשְׁבָּעִים בְּשֵׁם יָהּ —
בֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

פְּאֵר גּוֹלָה גַּם טוֹבָה,
אַנְשֵׁי קְהַל קוֹרְטוֹבָה
כִּי לע... וּבָה
בְּשִׁמְךָ יִשְׂרָאֵל.

טִלְטֵל זָר טַלְטֵלָה
לִקְהִלַּת טוֹלִיטוֹלָה;
לָקְחוּ אֶת כָּל-שְׁלָלָהּ —
מִכֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל.

עֲדַת קֹדֶשׁ בַּרְצֶלוֹנָה,
הֲרוּגֵי חֶרֶב שְׁמֵנָה,
שְׁאֵרִית כָּל-שִׁטְנָה —
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

הוֹמָה בְּמַר עֲדַת קוּנְקָה,
כִּי כָּל-חֲלִי וְכָל-צוּקָה
סְבָבוּהָ וּמְצוּקָה —
הִנָּם כְּכֹל יִשְׂרָאֵל.

בִּרְכֵי שֶׁגּוֹבְיָה אֲבֵלוֹת
בְּכֹל חוּצוֹת וּמַקְהֵלוֹת;

וְגַם שָׁבוּ אֲפֵלוֹת
כֹּל מִשְׁפְּחוֹת יִשְׂרָאֵל.

הוֹרְדוּ יוֹדְעֵי סֵפֶר
וְנוֹתְנִים אִמְרֵי שֶׁפֶר:
שְׁבוּ נָא עַל הָאֵפֶר
כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל.

(קינה זו על מאורעות השמד בשנת קנ״א נדפסה מתוך
כתב יד בקובץ ״גנזי נסתרות״ ב׳ עמ׳ 56).

*

יא. לְשׁוֹד עִירִי גָּדוֹל כַּיָּם שִׁבְרִי, וְלַהֲמִי רֹאשׁ וּתְלָאָה.

יְחִתַּנִי צוּר חֶלְקִי וּלְבָבִי,
יְקִמֵנִי לְמַטָּרָה אֶל אוֹיְבִי,
וְתַחְתַּנִי אֶרְגַּז, וּבִבְשָׂרִי אֵין מְתוֹם, וְנֶגַע נִרְאָה.

צְעָדַי צָד מְלֶכֶת בִּרְחֹבֹתָי,
וְשָׂם בַּסַּד פַּעֲמֵי מַרְכְּבֹתָי,
וְהֵן יַסַּד בְּצִיּוֹן אֶל עִירִי פִּנַּת יִקְרַת מְסֻלָּאָה.

חֲמוּדוֹתַי לְמַרְגִּיזַי אֵל לְנַחֲלָה,
וְדִמְעוֹתַי לְמַכָּתִי כִּי נַחְלָה,
וּבְחוֹמוֹתַי וּבְבֵיתִי, כִּבוֹד יַעְרִי, בָּאוּ רַבִּים וְנִכְאָה.

קְרָא אֵבֶל וּמִסְפֵּד אֶל־יוֹדְעֵי נֶהִי,
וְצִיר וְחֶבֶל אֶל כָּל־עֹבֵר לוּא־יְהִי,

כְּלֵי-נֵֽבֶל   לְקוֹל בֹּכִים וְכִנֹּרִי,   לְנַחֲלָתִי כִּי-נִלְאָה.

בְּרֵחֶיהָ   בַּעֲדֵי אַרְצִי לְעוֹלָם,
פְּתָחֶיהָ   נִסְגְּרוּ וְאָנוּ בְּאֶבְלָם,
צְמָחֶיהָ   עָבְשׁוּ, וְעִיר הֲדָרִי   נִגְאֲלָה וְהוֹי מוֹרָאָה.

רְאוֹת נָקָם   אֲכוּ בְּשֵׂעִיר וּבְעַמּוֹן,
לְהִתְקָם   לְיוֹם הֲרֵגָה, שְׁכוֹל וְאַלְמוֹן,
גְּמוּל לְחֵיקָם,   זְרוֹעַ אֱלִי עוּרִי,   בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה!

בַּהֲגִיגִי   תִּבְעַר-אֵשׁ בְּקִרְבָּי,
לְמַבְלִיגִי   שֹׁד וָשֶׁבֶר בְּכָל סְבִיבָי,
אֶזְכְּרָה נִגְּי -   נָתִי עַרְבִּי וְשַׁחֲרִי,   וָאֶשְׁתּוֹמֵם עַל-הַמַּרְאָה.

יָהּ, הֲקָצֹר   קָצְרָה יָדְךָ מִפְּדוּת?
וְצַר יַעְצֹר   בְּעַמְּךָ בִּכְבֵדוּת,
וְאָמְרָה צֹר   „הֶאָח", בִּנְפֹל נְזָרִי,   „הֶחֳרָבָה אִמָּלְאָה!"

שְׁבִי גִבּוֹר   הֲיֻקַּח אוֹ יִמָּלֵט?
וְאִם יִשְׁבּוֹר   מַטֹּת צָר, בִּי שַׁלֵּט?
בְּבֵית הַבּוֹר   יִרְדֶּה בִּי בָּחֳרִי   וּבְכֹבֶד מַשָּׂאָה!

שְׁבִי נֶאֱנָחָה,   בַּת עַמִּי, וְשַׂק חִגְרִי,
וְגַם קָרְחָה   הַרְחִבִי כְּנֶשְׁרִי,
וּלְשִׂמְחָה   מַה זֹּה עֹשָׂה, אִמְרִי,   הֲתִקְרַב וְתָבֹאָה?

תְּהִי מִסְעָד וְעֵזֶר אֶל גּוֹלָתִי
לְבַל תִּמְעָד, וְשׁוֹבְבָהּ אֶל־נַחֲלָתִי,
וּמִגִּלְעָד הֲבִיאָה־נָּא הַצֳּרִי לִשְׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה.

חֲזַק נִמְהַר לְבַד נִבְאָה לְהַר צִיּוֹן,
בְּרוֹשׁ תִּדְהָר בְּנוֹת הֵיכָל וְאַפִּרְיוֹן,
בְּרֹאשׁ כָּל־הַר יִהְיֶה נָכוֹן הָרִי, וְעַל כָּל־גִּבְעָה נִשָּׂאָה.

(קינה לר׳ יצחק בן ששת ברפת, נדפסה בקובץ
״מבחר השירה העברית״ עמ׳ שיז־שיח).

*

יב׳ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל־בָּשָׂר,
עַד מָתַי עַמְּךָ בְּיַד צָר?
הַיַּד יְיָ תִּקְצָר
לְהַחֲיוֹתֵנוּ כַּיּוֹם הַזֶּה?

בּוֹרֵא עוֹלָם, אַיֵּה נִפְלְאוֹתֶיךָ
וְקִנְאָתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ?
עַל מִי נָטַשְׁתָּ צֹאן מַרְעִיתֶךָ
בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל הַזֶּה?

גָּבְרוּ וְעָצְמוּ מוֹנַי
וְהִפִּילוּ בַחֶרֶב בָּנַי —
הֲיִיטַב בְּעֵינֵי יְיָ
לְהָמִית אֶת כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה?

דֻּבִּים וַאֲרָיוֹת אֲכָלוּנוּ
וְהַכְּלָבִים עַזֵּי נֶפֶשׁ סְבָבוּנוּ
וְכָל הָעַמִּים דְּלָקוּנוּ —
אֵלֶּה מִזֶּה וְאֵלֶּה מִזֶּה.

הָיִינוּ לָבַז וּלְשַׁמָּה
לְכָל קַצְוֵי הָאֲדָמָה;
וְאֵין אָנוּ יוֹדְעִים עַל מָה
גָּלוּת הַחֵל הַזֶּה.

וַאֲנִי בַּיְיָ אֲצַפֶּה,
כִּי אֵין זוּלָתוֹ רוֹפֵא;
וְאֶשְׁאֲלָה מִמֶּנּוּ דְּבַר פֶּה:
הַאֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה?

זֵדִים עָלַי קָמוּ,
לָקַחַת נַפְשִׁי זָמָמוּ,
וְכוֹס הַתַּרְעֵלָה בְּיָדִי שָׂמוּ —
מָלֵא מֶסֶךְ וַיַּגֵּר מִזֶּה.

חָפְרוּ בוֹרוֹת לְנַפְשִׁי,
וְנִלְכַּדְתִּי בְּפַח מוֹקְשִׁי
וְאֵין לִי מָנוֹס לָצֵאת חָפְשִׁי —
גָּדֵר מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה.

טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה

וְנִלְכַּדְתִּי בַּשְּׁבִי וּבַגּוֹלָה
וַיְהִי חֹשֶׁךְ אֲפֵלָה —
וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה.

יָעֲצוּ כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת
לְהַדִּיחַ אֶת כָּל־הָאוּמוֹת,
לַעֲמֹד לְהִתְפַּלֵּל בֵּין הָעֲצָמוֹת —
בֶּן־הַמְרַצֵּחַ הַזֶּה.

כָּל־אֶחָד וְאֶחָד יַנִּיחַ
וְשֶׁקֶר וְכָזָב יָפִיחַ,
יְכַנֶּה לָנוּ שֵׁם וְיַבִּיעַ:
הַכֶּלֶב הַמֵּת הַזֶּה.

לָמָּה הֲרַגְתֶּם לֶעָנִי וָרָשׁ,
וּמִבֵּית מְנוּחָתוֹ נִגְרַשׁ;
וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרַשׁ —
אֲבָל כָּבֵד זֶה.

מִיֶּדְכֶם נִנָּקֵם נְקָמָה,
בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם מִלְחָמָה;
כִּי עַל כָּל־פֶּה שׁוּמָה:
אִם יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה!

נֶגֶד יְיָ וְנֶגֶד מְשִׁיחוֹ,
הַשָּׂם בָּשָׂר זְרוֹעוֹ וְכֹחוֹ

יַחֲרִם כְּחֵרֶם יְרִיחוֹ —
אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה.

סוֹמְכִים עַל קָנֶה רָצוּץ
שֶׁאָכַל וְשָׁתָה וְיָצָא לַחוּץ.
הָעֶצֶב הַזֶּה נִבְזֶה נָפוּץ —
הִרְגוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה.

עִזְבוּ אֶת אִישׁ בְּלִיַּעַל
וְלִמְדוּ מִדַּרְכֵי יְרֻבַּעַל —
הַאַתֶּם תְּרִיבוּן לַבַּעַל?
מָה הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה?

פּוֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן כֻּלּוֹ
לֹא הֶרְאָנוּ כְּבוֹדוֹ וְגָדְלוֹ;
יָתוֹם הָיָה וְאֵין עוֹזֵר לוֹ —
מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶם הַדָּבָר הַזֶּה?

צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל נִצְטַוּוּ בְּסִינַי:
לֹא יָבֹא כָּזֶה בִּקְהַל יְיָ.
הִנֵּה הוּא כָּתוּב לְפָנַי:
כִּתְבוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה.

קוֹרְאִים לְאֶבֶן דּוּמָה
אֲשֶׁר אֵין לָהּ תְּקוּמָה,
נִמְשַׁל כַּבְּהֵמָה נִדְמָה —
וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה.

רְאֵה כִּי יְלוּד אִשָּׁה,
אֲשֶׁר הוּא מְכֻסֶּה בוּשָׁה;
וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה —
מַה־יּוֹשִׁיעֵנוּ זֶה?

שִׁמְעוּ זֹאת כָּל־הָעַמִּים
הָעוֹבְדִים לִצְלָמִים —
הֲיֵשׁ בְּהַבְלֵיהֶם מַגְשִׁימִים?
מִי הוּא זֶה וְאֵי זֶה?

תּוֹעֵי רוּחַ, לֹא יְדַעְתֶּם
וֵאלֹהֵי עוֹלָם עֲזַבְתֶּם,
וּבָשָׂר וָדָם עֲבַדְתֶּם —
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה.

אֶל מִי תְדַמְּיוּן אֵל מִתְנַשֵּׂא,
אֲשֶׁר כָּל־פֹּעַל הוּא עוֹשֶׂה,
וְאֵין מִי יֹאמַר לוֹ מַה תַּעֲשֶׂה —
מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה.

נְבֻכִים מִדֶּרֶךְ אֱמֶת
וְעוֹבְדִים לְצֶלֶם מֵת;
עַל פִּי עֵדִים יוּמַת הַמֵּת —
מִשְׁפַּט מָוֶת לָאִישׁ הַזֶּה.

יָחִיד מֶלֶךְ נֶאֱמָן
יִנְקוֹם מִפּוֹשְׁעֵי הַזְּמָן;

כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְהָמָן —
כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה.

יָרִיב אֶת רִיב עַם קָדְשׁוֹ,
וְכֹל אֲשֶׁר יְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשׁוֹ
יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ —
בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה.

צוֹרֵר, אֶת מִי חֵרַפְתָּ
וְהֵנַעְתָּ רֹאשׁ וְגִדַּפְתָּ,
וְעַל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל קָצַפְתָּ?
יַעְכָּרְךָ יְיָ בַּיּוֹם הַזֶּה.

חֶרֶב נְקָמָה יָרִיק
לְהַשְׁמִיד לְעוֹבְדֵי הָרִיק;
וּלְעַמּוֹ יֹאמַר: אַל תִּיגַע לָרִיק —
לְמָחָר יִהְיֶה הָאוֹת הַזֶּה.

קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, הַטֵּה אָזְנֶךָ
וְיָדֹעַ תֵּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ —
לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ
רַק אֶת הַמָּוֶת הַזֶּה.

תְּיַשֵּׁר לְיוֹשְׁבֵי חֲשֵׁכִים,
אֵל מֶלֶךְ עַל כָּל-מְלָכִים.
אִם אֵין פָּנֶיךָ הוֹלְכִים
אַל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה.

רוֹכֵב שָׁמַיִם, קְחָה נָקָם
וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל חֵיקָם,
וְדַם עֲבָדֶיךָ יֻקָּם —
כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה.

פָּדִיתָ יְהוּדָה וְאֶפְרַיִם
מִיַּד פַּרְעֹה וּמִיַּד מִצְרַיִם;
וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם —
וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה.

נוֹרָאוֹת בְּצֶדֶק תַּעֲנֶה
אֶל עַם מֻכֶּה וּמְעֻנֶּה;
וְאֵין קוֹל וְאֵין עוֹנֶה —
וּמֶה קוֹל הַצֹּאן וְהַבָּקָר הַזֶּה.

חַזֵּק יְדֵי נִדְהָמִים,
נְפוֹצִים בֵּין הָעַמִּים,
וּשְׁלַח לָהֶם מְנַחֲמִים —
כִּי לֹא יִירָשְׁךָ זֶה.

סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְּסִלָּה,
סַקְּלוּ לִפְנֵי עַם סְגֻלָּה;
וְיֹאמְרוּ הָעוֹלִים מִשְּׁבִי הַגּוֹלָה:
הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה.

מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעוֹת יִשְׂרָאֵל,
בָּעֵת הַהִיא יַעֲמֹד מִיכָאֵל

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל —
לַמּוֹעֵד הַזֶּה.

(בקשה בסדר אלף בית. שם המחבר יצחק תרפון. ואפשר שזהו ר׳ יצחק בן ששת ברפת. נדפס בס׳ קובץ ויכוחים.)

*

ב) המאורעות משנת קנ״ב עד שנת רנ״ב

א. בימים ההם בשנת קע״ב לאלף הששי רבו השמדות בספרד, כי קם פרַא ויצינצו הכומר מעיר ואלינציאה (Valenzia) מכת דומיניקו על היהודים לשטן. ויסת עליהם את יושבי הארץ ויקומו לבלעם חיים ויכו רבים לפי חרב ורבים שרפו באש ורבים הדיחו ביד חזקה מעל ה׳ אלהי ישראל. וידל ישראל מאד בעת הנמהרה ההיא. וישרפו את ספרי תורת אלהינו וירמסום כטיט חוצות. ואם על בנים רֻטשה ביום אף ה׳. ויצאו אבות אבותי הכהנים מקואינקה העיר בימים הרעים ההם מפני חמת המציק וילכו אל מצודת אואיטי (Gueta) וידמו שם. והנשארים, מהם נהרגו ומהם הרגו את בניהם ואת בנותיהם לבלתי הָמִיר את כבודם, ומהם נדחו מעל ה׳ אלהי ישראל. ויהיו המתים במגפה כמאה וחמשים אלף והנדחים כחמשה עשר אלף. וינוסו רבים אל ארץ ישמעאל בעת ההיא, ורבים נמלטו אל ארץ פורטוגאל וידמו שם.

וַיֹּאֶל הכומר הרע הזה ללכת שמה לְהַקְהוֹת את שִׁנֵּיהֶם, וישאל את פי המלך דוארטי המולך בפורטוגאל בעת ההיא; ויאמר: בא תבא ברנה, אך שום תשים כתר ברזל בצאתו מתוך האש על ראשך, וישב אחור בחרפה. אך מלך אראגון שמע בקולו וירבו הנדחים בקטאלוניאה ואראגון ושיביליאה בעת הנמהרה ההיא. מהיום ההוא רבו הנדחים בכל ארץ ספרד.

ויהי אחרי כן וישובו רבים אל ה׳ בעבור מעליהם הזעם, וישימו עליהם חוקרים עד היום הזה[א].

וישבו היהודים במצודת אואיטי ובמצודת שוריאה (Soria בקאשטיליא הישנה) ובמצודים אחרים אשר נמלטו שם עד צאתם מארץ ההיא אשר אֲרָרָהּ ה׳.

גם על היהודים אשר בשאבויה (Savoja) נטה קו תוהו הצר הצורר הזה בעת ההיא. ואני יוסף הכהן ראיתי ספר משחת מראהו מאשר החביאו שמה בבורות עד עבור הזעם מעליהם בימים הרעים ההם.

ויהי [הכומר פרא ויצנטי] בעיניהם לקדוש ויכתוב קאלישטו (האפיפיור Callixtus הרביעי) זכרו בקדשים, ויהוגגו לשמו ביום החמישי לחדש אפריל.

בימים הרעים ההם היה חשך אפלה בכל ארץ ספרד. ויאמרו החכמים: אצבע אלהים הוא על אשר נגזר ביהודים לאבדם. וישב חרון אפם מעל הנשארים בחמת ה׳ עליהם. וישבו בארץ ויפרו וירבו מאד.

(עמק הבכא עמ׳ 72—70)

*

ב. אל תשמח ישראל אל גיל כעמים... התנצל מעדיך להכנע מפני הרעות אשר אפפונו מימים קדמונים. זכור ואל תשכח הגזרות הנגזרים והעתים הרעים אשר עברו עלינו משנת תתק״ה וד׳ אלפים בקום עלינו אדם נודד המכונה אלמהדי להכחידנו ונחרבו בארצות המערב כמה קהלות, ואחרי כן בשנים מועטות בארצות המזרח ושתיהן בימי הרמב״ם ז״ל: אחד בנערותו ואחד בזקנותו, כאשר כתוב בספר הזכרונות. אזי בחטאינו חרבה קהלת אליבנה המדינה, עיר ואם בישראל לתורה ולתעודה מכמה דורות. וגם אחרי כן בכמו מאה שנה לראשונות

א) ר׳ יוסף הכהן כוון יפה את העובדה ההיסטורית: מאורעות השמד בשנת קנ״א וקע״ב, שבסבתם המירו כמה רבבות יהודים מתוך פחד ואחר כך חזרו בצנעא ליהדותם גרמו לקביעת האינקויזיציה („חוקרים") — החלה במדינות אספמיה ואחר כן במדינות פורטוגל, בלגיה וכו׳ למעשי האינקוויזיציה באספמיה יש היסטוריה ארוכה. ואמנם נשרפו גם קודם למאורעות אלה כמה וכמה יהודים על קדוש השם בסבת עלילות שונות אבל זה לא היה מעשה האינקוויזיציה (בטעות יחס שטיינשניידר בספרו Geschichtsliteratur der Juden 1. Abt. 66 רשימת נשרפים על קדוש השם משנת 99—1348 למעשה האינקוויזציה).

גורשנו מצרפת ואינגלאטירא ומשאר מלכיות מן היום ההוא והלאה ירדו עם ה׳ לשערים, כי קמו עליהן זרים. ונכשלו חסידי עליון בחרב ובלהבה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים, וירד העיט אל הפגרים והיתה התורה לשרפה מאכולת אש זרה ומרמס לרגלי פראי [א] ויבוזו כל הילם ומחמד עיניהם ויענו נשיהם ובנותיהם ומיתר כל העם ניטל כבודם ביום מר, נבלע ישראל ככלי אין חפץ בו כבודם בקלון הומר. תהום אל תהום קורא ואמר. חרב ורעב ושבי הכתוב ואשר לא כתוב הכל נגמר. ונותרו בם עוללות שנים או שלשה גרגרים מפורדים ומפוזרים. ונבחר מות מחיים לכל השארית הנמצאים, ונגעה אלינו בדורנו התלאה וקראת אותנו הרעה באחרית הימים בגלילות קאשטיליא לארכה ולרחבה, ובמלכות קאשטיליא בשנת הקנ״א אשר נשמדו כמה קהלות קטנות עם גדולות. ואחרי כן בשתים ועשרים שנה. הנשארים בקשטיליא היו למשל ולשנינה ומרעה אל רעה יצאו לא ידעתי ספורות. ויגזרו עליהם שנוי המלבושים וימנעו מהם המסחר והחכיריות והאומניות, כאשר נגזר בימי הה״ר יוסף ן׳ עקנין ז״ל בשנים קדמוניות. היושבים בבתיהם ספונים גורשו מהיכלי עדן וענג לשכון בנצורים ובאשמנים. תולעת יעקב האמונים עלי תולע חבקו אשפתות. כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, בקיץ ובחרף לדראון וחרפות. ורוב המוכסים המיוחסים יצאו משם בהמנע מהם החכירות והמכסים, כי לא למדו אומנות להיות מתפרנסים. ועוד מפני החרבה והדוחק והמסגר יצאו מבעלי אומניות. בראות אלה הקורות והתלאות דוחו ולא יכלו קום באלה הנסיונות והתמורות. וכזה קרה במלכות אראגון לקהלות הנשארות, בקום עליהם מלך חדש לחדש עליהם גזרות. מי שמע כזאת, מי ראה כאלה התלאות ולא ידאג ולא יאנח ימים על לילות. יונקי שדים בחיק אמותיהם בוכים. ברעב ובצמא ובערום. בשלג ובקור מתו ילדים וילדות.

(אגרת מוסר לר׳ שלמה אלעמי, דפוס פראג, דף ח׳ עמ״ב).

*

א) פראי רמז לפרא ויצנטי וחבריו שגרמו לשמד של שנת קע״ב. בכלל היו משתמשים בחדוד של פרא כנוי לכמרים, בקשר עם פרא אדם.

ג. אַלְלַי לִי
בְּרוֹב אֶבְלִי,
כִּי חֶטְאִי לָעַד נִשְׁמָר.

קוֹל יְלָלוֹת
עַל קְהִלּוֹת
עֻלְפוּ כְּתוֹא מִכְמָר.

כִּי מְבִיתָם
בְּחֶרְדָתָם
גֹּרְשׁוּ בַּיּוֹם הַמָּר.

בְּסַמוֹרָא
הוּשַׂם מוֹרָא —
בְּחֶרְדַת צָר יִתְיַמָּר.

בְּסַלַמַנְקָא
הוּשַׂם בְּרִית וְחֻקָּה,
בִּלְבָב רַךְ לַזָּר הוּמָר.

וְאַף חָרָה
בְּעֵת צָרָה
בְּבַלִידוֹלִיד כַּיָּם נֶחְמָר.

קְהַל טוֹרוֹ
לְחֹמֶר סוֹרוּ —
עַל כֵּן בְּשָׂרִי סָמָר.

בְּקָהָל שֶׁגּוֹבְיָה
חֲרוֹן אַף יָהּ —
וְאוֹיֵב כֹּה יִתְאַמָּר.

עֲדַת אֱוִילָה —
אוֹי נָא לָהּ,
כִּי לֹא פָנְתָה אֶל הַמְּנוּחָה.
הֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה.

סָגוּר לִבִּי
נִקְרַע בִּי
לְבֵינְבִּינֶטוֹ עִיר תְּהִלָּה.

וּבָא שָׁאוֹן
לְעִיר לֵיאוֹן
וּבַלִינְסָא בַּחַלְחָלָה.

בְּאַשְׁטוֹרְגָה
וּמַיוֹרְגָה
וּבְפַלֵינְסָה עָשׂוּ כָלָה.

וּבְכָל־סְבִיבָם
נִחֲרוּ בָם
לְהִתְעוֹלֵל בָּם עֲלִילָה.

בִּשְׁנַת קַעַ״ב

סַכּוֹתָ בָעָב
מֵעֲבֹר תְּפִלָּה.

וּבָא קָ ק ךָ שׁ א)
לְפְּרִיךֵיש
וּבוּרְגוֹשׁ הִיא כְסוּחָה.
הֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה.

הִכּוּנִי,
פְּצָעוּנִי
וְכָתְבוּ עָלַי מְרוֹרוֹת.

לְעַם נַחֲלָה—
עַל כָּל־אֵלֶּה
גָּזְרוּ כַּמָּה גְזֵרוֹת.

וְהֶחֱמִירוּ
עַד הֵמִירוּ
הַחֻקִּים וְהַתּוֹרוֹת.

אָנָּא מִי הוּא זֶה
כָּל זֶה יֶחֱזֶה
וְיִשְׁכּוֹן בְּהַשְׁקֵט וּבִטְחָה?
הֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה.

קינה זו על גזרת פרא ויצנטי נדפסה מתוך כתב יד בפתיחה לס׳ „מגן אבות“ לרשב״ץ הוצאת ילינק. ליפסיא שנת תרט״ו.

*

א) רמז לפרא ויצנטי, אשר גרם לשמד בשנת קע״ב.

ד. בימי המלך דון ג׳ואן [א] בן המלך אנריקו הוסיפו על [היהודים] והסירו מחיתם וגזרו עליהם גזרות קשות לכל הנשארים מהשמדות והוא שלא ישאו ויתנו ברבים ולא ישאו ויתנו בדבר מאכל למכור לגויים, כי העלילו עליהם כי היו מטילים סם במרקחות ובמאכלים וגזרו שלא ימצא מהם מקיז דם ולא רופא, לבד רופא למלך, ושלא יוכלו לקנות נחלות ושישאו חותם אדום לסימן שהוא יהודי והנמצא בלי חותם יהרג. עוד גזרו גזרות אחרות אשר רבו כמו רבו. ועוד ידם נטויה כל הימים.

(שבט יהודה, סי׳ מ״ט).

*

ה. שנת קע״ז (1417) תפסה השלטונא אשת פחת מון פורט (Mon-ferrat) כל היהודים אשר בטילושה הם ונשיהם ובניהם וגזרה עליהם שמד להפר ברית ולהחליף חי במת. והעמידה אנשים לבד וטף; וכל מי שהיה משש שנים ולמטה נתן ביד הגלחים להטבילם בעל כרחם, והילדים צועקים לאבותיהם ואין מציל — ועם כל זה לא רצו לאכל מגעוליהם. ויצאו מהם נ״ז נפשות ויתר הקהל עמדו באמונתם ונמסרו למיתה על קדושת השם. ובר״ח אב הגיעה גזרת הפחת להתירם ולהשיב נכסיהם, לבד הילדים אשר כבר עברו, כי כן צוה הקרדינאל. בשנה ההיא גזר הקרדינאל שילכו מצוינים כעין עגלה במלבוש העליון ולימים מועטים נתבטלה הגזרה.

(שבט יהודה הוצ׳ ווינר, עמ׳ 114. מאורע זה אינו שייך לאספמיה, אלא למדינת פרובינצה הסמוכה לה).

*

א) זהו המלך דון ג׳ואן השני אשר מלך והוא עודנו ילד. הגזרות האלה גזרו על היהודים אחרי שהסית הכומר פרא ויצנצי את עם הארץ ביהודים. (עיין גרטץ בספרו ההיסטורי ח״ח עמ׳ 109—110).

ו. שנת קע״ט נועצו לב יחדו המתועבים אשר בארץ אניוב (Anjou) ופטיב (Poitou) ובריטנייא (Bretagne) על בני עמנו להמיר כבודם. והחזיקו באמונתם וקדשו שם שמים ונהרגו יותר משלשה אלפים; ומהם שחטו בניהם ואחרים שחטו את עצמם, גם נשתמדו יותר מחמש מאות. אוי נא לנו כי חטאנו!

על ידי משומד אחד שהיה מן ההר (Montpellier) ובקש לעקור את הכל ובא להכריז בכל הקהלות ימירו דת בעל כרחם וכי לא יכול — הביא מן האפיפיור חוקים לא טובים וצוה לשאת חותמות גדולות מבגד פלטרין (Filz) אדום או כרכומי, וכל איש שילך זולתו יומת. אז נתקבצו יחידים מקהלות לברר מי ילך, ובירור הנעלה ר׳ מרדכי בר יוסף אויניון והרב ר׳ שלמה דשאישי ממגדל טרשקון לבוא אל המלך להתחנן לו על ענין הסימנים. והצליחו ושבו שמחים, כי נתבטלה הגזרה. לימים מועטים תקפה יד החוקרים (Inquisitoren) על בני עמנו ויעלילו לחקור בכל פרובינצא ויוציאו ממון גדול עד אין חקר, וגם יצאו רבים מגדולי הארץ בציונים משונים במרשילייא ובעיר אאינש (Agen) ובאויניון. עוד הכבידו משא על עיר אויניון וסגרו בביתם שני צנתרות הזהב רבי מרדכי בר יוסף והר׳ ישראל, ואחר כך יצאו בציונים משונים ואחר כך נעשה נס גדול והותרו ורבם זולתם ציינו. ותאר הציון היה רחבו זרת מן פלטרי כרכומי ורחב העגלה ד׳ אצבעות ובחללה דמות לבנה לוקה מבגד שחור.

בעמק הבכא ארץ תלאובות בלויאיריש ושם המקום אי אפשר לברר העלילו על בני עמנו משרצת אחת שטבעה בטיט היון ומתה ואין רואה; ויוציאו דבה על היהודים שהם המיתוה. ויקחו כל היהודים ויאסרום כלם בנחשתים ברוב ארץ פרובינצא ודחקום בדוחקים משונים ונדונו בעונותינו.

(שבט יהודה, הוצ׳ ווינר עמ׳ 115—114).

*

ז. בעיר הגדולה שבילייא היה הר׳ יהודה ן׳ וירגא ז״ל. וכאשר באה החקירה שם אמרו תושבי הארץ, שאם ירצו לדעת מי הם מהאנוסים נוהגים יהדות שיתפסו להר׳ יהודה ן׳ וירגא, כי על ידו היו עושים כל מעשה היהודים ומצותם. והוא ז״ל קודם בוא החקירה ידע את כל אשר נעשה ושם בחלון ג׳

זוגות תורים, האחד ממורט ושחוט וכתוב בצוארם: אלו יהיו האנוסים שיצאו באחרונה, ואחרים ממורטים ולא שחוטים ואמר: אלו יהיו האמצעיים, ואחרים עם הנוצה וחיים וכתב: אלו יהיו הראשונים. והם לא שמעו ונפלו במה שנפלו. ורבים מהאנוסים העבירו באש כדי שתתקיים בזה הגזרה מן השמים. והוא ברח והלך ללישבונא ושם נתנו לו יסורים קשים לשיאמר הנוהגים יהדות. והוא עליו השלום עמד בנסיון ומת מכה היסורין בבית הסהר. זכות כל הקדושים יעמוד עמנו.

(שבט יהודה, סי׳ ס״ב).

*

ג. גלות אספמיה ופורטוגל

א. ובשנת הרנ״ב בחדש החמישי באחד לחדש הוא חדש אדר ויאמר המלך פרדינאנד לגרש את כל היהודים. ויבז בעיניו לשלוח יד בחלק מהם כי אם בכלם. ויקראו סופרי המלך בחדש החמישי הנקרא פברירו בלשונם, שנת אתצ״ב למנינם; ויכתבו ככל אשר צוה המלך אל הפחות ושרי המדינות לקיים דברי האגרת ולא לשנות. פתשגן הכתב להנתן דת גלוי לכל ספרד ואל שרי עם ועם דוקסים סגנים נגידים ומצווים לאומים גלוי לכל העמים להיות היהודים עתידים להתגרש בזעמים: מתשעה באייר מתחילים ובתשעה באב מסיימים, כי גם איש וגם אשה ילכדו, זקן עם מלא ימים.

וזה פתשגן הכתב אשר בשם המלך והמלכה נחתם ונכתב.

אנחנו המלכים בחן ובחסד האל פירנאנדו ואיזביל מלכי קשטיליא ואראגון, מלכי ליאון ומורסייא, מלכי מיורקא וסרדיניא, מלכי גרנאטא ונבארא וכו׳. יען עלתה לפנינו זעקת האנוסים, אשר על קצתם גזרנו שרפה ועל קצתם גזרנו להיותם כלואים בכלא לעולמי עולמים; יען נמצאו סוררים ומורים בדתנו וחלק מאשר נשארו פליטים מהעונשים האלה להיותם מודים ועוזבים וקבלו עליהם לשוב בתשובה שלמה ועוד יד החוקרים נטויה עליהם

לחקור ולדרוש על רוע מעלליהם ויזעקו במר נפש אלינו, אומרים אמור, כי היהודים היו תמיד והנם עוד היום סבת מרדם וסורם מדת הנוצרים להוכיח אליהם דרכי נמוסיהם חוקותיהם ותורותיהם ותורות חגיהם ומועדיהם, ובכל זמן ובכל עת אשר ימצאו היהודים ביניהם בספרד הוא בלתי אפשר אליהם להיותם נוצרים שלמים ואמיתיים. לכן ראינו לגרש כל היהודים גרוש כולל מכל מקומות ממשלתנו ואף כי היו ראויים לעונש גדול מזה, כפי מעשיהם אלה אשר עשו, אמנם יען נכמרו רחמינו עליהם נסתפקנו להענישם בעונש זה. על כן אנו גוזרים ומצווים אשר כל איש ואשה, גדול או קטן, אשר בשם ישראל יכונה, כל השוכנים ועומדים תחת ממשלתנו — שיתגרשו ויצאו מכל המקומות אשר בהם דרים ועומדים ללכת חוץ מכל מדינות מלכותנו אל ארץ אחרת בתוך ג׳ חדשים הבאים ראשונים: מאחד ממאיו מתחילים ובאחרון ללויו [יולי] מסיימים. וכל אשר ימרה את פינו לבלתי לכת לו בתוך הזמן הנזכר וימצא אחר כן באיזה מקום מכל מקומות ממשלתנו — דתו תהיה למות בתליית עץ או להמיר דתו ולשוב נוצרי. וכל אשר יחפוץ מהיום הזה והלאה בתוך ג׳ חדשים הנזכרים להמיר דתו ולהיות נוצרי יעמוד בביתו ובנחלתו בהונו ובכל רכושו קרקעות ומטלטלין כבראשונה; ויהיה לו עוד חרות מאתנו מכל מס ומכל שעבוד; גם מהחקירה יהיה לו זמן עד עשרה שנים שלא יחקרו עליו החוקרים. עוד אנו גוזרים ומצווים על כל השופטים והסגנים, פרנסים, יועצים ומנהיגי המדינות או כל ממונה בכל מין מינוי מהמלכות שיהיה בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר — להיותם עושים שמירה טובה ומעולה אל כל קהל וקהל היהודים. וכל איש מאיזה מדרגה שיהיה אשר ישלח ידו באיזה יהודי בין בגופו בין בממונו בדרך גזל או גנבה בין בתוך העיר בין חוץ לעיר — יהיה נתלה תכף על עץ על יד שר או שופט או מנהיג העיר. ולאות שמירה אנו גוזרים ומצווים אל כל שר סגן או שופט אשר בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר לתת סימן המלכות הנקרא בלע״ז שינאל (Sennal) על כל פתח ופתח יהודי בכל מקומות מושבותיהם, ואנו גוזרים ומצווים כל סגן שר או שופט או מנהיג, אשר בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר שיצוו אל מכריזיהם להכריז בקול קורא בשווקים וברחובות פתשגן כתבנו זה. גם בכל קהלה וקהלה של יהודים, אשר בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, ביום ראשון של מאיו הסמוך וכל שר סגן או שופט או מנהיג או ממונה

בכל מלאכת מינוי שיהיה אשר ימרה את פינו ויעבור על דברינו אלה יהיה נזוף בעינינו והוק מחן המלכים ועלינו להענישו בעונש הראוי לי.

(מספורי המאורעות לרבי אליהו קפסאלי נדפס בס׳ ״לקוטים שונים״ הוצאת די לאטיש עמ׳ 69—67).

*

ב. ובשנה התשיעית, שנת מזרה ישראל, לכד מלך ספרד כל מלכות גרנטה, והעיר הגדולה גרנטה רבתי עם שרתי במדינות. ובחזקתו וגובה לבו חלף רוח ויאשם זו כחו לאלהיו, ויאמר עשו בלבו: במה אתרצה לאלהי המאזרני חיל למלחמה? במה אקדם לקוני אשר נתן את העיר הזאת בידי, אם לא בהכנים תחת כנפיו העם ההולכים בחושך, שה פזורה ישראל ולהשיב לדתו ואמונתו הבת השובבה. או להשליכם לארץ אחרת מעל פני. לא ישבו עוד בארצי ולא יכונו לנגד עיני.

בעת היותי שם אני בחצר בית המלך יגעתי בקראי, נחר גרוני דברתי אל המלך פעמים שלש, במו פי אתחנן לו לאמר: הושיעה המלך, למה תעשה כה לעבדיך, הרבה עלינו מהר ומתן וכל אשר לאיש איש מבית ישראל יתן בעד ארצו. קראתי למאהבי רואי פני המלך לבקש על עמי ורוזנים נוסדו יחד לדבר אל המלך בכל עוז להשיב ספרי האף והחמה ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים לאבדם. וכמו פתן חרש יאטם אזנו לא ישיב מפני כל והמלכה עומדת על ימינו לשטנו. הטתו ברוב לקחה לעשות מעשהו החל וגמור. יגענו ולא הונח לנו. לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז.

וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו. ובכל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע — אבל גדול ליהודים. ותהי חרדה גדולה צרה כמבכירה אשר כמוה לא נהיתה מיום גלות יהודה מעל אדמתו על אדמת נכר. ויאמרו איש אל אחיו חזק ונתחזק בעד דתנו ובעד תורת אלהינו מקול מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם. אם יחיונו נחיה ואם ימיתונו ומתנו. לא נחלל בריתנו ולא נסוג אחור לבנו ואנחנו נלך בשם ה׳ אלהינו.

וילכו בלא כח שלש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד מכל מדינות המלך. אל אשר היה שמה הרוח ללכת ילכו. ויצא מלכם לפניהם וה׳ בראשם. זה יאמר לה׳ אני וזה יכתוב ידו לה׳. מהם הלכו למלכות פורטוגאל ולמלכות נבארה הקרובים אליהם. והנה צרה וחשכה ואפלה מנודח ומצאום צרות רבות ורעות השוד והשבר והרעב והדבר. ומהם שמו בים דרך ונתיבה במים עזים. — — גם אני אבחר דרכם דרך אניה בלב ים. ואני בתוך הגולה באתי עם כל ביתי. הבנים בני והצאן צאני פה העירה נאפולי ההוללה אשר מלכיה מלכי חסד הם. השנה הזאת שנת גר״ם הייתם.

(דון יצחק אברבנאל בהקדמתו לפירוש ס׳ מלכים).

*

ג. גם שם לא הונח לנו. כי שרק ה׳ לזבוב מלך צרפת אשר כִלנו. ויעלו פרשיו על הארץ ויכבשוה ובשצף קצף משלו בה ויעביטוה. לא עמד איש בפניהם ועם לא יחרדו, כי כלם מרדו במלכם וזקנים קמו עמדו ובגד בוגדים בגדו, וכי רבו עבדים המתפרצים. ובמושב לצים בראש כל חוצות לקמצים קמו לבלע נחלת ה׳ בני ציון היקרים. — — —

גם בי התאנף ה׳ על עוני. לא השיב ידו מבלע ויגזלו אנשי הארץ את כל קניני ויבא רזון במשמני ויהפך ליגון כל ששוני. כי רבות אנחותי וכי ראיתי צרת עמי גם שב גם ישיש כל אשר בשם ישראל יְכַנה. רצע ה׳ אז אזני במרצע לצאת מתוך ההפכה הולך ונוסע ונכנסתי באניה בלב ימים ובחמלת ה׳ עלי באתי לאי קרפו ואשב פה.

(דון יצחק אברבנאל בהקדמתו לפירוש ס׳ דברים).

*

ד. ובשנת רנ״ב לאלף הששי הוסיף ה׳ שנית ידו להגלות השארית אשר בימי מלך פירננדו. אחרי אשר כבש מדינת גרנאטה מיד הישמעאלים

והובקעה אליו בשבעה ימים לחדש ינוארו מהשנה הנזכרת גזר גרוש על היהודים אשר בכל מדינות מלכותו, במלכות קשטיליה ומלכות קטלוניה מלכות ארגון מלכות גליציה מלכות מיורקה מלכות מנוריקה מלכות בוסקלייא מלכות אי סרדינייא מלכות אי ציציליה מלכות ולינציא. וקודם לכן גרשתם המלכה ממלכות האנדלוסיה. ונתן להם המלך זמן שלשה חדשים. נעשה הכרוז בכל עיר ועיר ביום א׳ מאייו אשר חל בי״ט ימים לעומר ונמצאו כלים בערב ט׳ באב. מנינם לא נספר. אמנם מה ששמעתי אחר החקירה המרובה מהמספר היותר מוסכם, שהיו חמשים אלפים בעלי בתים ויש אומרים חמשים ושלשה אלפים. והיו להם בתים שדות כרמים ומקנה בהמות; ורובם בעלי מלאכות. והיו אז בספרד ישיבות הרבה; ומהגדולות שבהם: ר׳ יצחק אבוהב בגוד־דאלקיארה, ר׳ יצחק ביצודו בעיר ליאון, ר׳ יעקב חביב בסלמנקה. ועוד היה בעיר ההיא חכם גדול בחכמת התכונה, וכאשר היה ספק בישיבה הנוצרית אשר שם בחכמת התכונה היו שואלים את פיו. שמו ר׳ אברהם זקודו; ר׳ יצחק אליפדניי בבדיאלודי, ר׳ יעקב קנייזאל באווילא דקנפוש, ר׳ יצחק ייאקון בטוליטולא, לאחר שנפטר הרב הגדול ר׳ יצחק דליאון זצ״ל אשר קרעו עליו בכל מדינות ספרד, ובר פלוגתיה ר׳ יצחק זייט ונחלק בעניין אסור והתר; ר׳ שמואל פרוקי בפורמיסקו, ר׳ יצחק עזיאל במדינת אלקנדי, ר׳ שמעון סרסר בסגובייא, ר׳ שמואל צרפתי בדיישינציה.

ובאותם השלשה חדשים שנתן להם זמן היו משתדלים ובוטחים לעשות פשרה להשאר על ידי הרב שהיה מנהיג קהלות מספרד שמו דון אברהם שניאור, שהיה רוכב עם שלשים פרדים, ור׳ מאיר המלמד שהיה סופר המלך ודון יצחק אברבנאל שברח ממלך פורטוגאל לארץ קשטילייא והיה גם כן גדול בחצר מלך ספרד והוגלה אחרי כן לנאפולי ונחשב גם כן לפני מלך נאפולי. והרב הגדול ר׳ יצחק דליאון הנזכר היה קורא לדון אברהם שניאור הנזכר „שונא אור“, לפי שהיה אפיקורוס. וסופו מוכיח, כי המיר הוא ובני ביתו והוא בן שמונים שנה והמיר גם ר׳ מאיר המלמד עמו. ודון אברהם הנזכר הוא עשה הקִרְבה של המלך עם המַלכה; כי היתה המלכה יורשת המלכות והמלך שר אחד משרי ספרד, ועל זה נעשה רב על היהודים לא מהסכמתם.

וכבר השיגו פשרה להשאר על יד סך ממון ונתבטלה על ידי הגמון אחד ונקרא ההגמון מעדת צלם[א]. וענתה המלכה היהודים המשתדלים מאמר דומה למאמר שלמה המלך ע״ה: פלגי מים לב מלך ביד ה׳ אל כל אשר יחפוץ יטנו. ואמרה התחשבו שמאתנו היתה זאת לכם? ה׳ הוא ישם בלב המלך הדבר הזה.

ואחרי אשר ראו, כי כלתה אליהם הרעה מאת המלך ונתיאשו מעמוד, קצר להם הזמן והוצרכו למהר יציאתם מספרד. ומכרו בתיהם וקרקעותיהם ומקניהם בדבר מועט כדי להמלט על נפשם. ולא נתן להם המלך רשות להוציא מארצו כסף וזהב והוצרכו להחליף כספם וזהבם בסחורות בגדים ועורות וזולת זה מעניני סחורה. ונכנסו מאה ועשרים אלף מהם למלכות פורטוגאל על ידי פשרה שעשה עם מלך פורטוגאל נכבד אחד שמו דון בידאל בר בן וינישטי דלקבלאריה ופרעו א׳ דוקאטו לכל נפש ורביע הסחורה שהוליכו לשם ונתן להם זמן לעמוד בארצו ששה חדשים. והמלך ההוא הרשיע והרע להם מאד יותר ממלך ספרד. וכאשר עברו הששה חדשים כבש מה שנשארו מהם בארצו לעבדים, והגלה שבע מאות ילדים לאי אחת רחוקה כדי לישבה ומתו כלם. ויש אומרים שהיו מספר כפליים מזה ונתקיים בהם: בניך ובנותיך נתונים לעם אחר וכו׳. גם צוה לקהל לישבונה שהיא עיר המלוכה שלו שלא יגביהו קולם בתפלה, כדי שלא ישמע ה׳ צעקתם על החמס הנעשה להם. והרבה מגלות ספרד הלכו לארץ ערב, למלכות פים ולמלכות טרימיסינטי ולברבריה תחת מלך טוניזי, ולרבויים לא הניחו הערביים לכנוס לעיירות ומתו רובם בשדות ברעב ובצמא ובחוסר כל. גם הדובים והאריות הנמצאים בארץ ערב היו הורגים בהם בהיותם שוכבים חוץ לעיירות מזי רעב. ויהודי אחד היה במלכות טרימיסינטי משנה למלך ומנהיג המלכות, שמו אברהם, הכניס קצתם לאותו מלכות והוציא ממון הרבה להיטיב להם והיהודים אשר בארץ ערב הטיבו עמהם מאד. וקצתם מאותם שהלכו לארץ ערב כאשר לא מצאו מנוח ומקום שיחזיקם חזרו לארץ ספרד והמירו. ונתקיים בהם מאמר ירמיה ע״ה: פרש רשת לרגלי השיבני אחור (איכה א, יג).

א) הגמון זה היה מכת הצלב, אחת האגודות הנזיריות בדת המשיחית.

אמנם בתחלה נמלטו כולם אחר היחוד[א] ולא המירו מהם רק מתי מספר בכל גלילות ספרד ולא השגיחו על ממונם גם לא הפנו אל אבות ואל בנים כדי להמלט על נפשם. וכאשר נתפרסמה במדינות גזרת הגרוש באו דוגיאות של יינוביסי לערי ספרד אשר על חוף הים להוליך היהודים. גם הם הרעו והשחיתו ושללו אותם ומסרו קצתם ביד לסטים הים המפורסם בימים ההם הנקרא הקורסאל ינוביסי, ואותם שנמלטו לעיר יינובה נתאכזרו עמהם היינובסי וחמסו וגזלו אותם והגיעה אכזריות לבם הרע אל שעור שהיו שוללים העוללים מחיק אמותם. והרבה ספינות מהיהודים ובפרט מאי ציציליה הלכו לעיר נאפולי אשר על חוף הים. והמלך ההוא היה אוהב היהודים וקבלם כולם וחמל עליהם להיטיב להם מממונו. והיהודים אשר בנאפולי היו מספקים להם מזון בכל כחם. גם שלחו למדינות אטאליה לקבץ מעות להחיותם. והאנוסים אשר בעיר ההיא הלוו להם על משכנותיהם בלי רבית. גם כת האחים מעדת דומיניקו עשו להם צדקה. ולהחיותם הרבה מאד לא הספיק להם כל זה ומתו קצתם ברעב, ויש מהם שהיו מוכרים קצת בניהם לנוצרים להחיות את נפשם. ולבסוף נכנס בהם הדבר ונתפשט בעיר נאפולי ומתו מהם הרבה מאד עד שהיו לואים החיים לקבור את המתים.

וקצת מגלות ספרד הלכו דרך ים ללכת הארץ תוגרמה. קצתם טבעו ם ואותם שהגיעו לשם קבלם המלך התוגר בסבר פנים, להיותם בעלי מלאכות, והלוה להם ממונו להושיב הרבה מהם באי אחת, ונתן להם שדות וקרקעות. ומתי מעט מהגלות ההוא נתפזרו בארצות איטליה בעיר פיררא ובמחוז רומנייא במחוז למארקה ובמחוז פטרימוניא ובעיר רומי רבתי.

וקודם הגירוש שלח מלך ספרד ידו באנוסים וחקר על מצפוניהם, לפי שהיו מחזיקים בקצת מצות בסתר. וגזר על היהודים אשר בכל עיר לדרוש בבתי כנסיות ולהטיל חרם על כל מי שיודע שום אנוס שנתן שמן למאור או מעות לשום דבר שבקדושה שיגלהו. והיו הדרשנים דורשים בבתי כנסיות בפני סופרי המלך ומשביעים את העם בשבועה, אם לא יגיד וכו' ובמצות המלך

א) המובן כי ברחו כלם על יחוד השם.

שיגַלו אותם ומחרימים על כל מי שלא יגַלה. ואולי שחרב אלו החרמות אכלה בספרדים, אשר בכל מקום שהלכו מצאום צרות ורעות. ובזאת העלילה שרף מלך ספרד כמה אלפים מהאנוסים ובזה מהם ממון עד אין קץ אשר בו החזק במלחמת גרנאטה. ונראה שהיתה סבה מאת השם לאבד אותם האנוסים שהיו פוסחים על שתי הסעיפים וכאלו הדשו תורה לעצמם; וסופם מוכיח, שלא קדשו את השם בשעת מיתה, כי היו שואלים אותם על איזה דת הם רוצים למות ובחרו בדת הנוצרית כדי למות מיתה קלה; ומתו עם שתי וערב בידם ולא מתו מהם באמונת היהודים רק מעט מזער ואותו המעט רובו נשים.

ובשנת רנ״ה לאלף הששי בא מלך צרפת לארץ אטאליה בחיל כבד ונפל פחדו על כל המדינות ובכל עיר אשר דרך כף רגלו בה קבלוהו ופתחו לו השערים מבלי מצור. עבר מחוז לומברדיה בהסכמת הדוכוס ממילאנו ונכנס תחילה בעיר פלורנציה העיר כלילת יופי ומשל במחמדיה. ועם היות יושביה עם רב ותקיף לא מלאם לבם לעמוד כנגדו והכניסוהו באימה ורעד; ומשם הלך לעיר סינה, גם היא ארץ צבי, ואף הם יצאו לקראתו וקבלוהו. משם עבר לעיר ויטירבו אשר היא עיר מיוסדת במעבר חזק והיו יכולים למנוע ולא כן עשו, אלא עבדוהו נגד רצון האפיפיור ונגד רצון מלך נאפולי. ומשם הלך לרומי רבתי. גם הם הכניסוהו וברח מפניו האפיפיור לכרך גדול של רומי. ומשם נכנס למלכות נאפולי וכבש כל העיירות בימים מועטים. וברח מפניו מלך נאפולי לעיר אחת אשר בקצה מלכותו על חוף הים הנקראת ברונדיש. ונכנס מלך צרפת בעיר נאפולי ברצון אנשי העיר והביא במצור את כל החזקות שבה עד שכבשם כולם. נכבש רוב מחוז פולייא ומחוז קלאבריה והיו בנאפולי ובשאר העיירות הסמוכות לה ובמחוז פולייא וקלאבריה קהלות גדולות ואבדו רובם בעונותינו כי אשר לחרב לחרב ואשר לשבי לשבי ואשר לצאת מן הכלל לצאת מן הכלל, כי הצרפתים שללו והשחיתו בהם והרבה מהם המירו מפחד הצרפתים. ועם שלא היה מרצון מלך צרפת שיוזקו היהודים, אבל הגין עליהם כשנכנס בעיירות. גם הצבורים כשפרקו מעליהם מורא מלכות של מלך נאפולי קמו על היהודים לשלול ממונם ולהכריחם להמיר. והיתה עת צרה ליהודים בכל אותם המדינות אשר

היו מקודם ערי מקלט לגליות, ונאבדו כמה וכמה אלפים מהם ונשחתו קהלות קדמוניות במחוז נפוליה וקלאבריה אשר היה יד ושם. מי שאמר לעולמו די, יאמר די לצרותינו ויראה כי אזלת יד וישוב וירחמנו ויחיש לגאלותינו. כן יהי רצון.

(רשימה היסטורית למחבר בלתי ידוע, נדפסה מתוך כתב־יד בקובץ Jewisch Quart. Rewiew כרך כ׳ עמ׳ 249—253).

*

ה. בימים השוממים ההם נשתמדו אלפים רבבות מישראל, ואפילו מאותם שהיו הולכים לנסוע ונסעו כבר — אחרי ימים רבים בראותם רוב התלאות והרעות והמאורעות שהיה קורה להם בדרכים, ניחמו ושבו מדרכם ונשתמדו, כי לא יכלו לעמוד בנסיון צער הדרכים. וגם דון אברם שיניור וגיסו מאיר מלמד מגדולי ספרד באו במעמקי מים ונשתמדו אם באונס אם ברצון. כי שמעתי מאחרי הפרגוד, כי המלכה נשבעה שאם לא ישתמד דון אברם שיניור שתשמיד כל הקהלות; ולמען יציל רבים מעון עשה מה שעשה ולא מלבו. וגם גיסו נמשך אחריו, כי על שניהם היה דבר המלכה נחוץ, כי הם גדלוה ורבוה ובפרט דון אברם שיניור אשר על ידו ובגללו מלכה. לכן שמה נפשה בכפה לשמדם בכל דרך שאפשר ולהחזירם לדתה ויהיו לאומניה עד יום מותה.

ויהי ביום אשר נשתמדו שני שרי צבאות ישראל הללו נשתמדו גם בניהם ופמיליותם אתם. ויקח אברם את צר״ה אשתו ואת כל רכושו אשר רכש ואת הנפש אשר עשה בחרו״ן אף ה׳ ויצאו מדתם ותורתם ואמונתם ויעבדו את אלהי העמים אשר סביבותם. אז מנה המלך והמלכה את בני דון אברם שיניור ויפקדם לשופטים ולדיינים ולשרי המדינות ולשרי צבאות ויגדל שמם ויתן להם ארצות גוים וישליטם בכל ספרד וכל יש להם נתנו בידיהם, בעבור ישמרו חוקותיהם ותורותיהם.

(מספורי המאורעות לרבי אליהו קפסאלי, נדפס בס׳ לקוטים שונים, הוצאת די לאטיש, עמ׳ 72).

*

ו. ויצאו כל צבאות ה׳ גלות ירושלים אשר בספרד מהארץ הארורה ההיא בחדש החמישי בשנת שתים וחמשים ומאתים וחמשה אלפים, (1492) ומשם נפוצו לארבע כנפות הארץ. ותצאנה מחוף קרטאגינה שש עשרה אניות גדולות מלאות צאן אדם, ביום הששי בעשור לחדש אב, ותלכנה לאשר היה שמה הרוח ללכת: לאפריקה ואשיה וארץ יון ותורגמה, וישבו שם עד היום הזה.

ותעבורנה עליהם צרות רבות ורעות ותלאות שונות, וַיָרֵעו להם מַלָּחֵי גינובה מאד, ותקצר נפש העם בדרך. מהם המיתו הישמעאלים להוציא מהם את הזהב אשר בלעו להחביאו, ומהם טבעו בים. ומהם כָּלו הַדֶּבֶר והרעב, ומהם הָשְׁלְכוּ ערומים מרב החובל באיי הים, ומהם נמכרו לעבדים ולשפחות בגינובה השובבה ובנותיה בשנה הנמהרה ההיא.

ויהי בתוך הבאים דרך הים לאיטליה חזן אחד, יוסף צבהון שמו ולו בן אחד ובנות. ותדבק נפש רב החובל באחת מבנותיו, ותשמע אשתו ותבחר מחנק לנפשה ותשלך את בנותיה הימה ותפול אחריהן. ויחרדו המלחים מאד כשמעם וירדו הימה ויעלום אל האניה, ותשאר האחת בשחיתותם בעת ההיא. ושם אחת מאחיותיה פאלומה א) ויקונן אביהן עליהן לאמר: ויקחו את יונה ויטילוה אל הים.

ורבים נשארו בספרד אשר לא עצרו כח לצאת, או כי לא נגע האלהים בלבותם, וידחו רבים בעת ההיא.

בתוך המושלכים באיי הים אשר על פרובינצה היה איש יהודי אחד ואביו זקן עטוף ברעב שואל לחם ופורש אין לו בארץ נכריה. וילך האיש וימכור את בנו הקטן בלחם להשיב את נפש הזקן. ויהי בשובו אל אביו וימצאהו נופל מת ויקרע את בגדיו. וישב אל האופה לקחת את בנו ולא אבה האופה להשיבו. ויזעק זעקה גדולה עד מאד ולא היה לו מושיע.

(״עמק הבכא״ עמ׳ 84—85).

*

א) פאלומה או פאלומבה היא יונה בא־ספניולית

ז. שמעתי מפי זקנים יוצאי ספרד, כי אניה אחת באה בה מכת הדבר ובעל האניה השליכם אל היבשה מקום שאין ישוב ושם מתו רובם ברעב וקצתם נתאמצו ללכת לרגלם עד ימצאו ישוב. ויהודי אחד בתוכם הוא ואשתו ושני בניו התאמצו ללכת, והאשה מאשר לא נסתה כף רגלה נתעלפה ומתה. והאיש היה נושא הבנים ונתעלף גם הוא ושני בניו מחמת הרעב; וכי הקיץ מן העלוף מצא שני בניו מתים, ומרוב הדאגה קם על רגליו ואמר: רבון העולמים הרבה אתה עושה שאעזוב דתי, תדע נאמנה שעל כרחם של יושבי שמים יהודי אני ויהודי אהיה ולא יועיל כל מה שהבאת ותביא עלי. ואסף מן העפר ומן העשבים וכסה את הנערים והלך לבקש ישוב. וחברת היהודים לא המתינו, שלא למות גם הם וכל אחד היה טרוד בצער נפשו איננו משגיח ומצטער על חברו.

אותם שהלכו ל פ י ס עברו עליהם שפטיו יתברך, ובפרט הרעב הכבד. ולא הניחו אותם תושבי הארץ לבוא בתוך הערים פן יתיקרו המזונות. ועשו בשדות אהלים והיו רועים עשבי השדה והלואי ימצאו, כי מרוב היובש אין דשא לבד מעט מעקרי עשבים. ומתו שם בשדה עם רב ואין קובר, כי לא היה כח בנשארים מרוב חולשת הרעב. וביום ה ש ב ת ה י ו ר ו ע י ם ב פ י ה ם ומתנחמין שלא היו תולשים בידם. ואירע שם דבר אשר כמוהו לא נשמע. כי בא ערבי אחד וראה נערה יפה מבנות ישראל ולעיני אביה ואמה בא עליה והלך לו. וכמו חצי שעה שב ועם רומח שבידו תקע בבטן הנערה. אמרו לו: אי אכזר, למה כך עשית? והשיב, כי ירא שמא נשארה הנערה מעוברת ויהיה הנער בדת יהודים. שמעו נא וראו הן היתה כזאת בכל העולם או נשמע כמוהו! גם שם אשה עניה ראתה את בנה מתעלף ואין לה שום מציאות מחיה ואי אפשר שלא ימות, והרימה אבן והשליכה על ראשו ומת הנער. אחר זה הכתה בעצמה עד שמתה אחריו.

בהיות היהודים בשדה סמוך לפיס, כי כבד הרעב בארץ, הגיע ענינם שהיה היהודי הולך אל העיר ו מ ו כ ר ב נ ו ל ע ב ד ב ע ד פ ת ל ח ם. אבל המלך ההוא, מלך פיס, איש חסיד היה ואחר עבור הרעב צוה להכריז, כי כל מי שקנה נער יהודי בעד לחם יפטרנו בן חורין לאביו ואמו.

במקום אחד קרוב לפיס היתה שם אניה גדולה מגוים. והנערים נערי בני ישראל היו הולכים קרוב אל המקום ההוא הנקרא שליא (Saleh) לקושש סמוך

לים מאשר ימצאו להשיב נפש. ובעל האניה קראם בשפת הים ונתן לכל אחד פרוסת לחם. וכי ראו הנערים לחם שמחו מאד והלכו בבשורה זו לנערים אחרים וביום השני של השמועה באו נערים שם על שפת הים כמאה וחמשים. אמר להם בעל האניה שיכנסו בספינה ויתנו להם לחם לשובע. וכאשר נכנסו הרים הוילון והוליך כלם. וכאשר נשמע במחנה העברים ובפרט כאשר שמעו הנשים קפצו על שפת הים וצעקו ואין שם מושיע. ושם עשו אמות הנערים צעקה ובכיה אשר כמוה לא נשמע. והפריץ ההוא הבדיל הפרחים והיפים שבהם ונתנם דורון לשרי הארץ והשאר מכרם בארץ נכריה.

מגלות ספרד הגיעו ספינות למחוז איטלייא. וגם שם הרעב כבד ובספינות דבר עצום, ולא היו העניים יודעים מה לעשות. ולסוף יצאו: אבל אנשי העיירות לא היו מניחים אותם להכנס. והלכו למחוז גינובא. וגם שם הרעב בארץ; אבל הניחום לבא בעיר. והנערים לא היו יכולים לסבול והיו הולכים לבית העבודה זרה להמיר דת שיתנו להם מעט לחם. ורבים מהערלים היו הולכים בשווקים ועץ ישו בידם ומעט לחם בידם השנית והיו אומרים לבחורי ישראל: אם תשתחוה לזו הרי פת. ועל דרך זו נשתמדו רבים ונתערבו בתוך הגוים.

מן היהודים שבאו למחוז גינובא, כי כבד הרעב יצאו משם והלכו לרומא. והיהודים אשר ברומא נתקבצו לשית עצות מה יעשו שלא יכנסו זרים בתוכם כי יקפחו פרנסתם. ומיד קבצו אלף פרחים לתת לאפיפיור דורון שלא יקבלם בארצו. והאפיפיור כי נאמרו לו הדברים אמר: זה אצלי חדש, כי שמעתי כי מדרך היהודים לרחם אלו לאלו והנה אלה נהגו אכזריות. ולכן גזר שיגורשו גם הם ולא ישבו בארצו. אז הוצרכו היהודים אשר ברומא לקבץ עוד שני אלפים זהובים לתת דורון לאפיפיור שיניחם ושיבואו הנכרים בתוך העיר. וטוב הארץ אכלו העניים המגורשים.

ספינה אחת מאנשי גרוש ספרד בקש בעל הספינה להמיתם כדי לקחת נכסיהם. ובאניה היה שם סוחר אחד איש חסד ואמר: עון גדול הוא זה כי תשפוך דם נקיים. השיב הארור: אני לא באתי אלא להנקם מדם ישו אשר שפכו. השיב הסוחר: הוא מחל על דמו כדי לכפר במין האנושי ואתה לא

תמחול? זאת עצתי שתשליך אותם באחת האיים ואם ימותו ימותו וידך לא תהיה בם. ובא האכזר ההוא והפשיט אותם והשליך אותם סמוך לשן סלע שעל שפת הים, מקום שלא עבר ולא ישב אדם שם. וכל אחד מהעניים אשר הושלכו שם לא היו קמים ממקומם מפני הבושה, כי ערומים היו, לבד בלילה בחשכה יתהלכו. ובשפת הים היו מוציאים מים מן הנקעים, מים מתוקים, ושותים. וישבו באופן זה שלשה ימים ובסופם אמרו איש אל אחיו: נעלה בשן זה ונראה משם אולי יש ישוב או איזה כפר ונחיה. ובטורח ועמל עלו אל שן הסלע וכשעלו שם לבקש הצלה מצאו מעונות אריות ודלגו עליהם וטרפו אחד מהם והאחרים השליכו עצמם מן הסלע ונשברו. והיהודים העניים המקוים הצלה באו בתוך הים להנצל מן האריות. ובשוב האריות למעונותיהם היו הם שבים אל היבשה. וישבו בחיים אלו חמשה ימים. אחר החמשה ראו אניה באה. ואנשי האניה כי ראו מרחוק נפשות תמהו מאד, כי ידעו שישוב לא היה שם ולא מקום לנות. ובעל האניה שלח שם איש לדעת ענינם, והיהודים הגידו המאורע הרע. והוא נכמרו רחמיו עליהם וצוה שיביאום בתוך הספינה ולקח וילון ישן וקרעו ונתן לכל אחד לכסות בשר ערוה ולנשים נתן חלוק שלם לצניעותם והאכילם והשקם. וכאשר עבר מקום שהיהודים נמצאים שם הורידם והעניים מהרו ושלחו שליח אל היהודים כי חשבו שרצונו למכרם. אז באו ראשי היהודים בתוך האניה והוא אמר להם: עניים אלו לא לקחתי אותם בחרב לקחת מהם פדיון, אם תתנו לי ההוצאה די לי. מיד נתנו לו ההוצאות ודורון. ויצאו היהודים והלכו שם והשקום כמדת ישראל. והעניים ההם כל ימיהם מתפללים שיאריך האל ימי בעל האניה ההיא ויתן לו האל שכרו.

(שבט יהודה ס׳ נ״ב — נ״ח).

*

ח. ויהי בשנה השנית לצאת בני ישראל מקאשטיליה [ונכנסו לארץ פורטוגל], ויואל מלך פורטוגאל לדעת אם באו אל ארצו יותר מהשש מאות בעלי בתים[א] אשר כרת להם ברית, וימצאו כי רבו הבאים בחפזם, ויקח את העודפים לאמר: עבדי אתם, ולא הניחם בעד כל כפר. וימררו את חייהם בעת ההיא.

א) זהו פרט חדש, שאינו מסופר בשאר המקומות: תחלה הרשה דון ג׳ואן רק לשש מאות משפחות להכנס לפורטוגל — אלא שנכנסו יותר שלא ברשות.

וימצאו עבדיו יורדי הים באניות בימים ההם את הָאִי אשר יקראו סאַן טוֹמֶי (San Tommas) ולא נמצאו שם כי אם הדגים הגדולים היוצאים מהם אשר יקרא לַגַארְגוֹשא) ונחשים ושרצים וצפעונים. וישלח שמה המלך כל איש שוגה וכל בן מות וגם את בני היהודים האומללים ההם שלח עמהם, ולא היה להם מושיע ביום אף ה׳. ותשאנה אמותם את קולן בבכי בהסיר הכלבים ההם את בניהן מחיקן, ובעליהן מרטו את זקנם ממרירות נפשם בעת הנמהרה ההיא.

ותשתחוינה נשים רבות לפני המלך לאמר: שלחנו נא ונלכה עמהם, וכפתן חרש לא אבה שמוע ולא הביט אליהן. ותקח אשה אחת את בנה בחיקה ותפול ממרירות נפשה מעל האניה הימה, וימותו גם שניהם.

ויהי בהיותם בסאן טומי ויהיו למאכל להגארגוש והנשארים מתו מחוסר כל, לא נמלטו כי אם מתי מספר, ויתאבלו עליהם אבותם ימים רבים.

(״עמק הבכא״ עמ׳ 88).

*

ט. ואחר זה [בשנת רנ״ב] בשתי שנים קרו גרושים ושמדות גדולים בממלכות קשטיליא ואראגון ונאווארא וקאטאלוניא ביותר מארבעים אלף בתי יהודים וכמעט שתמו כלם בהריגות והמרות ושמדות אחרות. ובאנו לפורטוגאל בשנת רנ״ב. ובמלכות פורטוגאל לוקחו בנים ובנות לעבדים בשביל שלא יצאו מהמלכות לסוף שנה משבאו שם והמירום שמות הבנים והפרידום מאביהם ומאמותיהם והוליכום מעבר לים אלף פרסאות לאי טומי. אשר שמד כזה לא היה מעולם. וקרה גרוש במלכות פורטוגאל תחלת שנת הרנ״ח משך שנה אחת. ובתוך השנה המלך מנואל לא רצה שיצאו מהמלכות אחד מכל היהודים, ולוקחו הבנים והבנות בני י״ג שנה והומרו בעל כרחם בבכיה והפרידם מאביהם ומאמהם. ולקחו הממון מאביהם לבנים. ועם כל זה בלא ממון לא יניחו לאביהם צאת מהמלכות אלא שנשתמדו. ואחר שכלה הזמן ולא רצו היהודים להמר הדת ברצונם לוקחו בעל כרחם בכל מדינות המלך והכו

א) באספניולית נקרא כן אחד ממיני הלטאה.

אותם במקלות ורצועות והוליכום לטעיות ונתנו עליהם מים וקראו אותם פלוני פלוני שמות הגוים לאנשים ולנשים. ובשנה השנית לשמד שנת הר״ס יצא בהחבא אחי הר׳ מאיר ובא למלכות הזאת, מלכות תוגרמה, ארץ יון, שהיה קנס מיתה מהמלך לכל יהודי שיצא מהמלכות בלי רשותו וכן גם מאחר השמד שנים רבות. ולא יצא אדם מהמלכות אפילו בלא אשתו עם סחורה אלא בשוחדות גדולים ואפילו שיהיה בחזקת גוי סתם. ובתוך זה הזמן שרפו כל הספרים שהובאו לשם מכל המלכיות הנזכרות במאמר המלך, אשר הם כחול אשר על שפת הים. וחמש שנים אחר ההמרה שהיו כל היהודים המומרים היושבים במלכות בשמות גוים בכל עניניהם, שכבר הורגלו ללכת לטעויות עם הגוים אנשים ונשים וטף ולאכול ולשתות עמהם באידיהם ובמקל ורצועה למדו תפלותיהם בחורים וזקנים. וביום אידם כ״א לאפריל כ״ה לניסן משנת הרס״ה בלישבואה עיר מלוכה, בעוד שאין המלך והשרים בה מפני המגפה שהיה בזמן ההוא, קם גלח אחד עם תועבה אחת ואנשים ריקים עמו צוררים ורצחנים והרגו ולאחר שרפו יותר מאלף וארבע מאות נפשות אנשים ונשים הרות וטף. ושרפו אותם ברחובות המדינה שלשה ימים רצופים עד שכלו הגופות ונעשו עפר. ואני גנבתי מהשריפה חצי ראש אחד שרוף מאהובי ורעי והחבאתיו ושמרתיו והבאתי אותו לבילונה [Valona באלבניה] וקברתיו בקברי ישראל. וכששמע המלך מנואל הרע הגדול הזה בא לשם ושרפו הגלח ותלו ארבעים רצחנים. ואז המלך נתן רשות לכל היהודים שילכו למקומות של גוים למלכיות שירצו. ואחר זה ר׳ יוסף אחי ואני נכנסנו בספינה אחת ובאנו לבילונה. ואחר באנו לשלוניקי ממלכות הנזכרת י״ד לתשרי שנת הרס״ו.

(רשימה זו לר׳ יצחק ו׳ פאראג׳ נדפסה מתוך כתב יד בקובץ Jewish Quart. Rewiew כרך כ׳).

*

י. ויהי מקץ חמש שנים לצאת בני ישראל מקשטיליה ויצו עמנואל ויעבירו קול בלישבונה ויתר ערי מלכותו לאמר: כל איש אשר בשם ישראל יכונה יצוא יצא מארצם, או יבחר אלהים חדשים, ואשר ימצא אחר כן יומת. ויתעצבו היהודים מאד ויתנו לב ללכת לעבוד את ה׳ אלהי אבותם. וישמע המלך ויצום לבוא אל לישבונה לאמר: שם אתן לכם אניות ללכת. ויהי כבואם ויתנו אותם במשמר ויאמרו להם: בחרו לכם אלהים חדשים והיו כמוני, ואם לא ביד חזקה; ולא שמעו בקולו. וירא כי לא יכול להם, ויצו ויוציאו את כל נערי בני ישראל עד בן חמש ועשרים מקרב אבותיהם. ויזעקו זעקה גדולה ומרה. וידרו להם גדולות מטים המלך למען ינאצו את קדוש ישראל, ולא שמעו. ויסחבום בזרועותם ושער זקנם ודלת ראשם הבמתה ביד חזקה ויזרקו המים עליהם ויקראו להם שמות ויתנום ביד עמי הארץ להשיבם אליהם.

וילכו אל הזקנים ויאמרו אליהם: בחוריכם ובניכם בחרו להם אלהים חדשים, עשו גם אתם כהם וחיו, ולא שמעו בקולם. ויצו המלך לבלתי תת להם לחם ומים, ויצומו שלשה ימים ולא אבו שמוע אליהם. ויצו המלך ויסחבו גם אותם הבמתה, ויכום ופני זקנים לא נשאו ויזרקו עליהם המים ביד חזקה. וימאנו רבים בעת ההיא, ותבחר מחנק נפשם, ויכם איש אחד מהם את בניו בטליתות; וידברו על לבם למען יקדישו את קדוש ישראל, וימותו אחד לאחד וימת אחריהם גם הוא, ויש אשר המית את אשת חיקו ויפול גם הוא על חרבו וימת. ואת אשר בקשו לקברם הכו הערלים ברמחים, וימותו בעת הנמהרה ההיא. ורבים נפלו, לבלתי המיר את כבודם, הבורה, ורבים נפלו בעד האשנבים והחלונות, ואת גויותם השליכו הערלים הימה לעיני כל ישראל הנשארים, לתת מורך בלבבם, פן יקשו את ערפם עוד.

(״עמק הבכא״ עמ׳ 90—89).

*

יא. גזרת ההריגה אשר שם בלישבונא... בליל פסח מצאו הנוצרים אנוסים יושבים ולפניהם מצות ומרורים ככל חקות הפסח. והביאום לפני המלך והוא צוה לאסרם בבית הסהר עד יצא משפטם. ובזמן ההוא רעב ויובש היה

בארץ. ונתקבצו הנוצרים ואמרו: על מה עשה ה׳ ככה לנו ולארצנו אם לא באשמת היהודים האלה. וכי נשמעו דבריהם לכת הדורשים הנקראים פרידי־קדוריש [כלומר, כת הדומיניקאנים=Predicadores] שמו עיונם לבקש המצאה לעזור לנוצרים. וקם אחד בבית תפלתם ודרש נגד זרע ישראל דברים מרים וקשים מאד. והמציאו המצאה ועשו צלם חלול ופתח לאחוריו וחזהו מזכוכית והיו מעבירים דרך שם נר דלוק והיו אומרים, כי מן הצלם יצא אש והעם נופלים על פניהם ואומרים: ראו הנס הגדול וזה הוראה כי באש ה׳ שופט לכל זרע יהודי. ואנוס בא שם ולא שמע הדברים ואמר בתום לבבו: הלואי שהיה נס במים ולא באש, כי כפי היובש למים היינו צריכים. קמו הנוצרים אשר תאותם לרעה ואמרו: הנה הוא לועג עלינו. ומיד הוציאוהו העם ההוא והרגוהו. ואחיו כשמוע בא לשם והיה אומר: אוי אוי, אחי, מי הרגך. וקם אחד משולפי חרב והתיז את ראשו והשליכו על פגר אחיו. אחר זה קמו כל הכמרים והוציאו עצי ישו הנוצרי והלכו אל רחוב העיר והכריזו ואמרו: כל הורג זרע ישראל יהיה לו בעולם הבא מאה יום מכפרה. אז קמו מן העם וחרבם בידם והרגו בשלשה ימים שלשת אלפים נפשות והיו סוחבים אותם ומוליכים אותם אל רחוב ושורפים אותם. וכמה עוברות היו משליכים מן החלונות ומקבלים אותם ברמחים מלמטה והולד קופץ כמה אמות. וכן אכזריות אחרות ונבלות אחרות אין ראוי לספרם.

(שבט יהודה סי׳ ס).

*

יב. מה נאמר ומה נדבר מגזרות ליסבונא ובראש כל הצרות העצומות היא לקיחת הנערים להשליכם באיי הים האבודות לא ישב אדם שם, נראו אצלם אישיליש פירדידאש. וכאשר לוקחו במאמר המלך והובאו בספינות — מי שלא ראה הבכיה והצעקה מן הנשים לא ראה ולא שמע דאגה ואנחה ורעה בימיו. ואין מרחם ואין מנחם ואין מליץ עליהם טוב. ואשה אחת היתה שלקחו ממנה שבעה בנים. וכי שמעה העניה שיצא המלך לבית תפלתו יצאה לקראתו והתנפלה לרגלי סוסו שיניח לה הבן הקטן. ולא שמע אליה

ואמר לעבדיו: השליכוה מעל פני. והיא התחזקה על שאלתה וגערו בה. אמר המלך: הניחו לה, כי היא כמו הכלבתא כאשר יקחו ממנה גוריה. ירא ה׳ וישפוט עשוקי בני ישראל. ואמרו קצת כי סבת גזרה זו מפני שאנשי גרוש ספרד נדרו למלך סך ידוע לשיקבלם במלכותו ולסוף רבים מהם לא פרעו ויצא הפרי הרע והמר ההוא. וכמה מאותם הנערים מתו בספינות להשתנות המזונות והאוירים; וכמה מהם בצאתם לאיים אכלו התנינין אשר שם באגמים ועל שפת הימים. ובהמשך הזמנים נמצא בחור נשא את אחותו, מהם לא ידעו ומהם ידעו. ויצא מהם איש ושב לארצו ונשא אמו.

(שבט יהודה סי׳ נט).

*

יג. ויהי אחרי אשר ראה הבליעל כי גמרו בני ישראל הנשארים למות ולא פנו אל עצתו ויאמר לשמדם בעל כרחם וכן עשו להם והיו מכניסים אותם תוך בתי תפלתם ושם היו משמדין אותם מבלי רצונם. וכראות בני ישראל כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב נתיעצו למות על קדושת שם אלהינו. וכשהיו מוליכין אותם בבתי תפלתם להשמידם במי טבילתם אז היו משברים ונותצים מצבותם ודנום בשרפה. וימותו רבים בקדושת ה׳ ונפש צרופה על אמרת אלוה צרופה. וכראות הבליעל כי היהודים מצאו מקום למות, צוה שכל יהודי שיוליכוהו לשמדו על כרחו, אפילו כי ישלח יד, לשונו וגרונו ויטיח דברים כנגד אלהיו שלא יענישוהו בשום עונש על דבורו, שאין אדם נתפש על צערו. ותצר לקדושי עליון על זאת הגזרה ורעה להם עוד זאת מכל הרעה הבאה עליהם מתחילת הגירוש ועד עתה כי ראו שאין צד למות. וגמרו בלבם להשליך עצמם בבורות ושיחין ומערות לבלתי לכת אל בורות נשברות. ויעשו כן רבים בנאצות נמרצות. ותהי נבלתם כסוחה על פני כל חוצות ואין מקבר. אז צוה המלך והיו משמדין אותם לבלתי ימיתו עצמם ויעשו כן. ולפעמים קצו בחייהם ולא יכלו לסבול עוד וכשל כח הסבל. ובין המתים ברעב ובין המתים בייסורין ובין המשתמדין בעל כרחם ובין הנהרגים על ידי הגוים בעת שהיו מקללים את אלהיהם לעוניהם ובין הנחנקין והנהרגין בעצמם ספו תמו כל

קהלות הכלולות אשר בפורטוגאל ולא נמלטו מכלן כי אם מתי מספר, אשר נסו לנפשם בתחלת הגזרה, כי היו עשירים ושחדו בעדם.

והנשארים רובם נשתמדו אם ברצונם ואם בעל כרחם. ומהם מתו על קדושת אלהינו כאשר כתבנו. ולא נשארו בבית הבור חיים זולתי שבעה אנשים ראשי בני ישראל המה. ויהי אחרי אשר צערו שבעה אלה בכל מיני צער וייסורין ימים רבים ולא אבו שמוע ואזניהם כבדו משמוע, מאנו לשוב בדת הנוצרים ונצרו תורת ה' תמימה בלב שלם ונפש שלמה, אז צוה המלך ונשאום בעל כרחם והביאום בבית תפלתם העמידום לשמדם והיו צועקין: לא נאבה ולא נשמע כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה. ודברו כמה בזיונות נגד דת הנוצרים וקפצו ושברו חלק מן אלהיהם ויפילום ארצה. ומכללם ועל כלם החכם הגדול רבא דעמיה מדברנא דאומתיה הרב ר' שמעון מימי זל"הה, אשר שת לבו כלב הארי לא ישוב מפני כל ודבר דברים נגד המלך ונגד דתו למען ענותו להמיתו. ואף על פי כן לא נגעו בו, כי מצות המלך היא לא תהרגוהו, כי היה גדול על כל קהלות פורטוגאל ורב עליהם, וכמו כן חבריו היו מעמודי הארץ. וחשב המלך שאם ישמדם וישארו גוים — כל היהודים שנשתמדו יתחזקו למפרע בדת הנוצרים וינצרו התורה החדשה, לכן לא המיתם ולא נגעה בהם יד. וישיבם המלך אל בית האסורים וישימם בבורות שיחין ומערות ויענם יותר מבראשונה ואף על פי כן לא שמעו לקולו. ויצו הבליעל ויקחום וישליכו עליהם מי השמד לשמדם בעל כרחם, ועם כל זה לא הועילו כי עברו ימים ותמיד שם שמים היה שגור בפיהם. אז צוה המלך וישיבם אל ביתו וידבר אתם טובות לתת את כסאם למעלה מעל כל השרים אשר אתו וימנם לפקידים ולסגנים בכל מלכותו כי רבה היא וכל האנשים יתנו יקר להם. וישפוך תחנוניו לפניהם וישם לעיניהם צבורין של זהב וכסף ויאמר אליהם: כל טוב הארץ לפניכם רק שמעו לקולי. ויאמר המלך: כה תאמרו ליהודים — אין חפץ למלך כי אם בכם ולמי כל חמדתו הלא לכם ולכל בית אביכם. ולא שמעו ולא שתו על לבם. וידברו באזני המלך לאמר: הרגנו נא הרוג ולא נראה ברעתנו ובחילול דתנו ותורת אלהינו. וירא המלך כי נוחלה אבדה תקותו ותקותו מהיהודים מפח נפש, ויצו ויקחו את השבעה קדושי עליון הנ"ל וימשכו ויעלו אותם מן הבור ויסחבום צעירי הצאן

סביב לעיר ואחר כן לקחום ובנו אותם חיים בתוך דימוס בניין של מצרים עד צואריהם ושם היו נותנים להם לחם צר ומים לחץ. ויהיו שם בנוים שבעה ימים ושבעה לילות. וימותו שלשה מהם בקדושת שם אלהינו ומכללם החכם החסיד וירא אלהים ר׳ שמעון מימי, מי כמוהו מורה, והיתה נפשו ונפש רעיו צרורה בצרור החיים. ויצו המלך ויקחו את הארבעה חסידים אשר נשארו וישימום תוך אניה קטנה מבלי לחם ומים ווילון ומשוטות, וינהיגום ויוליכום בלב הים ויאמרו להם: החליפו שמלותיכם אם אין — בלב ימים שם תהיה קבורתכם. ויהיו כמצחקים בעיניהם. ויענו ויאמרו לשוטרים הנצבים עליהם: שוטים שבעולם, הנמיר חיי עולם בחיי שעה? הנחליף בגדים מחלצות ובתי הנפש והלחשים בבגדים צואים וכמושים? טוב מותנו מחיינו. ויראו כי מתאמצים הם למות ויחדלו לדבר אליהם. ויסעו ויניחום באמצע הים כי אמרו יבוא עליהם הים ויכסם. וינהג ה׳ רוח קדים נחה כל היום ההוא וכל הלילה ואל כל אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו. הבקר היה ורוח הקדים נשא את האניה ויתקעה ימה סוף אשר במלכות פ״ס. המה ראו מעשה ה׳ ונפלאותיו במצולה. ויראו ישראל את היד הגדולה וישמחו. ויבאו העירה ויחרדו זקני העיר לקראתם ויאמרו: לזבוח לה׳ באנו על כל התשועה אשר גמלנו.

(מספורי ר׳ אליהו קפסאלי בספר לקוטים שונים עמ׳ 87).

*

יד. ומה שאמר: והבאתי אותם בארץ אויביהם (ויקרא כ״ו, מא) וכבר היו שם, נראה שהשי״ת הביאם בארץ אויביהם כדי שיוסרו בה, וכשראה שהוסיפו בה על חטאתם פשע הביא אותן בארץ אויביהם, שהם אויבים אחרים יותר אכזרים מהראשונים. כמו שראינו שנתגרשו היהודים מקשטיליא, לפי שהיו בה כמלכים, ובאו לפורטוגאל ועשו מה שעשו לנו ולתורותינו. ואחר כך הנשארים הלכו למלכות ישמעאל ולגלילות אחרים. יותר בפרט תמצא זה שנשארו בפורטוגאל שירים של מצוה המעכבים את הפורענות, שקדשו שם שמים בפרהסיא ומסרו עצמם על קדוש השם. ועמדו שם בבית האסורים ימים רבים החכם השלם וקדוש רבי שמעון מימי ז״ל והתניו לוקחי בנותיו, אנשים צדיקים, ואשתו הצדקת ואנשים אחרים צדיקים גמורים. ואף

על פי שאמרו להם שימירו דתם בעל כרחם, עמדו על משמרתם ושמרו תורה ומצוות על אפם ועל חמתם של המלך והשרים. עד שביני וביני נפטר לבית עולמו הה״ר שמעון זצ״ל הנזכר, בזמן שלא היה יהודי בכל המלכות זולת אני והיהודים שהיו אסורים בבית האסורים עמי. ובשביל זכות הצדיק נזדמן שם אב ובנו שהיו אנוסים ומשמשים בבית האסורים. ולהם נתן השופט הגדול ושר בית הסוהר רשות שיוליכוהו חוץ לעיר ויקברוהו שם. ויציאוהו ויניחוהו מחוץ לעיר והם הלכו להם מנגד, ונתחברו יותר מארבעים אנשים צדיקים מהאנוסים שהמירו דתם בעל כרחם, וקברוהו בבית הקברות של היהודים, והספידוהו שם כראוי. ובזכותו נתן לנו המלך רשות והביאונו לארזיליא. אבל היהודים שהיו עם החכם לא רצה המלך לשלחם שאמר שכבר קבלו [את הדת המשיחית]. ונשארו בבית האסורים לעבדים. והשי״ת נתנם לרחמים בעיני שר בית הסוהר והיו שם בכבוד גדול. אחר כן שלחם המלך לארזיליא ליד האלוף הצר הצורר שיענה אותם בעבודת פרך. לפי שראה שלא נעשתה עצתו והצר הצורר מענה אותם ומיסר אותם ביסורים כדי שיחללו השבת וילכו לעשות שיחין ומערות. וכל זה בעונותינו כי הם צדיקים גמורים וקדשו שם שמים ברבים.

(צרור המור לר׳ אברהם סבע סוף פרשת בחוקותי).

בפרטי הספור הזה יש קצת סתירות בין הגדת עדות של אברהם סבא ובין זו המובאת בספור המאורעות לר׳ אליה קפסאלי. אבל אין ספק, כי הדיוז עם ר׳ אברהם סבא, שהיה עד ראיה בדבר.

*

טו. זְמַן הִכָּה בְּחֵץ שָׁנוּן לְבָבִי
וְכִלְיוֹתַי יְפַלַּח בְּקִרְבִּי,
וְהִכַּנִי וּמַכָּתוֹ אֲנוּשָׁה
וְדִכַּנִי וְשָׂם נֶצַח כְּאֵבִי.

פְּצָעַנִי וּבִלַּע אֶת בְּשָׂרִי

וְאָכַל כְּאֵב דָּמִי וְחֶלְבִּי,
וְגֵרַם כָּל־עֲצָמַי בַּחֲמָתוֹ
וְהִתְנַשֵּׂא וַיָּקָם בִּי כַּלָּבִיא.

וְלֹא דַי כִּי צְנָפַנִי צְנֵפָה
וְשָׂמַנִי מְגֹרָשׁ נָד בְּאַפִּי —
וּכְשָׂכִיר הֱנִיעַנִי בְּתֵבֵל
וְהוּא עַל פַּאֲתֵי אֶרֶץ מְסִבִּי.

וְהֵן זֶה לִי כְּעֶשְׂרִים מִשְּׁנוֹתַי
אֲשֶׁר לֹא שָׁקְטוּ סוּסַי וְרִכְבִּי;
וּמָדַד שָׁעֲלוֹ מַיִם וְעַפְרוֹת
אֲרָצוֹת כֹּל, וְהֵם כֻּלּוֹ אֲבִיבִי.

וְהִבְרִיחַ יְדִיד מִמֶּנִּי וְהֶגְלָה
בְּנֵי גִילִי וְהִרְחִיק עַם קְרוֹבִי;
וְלֹא אֶרְאֶה וְלֹא אֵדַע מְיֻדָּעַי
וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי וְאָבִי.

וּפִזֵּר מַחֲמַדַּי זֶה לְצָפוֹן
וְזֶה קֵדְמָה וְזֶה אֶל מַעֲרָבִי;
לְבַל עוֹד יוּכְלוּ הַשְׁקֵט זְמָמַי —
וְלֹא אֶמְצָא מְנוּחָה גַּם בְּחָשְׁבִּי.

וּבִהְיוֹת מוּעָדוֹת פָּנַי לְמִזְרָח,
פְּרִידָתָם תְּשַׁכְּנִי עֲקֵבִי;

וְרַגְלִי יִתַּר וְלִבִּי נָד וְנוֹדֵד
וְלֹא אֶבְחַן בְּלֶכְתִּי אוֹ בְשׁוּבִי.

הֲלֹא כִלָּה זְמָן לִבִּי וְשִׁפַּע
וּנְתָחוֹ כְּדָבִי אוֹ זְאֵבִי;
וְהִכּוּהוּ אֲנָחוֹת עִם בֶּהָלוֹת
בְּשׁוֹד שׁוֹדֵד וּבִזַּת הוֹן וּבִשְׁבִי.

בְּעֵינַי זֶה מְעַט מִזְעָר וּבִקֵּשׁ
לְכַלֵּנִי לְכַבּוֹת אֶת שְׁבָבִי.
וְיֻלַּד לִי שְׁנֵי בָנִים זְכָרִים —
בְּנֵי חֶמֶד בְּהוֹד וִיקָר וְכַצְּבִי.

וְהַקָּטָן, קְרָאתִיהוּ שְׁמוּאֵל,
וְגָבְהוּ נוֹגְשַׂי וְאוֹרְבִי
וְהִכָּהוּ לְחָמֵשׁ מִשְּׁנוֹתָיו —
וְגָדַל בַּעֲדִי רָגְזִי וְעָצְבִּי.

וְהַגָּדוֹל אֲשֶׁר יִצְחָק קְרָאתִיו
אַבְרַבַּנְאֵל כְּמוֹ צוּר מַחְצָבִי,
כְּשֵׁם גָּדוֹל בְּיִשְׂרָאֵל כְּהוֹרוֹ,
כְּבֶן יִשַׁי[א] וְהוּא גֵר מַעֲרָבִי.

בְּהִוָּלְדוֹ רְאִיתִיו טוֹב, לִשְׁכּוֹן
בְּלִבּוֹ בִּין וְטוּב הוֹרָיו וְטוּבִי —

א) דון יצחק אברבנאל יחס עצמו על זרע דוד המלך.

וּבֶן־שָׁנָה אֲהָהּ מִנִּי הֲרָפוֹ
וְהִדִּיחוֹ זְמָן, שׂוֹנְאַי וְעוֹקְבַי.

בְּעֵת גֹּרְשׁוּ בְּנֵי גָלוּת סְפָרָד
יְצַו מֶלֶךְ לְהַצִּיב מַאֲרָבִי —
לְכַל אֵצֵא וְאֶעֱבֹר בֵּין גְּזָרִים
וְלָקַחַת בְּנֵי יוֹנֵק תֲּלָבִי —

לְהַכְנִיסוֹ בְּדָתוֹ בַּעֲבוּרוֹ.
וְגִלָּה אָזְנִי אִישׁ טוֹב אֲהוּבִי —
שְׁלַחְתִּיו עִם מֵינִקְתּוֹ בְּאִישׁוֹן
חֲצוֹת לַיְלָה, כְּאִלּוּ הוּא גְנוּבִי,

לְפוֹרְטוּגַל וְשָׁם מֶלֶךְ מָנוּאֵל,
אֲשֶׁר הָיָה לְפָנִים מַחֲרִיבִי;
וְשָׁם גָּדַל כְּבוֹד אָבִי וְעָשְׁרוֹ,
בְּחַיֵּי אָבִיו[א] וְהוּא מַלְכִּי חֲשׁוּבִי.

וְזֶה קָם זֵד בְּלִיַּעַל וְאַכְזָר
וּבוֹצֵעַ וְאִישׁ חַמְדָּן וְכַלְבִּי;
וְעֵת קָשְׁרוּ סְגָנָיו בּוֹ וְאָחִיו,
הֲלֹא אָדָם בְּקוֹשְׁרוֹ שָׁם בְּכוֹזְבִי.

א) הוא היה מלך ג׳ואן השני ומנואל המולך אחריו בשנת 1495 היה אחי אשתו אשר לקח לו לבן במות בנו [הערת שד״ל].

וּבִקֵּשׁ בַּהֲרֹג אָחִיו לְהָרְגוֹ,
וְהִצִּילוֹ מִמָּוֶת רוֹכֵב כְּרוּבִי[א];
וְהוּא נִמְלַט לְקַשְׁטִילְיָה, אֲשֶׁר שָׁם
מְקוֹם הוֹרַי וְשָׁם בֵּית חֲצִיבִי.

וְאָז שָׁלַל רְכוּשִׁי עַד בְּלִי דַי
וּבַז טוּבִי וְכַסְפִּי עִם זְהָבִי.
וּבִרְאוֹתוֹ בְּנִי כִּי בָא לְאַרְצוֹ —
וּבֵית אָבִי בְּאִיטַלְיָה בְּחָשְׁבִי.

עֲצָרָהוּ לְבַל יָשׁוּב וְצִוָּה
לְבַל יִהְיֶה לְנַחְפִּי מְשִׁיבִי[ב].
בְּמוֹתוֹ אַחֲרָיו מֶלֶךְ כְּסִיל קָם
וְהוּא אָדוּק בְּדָתוֹ אִישׁ נְבוּבִי —

וְאִנֵּס כָּל־עֲדַת יַעֲקֹב וְהֶעֱבִיר
עֲלֵי דָת כֹּל בְּנֵי עַמִּי נְדִיבִי;
וְרַבִּים הָרְגוּ עַצְמָם לְבִלְתִּי
עֲבֹר תּוֹרַת אֱלֹהִים מַרְחִיבִי.

וְלֻקַּח מַחֲמַד נַפְשִׁי וְהוּמַר
שְׁמוֹ הַטּוֹב כְּפִי צוֹר נְקוּבִי.

א) דון יהודה מספר מה שאירע לאביו דון יצחק בפורטוגל, שהיה אנוס לברוח משם יען העלילו עליו שהיה בקושרים על המלך (עיין דברי דון יצחק אברבנאל בהקדמתו לפרוש ספר יהושע).

ב) המלך עצר את בנו של דון יהודה בארצו, כדי שלא ישוב מארצו אחרי שנחבא בנו שם. בית אביו של דון יהודה נתישב באיטליה אחר גלות ספרד.

כְּבָר הוּא בֶּן־שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה עִדָּן
לֹא רְאִיתִיו בַּעֲוֹן בִּצְעִי וְחוֹבִי.

וְאָהִימָה וְעַל רֹאשִׁי חֲמָסִי
וְעַל נַפְשִׁי תְלוּנָתִי וְרִיבִי:
הֲנִיסוֹתִיו אֱלֵי פַּח מְפַחֲדִים
וּמֶרֶשֶׁף שְׁלַחְתִּיו תּוֹךְ לְהָבִי.

אֲבַקְּשֶׁהוּ וְתוֹחַלְתִּי מְשׁוּכָה —
וְלָמָּה תְאַחֵר עוֹפֶר אֲהוּבִי?
וְלָמָּה זֶה תְּדַכֵּא לֵב יְלָדְךָ
וְתִהְיֶה חֵץ בְּכִלְיוֹתַי כְּמֵבִיא?

וְתַחְשִׁיךְ בַּעֲרִיפַי אוֹר וְתָשִׂים
זְרִיחָתוֹ לְמוּל עֵינַי כְּעַרְבִּי,
וְסַהַר יֶחֱשַׁךְ תָּמִיד בְּפָנַי
וְכֹכָבַי יִשְׁוּ נִסְתָּם בְּעָבִי.

וְלֹא יָאִיר סְבִיב חַרְסִי בַּעֲוֹנִי
וְלֹא יִזְרַח בְּאֶשְׁנַבִּי וְנָוִי;
וְלֹא תִפְרַח חֲבַצֶּלֶת שְׁרוֹנִי
וְלֹא יֵרֵד עֲלֵי עֶשְׂבִּי רְבִיבִי.

וְתִגְזֹל אֶת שְׁנַת עֵינַי בְּזִכְרְךָ,
וְלֹא אֵדַע בְּעֵת קוּמִי וְשָׁכְבִּי:
וְלֹא אֶטְעַם בְּמַאֲכָלִי, וְנֹפֶת
לְחִכִּי מַר וְסַף רַעַל עֲרֵבִי.

כְּעֵין אֶלְחָמָה עֻגַּת רְצָפִים
וּבִבְכִי אוֹכְלָה לַחְמִי חֲרֵבִי;
בְּדִמְעָה אֶמְזְגָה מֵימַי וְאֶשְׁתֶּה,
וְלֹא יָבֹא בְמוֹ פִּי דַּם עֲנָבִי.

וְהָיִיתִי שְׁתוּי מַיִם וּנְדֹד
עֲדֵי כִּי חֲשָׁבוּנִי בֶּן רֵכָבִי;
וְעֵת כִּי אֶחֱלֹם שׁוּבֵךְ וְאֶרְאֶה
תְּמוּנָתֵךְ בְּעֵינֵי מַחֲשָׁבִי.

חֲבָלִים נָפְלוּ לִי בַּנְּעִימִים
וּפָנַי לָבְשׁוּ מַרְאֵה צְהָבִי;
וְיָשַׁנְתִּי וְעָרְבָה לִי שְׁנָתִי —
הֱקִיצוֹתִי שְׂבַע רָצוֹן וְצָבִי.

וְשָׁתִיתִי וּמֵימַי לִי עֲרֵבִים
וְנִמְתַּק לִי בְּחֶבְרוֹנֵךְ רְגָבִי.
וְכִי אָז אֶזְכְּרָה נוּדֵךְ כְּמוֹ אֵשׁ
לְבָבִי חָם וְיַכֵּנִי שְׁרָבִי.

וְהָיִיתִי כְּאִישׁ נִרְדָּם וְנִרְדָּם
שְׁפַל קוֹמָה קְצַר אָרְכִּי וְרָחְבִּי.
בְּזִכְרֵךְ שְׂשׂוֹנִי עִם יְגוֹנִי —
צְרִי אַתָּה וְאַתְּ צָרִי וְאוֹיְבִי.

וְצוּרָתֵךְ עֲלֵי לִבִּי חֲרוּתָה
וּמֶרְחָקֵךְ בְּתוֹךְ לִבִּי חֲטוּבִי;

וְיוֹתֵר מִהְיוֹת לִי מַעֲלִיזִי
דְּמוּתֵךְ — נִדְדֵךְ מְרִיבִי.

פְּרִידָתְךָ תְּסַכֵּל אֶת עֲצָתִי,
גֵּרוּשְׁךָ סָךְ וְעִוָּה אֶת נְתִיבִי;
וּבַעֲבוּרְךָ גְּאוֹן נַפְשִׁי מְאֹד שַׁח
וְהִשְׁפַּלְתִּי בַּעֲבוּרֵךְ רְהָבִי.

עֲדֵי שְׁקָמִים גְּבוֹהִים מִבְּרוֹשִׁי,
עֲדֵי רָם עַל אַרְזֵי עֵץ אֱזוֹבִי;
עֲדֵי גָבַהּ עֲלֵי נִצֵּי עֲטַלֵּף
וְעַל כַּנְפֵי נִשְׁרֵי עָף זְבוּבִי.

וְכִנְעוּרֵי יְצוּרַי נֶחֱלָשִׁים,
וְגָבַר עַל אֲרָיוֹת כַּשְׂבִּי;
וְאֶמְאַס שִׁיר וְשִׁבַּרְתִּי נִבְלִי,
וְכִנּוֹרִי תְּלִיתִיו עַל עֲרָבִי.

וְהָפַכְתִּי לְקוֹל בּוֹכִים זְמִירִי
וְעוּגָבִי בְּמַכְאוֹבִי כְּאוֹבִי;
וַעֲגוּרִי נֶהְפַּךְ קִפּוֹד, וְתוֹרִי
כְּתַנִּים שָׁב וְיוֹנָתִי כְעוֹרְבִי.

וְתִעַבְתִּי בְּהֵיכְלֵי הַמְּלָכִים
וְתָאַבְתִּי שְׁכוֹן מִדְבַּר עֲרָבִי.
בְּנִי, פֶּרֶץ גֵּרוּשְׁךָ יִפְרְצֵנִי,
יְשׁוּפֵנִי וְשָׂם פַּחִים סְבִיבִי.

וְשָׁם מוֹרֶךְ בְּתוֹךְ לִבִּי וְרוֹגֶז
בִּמוֹרָשַׁי וּבַעֲצָמַי רְקָבִי;
וְאֶשְׁמַע אִמְּךָ כָּל־יוֹם מְבַכָּה
וְקוֹרְאָה לָךְ: יְדִידִי לִבִּי רְטֻבִּי.

וּמִי זֶה מֵעָלַי חֵיקִי נִגְנַב,
וּמִי שָׁמְךָ פְּרִי בִטְנִי עֲזוּבִי?
וְכִי לֹא אַעֲצִיר כֹּחַ לְסַבְּלָה
וְלֹא לִטְמֹן דַּאֲגָתִי בְּחֻבִּי. —

עֲזַבְתִּיהָ וְהָלַכְתִּי לְשָׁרֵת
פְּנֵי מַלְכִּי נְתָנוֹ אֵל מֵיטִיבִי.
וְכֵן נַדְתִּי וְלֹא נַחְתִּי וְנַעְתִּי
וְאֶשְׁכַּן בֵּין אֱדוֹם תּוֹךְ עַם לְהָבִי.

וְלֹא אֶמְצָא מָזוֹר אֶל מְזוֹרַי,
וּמִי יַכְשִׁיר זְמַן מַתְעִי וְעוֹלְבִי?
וּמָאַסְתִּי יְמֵי עָמָל וְלֵילוֹת
וּמֵהֶם מָוְתָה אֶבְחַר וְאָבִי א).

וְחַיִּים כָּבְדוּ עָלַי וְיָמִים
כְּחוֹל יַמִּים עֲלֵי שִׁכְמִי וְגַבִּי;
וּמַה בֶּצַע בְּחַיֵּי הַיְגוֹנִים? —
וְהַגִּיעַ אֱלֵי קִצִּי קְצוּבִי.

א) לשון אבי יבחן איוב (איוב ל״ד ל״ו) [הערת שד״ל].

לְמַר נֶפֶשׁ הֲלֹא חַיִּים תְּמוּתָה,
וְיֵשׁ לִי רָב וּמְעוּטִי כְּרֻבִּי.
וּמָה אוֹחִיל לְרוֹב יָמִים וְשָׁנִים
רְאוֹת טוֹבָה — וְרֹב שַׁכּוּל בְּאוֹרְבִי?

יְלִידֵי יוֹם בְּנֵי אַשְׁפָּה וְקַשְׁתָּם
בְּרוּם שַׁחַק — זְמַן מוֹרִי וְרוֹבִי;
וְהוּשַׂמְתִּי לְמַטָּרָה אֲלֵיהֶם
וְהֵמָּה סוֹבְבִים עַל חוּג קְטָבִי.

אֲשׁוּבָה נָא לְדַבֵּר אֶל יְחִידִי,
לְבִלְתִּי יִהְיֶה עוֹד מַאֲדִיבִי.
בְּכוֹרִי, שָׁב לִבְּךָ דַּע הֲכִי בֶּן־
חֲכָמִים אַתְּ מְחֻכָּמִים כַּנָּבִיא.

וְהַחָכְמָה יְרוּשָּׁה לָךְ, וְאַל נָא
תְּאַבֵּד עוֹד יְמֵי יַלְדוּת, חֲבִיבִי.
רְאֵה עַתָּה בְּנִי חֲמֹד לִלְמֹד,
קְרָא מִקְרָא וְהָבֵן מִכְתָּבִי.

•

שְׁנוֹת מִשְׁנָה לְמֹד תִּלְמֹד בְּמִדּוֹת[א]
שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה וְתִדְרוֹשׁ אֶל מְתִיבִי.
וְאֵיךְ אוּכַל לְהִתְאַפֵּק בְּעָבְרוֹ —
וְזֶה חָלְיִי וְחַרְחוּרִי וְחָרְבִי.

א) הוא אומר אל בנו, כי ילמד משנה בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן וידרוש אל ישיבתו של אביו. ובקובץ "אוצר נחמד" נוסח הדברים בסוף הבית: ותירוש עִם מתיבי — ואין להם שום מובן.

וְזֶה יִקְרַע כְּתַעַר הַשְּׁכִירָה
סְגוֹר לִבִּי וְלֹא תַעַר גַּלָּבִי;
וְזֶה יָבִיא בְלִבָּתִי אֲמוּלָה,
בְּרָא חַרְבּוֹ בְּתוֹךְ בִּטְנִי וְקִרְבִּי.

לְמִי זֶה אֶמְסְרָה רִבֵּי תְבוּנוֹת —
לְמִי אַשְׁקֶה עֲסִיס גִּתִּי וְיִקְבִי?
וּמִי יִטְעַם וְיֹאכַל אַחַר עֵת
פְּרִידָתִי פְּרִי דָתִי וּכְתוּבִי?

וּמִי יָבִין סְפוּנֵי בִין בִּסְפָרַי
תְעוּדוֹת מַעֲשֵׂה אָבִי נְצִיבִי?
וּמִי יִשְׁאַב בְּצָמָא מֵי מְקוֹרוֹ
וּמִי יִשְׁתֶּה בִּצְיוֹנִי וְחָרְבִי?

וּמִי יִלְקֹט לְאַט פִּרְחֵי נִטְעִי,
וְעֵץ דַּעַת יְהִי אוֹרִי[א] וְחוֹטְבִי?
וּמִי יַעֲצֹר וְיַשְׁלִים מַחְבְּרוֹתַי,
וּמִי יֶאֱרֹג שְׁתִי בֶגֶד וְעֶרְבִּי?

•

וּמִי יַעֲדֶה עֲדִי דָתִי בְּמוֹתִי?
וּמִי יִרְכַּב עַל פִּרְדִי וְצַבִּי —
לְבַד אַתָּה יְדִיד נַפְשִׁי וְיוֹרְשִׁי?
אֲנִי הַיָּב לְצוּרִי — אַתְּ עֲרֵבִי.

א) מלשון „אורה ומלקט”, ובלשון מקרא: אריתי מורי עם בשמי (שיר השירים ה׳ א׳).

לְךָ צָמְאָה לְךָ כָּמַהּ בְּשָׂרִי;
לְךָ אַשְׁקֶה צְמָאִי אַף רְעָבִי.
לְךָ יָאֲתָה תְבוּנָתִי הַדּוּרָה
וְהוֹד דֵּעִי וְחָכְמָה נוֹסְפָה בִי.

קְצָתָהּ לִי יְרוּשַּׁת אָב מְאַלְּפִי,
אֲבִי חָכְמוֹת, וְהוּא מוֹרִי וְרַבִּי;
וּמִקְצָתָהּ בִּגְוִיָּה מִיגִיעִי,
כְּבַשְׁתִּיהָ בְּמוֹ קַשְׁתִּי וְחַרְבִּי.

וְעָמְקוּ מַחְשְׁבוֹתַי בָּהּ, וְחַכְמֵי
אֱדוֹם הָיוּ בְעֵינַי כַּחֲגָבִי.
וְהָלַכְתִּי בְּבָתֵּי מִדְרְשֵׁיהֶם,
וְאֵין מִי יַעֲרֹךְ אִתִּי קְרָבִי.

אֲנַצֵּחַ אֱנוֹשׁ יָרוּם כְּנֶגְדִּי,
וְאַכְנִיעַ וְאַרְשִׁיעַ מְרִיבִי;
וּמִי זֶה יֶעֱרַב לִבּוֹ לְהַגִּישׁ
יְסוֹד רֵאשִׁית וְסוֹד מֶרְכָּבִי וּרוֹכְבִי?

וְלִי נֶפֶשׁ יְתֵרָה נֶהֱדָרָה
עֲלֵי נַפְשׁוֹת בְּנֵי דוֹרִי עֲלוּבִי;
וְלִי צוּרָה בְּעֹז צוּרָה בְּצוּרָה
עֲצוּרָה וַאֲסוּרָה תוֹךְ כְּלוּבִי.

וְכָלְתָה תַּעֲלֶה עַל מַדְרֵגָתוֹ
וְהָשַׁקְתִּי תְּקוֹמֵם עַל שְׁלַבִּי.

יְדִידִי, מַה לְּךָ בֵּין עַם טְמֵא לֵב
כְּתַפּוּחַ בְּתוֹךְ יַעֲרֵי חֲרָבִי,

וְנַפְשְׁךָ הַטְּהוֹרָה בֵּין עֲמָמִים
כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין חוֹחִי וְעֶשְׂבִּי?
נְהַג וָלֵךְ וּבֹא עֲדֵי נְדוֹדִי;
בְּרַח וּדְמֵה אֱלֵי עֹפֶר וְלִצְבִי.

וְהָלֹךְ לְבֵית אָב צוּר יְלָדְךָ,
יְשַׂגֶּבְךָ אֱלֹהֵי מִשְׂגַּבִּי.
וְהוּא אֵלַי יְיַשֵּׁר אֶת נְתִיבְךָ
וּמִמֵּצַר יְבִיאֲךָ אֶל רְחוֹבִי.

וְיִתֵּן בִּרְכוֹת הוֹרַי לְרֹאשְׁךָ
וְעוֹד לָךְ בִּרְכוֹת אָבִי וְשָׂבִי;
וְיָאִיר מַחְשַׁךְ רוּחִי וְיָשִׁיב
בְּרוֹב חַסְדּוֹ לְמִישׁוֹר אֶת עֲקוֹבִי.

אֲנִי אֶפְקֹד לְאֵל רוֹעִי זְרוֹעִי
וְאָשִׁיבָה אֱלֵי אָבִי יְהָבִי;
וְיַרְאֵנִי צְבִי חִשְׁקִי לְפָנָיו,
אֲנִי קוֹרֵא חֲמוּדִי מַקְשִׁיבִי.

וְאָז אָשִׁיר לְיוֹצְרִי שִׁיר יְדִידֹת,
אֲזַמֵּר לוֹ בְּעוֹדִי שִׁיר עֲגָבִי;
וְאַגִּישָׁה לְפָנָיו מִנְחָתִי
וְאֶעֶרְכָה תְשׁוּרָתִי לְהָבִיא.

וּבָהּ נַפְשִׁי קְשׁוּרָה אֶל קְדוֹשַׁי,
וּבָהּ רְכוּשִׁי וְשָׁם עֵינִי וְלִבִּי.
וְיִיטַב לוֹ מֵאֵילֵי מַהֲלָלַי,
וּמִשּׁוֹר פָּר זְמִירָתִי וְנִיבִי.

וְיַרְאֵנִי יְקַר צִיּוֹן וְיָפְיָהּ
בְּהוֹד מַלְכוּת, וְשָׁם מִמְשַׁח כְּרוּבִי;
וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים, בְּרֹאשָׁהּ
שְׁנֵי אוֹרִים בְּנוֹ דָוִד וְתִשְׁבִּי.
וְלֹא אוֹיֵב יְחָרְפָהּ לְדוֹרוֹת,
וְלֹא יַהֵל לְעוֹלָם שָׁם עֲרָבִי.

(קינה לדון יהודה בן דון יצחק אברבנאל, אשר לֻקח ממנו בנו יצחק בעודנו ילד והטבל באונס. נפש האב כלתה לצאת אל בנו והוא מזהירו ללמוד מקרא ומשנה, כדי שיבין את דברי אביו וזקנו. הקינה נדפסה ב״אוצר נחמד״ ב, עמ׳ 75—70).

*

יו. בשנת ה׳ אלפים רצ״א (1531) שלח דון ג׳ואן מלך פורטוגאל לקרא הוקרים על האנוסים שבמלכותו. ויכבד כח החקירה עליהם מאד עם שרפות הגופים ואבדת ממונם כנודע. ושמעתי כי במשך חמשים שנה ברחו משם יותר משלשים אלף נפשות ונתפזרו בכל העולם.

(שלשלת הקבלה דפוס ורשה עמ׳ 158).

*

יז. בימינו בשנת שס״ג לאלף הששי במדינת פורטוגאל בעיר לישבונא, ארץ מולדתו של אבי, היה כומר אחד ושמו פאטר דיגא דע אסונקא מלומד גדול בן כ״ד שנים. ושפטוהו לשריפה ונשרף בחייו על שבאו אליו ואמרו לו שילך עמהם לבקש אנוסים יהודים שאינם מאמינים בתורת נוצרי. והשיב להם שאין נכון ואין בידו לכפות אחד מאמונתו בלי רצונו. ושרפוהו ורצו להעלים את משפטו מלהודיעו בעולם. אבל כבר היה נשמע המשפט הנ״ל בכל העולם.

ואיזה כבוד וגדולה נתנה להקדוש דון לאפי דע פערא בעיר אלארקאן, שהיה שר נכבד ממשפחת שרים נולד בארץ שפניא. והיה מלומד בלשון הקדש ובלשון לאטינא וחשק לאמונתנו, ולא שקט בזה רק גלה דעתו לרבים. ונתפס בשנת העשרים לימיו בעיר ואלאדוליד בשנת ת״ד לאלף הששי ולמנין הנוצרים אלף תרמ״ד. ובבית האסורין בחשך התחיל לתת אור לרבים. וירוצו אליו רבים מן הכומרים ואבותיו ובני משפחתו להטותו ממחשבתו מעט מזער ולא יכולו. ומעשה נפלא שמל את עצמו בבית האסורין ויקרא שמו יהודה המאמין. ומיום ההוא לא רצה לחתום עצמו בשם אחר. ולסוף חמש שנים כ״ה תמוז הקריב עצמו לקרבן כיצחק אבינו. וילך בשמחה גדולה לבית השריפה. ובזה חייו ועושרו הגדול וכבוד העולם הזה בחיי הנצח.

(ר׳ מנשה בן ישראל, מקוה ישראל פ׳ י״ז סי׳ ס״ג וס״ד).

ו. הרדיפות והשמדות בגרמניה ובאיטליה

באותה התקופה ההיסטורית, שתקפו הצרות את כנסת ישראל באספמיה ופורטוגל, באו גם על היהודים אשר בגרמניה ובאיטליה רעות רבות, רדיפות ושמדות. התלאה אשר מצאה את היהודים באספמיה ופורטוגל משנת קנ"א לאלף הששי עד ימי גלותם מארץ מולדתם, גם מעשי האינקוויזיציה בארצות האלה, מה שעשתה לאנוסים הנשארים בארץ – כל המאורעות האלה הם פרקים של טרגדיה היסטורית אחת. בטרגדיה זו אנו מוצאים מעין סדר שלם. הפרטים מכוונים אל הכלל. הכל נעשה בהדרגה, זה אחר זה, וזה בסבת זה. סדר זה אינו רק זמני, אלא גם הגיוני. הדברים נעשים על פי הכרח בחבור הסבות במסובבות. לבסוף בא אותו הסיום הנורא, שאי אפשר היה להמלט ממנו. האנשים הפועלים בטרגדיה זו אינם אלא אמצעים להתפתחות היסטורית הכרחית. לא הם עושים ופועלים במעשה ההיסטוריה; אלא כשבא הדבר לידי תוצאותיו ההכרחיות נמצאים לפעולה ההיסטורית אותם האנשים, אשר היתה צריכה להם.

לא כן טבע המאורעות בגרמניה ובאיטליה. כאן אנו מוצאים מאורעות של פגעים רעים, לא זה בסבת זה – אלא זה בזמן זה או זה אחר זה. אנו מוצאים בכל המאורעות האלה רק סדר זמני. זולתו הכל הוא ערבוביה ואנרכיה, כשם ששלטה ערבוביה ואנרכיה בחיים המדיניים של הארצות האלה. בו בזמן שנתאחדו כל מדינות אספמיה לממלכה תקיפה אחת – מה שהשפיע הרבה על המצב המדיני וההברתי של היהודים במדינות האלה – גבר הפזור והפרוד במדינות גרמניה ואיטליה. לפיכך אנו מוצאים מזמן לזמן שנוי עצום ביחוס השלטון המדיני לשאלת היהודים. חוץ לזה גרמה גם השפעת האפיפיורים ברומה לשנות את מצב היהודים מזמן לזמן. ביחוד היה זה בשנות המאה הר"ו.

האפיפיור פ ו ל ו ס ה ש ל י ש י היה בעל־דת קנאי; שאיפתו היתה לחזק את יסודות הכנסיה הקטולית הרעועים. עם כל זה לא הרע ליהודים — ולא עוד אלא שאליו פנו אנוסים בפורטוגל לעזרה, כאשר כבדה עליהם יד האינקויזיציה. בימי האפיפיור י ו ל י ו ס ה ש ל י ש י הורע הרבה מצב היהודים. אז נשרפו במדינות איטליה ספרי התלמוד ושאר הספרים הדתיים של היהודים — חוץ מכתבי הקדש. במותו קוו היהודים, כי תהיה להם הרוחה. אבל האפיפיור מ ר צ ל ו ס, אשר נכתר במקומו, מת תוך חדשים מעטים — ואחריו בא האפיפיור פ ו ל ו ס ה ר ב י ע י, אשר הרע ליהודים מכל האפיפיורים שהיו לפניו. הוא שערך את מדורות האש באנקונה ושרף את האנוסים שנתפסו ברשתו.

בתחלת שנות המאה השלישית לאלף הששי מצאו את היהודים באיטליה ובגרמניה צרות איומות. בשנת ר״ח יצא י ו ה נ י ם ק פ י ס ט ר נ ו במצות האפיפיור נ י ק ל א ו ס ה ח מ י ש י לצרף ולזקק את הכנסיה הקטולית ולבור את „המורדים והפושעים". יוהנים קפיסטרנו זה נתכוון בעיקר — לבער את היהודים מן העולם. לעשות את המופקרים האלה מדרס לרגליו. הכומר קאפיסטרנו היה בריה נפלאה במינה. אדם כחוש וצנום, קטן הקומה; ידיו הארוכות השתרעו עד למטה מארכובותיו — אדם בדמות קוף. טבעו היה טבע חיה טורפת שואפת לדם. מעשי אכזריותו ביהודים לא עשה מתוך התפעלות, מתוך קנאה דתית מבוהלת, אלא מתוך קורת רוח, מתוך מתינות ועונג רב. מעטים אישים כאלה בהיסטוריה האנושית. באיש הזה לא היה כלום מטבע האדם — אלא הכל היה בו מאָפיה של חיה רעה. מה שהיה בו מכשרון האנושי, זה היה רק כחו להשחית ולחבל. קפיסטרנו היה מזוהם בחיצוניותו ובפנימיותו; שקרן מנוול, עז פנים וגס רוח. הוא היה מתפאר תמיד במעשי נסים ונפלאות שעשה: החיה מתים לאין מספר, רפא חולים ועוד ממיני נפלאות כאלה. בני דורו, אנשי שכל ויושר, ידעו בשקריו ונוולו; אבל ההמון נמשך אחריו, אחרי דבריו הארסיים. תוכן דרושיו שהיה דורש ברבים היתה הדיוטות גמורה; אלא שדבריו היו כגחלי אש. כשבא לגרמניה ודרש ברבים, לא הבין אדם את

דבריו; כי שפת דרושיו היתה רומית. וכשאמר אחד הכמרים לתרגם את דבריו גרמנית — ברחו כל השומעים מרוב השעמום. עם כל זה בשעה שעמד הוא עצמו והשמיע את דבריו בשפה רומית, ומפיו יז ארס כלפי היהודים, היו שותים בצמא את דבריו.

מתפאר היה הסכל הזה, כי בכחו להתוכח עם הכופרים ולנצחם. אבל כאשר קרא לו אחד שכנגדו להתוכח עמו, היה נשמט ממנו — כי ידע בעצמו, שאין בכחו אלא להסית את ההמון הגס ולהעיר בו את רגשותיו הבהמיים. ר׳ משה ריאטי העיד על „האח הצורר הידוע אשר חרף ברומי מערכות ה׳ בדרשותיו ובקש להשמיד ואמר להתווכח ותזר בו״.

יודע היה אותו המזוהם, כי את ר׳ משה ריאטי לא ינצח בטענותיו.

עוד בשנת ר״ח נראתה השפעתו על האפיפיור לרעת היהודים, כי גזר ניקלאוס החמישי עליהם גזרות קשות. בני הקהלות באיטליה אמרו להקהל ולעמוד על נפשם ותפסו אומנות אבותיהם בידם — השחד. נתקיימו לנו שתי אגרות, אשר מתוכן דבריהן אנו רואים את הבהלה העצומה ואימת־המות שנפלה אז על היהודים. שנים מעטות אחרי כן שלח האפיפיור את קפיסטרנו למדינות גרמניה, לצרף ולזקק שם את הכנסיה הקטולית. כנראה היה עיקר מחשבתו של האפיפיור להלחם בשארית ההוסיטים, שנשתיירו בגרמניה. ואולם כשבא קפיסטרנו בשנת רי״א למדינות גרמניה מצא המקום לרוות צמאונו לדם על ידי הסתה ביהודים. הוא היה אומר, כי מתכוון הוא לבטל את כל הפריווילגיות, שזכו בהן היהודים — כי הן מעשה שטן. ולא רק את הפריווילגיות של היהודים אמר לבטל, אלא גם לקפח את קיומם.[1]

פלא הוא, כי ממעשיו בגרמניה משנת רי״א עד רי״ג נתקיימו לנו בספרות הישראלית רק זכרונות קלושים. יודעים אנו, כי קבל אותו ההמון בהתפעלות עצומה, „וכמעט שעשו אותו לאלוה״. הוא דרש לפניהם את דרושיו הארסיים והמטיר אש וגפרית על היהודים, אשר עמדו כל אותם הימים בסכנת נפש.

לפעמים אזרו היהודים כח והבריחו את קפיסטרנו וגייסותיו. זה אירע בעיר פ י ר ט. כנראה היה הכל תלוי ביחוסו של השלטון המקומי ליהודים.

מעשה שמד נורא אירע בעיר ב ר ס ל א ובשאר ערי שלזיה — מה שהכין ופעל קפיסטרנו. הוא בא בי״ג בפברואר שנת רי״ג לעיר ברסלא ונתקבל שם מצד ההמון בהתלהבות עצומה. תיכף ומיד החל בפעולתו. ביום ל׳ באפריל הלך מברסלא לעיר נ ִי ס י לבקר שם את הבישוף פ ט ר. בהליכתו אמר אל האנשים המלוים אותו: שובו אל בתיכם, כי עוד מעט ותבוא אליכם שמועה רבה. יודע היה מה „שנבא", כי הוא עצמו הכין את המעשים טרם שהלך. במתכוון נעלם לימים מעטים, כדי שלא יראו בבהירות, כי ידו היתה באמצע. ביום א׳ במאי או למחרתו (בכ״ב או בכ״ג באייר) נתפסו היהודים בברסלא בעלילת שקר — „חלול הקרבן". עכשו חזר קפיסטרנו לברסלא, כדי לבהל את החקירה והדרישה בעלילה זו. אופן החקירה והדרישה ידוע הוא. ענו את התפוסים בענויים קשים, עד ש„הודה" אחד מהם על עוונו. הוא רשם גם את שמות שאר היהודים, אשר „השתתפו" במעשה חלול הקרבן. על פי הודאה זו תפסו את היהודים בשאר ערי שלזיה והביאו אותם לברסלא. כמה מבני הדור ההוא, אנשי יושר, התרעמו על הדבר הזה והכירו בו מעשה עוות הדין ועלילת שקר. קצת יהודים התפוסים היו מבני מדינות אחרות, אשר באו לברסלא באקראי. בזכותם השתדלו מושלי המדינות בכל תוקף ועוז והצילו לקוחים למות בידי הצר הצורר. גם הבישוף פטר מניסי התאמץ להציל את הנאשמים, או להאריך לכל-הפחות את הדין עד שיתבררו הפרטים. אולם קפיסטרנו עשה את מעשהו בבהלה, ובעוד שבועות אחדים פסק דינם של ארבעים ואחת נפשות למיתה. ביום כ״ז בתמוז (ד׳ ביולי) שנת רי״ג הוציאו אותם לשרפה. ביום שלאחריו נשרף על פי איזו סיבה בית הסוהר אשר בעיר ל י ג נ י ק ועלו על המוקד היהודים התפוסים בו. אפשר, כי שלהו במזיד את הבית באש, כדי לשרוף את היהודים בלי פסק דין. ביום ח׳ באלול (י״ג באוגוסט) הוציאו בעיר שווידניק שבע עשרה נפשות לשרפה.

המעשה הנורא בעצמו אינו מפליא כל כך, כי מסכים הוא לתנאי המקום והזמן. תמוה הוא, כי כמה מבני הדור הישרים ידעו, כי אין כל ה„משפט" הזה אלא מעשה רציחה ושפיכת דמים — ולא מלאם לבם למחות ברוצחים. כאשר באו לאחר קצת זמן תלאות מרובות על ערי שלזיה בסבת מלחמות קשות רשם אחד מסופרי הגויים זכרון בספר — כי זהו עונש על מעשה הרציחה שעשו ביהודים; אלהים לא ינקה שופכי דמים.

שמות הקדושים לא נרשמו בפנקס הזכרות נשמות — מה שהיה נהוג בימים ההם בקהלות ישראל. הטלטול והדלדול היו מרובים בדורות ההם וכבר נלאו לעשות, מה שהיו עושים בדורות הראשונים — לקיים את שמות הקדושים, להזכירם בימי הזכרת נשמות. אחר מאורע השמד גרשו את כל היהודים מערי שלזיה — לאחר שלקחו מהם את כל רכושם ואת ילדיהם פחותים מבני שבע שנים — והם הלכו להתישב באשר מצאו. זולת קצת זכרונות קלושים (עיין פסקים לר' ישראל איסרלין סי' ס"ט ותשובות לר' ישראל מברונא סי' רס"ז) נתקיימה לנו עוד רשימה של שמות הקדושים „שנהרגו על עלילת שקר". כנראה היא מימי המאורעות בערי שלזיה. ברשימה זו אנו מוצאים שמות של עשרים ותשע נפשות. אפשר כי שמות קצת הקדושים נשתכחו לאחר זמן.

מה שאירע בימים ההם בעיר ברסלא ובשאר ערי שלזיה היה אז מעין „מעשים בכל יום"; אלא שלא קיימו זכר המאורעות האלה ולא הספיקו לכתוב את הצרות זכרון בספר. המעשים האלה ידועים לנו, בעיקר, מתוך רשומות סופרי הגויים. שתי צרות היו מתחלפות מיום ליום במדינות גרמניה: עלילת הדם ועלילת חלול הקרבן. לפעמים באו שתי הצרות בבת אחת. תפסו את היהודים על עלילת הדם וצרפו לה בימי „החקירה והדרישה" את עלילת חלול הקרבן; לפעמים עשו הפך שיטה זו. נתקיימו לנו זכרונותיו של ר' יוסף מרוסהיים, אשר אותו הפקיד הקיסר פרנס ראשי על כל היהודים בגרמניה. הוא רשם לזכרון מה שאירע בדור שלפניו (משנת רל"א ואילך), ומה שהיה בימיו.

אחד המאורעות הנוראים של התקופה ההיא היה השמד במדינת מרק בשנת ר״ע לאלף הששי. ביום י״ב באב נשרפו בעיר ברלין שלשים ושש נפשות – בתוכן שתי נשים – על עלילת חלול הקרבן.

מעשה נורא זה היה לעיני השמש. כל מי שהיה חפץ לדעת, ידע והכיר בשקרה של עלילה זו. השמד נעשה בעטים של הכמרים הקנאים, ובראשם הבישוף הירונימוס צורר היהודים. בשנה שלפניה (רס״ט) הרשה המושל יואכים הראשון לקצת יהודים עשירים להתישב בערי מדינת מרק. וירע הדבר בעיני הבישוף וסיעתו, ויבקשו תואנה להתגולל על היהודים, אשר נתישבו שם מחדש. אלה היו אמידים ועשירים והכניסו סכום רב מס לאוצר המדינה. על כן הגין עליהם המושל. באחד מימי החורף שנת ר״ע (בששי לפברואר) נכנס גנב אחד, גוי, אל בית תפלתם באחד הכפרים והוציא משם כלי כסף תשמישי קדושה וגם את עוגות הקרבן. הגנב נתפס אחר ימים מעטים. נראה, כי ידעו הכמרים בדבר והם שהסיתו את הגנב, אשר נעלם תחלה מן העין, לחזור למקומו ולהתודות על עוונו. הם שמו בפיו דברים להעליל על היהודים, כי עשה מה שעשה על פי הסתתם. לידם מסר את עוגות הקרבן, והם התעללו בהן. את החקירה והדרישה עשו בבהלה, כדי שלא יהיה זמן לברר את המשפט לאמתו. נתפסו היהודים בברלין ובשאר ערי מדינת מרק — ובראשם רב המדינה ר׳ שלמה בר יעקב. אחרי ענויים קשים נדונו שלשים ושמנה נפשות לשרפה. שנים מן הנדונים המירו כדי להנצל מן הפורענות (אחד היה אדם מנוול ומשנאתו לרב המדינה העליל עליו כי במצותו נעשה חלול הקרבן) — ולאלה נתנו „חנינה" ודנו אותם למיתה בסייף.

ביום י״ב באב הביאו את השלשים וששה הנדונים לשרפה אל „שוק החדש" ושם הכריזו עליהם את גזר דינם. משוק החדש הובילו אותם חוץ לחומת העיר, דרך רחוקה. בדרכם התודו הלקוחים למות והתפללו תפלות שביב מרע וגם שרו קצת פזומונים עד בואם אל מדורות האש, אשר הכינו להם.

שם עלו על המוקד בשירה והלל לה׳. מן הנשרפים היו עשרים ושנים עשירים, אשר נתישבו במדינה בשנה שלפניה.

על כל היהודים במדינת מרק גזרו גרוש על מנת שלא ישובו אליה עולמית.

לאחר זמן נודעו פרטי הנבלה הזאת. אותו הגנב, אשר העליל על היהודים, חש בלבו חרטה וסח הדברים לאחד הכמרים — טרם שהוציאו את היהודים לשריפה. אבל הכומר הקנאי השתיק אותו. פיליפוס מלנכטון, חברו של לוטר, ברר לפני המושל יואכים השני, זה שמשל אחר יואכים הראשון, בודאות גמורה, כי כל המעשה הזה היה עוות הדין במזיד. דברי מלנכטון עשו על לב המושל רושם גדול. עמד ובטל גזירת הגרוש שנגזרה בשנת ר״ע על היהודים והחזירם למדינתו.

בימי ברור משפטם של הנאשמים בערי מדינת מרק התאמצו הכמרים להגדיל עוונם של היהודים. בקשו ומצאו, כי תמיד דרכם בכך לחלל את הקרבן. מעשה כזה עשו שמונה עשרה שנה קודם לכן באחת מערי מקלנבורג. מובן, כי אותו המעשה היה ממש כעלילת השקר בברלין. אז התגוללו על יהודים שנאספו בשמחת חתונה בעלילת חלול הקרבן והפכו שמחתם לתוגה. כל הנתפסים העלו על המוקד (מאורע זה נרשם בנוסח הזכרת נשמות של קדושי ברלין — להלן סי׳ ז׳).

בתחלת שנות המאה הי״ו, בראשית תקופת הרינסנס, היה בגרמניה אותו המאורע הגדול, אשר ממנו היו תוצאות מרובות ערך בהיסטוריה האנושית — מלחמת הדומיניקנים בספרי התלמוד ושאר הספרות הרבנית. זהו מעשה המומר המלשין יוחן פפרקורן ואנשי סיעתו הכמרים הדומיניקנים. בפעם הראשונה עמד אדם גדול באומות העולם, יוחן ריכלין, ללמד זכות על היהודים, והסכימו לו כמה ממשכילי הדור אשר התאמצו להעביר את האפלה מעמי הארצות.

מושב הדומיניקנים הקנאים היה בעיקר בעיר קולוניה. בראשם עמד אז יעקב הוכסטרטן, אדם יהיר, עז פנים, קנאי ונוטה לרדוף את כל אדם מתנגד

לו ולרדת עמו לחייו. המדה היותר גרועה באיש הזה היתה, כי מרוב סכלותו האמין ביושר מעשיו; סבור היה, כי מקנא הוא קנאת אלהים ומותר לו, או יותר נכון: הוא מצווה לעשות את כל המעשים האלה.

אליו בא יהודי מומר יוחן פפרקורן, אשר נפרד מאחיו היהודים מתוך שנאה עצומה ונטר להם איבת עולם. סבת שנאה זו לא נתבררה. נראה, כי חפץ היה להנקם ביהודים על מעשים שעשו לו טרם שהמיר. הפץ היה פפרקורן להנקם ביהודים וגם להראות להוכסטרטן וחבריו את קנאתו לדת המשיחית. הלך והלשין על היהודים, כי בספריהם הדתיים, ביחוד בתלמוד, וגם בספרי תפלה שלהם, הם מקללים ומחרפים את ישו המשיח ואת האם מריה וכל הקדושים של הכנסיה המשיחית. זולת זה הם לומדים מספריהם אלה לרמות את הגויים ולשנא אותם. אין עצה אחרת, אלא להחרים את ספריהם. ניכר מדבריו, כי מעשה זה היה לו רק התחלה לרדיפות היהודים. כל ימיו היה צווח על זה, כי עדיין מתקיימות קצת קהלות חשובות בגרמניה, ומצוה להרסן. זאת היתה התכלית המכוונת במלשינותו. אילו היה מצליח בענין החרמת ספרי היהודים, ודאי שלא היה מסתפק בזה. הוכסטרטן קבל הצעה זו בשמחה רבה. כדי להוציאה לפעולה היו צריכים להסכמת הקיסר. זה היה בימים ההם מכסימיליאן. מטבעו היה המושל הזה בעל תכונות הפכיות, וקשה היה לו לעמוד בגמר דעתו. לבו לא היה רע ליהודים, מלבד מה שמצא טובת הנאה בישוב היהודים בגרמניה. גם לא אהב את הדומיניקנים, אבל אחותו קונינגונדי, אשר נתאלמנה בשנת 1508 ונעשית נזירה, היתה משפעת עליו הרבה, להטות את לבו להצעת הדומיניקנים. היא הצליחה בפתוייה, כי הוציא הקיסר כתב־דת, להחרים את כל ספרי היהודים ולמסרם בידי הדומיניקנים, שהם יצרפו ויזקקו אותם, והרשות להם, לדין בשרפה כל ספר, שנמצא בו חרוף וגדוף כלפי הדת המשיחית או דברי שנאה כלפי הגויים (ביום י״ט באוגוסט שנת 1509).

כשנתפרסם כתב דת זה התחילו תיכף בעיר פרנקפורט לחפש אחרי ספרים עבריים. תקפם של הדומיניקנים היה בעיקר בזה, כי היו דרשנים בבתי

כנסיות של המשיחיים. זאת היתה עבודתם הצבורית, שלה הקדישו את כחם. ואף־על־פי ששאר האגודות הדתיות היו צרות לכת הדומיניקנים, השפיעו אלה הרבה על העם על־ידי הדרשה בבתי כנסיות. גם בעיר פרנקפורט פתח כומר דומיניקני בתגרה זו, ובדרשותיו הלהיב את לב העם לשטום את היהודים ואת ספריהם. שמחים היו הבורגנים לראות בפורענות שגזרו על היהודים בעירם. מטעם שלטן העיר הכריזו, כי כל אדם מחויב להביא את ספריו העברים אל בית המועצה, כדי למסור אותם לידי הדומיניקנים. אבל בפעם הזאת עמדו היהודים על זכויותיהם וסרבו לקיים את מצות הקיסר. אמרו, כי זכות נתנה להם בתוקף כמה פריווילגיות לשבת בארץ ולעבוד את אלהים כפי מנהגיהם. זה נוגע גם לספריהם הדתיים. לפיכך גזירת הקיסר פוגמת בזכיותיהם. גם שלחו שתדלנים אל המושל, והם הצליחו להוציא כתב־דת מידו, לעכב את הגזירה. כך היה מכסימיליאן פוסח כל ימיו על שתי הסעפים ונטה לפי שעה לאותו הצד, שהיה משפיע עליו.

כששמע פפרקורן, כי הופרעה עצתו, לא התרשל בדבר, אלא התיצב לפני אחות הקיסר, והיא חזרה להשפיע עליו, שיקיים את כתב־הדת הראשון. לבסוף פסק הקיסר דינו, להושיב ועד של מומחים, והם יחוו דעתם על תוכן הספרים העברים. הדומיניקנים הציעו לפני הקיסר למסור את הדבר הזה לידי יוחן ריכלין, שהוא מומחה ובקי בידיעת השפה העברית ובידיעת הספרים העברים. סבורים היו, כי ריכלין יטה את הכף לצדם, שהרי זכרו את דבריו בחבורו, אשר פרסם בשנת 1505. על־פי הצעת הדומיניקנים דרשו מאת ריכלין חות־דעתו במשפט זה.

לבקשת הקיסר כתב ריכלין את חות־דעתו על הספרים העברים. מדבריו נכיר, כי כתבם אחרי עיון מרובה. עוד לא שחרר עצמו לגמרי משנאתו ליהודים, אלא כי הספרים העברים היו חביבים לו. ריכלין אמר במשפטו על הספרות העברית, שאינה ראויה לכליון. בעיקר הדבר דנים על התלמוד ועל ספרי התפלה. בנוגע לתלמוד מוצא הוא בו ענינים חשובים קרובים לדעות

הקבלה, שהיא סעד גדול לדת המשיחית; אבל אינו מוצא בו כלום מן החרוף והגדוף כלפי ישו המשיח. ספרי התפלה שייכים לעבודה הדתית של היהודים, ובפירוש נתנו להם פריווילגיות, שלא יהיה שום עכוב ומניעה בסדר עבודתם. הפריווילגיות האלה קיימות, ואין לבטלן. זהו בקצרה תוכן חות-דעתו. עוד הרבה ריכלין לרומם את ערך ספרי הקבלה, שראוי לקיימם בכל אופן, שהרי היא קרובה לעיקרי הדת המשיחית.

חות-דעתו שלח ריכלין כתובה וחתומה אל הארכי-בישוף ממגנצא, שבידו היה מסור דבר המשפט בנוגע לספרי היהודים בפרנקפורט. ואולם מכתבו בא לידי הדומיניקנים — איך היה זה לא הוברר — והם בעזותם פתחוהו וקראו מה שכתוב בו, עוד טרם שהגיע לידי הארכי-בישוף ולידי הקיסר. כשנודע להם, כי נכשלו בריכלין, אשר למד זכות על ספרי היהודים, יצאו עליו בקטרוג עצום, להשפיל את כבודו ולהבזותו בעיני ההמון. תחלה הכריזו עליו, כי מומחה גדול הוא ובקי בספרי היהודים; עכשו אמרו, כי איננו יודע כלום, וכל מה שכתב לא כתב אלא בעטים של היהודים. גם חשדו אותו במקח שוחד. נבלה זו, לפתוח אגרת רשמית כתובה וחתומה ולנבל כבוד חכם מצוין, העלתה חמת כל המשכילים והמלומדים, שהיו מכבדים את ריכלין על רוב חכמתו ויושר לבו, שעדיין לא הטיל בהם שום איש ספק. המלחמה על דבר התלמוד היתה מעכשו לתסיסה עצומה בין ההומניים ובין הדומיניקנים — בעיקר, בין שלטן ימי הבינים ובין התקופה החדשה, שהתעתדה לבוא. משני הצדדים נתעצמו בטענותיהם בכרוזים כתובים לטינית או גרמנית; במתכוון משכו גם את העם אל קשרי מלחמה זו. עכשו הכשירו את דעת הקהל. לא בחדודים אסכולסטיים אמרו להתגבר זה על זה, אלא בספרים וכרוזים פובליציסטיים. מצד ההומניים השתמשו בדברי הגיון ובקורת חריפה, ומצד הדומיניקנים בדברי קנאה ושטנה. הכמרים הקנאים הלהיבו את האינסטינקטים הבהמיים שבעם גרמניה. את ריכלין וסיעתו עשו למליצי היהודים, אשר בשחד-ממון הטו את לבם, לדבר טוב עליהם ועל ספריהם.

הריב היה הולך ונמשך כשתי שנים. בסוף ימי הקיץ שנת 1511 פרסם ריכלין את חבורו „אספקלריא“ (Augenspiegel), שהיה בימיו מאורע גדול. ריכלין, שדבריו היו תחלה רכים ונוחים, יצא עכשו בקטרוג חריף על הדומיניקנים ועל איש בריתם פפרקורן. עליו אמר, כי הוא איש בור וסכל ואינו יודע כלום מספרי התלמוד. החבורים והכרוזים, שנדפסו על שמו, לא הוא כתבם, אלא הדומיניקנים, והם גבבו כל דברי שטנה, שנכתבו כבר בדורות ראשונים על התלמוד והוסיפו עליהם עוד דברי נבלה כאלה, שאין בהם אלא שבושים גסים והטעאת הקוראים. התכלית המכוונת בשטנת הדומיניקנים היא, להוציא ממון מידי היהודים. יודעים הם, כי קשה ליהודים לפרוש מספריהם, ובודאי יפדו אותם בממון רב. לזה מכוונים שונאיהם. על־פי היושר והמשפט אין להחרים את ספרי היהודים, שהרי הם קניניהם. יש להם פריווילגיה ברורה, שאין להחרים את רכושם. גם היהודים הם אזרחים, ואין מן היושר לגרוע מזכיותיהם, שנתנו להם ונתקיימו בתוקף פריווילגיות של הקיסרים והאפיפיורים. בפעם הראשונה נאמר כאן מפורש, כי היהודים אינם רק „עבדי הקיסר“, והרשות בידו לעשות בהם כחפצו (זו היתה טענת פפרקורן בכל כרוזיו); אלא הם אזרחים (concives).

קצת פרטי הפולמוס הזה נתקיימו לנו באגרות שכתבו פרנסי קהל פרנקפורט אל השתדלן שלהם, אשר הלך במצותם אל הקיסר, ומה שכתב הוא להם. מתוכן האגרות האלה אנו רואים את מצב הקהלות בגרמניה בימים ההם, עד כמה היה קשה לאחר אותן, כשהיתה השעה צריכה לכך. אויביהם בנפש היו אומרים עליהם תמיד, כי בשחד ממון הם משפיעים השפעה מרובה על המושלים — ובאמת היו מעשיהם תמיד פעוטים, וכשקשקשו בקופות לאסוף נדבות לצרכים צבוריים נוגעים לקיום האומה הכניסו פרוטות. להשתדלן שחקה לפעמים השעה, להכריע את הכף לצד היהודים; אלא שחסר היה לו הממון להשפיע על השרים, אשר כלם היו להוטים אחר השחד.

המאורעות באיטליה בתקופה ההיא דומים כמעט בכל הפרטים לאלה

שבמדינות גרמניה. מעשי עלילת הדם היו שכיחים שם כמעט בכל שנה. לפעמים נעשה ליהודים „נס" ונצולו קרוב לגסיסתם, כשהיו צפוים כבר למשפט מות. אותם המאורעות, ו„מעשי נסים", לא נרשמו בספר, אף על פי שגם הם מעציבים ומצערים עד מאד. רואים אנו ב„שמחתם" של אבותינו בדורות הראשונים על הצלתם — וכמה מעליבה שמחה זו. ואולם אם באנו לרשום גם את המעשים האלה ולהכניסם אל תוך נאד דמעותינו — אין אנו מספיקים.

בחודש ניסן שנת רל״ה (1475) אירע אותו המעשה הנודע בשם מעשה שמעון מטרֶינט. מן המאורע הזה אנו למדים, מה היה מצב היהודים בימים ההם ואיך תכפו עליהם הצרות. לפני חג הפסח נעלם בעיר טרינט ילד גוי, כבן שתים או שלש שנים, ושמו שמעון. הילד טבע במי הנהר אֶטש. עובדה היא, כי נמצא גוף הילד במי הנהר קרוב לבית אחד היהודים. תיכף העלילו על היהודים, כי הם רצחוהו כדי לאכול את דמו. לפי הגדת עדות של בני הדור ההוא השליכו במזיד את גוית הילד סמוך לבית היהודי. זה נעשה בעטיו של הבישוף ואנשי חברתו הצוררים ליהודים. במצות ההגמון נתפסו היהודים בעיר ועֻנו ביסורים קשים. כנהוג „הודו" על עוונם. איזה ערך יש ליחס ל„הודאה„ זו אנו רואים מזה, כי רשמו את דברי ההודאה עברית, אשר שמו בפי המעונים. בדברים האלה אין אף צלצול של מלה עברית. בפעם הזאת עמד האפיפיור להגן על היהודים ומחה במוציאי דבה רעה עליהם. אבל רשעת ההגמון וקנאת ההמון גברו גם על קדושת האפיפיור. לבסוף הכניסו את הילד שמעון ברשימת קדושי הכנסיה.

מעשה זה עשה בזמנו רעש גדול. מעיר טרינט פשטה השמועה על דבר ה„רצה" הזה בכל ערי איטליה וגרמניה. חיי היהודים היו תלואים מנגד. חמת ההמון היתה הולכת וסוערת עליהם. תיכף ומיד אירעו בכמה מקומות מעשים ממין זה. תפסו את היהודים וענום ביסורים קשים עד „שהודו" — ואז הוציאו אותם לשרפה. כזה אירע בעיר פסוי ובעיר טירנוי אשר באונגריה ועוד בכמה מקומות. בעיר רגנסבורג תפסו את כל היהודים

ובתוכם את הרב ר׳ ישראל מברונא, אשר שמש אז ברבנות בעיר ההיא. כלם עמדו בסכנת מות, כי העירונים אמרו להשתמש בשעת הכושר לאבדם, והדוכס מבוריה עזר על ידם. בפעם הזאת עמד הקיסר פרידריך השלישי לעזרת היהודים ולא נתן לעשות עמם רעה. כל עמלם של העירונים לעַוֵת משפטם לא הצליח. עם כל זה נתרוששו היהודים ברגנסבורג בסבת עסק ביש זה.

מה שלא הצליח בידי פפרקורן ואנשי סיעתו הדומיניקנים בתחלת שנות המאה הי״ו — הצליח בידי מומרים באיטליה בשנת שי״ג. אחד המומרים האלה, אליהו רומאנו, היה בן ביתו של המלומד היהודי המפורסם ר׳ אליהו אשכנזי. הם הלשינו בשנת שי״ג לפני האפיפיור יוליוס השלישי על התלמוד ושאר ספרי ישראל ונדונו הספרים לשרפה. בראש השנה של שנת שי״ד נשרפו ספרי היהודים ברומה, ובשנה ההיא נשרפו עוד בכמה ערי איטליה.

התקופה ההיסטורית הזאת היתה תקופת גרושים תכופים. העירונים במדינות גרמניה ובמדינות איטליה התחזקו אז, ומרוב שנאתם ליהודים גרשו אותם מן הערים. הצרות הגדולות, גרוש היהודים מאספמיה ומפורטוגל, השכיחו את הקטנות — את מאורעות הגרוש בשאר המדינות. כמעט באותו הזמן, בשנת רנ״ה, גרשו היהודים והקראים מערי ליטא ומן העיר קיוב (עיין פרטי המאורע הזה במאמרו של אליהו הרכבי בירחון „המצפה“, חוברת א׳ וב׳).

הטלטולים המרובים האלה הביאו עוד צרה גדולה על היהודים. כל הספינות שהפליגו בים היו טעונות אז נעים ונדים יהודים. ארבו להם שודדי הים ושבו אותם למכרם לעבדים ולשפחות. זה היה שכיח תדיר בימים ההם. בכל השוָקים לממכר עבדים, וביחוד בערי החוף של אפריקה, היו מוכרים שבויים יהודים; בה במדה שגברה הצרה הזאת נתפשט בקהלות ישראל המנהג הדתי לעסוק ב„פדיון שבויים“. ולפי שהיתה בזה הוצאה תמידית, על כן

העמידו בכל הקהלות קופות לקבץ נדבות על פדיון שבויים וגם קבעו בתפלתם תפלה מיוחדת על „אחינו הנמצאים בצרה בין בים ובין ביבשה".

בסוף ימי הבינים ובתחלת התקופה ההיסטורית החדשה, ימי אורה ותחיה לעמים, היתה גלות ישראל שלמה וקבועה — הגלות בכל תקפה ומרירותה, בכל שפלותה וכֵעורה. הגוף והנפש היו נכנעים ורפופים, מדולדלים ורצוצים.

* *

*

מתוך המקורות והרשומות:

א. כי יצא הקצף מלפני אדון חולי ארק, המסתיר פניו מבית יעקב כי מכרנו זה פעמים וקשה אחרונה מן הראשונה, ביד הצר הצורר את יואני דקפישטראנו להֵמנו ולאבדנו בגזרותיו הקשות משל המן. נדמה כדובים כלנו, כצאן תעינו משער לשער על כללותינו ופרטינו השרויים בצער.

ועתה אחינו אנשי גאולתנו, בני ברית, ק"ק אנקונה בכלל כל קהל עדת ישראל אשר בכל מדינה ומדינה ובכל עבר ופנה — חלו נא פני אל ונשא לבבנו אל כפים לחום על שאריתנו להעביר את רעת רבים עלינו קמים כמאמר חז"ל: אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. כי לא קצרה ידו מהושיע וכמה פתחים למקום, נקמתנו לנקום. ואחרי הבטחון ברוכב שמים בעזרנו, למען שודדינו החלצו מאתכם אנשים אנשי שם ואנשי מעשים ועוצו ודברו, ועינכם אל תחוס לפדות ממונכם בממון חבריכם כי בערה כאש חמדת צמצום קצת קהלות מדינות וגלילות בפעם הראשונה, עד שבעונותינו העוסקים עם הצבור לשם שמים ובאמונה להוציא לאור משפטנו במדינה יצאו נקיים מנכסיהם, ושלוחי מצוה היו נזוקין הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין, ואין מרחם ומשגיח עליהם. ואם מכאן ולהבא אל ירפו ידיכם לפזר ולבזבז בכל הצריך, גם אנחנו בני ברית ריקנאטי נחלק חושים לפרוע חלקנו משֻלם כפי ערכנו ולא תזכרנה הראשונות.

ומן הנראה לנו הנה טוב מאד נועדה יחד באיזה מקום ממוצע ונדעה בינינו מה טוב. ועל כן הסכמנו לשלוח לכם על זה שליח לכתחלה ושכר ההליכה בידו. ואם תאחרו אותו יום או יומים, תפרעוהו עד חזרתו.

קנצי למלין, חזקו ונתחזקה בעד עמנו, כי הנה אחינו בני ברית מקום פלוני[א] עם פתשגן כתב החזות קשה השלוח לכם על מנת להחזירו לנו על ידי שלוחנו זה בני ברית מקום פלוני ופלוני ופלוני המסו את לבבנו. אנחנו אלה פה הבאים על החתום קצת יהודי שרידי צעירי הצאן קהל ריקנאטי ה' אדר שנת קו"י־נ'י' ל'י' [ר"ח] ויושיענו.

חזות קשה הֻגד לנו, עת צרה היא ליעקב ולישראל, מפי שומע — יהא רעוא ממנה נושע.

אלופינו ומיודעינו אחינו אנשי גאולתנו בני־ברית מקום פלוני, יהי שלום בחילכם אמן.

דעו אפוא כי הגיע הנה במקום פלוני הבחור פלוני והגיד לנו שהקהל משם שרויים בצער גדול ובסכנה עצומה. ובפרט פשתה הספחת בקהלת רומה, שהצר הצורר השיג מהאפיפיור וקיים לו קפיטולי נגד היהדות אשר בכל עיר ועיר תחת ממשלת אדום, ונחתמו בערכאות שלהם. קשים גזרותיו משל המן, שאין שום אדם ובשר ודם שיוכל לעמוד כנגדם. כגון הסרת הרבית וכל מקח וממכר ומשא ומתן בינינו ובין אומות העולם, ותנור ורחים ושכירות בתים וכאלה רבות ומי יוכל לעמוד בפני אלה. יסופר לנו, שבשכונת היהודים ברומא, תכף אשר פתשגן התקלות נתפרסמה, סֻגר כל בית בשכונתם. כי בשצף קצף פריצי המון העם נאספו עליהם באבני אלגביש להמם ולאבדם. לא ידענו עד השתא מה אחרית אלה. לשמועה רעה הלא אם אמת היה הדבר נעוינו משמוע, ועינינו תדמע דמוע. ואליכם נשפוך שיחנו על ידי זה שלוחנו. תודיעונו קל מהרה איך ומה הענין, ואם יש לנו מזה שום תקות תקומה, לבטל עצת הקמים עלינו מכמה פתחים למקום ברוך הוא.

ואם יצטרך לשלוח שליח מעיר לעיר ורק לקראת רק לדעת מה זה אפילו עד רומה, הננו עמכם בהוצאת שלוחכם כמונו כמוכם, ועל ידי זה שלוחנו לכתחלה תודיעונו בבירור הנודע אצלכם, ומה בדעתכם, אם הדברים כהויתן.

א) אגרת זו שלחו אנשי קהל ריקנטי לכל הקהלות, לטכס עצה, כדי לקדם את פני הרעה שנשקפה להם מפעולת הצר והצורר קפיסטרנו. לפנינו טופס האגרת, שלא נזכרו בה המקומות שנשלחה לשם. זה הוסיפו בכל אגרת ואגרת.

רועה ישראל יחמול על פליטת עמו למען שמו ואל יעזבנו ואל יטשנו כצאן אשר אין להם רועה.

נאום המכתבים בעמל וכעס קצת יחידי שרידי קהל מקום פלוני ופלוני ופלוני[א].

*

ב. יודעי דעת ויראת ה׳ ומביני מדע. לתשובת כתבכם אמרתו צרופה מעֻטרת ומקֻטרת מֹר, מוסר השכל. היא מוצאת מבית דינכם במשפט צדק לכלכל חכמים ונבונים וידועים, נדיבים ושועים, קהלה קדישא די באנקונה.

מתא הפלא ופלא, נפלאה דעת בני קהלנו פרטינו וכללינו בדברכם אלינו מה שדברתם אחרי הייתם מתונין בדין. כי כביכול הנכם היום במשפט מטין, בתת את כל המשא עלינו ותפרקו עול זה מעל צואריכם על שכמנו.

ראשונה מה כחנו כי ניחל להטות לב אדוננו החשמן, להיות לבקשתנו מזומן. ולואי יראנו למראית העין בסבר פנים יפות. ולשלוח במדינה שני נכבדי ארץ אשר נקבו בשמות או אחרים זולתם לשתי שליחיות אשר אמרתם. דהיינו, על אטאלייה ולבטל מחשבת צורר היהודים. לא ידענו מי ומי ידבנו לבו לפנות מכל עסקו לעדנא כדנא ולצאת מעירו ומארצו על מנת להשתהע מספר ירחים, ומשנה כסף יקחו בידם מאשר דברתם. אך עתה נוספה זאת המבוכה ונתחדשה הלכה, נרתע אחור ממאמרו ונתבטל הנדד מעקרו. מן הראוי והנראה לנו אחרי ראיתם אשתקד אנו נכנסנו בעובי הקורה לפרוע כל חלקנו משלם ויותר מן המגיע לנו. מלבד ההלואה עשינו בעדכם ובעד קהלות אחרות זולתכם.

בחרו מכם נדיבי עם, הם ילכו ברשות קהלנו ובכח אדון להכריח כל קהל עיר ומדינה לפרוע המחוייב. ואם כה תעשו כמונו כמוכם לכל תקון טוב כראוי. ואם תמאנו ח״ו והחרש תחרישון, רוח והצלה יעמוד ליהודים וגו׳. ואנו את נפשנו הצלנו.

פי המדברים, דורשי שלומכם וטובתכם, מחלים פניכם אל תשיתו לב לדברים אם נראין קשים. כי כונתנו, שמתוך הוכוח יתברר האמת — והאמת והשלום אהבו. אנחנו צעירי הצאן בני ברית ריקנאטי.

(נדפס מתוך כתב יד בקובץ Rev. d. Et. J., כרך כ״ג).

*

א) „חזות קשה" זו שלחו אל הקהלות בצירוף האגרת; כנראה הניחו מקום לקצת קהלות לחתום על טופס „החזות הקשה".

ג. האפיפיור ניקולאוס החמישי שלח כומר אחד, שמו יוהנים קאפיסטרנו לאשכנז לקיים את שנת היובל. ויבוא למדינת שלעזיא בשנת רי״א, אלף תנ״א לנוצרים ונתקבל שם בכבוד גדול, ובכל אשר צוה שמעו לקולו עד שכמעט שמוהו לאלוה. הוא העליל במדינת שלעזיא על היהודים באמרו שטמאו את לחמם. ונתפשו כל היהודים אשר במדינת שלעזיא ויענו את נפשם, [וביום השבת כ״ה בסיון שנת רי״ג] נשרפו באש על קדושת השם יתברך [ארבעים ואחת נפשות].

(צמח דוד לר׳ דוד גאנז, חלק שני, רשימה משנת רי״א).

*

ד. אל מלא רחמים לקדושים שמסרו נפשם בעבור עלילות שקרים.

אל מלא רחמים שוכן מרומים, המציא מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה במעלות קדושים וטהורים, כזוהר הרקיע מזהירים, את נשמות החסידים הקדושים והיקרים, במותם גם המה מחוברים, שמסרו נפשם ונשמתם על קדושת השם באהבתם. ובעבור שקבלו עליהם דין שמים באהבה וסבלו ענוים קשים ומרים בלי חובה, עד שיצאה נשמתם בקדושה ובטהרה להציל עדת ישראל שה פזורה.

את נשמות האחים הקדושים והישרים אשר מסרו נפשם בענוי בידי צרים, הצדיקים קדושי אל ר׳ משה ור׳ יהודה בני ר׳ יקותיאל, ואת נשמת האב עם שני בנים הקדוש החבר ר׳ ניסן והח״ר שמחה והח״ר מאיר, נשמתם באור החיים תאיר.

ואת נשמות קדושי אל מוהר״ר יעקב במה״ר זכריה, ואת נשמת הקדוש החבר ר׳ יצחק במה״ר אלידו, ואת נשמת הקדוש ר׳ מרדכי בהח״ר שלום וחתנו הקדוש ר׳ יצחק בהח״ר יעקב ובנו הקדוש ר׳ אהרן בן הקדוש הח״ר מרדכי, ואת נשמת הקדוש ר׳ שמואל בהח״ר אברהם, ואת נשמת הקדוש הח״ר אשר בר מרדכי שמסר גופו ונשמתו לאל חי.

ואת נשמת הקדוש ר׳ אליהו בהח״ר ישראל, ואת נשמת הקדוש החבר ר׳ שמעון בהח״ר אליעזר, ואת נשמת מוהר״ר מאיר במה״ר מרדכי הכהן ואת נשמת הקדוש הח״ר אבי עזרא בהח״ר אביגדור, ואת נשמת מוהר״ר יצחק בהח״ר

שאול, ואת נשמת מוהר״ר פתחיה במוהר״ר אהרן, ואת נשמת האשה מרת רחל בת הח״ר יודא, ואת נשמות האחים הקדושים מהר״ר גרשון ומהר״ר ישׂשכר בער, ואת נשמת האשה מרת אסתר במ״ה אהרן, ואת נשמת הקדוש מ״ה יצחק ב״מ מרדכי, ואת נשמת הקדוש החב״ר יצחק ב״ר אברהם, ואת נשמת הקדוש החב״ר ר׳ אברהם ב״ר משה, ואת נשמת הקדוש החב״ר מרדכי בהקדוש ר׳ מאיר, ואת נשמת הקדוש בח״ר נחמן ב״מ יעקב, ואת נשמת הקדוש החב״ר יעקב בהח״ר כתריאל, ואת נשמת הקדוש מהר״ר אנשיל.

צדיקים וחסידים קדושי אל קבלו מוראו בפחד, צעקו שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. חרב והרג ואבדן ושרפת אש, כולם כליל לאִשים. לכן אל קנא ונוקם, אל יהא מקום לזעקתם, עד שישקיף משמים וינקום נקמתם, ויצרור בצרור החיים נשמתם. ה׳ הוא נחלתם, ויגן בעדנו זכותם, וינוחו בשלום על משכבותם עם נשמות אברהם יצחק ויעקב אבותם. ונאמר אמן.

(בפנקס הזכרת נשמות לקהלת לנגנדורף בשליזיה העליונה — נדפס בספרו של מרדכי בראנן: Geschichte der Juden in Schlesien, 76 חוברת ג׳, עמ׳)

*

ה. א) ויהי בשנת רל״א לאלף הששי באו צוררי ענדינגין להפיל רשתם על שלשה דודים של מורי אבי ז״ל, נתפשו יחדיו בפעם אחת, ואבי ז״ל בדוחק נמלט בעזה״י על נפשו, ובאו האויבים לענות את נפשם בכל מיני יסורים עד שהיו מוכרחים להודות על שקר, ונשרפו על קדושת שמו ית׳. גם קדושי פורצהים (Pforzheim) נשרפו באותו פרק, וחמי ז״ל גדון באופן בעיר האגנוא (Hagenau) באותו פרק ונשמתם תהיה צרורה בצרור החיים בגן עדן אמן.

*

ב) ויהי בשנת רל״ז נגזרה גזירה קשה על מדינת אילזאש, כאשר מובן מתוך העתק שהעתקתי מתפלה שמצאתי בק״ק ווירצבורק וזה לשונו.

בשנת רל"ז לאלף הששי בחדש תמוז פרשת חוקת התורה בא אלי כומר מקהל קולמיר (Colmar) והראה לי הספר הזה והגיד לי איך הובא לידו במלחמה כשצר דוכס מבורגון על הדוכס מלוטרינג ונלכדה העיר נאסוא (Nassau). ואומה הרשעה שוויציר היו במחנה לוטרינג, ואף מדינת אילזאש עמהם באגודתם, ובעו"ה השוויציר עשו קשר ביניהם, שלא להניח שום יהודי בארץ ההיא ובכל מדינת אילזאש. וכנוסעם למלחמה עם הדוכס מבורגון, כל העיירות שיוכלו להשיג רודפי היהודים, מקצתם הרגו ומקצתם גרשו ומקצתם כפו לשמד ושללו ובזזו ולקחו מה שמצאו. וקניתי הספר הזה מאותו כומר בעד שמנה לבנים ושלשה ספרים פסולים. ומי שיבוא ויאמר שהספר שלו ויתן לי סימן וראיה שהוא של ויחזיר לי מה שהוצאתי, לאותו מאן דהוא אחזיר הספר הזה. נאם יעקב בר יצחק ז"ל נורנבערק.

בהיותי פה ק"ק ווירצבורק באודות ותלאות עלילת שקר מחמת ילד שטבע בנהר ואמרו: היהודים הטביעו, והייתי שם מיום א' ג' שבט עד יום ב' ג' אדר ש"ד[א] לפ"ק ומצאתי הספר שנכתב מאיש נורינבערק על ראש דף אחד, מחמת הגזרה הקשה שנגזרה עליהם בעו"ה. וכיון שבאתי לכאן, אמרתי ללבי: ראוי לכתוב לזכרון את אשר שמעתי ממורי אבי ז"ל, שהוא ומרת אמי נ"ע גם כל מאהביהם וטפיהם יצאו מן העיר אייבירציצענהיים בצירוף יושבי מדינה, נסו לקולם וברחו על נפשם תוך שני מבצרים בער וליצילשטיין והיו שם שנה תמימה ברעב וצמא ובעיר שלייטשטאט בערקהים קייזירשבערג קישים אמירשווייליר דורקהים קולמיר, עד עיר ענשהיים, אשר שם מצאו יהודים הרגו מנער ועד זקן וטבעו אותם בנהר לכוף אותם לצחנתם להשתמד. ומקובלני מאבי ושאר זקני, כי שבעים וארבע נפשות אנשים רבנים ונשים, בחורים ונערים ונערות קטנים, כלם קדשו השם לבוא בחרב, אש ומים עד יצאה נפשם ונשמתם בטהרה וקדושה. ששה אנשים נשתמדו על פי אונס ואחר כן זכו לשוב אל אביהם שבשמים. מלבד איש אחד, שמו רפאל לא זכה לתשובה.

א) ר' יוסף היה מסבת העלילה הזאת בעיר ווירצבורג ושם מצא בספר את הרשימה שמביא כאן.

זאת ועוד אחת: בהיות הגזרה בירח טבת ותקפה הקרירות באותה תקופה, מה שלא היתה מימים רבים, ומרוב וגודל קרירות לא יכלו היהודים להצניע ולהסתיר [את עצמם] עוד במערות ומחבואות ובאו לברוח בבתי דורקהים וסביבותיהן, באו האויבים למסור אותם ליד ההורגים. והיו שמה שמונים נפשות אנשים ונשים, ונערות נערים וכולם השלימו נפשם לשחיטה, ונפלו על פניהם לבקש רחמים שלא לשפוך דמם דם נקי. שלח השם יתברך עזרתו ומלאכו לפניהם שרחם עליהם המושל ראש גייסות לאמר: אם תביאו שמונה מאות זהובים עד למחרתו קודם חצות היום הנה הם כפרה על נפשותיכם, היינו לכל נפש עשרה זהובים. ולא נמצא איש יהודי עוד במדינה זולת איש טוב, ושמו יודא באמים זצ״ל, שהיה דר בעיר מילהויזין, ושאר היהודים כלם נאבדו ונתפזרו; קצתן ברחו וקצתן נהרגו ונטבעו, וכל ממונם שללו. ובאה השמועה לאיש הטוב הזה במילהויזין. קרע בגדיו, ישב על הארץ ולבש שק ועפר על ראשו, גם הוא גם כל בני ביתו. לקח כל אשר נמצא אתו באותו יום ולילה ושלח משרתו מרדכי ז״ל בכסף שמנה מאות זהובים כופר נפשם. ולא יכול לבוא המשרת קודם חצות היום כאשר הוקצב ונקבע להם. הוליכם כלם מקושרים זה בזה בחבל אחד, רבנים, פרנסים, נשים, נערים ונערות. ואיש אחד, שמו בנעט ז״ל, לקחו ראשון וקרעו בגדו ולבושו להתיז ראשו. וכן עמו האלוף הר״ר צדוק זצ״ל, וכן כולם נפלו על ברכיהם להתודות לאלהים ופשטו צואריהם לשחיטה. באותו רגע הוציא הקוסטינר חרב שלופה מנדן להתיז ראשם זו אחר זו. בא המשרת וקרא בקול גדול: אל תשלח ידך בשום יהודי, הלוא המעות בידי והילך בעד התפוסים. וכן לקחו הראשים אותן שמנה מאות זהובים ושלחו אותם לשלום לבית הר׳ יודא באמים זצ״ל. ואותו בנעט, שראה חרב שלופה נטויה על ראשו, נשתתק מפחד החרב יותר מחצי שנה ואחר רק חזר לבריאותו. ושמח האיש, שפדאם והצילם עמהם בביתו עד נגוזו ועברו ההמונים.

*

ג) בשנת רס״ו ורס״ז באו עירוני איירבירענהיים להשיג מאדוננו הקיסר לגרש את היהודים אשר אתם במקום שמה, והשיגו בצירוף זה, שלא [יהיה] בעריהם או בגבוליהן שום יהודי, אשר קורא לאל חי. והכו איש יהודי אחד בתוך העיר וכמעט נהרג. ואחר יצא אחד מעיר ענהיים והרג איש כשר ממשפחת הלויים, שמו יעקב ב״ר יודא סג״ל ז״ל, והחלל נמצא שם. גם רדפו אחר יהודים עוברים ושבים על הדרכים לפרוק בהם. ולא זו בלבד, אלא שסעו בהם דובים ונמרים, עד שלא היה יכול הציבור לעמוד בזה, והוצרכו להקיף על הערים ולהתרחק מרחוק מעליהם ולא יכולנו לפרנס את עצמנו עד בושא) ועד שנגדלה הצעקה לרום.

*

ד) בשנת ר״ע נתמניתי בצירוף האלוף הר״ר צדוק ויתר אנשים לפקוח עין בהשגחה פרטית על הצבור להנהיגם. ובאותה שנה תקפה הצרה במדינת מארק ושרפו שלשים ושמנה [וששו] נפשות כשרים דורשי ה׳ בעיר ברלין תנצב״ה. (עיין להלן סו׳).

גם קמו אויבים ופריצים [בסבת מלשינות אחד המומרים] בעמנו לבטל תורה שבכתב, והראה השם יתברך לנו נס בתוך נס, שעל ידי חכמי אומות קם אדם גדול מהם כנגדם להחזיר תורה ליושנה. וק״ק וראנקוורט מסרו את נפשם ומאודם ברוב הוצאות עד ראה ה׳ בענינו והצילנו ממחשבת המיןב).

*

ה) בשנת רפ״ט נתפשו קדושי בייזינגין שלשים ושש נפשות יהודים אנשים ונשים, נערים ונערות דורשי השם על דבר עלילת

א) בזכרונות ר׳ יוסף הדברים מגומגמים ותקנתי על פי מובנם: מתוך יחוסם הרע של העירונים אל היהודים לא היו היהודים יכולים להכנס אל הערים בעניני משא־ומתן, כדי לפרנס את עצמם.

ב) ר׳ יוסף מכוון בדבריו אלה למאורע פפרקורן ומה שנלחם ריכלין במומר זה ואנשי סיעתו הדומיניקנים.

שקר, ונשרפו ביום י״ג סיון שנת רפ״ם. ובסיבה זו נתפשו כל אותם היהודים במדינת מערין. והוצרכתי להביא כל קומים ישנים מאפפיורים וקיסרים עד עיר גינצבורק. שם העתקתי בצירוף דברי התנצלות תוך קונטרוס ושלחתי ליד המלך ומשרתיו ונודעה להם צדקתנו ויאמרו לאסורים צאו, ובעזה״י הנשארים מן המהפכה קרא להם דרור לפטרם.

(מזכרונות ר׳ יוסף מרוסהיים, נדפסו בקובץ Revue des Etudes Juives, כרך י״ו).

*

ו. בשנת ר״ע לפרט בעונותינו הרבים הייתי תפוס בעיר פטנזי עם בני ר׳ מניש ועם חתני ר׳ גוטצלק, עם חברי ב״ש.. ואוהבי ר׳ זלמן לוי, מלמד שלנו ור׳ זושמן, ור׳ נתן. ואחד ממנו, חברנו ושמו יקותיאל, ברח ולא היה נתפש עמנו תהלה לאל ועל יום א׳ אחר שבעה עשר בתמוז, שהוא כ״ב לחודש, התגוללו והתנפלו עלינו אויבינו ולקחו אותנו ביד רמה תפוסים וידו אותנו תוך המגדל אחר חצות בגרמת עלילת שקר שהתחיל והגרים הצורר הצר הגדול .... ישׂ״ו ושרף במדינתנו שלשים וששה קדושים. השם יתי ינקום דמם ויגיע דמם עד כסא הכבוד. ונשרפו בי״ב אב ר״ע לפרט. והשם הגדול והנורא יתברך שמו הוציאנו מאפילה לאורה ומהתפיסה יום ג׳ אחר חצות כ״ד תמוז.

(אוצר טוב, משנת תר״ן).

*

ז. יזכור אלהים נשמות הרוגי ושרופי קהלות מדינות שווייק ושאר מדינות עבור שמסרו עצמם על קדוש השם. בשכר זה יזכרם אלהינו לטובה עם שאר צדיקי עולם שבגן עדן. אמן.

יזכור אלהים נשמות מדינות מעקלבורג, ר׳ אהרן בר מרדכי ובנו הקדוש ר׳ מענדלן, ור׳ אהרן ובנו הקדוש ר׳ מיכל ואשתו ששחטה עצמה ושלשה בניה ששמה הענדלן, ור׳ אברהם בר אברהם, ור׳ זכריה בר יצחק,

ור׳ חיים בר יעקב, ור׳ משה בר יודא, ור׳ אשר בר יעקב המכונה אנשיל, ור׳ דוד בר נתן, ור׳ שלמה בר שוינמן, ואחיו ר׳ אליקום בר יחיאל, ור׳ יוספא בר יצחק המכונה יוסכן, ובנו ר׳ עקיבא בר יוסף, והחבר ר׳ אברהם בר יעקב, ור׳ שמעון בר יעקב, ודודיהם ר׳ כתריאל בן הקדוש ר׳ נתן, ור׳ מאיר בר שמחה, ור׳ יהושע בר זכריה, ור׳ חיים בר משה, ור׳ מרדכי בר משה, ור׳ יהושע בר דניאל, ור׳ שמריה בר יחיאל, ומרת שרה בת החבר ר׳ אברהם, ומרת יוטא בת ר׳ דוד — בעבור שמסרו עצמם על קדוש השם וקדשו השם כעשרה הרוגי מלוכה. בשכר זה תהא נשמתם צרורה בצרור החיים עם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן. אמן.

יזכור אלהים נשמות השרופים והקדושים במדינות מרק השם הקדוש מהר״ר יוסף בר אליעזר ובנו ר׳ יצחק, ושם הקדוש מהר״ר שלמה בר יעקב, ושם הקדוש ר׳ יצחק בר מנחם הלוי, ושם בנו הקדוש ר׳ יצחק בר מאיר הלוי, ושם הקדוש דוד בר משה הכהן, ושם הקדוש משולם בר יצחק הלוי, ושם הקדוש שלמה בר יוסף, ושם בנו מאיר בר שלמה, ושם הקדוש ר׳ מרדכי בר עקיבא, ושם הקדוש משה בר יששכר, ושם הקדוש ר׳ שמואל בר מרדכי, ושם הקדוש ר׳ משה בר יוסף, ושם הקדוש ר׳ יודא בר מאיר, ושם הקדוש ר׳ אליה בר יוסף, ושם הקדוש ר׳ יחיאל בר אברהם, ושם הקדוש ר׳ אברהם בר שלמה הלוי, ושם הקדוש ר׳ חזקיה בר מאיר, ושם הקדוש ר׳ אברהם בר מאיר, ושם הקדוש ר׳ דוד בר מאיר, ושם הקדוש ר׳ יעקב בר משה, ושם הקדוש ר׳ משה בר מנחם הלוי, ושם הקדוש ר׳ משה בר יודא הלוי, ושם הקדוש ר׳ יואל בר יודא הלוי, ושם הקדוש ר׳ נתן בן מהר״ר שמעון הלוי, ושם הקדוש ר׳ שמואל בר יעקב הלוי, ושם הקדוש ר׳ מנחם בר יודא, ושם הקדוש ר׳ משה בר ישראל, ושם הקדוש ר׳ חזקיה בר שלמה, ושם הקדוש ר׳ שמעון בר יוסף, ושם הקדוש ר׳ נפתלי בר יעקב הכהן, ושם הקדוש ר׳ יוסף בר עובדיה, ושם הקדוש ר׳ יצחק בר מרדכי, ושם הקדוש ר׳ משה בר מאיר, ושם הקדוש ר׳ משה בר ישעיה, שהלכו לעולמם ומסרו את עצמם על קדוש השם כעשרה הרוגי מלכות. בשכר זה כו׳

(מפנקס הזכרת נשמות לקהלת מינדן — נדפס בקובץ Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland, כרך א׳, עמ׳ 195—197).

*

ח. מי שעשה ניסים לאבותינו, יגן ויחמול עלינו.

ביום ו׳ בערב סוכות ר״ע לפ״ק בא טריפה קצב ימח שמו ואתו שלשה גלחים ושני עירוני העצה יר״ה פה ק״ק ורנקבורט דמיין ולקחו בעונותינו הרבים הספרים בבי כנישתא, תפילות ומחזורים וסליחות, את כל אשר מצאו. וציוה עלינו בציווי הקיסר יר״ה שלא להתפלל עוד בבית הכנסת. ודעתו היתה לבוא למחרת לקחת גם הספרים בבתינו, כי אותו היום היה קצר מהכיל, והגלחים לא רצו לבטל השבת ויום א׳ אחרי כן חגם שלהם. ובאותו יום ו׳ שלחנו הר׳ יונתן לק״ק ווירמיישא להשתדל עם הקמר-משפט אם אפשר לעכב העובדא ביש להניח הספרים שבבתינו — ולא יכול. וביום השבת שלחנו את גומפריכט וויישנדהים להגמון ממענק יר״ה לאשנבורג להסיר יד הגלחים מזה הענין — והשיג המבוקש. ותהלה לאל רוח והצלה יעמוד ליהודים. והיה ביום השני בא טריפה קצב ימח שמו עם הגלחים והעירונים לקחת הספרים. ואותו היום עדיין לא בא גומפריכט, ודחינו אותו היום בגרמת צעקה וצווחה לקרא הדבר לפני אדונינו הקיסר יר״ה בלשון אפלירן. והסכימו יחד הגלחים והעירונים להעמיד הדבר על יום ג׳ לפני העצה לדרוש ולחקור אם כח בידינו לקרא לפני הקיסר יר״ה — מאחר שהדבר יצא מפי הקיסר יר״ה. ותשובת העצה פה יר״ה היתה בזה הלשון: „וויר זוללטען דען מנדאט גיניגען טון, אונד זוללטען דאן אפלירען"[א]. והיתה ההסכמה ביניהם לבוא אחר חצות. ובתוך כך תהלה לאל באו הכתבים מההגמון ממענק יר״ה להגלחים, שימשכו ידיהם מזה הענין, ודעתו לענוש על מה שעשו. ובשביל שהגלחים משכו ידיהם, גם העצה יר״ה אינם רשאים לפעול בענין זה עוד.

ועל יום ד׳ י״ט תשרי שלחנו את הר׳ יונתן לרכוב אל אדונינו הקיסר יר״ה לבטל מחשבות הרשע, וה׳ הצליח דרכו ומחשבתו.

ושלחנו את ה׳ קנעבלן בכל שטח אשכנז בכל המדינות לבוא אצלינו ליום המוגבל חצי חשון להוועד ולהועץ מה לעשות כמבואר אחר כן.

*

א) כי עלינו לעשות תחלה כמצותם — והרשות לנו לפנות אחר כן אל הקיסר במחאה.

ט· אלקים דעימיה שרי נהורא, יוציאנו מאפילה לאורה,
בעידן צוקה וצרה, כי אין היום יום בשורה.

הוי ואבוי על פרק וצוחה הבאה בארמנותינו בעונותינו הרבים אשר בא המשומד פ פ ע פ ע ר ק ו ר ן והביא בידו פתשגן הכתב מאת אדונינו הקיסר יר״ה, לקחת מאתנו כל ספרי תפלות ותחנונים ומחזורים וסליחות, וכן כל [ספרי] תורתנו שבעל פה, ולא ישאר בידינו זולת חמשה חומשי תורה ונביאים וכתובים שהם תורה שבכתב. וכן עשו בעונותינו הרבים פה ק״ק ורנקבורט היום יום ו׳ ערב סוכות ולקחו מאתנו את הספרים הנ״ל בבית הכנסת, ועוד ידו נטויה לקחתם הספרים שבבתינו. והנה דעת המשומד להבאיש ריחנו באמרו למצוא תוך אותם הספרים דברים וענינים נגד דתיהם ואמונה שלהם. ודעתו לעמוד על נפשנו ח״ו. ויש לחוש אשר גם כן הכח בידו מאת אדונינו הקיסר יר״ה לשלוח יד בגופנו ח״ו. ונא אהובינו, דבר קשה וגזרה ושמד אשר לא נשמע כמותו בעונותינו הרבים. והנני הכותב בדמע אשר לא אוכל להציע הדבר כמו שהוא אך קצתו מעשר מן המעשר כאשר יגיד לכם הנוכח. על כן יחדנו את זה מוביל כתבינו כדי שתהיו זריזים וזהירים [שלא] לעמוד מנגד, כי באו מים עד נפש.

ובכן שלחו מכם אלינו פה ק״ק ורנקבורט אנשים חכמים וידועים ואף בידיהם כח מאת קהלי יצ״ו כל מקום כרך ועיר כמו שהוא, ויהיו דבריו ומעשיו אמתיים בשם קהלו יצ״ו; פיו כפיהם ועשייתו כמעשיהם. ונוועדה יחד לצרף חשבון וצרור הכסף לגזור ולתקן ולהחזיק ידינו נגד מחשבתו הרעה: ויהיה ה׳ בעזרתנו. ואל תעמדו חוצה, והיו נכונים להיותכם פה עמנו כנזכר למעלה על יום ב׳ חצי חשון הבעל״ט. וכל המסרב ויקשה ערפו לבלתי שמוע אל דברינו וממאן לשלוח אלינו כנזכר למעלה ולבלתי לצרף עמנו בהשתדלותנו בעזרת השם ית׳ יהיה הקהל ההוא או היחיד אשר ימרה את פינו כנזכר למעלה מובדל מכל דבר שבקדושה ולא ימָנה באגודת שארית ישראל. ועל המקיימים תבוא ברכת טוב. והתירו רבותינו פה לרכוב לילך ולהשתדל בלי מניעת שבת ויום טוב. — נאם קהל דורנקבורט הטרודים מאוד מאוד.

(בסוף האגרת התימות ראשי הקהלה).

*

י. שלום רב אליכם מקרוב מצפון ומים עד שיאמר הקב״ה לצרותינו דים. אהובינו כל יושבי קהל ורנקבורט יצ״ו כל חד וחד בשמו.

מה אאריך ללא צריך, רק אגלה לאזניכם שחזקיה ס״ל ואני עבדכם באנו הנה פ א צ ן (Botzen) ביום ב׳ א׳ חשון ר״ע לפ״ק. והוכרחנו מחמת חסרון כיס להשאר פה יום אחד ובדוחק גדול ובהוצאה מרובה השגנו סוס קטן והדרכנו אותנו לרכוב לעיר ב ע ר ן (Verona), אשר שם או סמוך לשם אדונינו הקיסר יר״ה. ונשחר את פניו בידים ריקניות ושיש לחוש וקרוב לודאי שלא אוכל להשיג מאומה עד שתשלחו איש אשר מוכן לשלשה דברים [לדורון, לתפלה ולמלחמה]. וקל להבין. ונא, אחי, אף על פי שאנשים חכמים ונבונים אתם וידעתם הכל, מכל מקום אבוא כמזכיר ולא כמזהיר. ושמעו וראו שהכל אומרים, שלעת הזאת אינו אפשר לעשות שום חילוף או להשיג השראות במדינת לועז. כי בעונותינו הרבים לא פסקה עדיין המחלוקת לגמרי. אף על פי שאדונינו הקיסר יר״ה הרחיק את עצמו וכלי מלחמתו מק״ק פ א ד ו ה מכל מקום בכל יום מתגברת המחלוקת בכמה גוונים ושהדבר נסתר ונעלם מה תהא באחרית וקל להבין.

ולכן, אחי, זכרו שעל כרחי הכרחתם אותי לרכוב למדינות האלו ושאל תנחוני ותשלחו אלי מעות, כדי שלא אצטרך להוציא מאתים על מנה. ואל תיראו ואל תחתו, מה שאפשר לי לקמץ אעשה, רק היכן שמוכרח אני לבזבז אעשנו שלא נבוא להיות ח״ו לבוז. והיריעה קצרה מהכיל לפרט את אשר הוקרה לנו עד עתה. והאלהים ישלח מלאכו לפנינו ויוליכנו לשלום לעיר ב ע ר ן או ו י צ ע נ ק (Vizenza) אשר שם יהיה אדונינו הקיסר יר״ה בתוך שמנה ימים. כך הגיד לי שלוחו ומשרתו. ושנמצא חן בעיניו ושיניחנו לבוא לפניו לבקש רחמים עלינו ועל שאר כל אחינו יושבי קהלות וישובים. מורשכם הנבוך והטרוד יונתן לוי.

כאן אין איש יכול להשיג מה לעשות. כי יוסף קסטיל ורנק ויצחק מטרישטא חזרו לביתם, כי אדונינו הקיסר יר״ה יסע לכאן ולכאן. יש לי לחוש, שמוכרח אני לרכוב אחריו ועל זה יעלה ממון רב. ואל תקפידו בלשוני כי כבד פה ולשון אני ויושב בקור ואין לי לאכול ולשתות כי הכל ביוקר מאוד ובכל מקום פאצן לא יכולנו למצוא אף ביצה אחת אפילו בדמים יקרים. ונא תשימו עיניכם על אשתי ובני יצ״ו כי ברוב הכמרת רחמים לא אוכל

לכתוב להם, וגם אין לי פנאי. ותברכום בשמי והקב״ה יחזירנו בשלום. נכתב פה פאצן ביום ב׳ א׳ חשון ר״ע לפ״ק.

*

יא. ראשי העם, יודעי טעם, באמרי נועם, עם יתר שאר העם, כולם יתברכון ממעין קהל קדישא דק״ק ורנקבורט יצ״ו.

הנה אהובי שימו לבבכם לכל הדברים אשר אני כותב לכם, כי מקדמת דנא כתבתי לכם מק״ק ווירדא (Fürth) וגם מעיר פאצין כתבתי לכם על ידי ציר מק״ק ווירצבורג וכתבתי לכם כל הרעות אשר מצאוני בעונותינו הרבים שלעת הזאת אי אפשר לעשות חילוף או אשראה במדינה הזאת, כדי להביא אל ידי מעות להתעסק בדבר הזה כפי הנכון וראוי.

ביום ו׳ ה׳ חשון ר״ע לפ״ק כשבאתי לחצר אדונינו הקיסר יר״ה מצאוני דל ושפל ולא מצאתי לכל האנשים אשר כתבתם רק להר״ר יצחק מטרישט, אשר רכב אחר הקיסר יר״ה ועמו גיסו ה״ר מושיל יצ״ו ומכל מקום טרחנו והלכנו ה״ר יצחק וגיסו ואני השפל עבדכם ונתננו קצת ונדרנו קצת עד שהבאנו הדבר לפני אדונינו הקיסר יר״ה עצמו. ושמע צעקתנו ומכאובנו. ודברנו עם הקיסר יר״ה על ידי עצמנו וגם כן על ידי מושל אחד ממשרתיו אשר מלא את דברינו איך שראה וקרא הקיומים אשר בידי מקיסרים ואפיפיורים הקדמונים. ואדוננו הקיסר יר״ה אמר ליתן לנו תשובה, ואיך ומה נעלמה ממנו. והיריעה קצרה מהכיל למיפרט, אימתי שיתן לנו תשובה מרוב עסקיו אשר אי אפשר להשיג.

ולכן אהובינו התחכמו בדבר מה לעשות, כי חקרנו ומצאנו באמת שאדונינו הקיסר יר״ה הניח לכתוב פתשגן הכתב של המנדאט ברצונו ובדעת מיושבת ויודע הכל מה שכתוב בו. רק התנצלותו [כלומר: בנוגע למה שהתנצל הקיסר בכתב הדת בענין זה] אמר לי ה״ר יצחק מטרישט, שאין כוונתו להרע כמו שעשה המומר לנו. ושומר ישראל ישמור שארית ישראל, כי יש לחוש ח״ו כשיבוא המומר שישיג כל רצונו ח״ו, כי רוב יועציו מרשיעים מאוד. ובשם הסרנטינר השיב לנו שהמומר היה באהלו וצווח וצעק [על] הדין. ואותה

צעקה ובקשה באה לפני אדונינו הקיסר יר״ה ועל כן נתן לו המנדאט הנכונה והמיושרת בעיניו, מאחר שמוטל עליו לסייע לכל העולם לדין ודברים רבים כאלה. ודי מזה. כי סיומא דמילתא שלא יעלה על דעתכם כל יושבי תחת הנשר הגדול, דהיינו כל בר ישראל[א], שיצא הדבר הרע הזה מתחת יד מושל אחד או שנים, או שהתחילו הדבר הזה בשביל מעט מעות כאשר לקחתי לי כת כשנפרדתי מכם — אל יעלה על לבכם. והתחכמו בדבר הזה ושלחו אנשים חכמים ונבונים יותר ממני, אשר צרור כספם בידם, ותנסו אם אפשר לבטל המחשבה הרעה. כי יש לחוש דתיפוק ח״ו חורבה מניה. וכל אשר תצוו עלי השפל עבדכם ברצון אשמע בקולכם. רק מהרו ושלחו איש עתי עם מעות ועשו כאשר מוטל עליכם ואני בוטח בכם.

והנה אהובי, אחרי כל זה ביום ו׳ י״ב חשון ר״ע לפ״ק שלח מרקגרף מבאדן לבית היהודים בק״ק בערין ובקש שיבואו אליו היהודים לאושפיזא שלו להודיעו תכלית בקשתם מחמת המומר. כי אדונינו הקיסר יר״ה צווה עליו להיות פרוקורור שלנו. בכן באתי אצלו ביום ו׳ הנ״ל והייתי אצלו בערך שלש שעות הוא והסופר שלו ואני. והניח לתקן לי סופליקאציה כאשר תראו בהעתקה. ונתתי לו דבר מה על דבר הזה וכשישיג רצוננו לפי משמעות סופליקאציה אתן לו עוד מאה זהובים בעד טרחו. וכן עשה והטריח עצמו בדבר עד מאוד. וגם ה״ר יצחק השתדל בגוי אחד אשר אצל הקיסר יר״ה יומם ולילה, אשר ירצה להוסיף ולדבר על לב אדונינו הקיסר יר״ה ולנסות אם אפשר להוציא הדבר הזה מכח אל הפועל.

והיה קרוב לודאי שעל ידי הר״ר יצחק מטרישט ושריו ועל ידי המרקגרף מבאדין ועל ידי המרשלק גאלדקר, אשר הטיב אתי עד מאוד, השגנו דבר מה לטובת הכלל. כי לעת בא המומר פפעפיר קארן לחצר אדונינו הקיסר יר״ה ביום ב׳ ט״ו חשון ר״ע לפ״ק הרים קולו עלי לפני רוכבי הרכב וגם לפני ההולכים והבאיש אותי בעיני העם שהוכרחתי ליפול על ברכי לפני אדונינו הקיסר יר״ה. והשיב לי המרשלק מפי הקיסר יר״ה, שלא אירא כי שלום יהיה לי. והקיסר יר״ה ימנה ויפקיד שרים השומעים את המומר ואותי מתווכחים

[א]) הכותב, שהיה מגמגם בלשונו, אמר תחלה: כל יושבי תחת הנשר הגדול הזה — והמובן: כל היושבים במלכות הקיסר, שחותמו הנשר. אחר כן הוסיף: כל בר ישראל — הכוונה שהדבר נוגע רק ליהודים במדינות הקיסר.

יחד זה כנגד זה ויבינו הדבר ויצדיקו הצדיק וירשיעו הרשע. ועל זה נמלכנו הר״ר יצחק ואני השפל ובקשנו להחזיר לנו הספרים שלקח בק״ק ורנקבורט ולהרחיב לנו זמן עד שיוכלו לבוא לחצר אדונינו הקיסר יר״ה יהודים יודעי דת ודין יותר ממנו, והם יתווכחו עמו.

ובתוך כך, ביום ה׳ י״ח חשון בא שלוחכם ה״ר אייזיק העלפונט לעיר ראברויט (Rovereto) והביא אלי מכתבכם וכתב מההגמון ממענק יר״ה, אשר בלבל כל הדברים הנ״ל. כי המרשלק של ההגמון בקש מאדונינו הקיסר יר״ה להפקיד ההגמון ממענק על הדבר הזה. והקיסר יר״ה לא רצה למלאות כל משאלתו רק מקצתה. וצווה על אחד מסופרי הקיסר לכתוב ארבעה כתבים. אחד לההגמון יר״ה לתבוע מיד המומר ויהודים הספרים אשר לקח בק״ק ורנקבורט וההגמון יר״ה והדוקטורים שלו יבדקו הספרים. ומה שאינו נגד תורתנו[א] וגם אינו מזלזל האמונה שלהם יוחזר לנו, ומה שהוא מזלזל האמונה שלהם יותן ליד המומר. ושורש מכל דבר יודיע ההגמון יר״ה להקיסר יר״ה. וכתב אחד להעצה [לאנשי השררה בפרנקפורט] שישמעו דברי ההגמון ויעשו את אשר יכתוב להם. וכתב אחד ליודהגיש פפעפר קארן, שילך ויבוא ליום [המוגבל]. ועוד כתב תיור והגבלת היום באותו כתב לכל הנזכרים בהמנדאט הראשונה שיבואו בט״ו שבט ר״ע לפ״ק או [באו] כוחם להתווכח ולירד לדין עם המומר, אחרי שיודיע ההגמון יר״ה להקיסר יר״ה איך מצא הספרים. ובפרט נאמר בכתב ההגמון, שאין כוונת הקיסר יר״ה לבטל הקיומים שהשגנו בקונציליום. וכתב ההגמון קרא המרשלק של ההגמון יר״ה. ושאר שלשה כתבים כולם היו כתובים ונקראים לפני. והם קצת כולם בשוה, מאחר שהקיסר יר״ה לא רצה כלל לבטל המנדאט ראשונה ועל זה המשיך הדבר שהקיסר יר״ה יכתוב כתיבת ידו בכתביו הנ״ל. וכמדומה לי שהקיסר סיים בכתיבת ידו כתב של ההגמון יר״ה. ובזה האופן הלכתי יותר משמנה ימים שסברתי לרכוב לדרכי באופן הנ״ל. ואילו היה בידי הסך אשר אשרתם לי, היה קרוב לודאי שהשגתי אותם כתבים, שיהיה כח ביד ההגמון יר״ה להחזיר לנו ספרינו ולהבאיש את המומר בדברים אמתיים. וכשבאנו לפני הקיסר יר״ה או מושליו לא היה לנו

א) המומר פפרקורן טען, כי בספרים שלקח מידי היהודים נמצאים זלזולים כלפי דתם של הגוים, וחוץ לזה הם סותרים לתורה שבכתב.

פה להשיב ולא מצח להרים ראש. ומה אומר ומה אדבר. כל דלעיל נתהפך, והמומר ומושליו השיגו, שאדונינו הקיסר יר״ה ימנה ויכתוב להגמון יר״ה שהוא יהיה קומיסריא בדבר זה, והוא [פפרקורן] ישב אצל ההגמון יר״ה בדין: [גם] ויקטאר המומר מקוילן [Köln] ועוד דוקטור אחד מקוילן דוקטור אחד מהיידלברג ודוקטור ר י י כ ל י ן משטוטגרטן. ובפירוש כתב בקומיסיאן, שההגמון ממענץ בלבל את המומר שלא יוכל להשיג הספרים[א]. ו ל י ו ם ב ו א ו עם ה ד ו ק ט ו ר י ם ה נ ״ ל י ס י י ע ה ה ג מ ו ן י ר ״ ה ל ה מ ו מ ר ש י ב י א ו ל פ נ י ו כ ל ס פ ר י נ ו , ובם יבדקו אותם לפי משמעות המנדאט הראשונה. וכן יעשה ההגמון יר״ה לכל יושבי תחת ממשלת הנשר הגדול הנ״ל. ולא כתוב תוך אותו קומיסיאן מאומה שהוא בצדנו. רק שהקיסר יר״ה צוה על ההגמון יר״ה בזו הלשון[ב]: „sein meinung sei nit, daß die judeschheit wider die billichkeit bischwert werde.“

והעתק כזה קרא לנו הסופר ביום ש״ק כ״ח חשון ר״ע לפ״ק. וסרבנו בקומסיאן זאת, ושלחנו להקיסר יר״ה סופליקאציה השניה כאשר תראו. וקרוב לודאי שהמומר יקח אותו קומיסיאן. כי היום, א׳ כסליו בערב, הגיד לי ה״ר יצחק מטרישט שחקר ודרש, כי [אנשי] העֵצה בק״ק ורנקבורט העידו עלינו ונתנו אותה עדות להמומר, שסרבנו בהמאנדאט. ובזה האופן שאמרנו, שאין להקיסר כח עלינו, רק אנו רובצים תחת ממשלתם [של אנשי העצה]. ובזה נמלאו אדונינו הקיסר יר״ה ויועציו חמה. ויש לחוש שכוונתם להתגולל ולהתנפל עלינו. ולזה צריכים אתם אנשים חכמים ונבונים משאר קהלות, אשר יבואו לפני אדונינו הקיסר יר״ה להתחנן לפניו ולבקש על נפשם, ואשר צרור כספם וזהבם בידם — אולי ירחם השם ית׳ עלינו ושנמצא חן בעיניו להשיג דבר מה לטובת הכלל. כי יש לחוש דברים אשר לא נתנו להכתב. ואילולי

א) מובן הדברים: הקיסר קבל על ההגמון, כי הוא גרם בדבר, שעדיין לא באו הספרים לידי המומר. בכלל היה הקיסר פוסח בהכרעת דין זה על שתי הסעפים לפי השפעות שונות מצד זה או זה. כל זה מבורר למעלה.

ב) דעתו, כי מציקים ליהודים שלא כמדת היושר. הקיסר סתם את דבריו והסביר קצת פנים לצד היהודים; אבל בעיקר הדבר נמשך על פי השפעת אחותו אחרי המומר וסיעתו הדומיניקנים.

שהמרשלק של ההגמון יר"ה הלוה לי לא יכולתי להשיג ולמצוא דמי פזורי עד הנה. משרתכם יונתן לוי.

נכתב בכפר אחד אצל ליון ויצא שלוחי יום ה' ב' כסליו ר"ע. וכל מה שלא כתבתי שאלו את הנוכח ה"ר חזקיה, כי ידע כל דבר. ואילולי שהיה נראה בעיני שצורך גדול הוא, לא שכלתי את עצמי, אשר שלחתי מעלי משרתי. כי הרבה פעמים בא הקיסר יר"ה למקום שאין מבינים אותי, ואני לא ידעתי לשאול לחם. ולכן אל יעזבני אורך ימים.

והנה אחי כל בני ברית, אם תאבו ושמעתם טוב תאכלו, ואם תמאנו ברכה והצלחה יהא באחריתכם[א]. ואף על פי שידעתי ששאר בני קהלות ויתר העם לא יאמינו אלי ולא ישמעו לקולי ויחשדוני בדבר הזה, מאחר שאני אחד מיושבי ורנקבורט, מכל מקום לעצור במילין לא אוכל.

ושימו אל לבבכם את הכתב של המנדאט הראשונה. אם שמעתם וראיתם את אשר שמעתי וראיתי, חיל ורעדה אחזתכם יותר משאוכל לכתוב. לכן הסירו מעליכם לב האבן ואזרו כגבורים חלציכם ושלחו מכם אנשים חכמים ונבונים המתעסקים בדבר הזה ולראות אם חפץ ה' מידם יצליח לבטל מחשבות הרעות אשר חושבים עלינו שונאינו יותר משהפה יוכל לדבר. ובכן ברוכים אתם בבואכם ובצאתכם כחפץ אוהבכם יונתן לוי ציון.

שלמא רבא כסופי ימא למרנן ורבנן חבורת דק"ק ורנקבורט יצ"ו ולשאר ק"ק יושבי תחת הנשר הגדול שלומכם יסגא לעד.

אהובי ורעי, שום תשימו [לב] לכל אשר כתב למעלתכם אהובנו ה"ר יונתן יצ"ו. ואל תשליכו אותו אחר גוכם. כי בעונותינו הרבים שעה נחוצה היא. לכן אושו גושו חושו ואל תעמדו בחוץ, ותשלחו לחצר הקיסר יר"ה אנשים חכמים ונבונים מכם וצרור כסף וזהב בידם וכ'. — יצחק טרישט.

*

יב. היושבים בגנים, חברים מקשיבים, שומרי אמונים, אלופי ארץ וקצינים, הבאים אל הקודש פנים, ונתגלו להם סתרי תורה ורזים, אמרים צפונים,

א) המובן: מרה תהיה באחריתכם, אלא כדי שלא להוציא קללה מפיו הפך את לשונו.

טעם לשבח נותנים, אפיקי מעיינים, אשר לא יכזבו מימיהם מים נאמנים, אשר משם ישקו העדרים, הלא המה אלופי קציני וראשי עם דק״ק ורנקבורט י״ק שוכן מעונים, ינהלם על מי מנוחות שקטים ושאננים, ואשר על דגליהם חונים, הגדולים עם הקטנים.

הנה נא אהובינו וידידינו, שערת בשרנו תסמר ולבנו חמרמר מחמת המנדאט אשר השיג ההוא מומר ימח שמו בתחבולותיו מאדונינו הקיסר יר״ה. והנה, אהובינו וידידינו, מהודעין לכון שכבר שלחנו וכתבנו הענין בישא הלז לאהובנו הר׳ אייזק ווינשבאך, אשר הוא יושב אתנו פה והוא לעת עתה בחצר אדונינו הקיסר יר״ה. וכתבנו לו ליתן יד ושם לשלוחכם הר׳ יונתן ולהיות לו לפה ולמליץ יושר לפני אדונינו הקיסר יר״ה לבטל מחשבות ההוא מומר. ובכל זאת לא שקטנו והשתדלנו בהשתדליות עצומות ובפעולות חזקות כפי האפשרות. עד תהלה לאל השגנו מן השר היינריך מגוטן שטיין העדות של ההוא מומר בחותם של השר הנ״ל בתבניתו אשר אנו שולחים לכבודכם העתק ביהודית ובגלחית [רומית] אשר העיד עליו. ונקוה לצורנו יתברך, שיהיה לנו לתועלת יקרה מאד להראות העמים רוע בחירתו של ההוא מומר אשר יגונה בעיני כל בעלי שכל ואוהבי מדע

וכדי להודיע לכבודכם הענין יחדנו לכם ציר הלז המיוחד. ובכן תשבו בנוה השלום והשי״ת יפיר עצת העומדים עלינו. אוהביכם צעירי הצאן קהל דק״ק רעגנשפורק.

*

יג. שלומא יסגא לעלמי עלמיא וסיעתא דשמיא בארץ אטליא אהובנו הרבני היקר המשכיל הר׳ יונתן ס״ל יצ״ו ובאלפי שלומות בריאות בני ביתך יצ״ו אף כלנו תהלה לאל תבושר וכהאי גוונא תשמיענו תמיד.

דבר פשוט ודאי וברור, כי ארכו לך הימים אשר הניחוך יושב בידים ריקניות אשר לא כדת. ואמנם המניעה, [לפי שהיה בדעתנו וצריכים היינו] לכוף את כל סביבותינו רחוקים וקרובים, לצרף אותם באגודתנו ולעמוד מנגד בצירוף, מאחר שכולם נכללים בכתב הקיסר יר״ה. ועל זאת כתבו הגאונים

יצ״ו פה גזירתם פעמים ושלחו אל אחינו גלילות עליונים ותחתונים. [בגרמניה העליונה והתחתונה].

קטנה היריעה מהכיל את כל התלאה אשר מצאתנו עם כל סביבותינו. והנה לא עלתה בידינו אף פרוטה אחת מהם, אך כולם מושכים ידיהם ומשיבים תשובות. והכל דברי רוח ואין בהם ממש.

על זאת נא אהובנו תוכל להשתדל על הסך אשר שמעת מפינו בהפרד מעלינו כי אפס עצור ועזוב ואין מי יעמוד בעדנו זולת השם ית׳. וצרור כספנו אשר הורשית להוציא על זה ולא יותר. והנה אהובנו תקבל כתב החילוף השייך להמשכיל הר״ר יעקב כ״ץ המכונה יעקב אשכנזי, והוא משודך להאלמנה מרת בילכן שתחיה, בת הר׳ הירש כ״ץ ז״ל בורידבורק. ותקרא את הכתב ותמצא בו, שיתן לך ההוא גברא שתי מאות זהובים רינוס. ואתה תמסור בידו חתימת ידך שקבלת מאתו הסך הנ״ל.

מסתמא לזרוק עכשיו בכתיבתנו אין צורך. לפי אומד דעתנו נעשה כבר מה שנעשה, אך מכל מקום אם לא יועיל לא יזיק. פשיטא אם תוכל לבטל הגזרה רעה כולה לגמרי הוא הטוב והמובחר, ושיחזירו לנו הספרים אשר לקחו. ואם תשתדל שלא נהיה אנחנו מוכרחים עם שום אדם ויכוח הן משומד הן ארמאי. ואם לא תוכל לעת עתה להשיג את זאת, תשתדל שיכתוב הקיסר יר״ה וירחיב הזמן עד שימצא שעת הכושר ואז יגבול זמן ויקבע יום קבוע ונבוא אצלו אי״ה בתשובותינו המקובלות בעיניו. וצריך ליתן לך מכתב החתום כזה שתוכל להראות העמים והשרים שנדחית לעת כזאת סיעתא דשמיא. איש חכם ונבון אתה היודע להפוך בטובתנו ודי מזה.

ידוע להוי לך שהשר גרף אדולף מנשא (Nassau) עלה עשן באפו ונשמעו דבריו להיות לנו מנגד ח״ו. ובפרט חרה אפו מיום הפרדך מעליו. ואפשר נתן להמשומד כתב הקדימה (recommendatio) את פני אדונינו הקיסר יר״ה. על כן דרוש וחקור לעיין בהשתדלות. כי יש לחוש שמא נתן הקיסר יר״ה לו כח להיות שופט עלינו בדבר זה. ודי לחכימא ברמיזא.

והנה כבר שלחנו לכבודך כתבים רבים ביד הר׳ אייזק העלפונט יצ״ו אשר השגנו מאת ההגמון יר״ה. אף כתב של האפלירונג (appellatio). מסתמא

הגיעוך. הנה נשתלח לנו מעיר רעגינשפורג העתק מקוים מאת השר מטובייא[א] גראף היינריך והעיד שהיה המשומד תפוס בידו מחמת גניבה אשר נמצא במחתרת. ועל ידי בקשת היהודים הניחו ופטרו רק ענשו מאה כסף. לפי דעתנו כבר שלחו גם בני קהל רגנשפורק כתב כזה לחצר הקיסר יר״ה.

יתן ה׳ את משאלתך וכל עצתך ימלא וברכה והצלחה בידך יעלה. כה דברי אוהביך המצפים אל ביאתך ובשורות טובות קהל ורנקבורט יצ״ו.

(האגרות האלה נדפסו מתוך כתב יד בירחון של פרנקל־גרסץ משנת 1875 ומשנת 1900).

*

יד. לאדוני שיושב בשבת תחכמונים המאור הגדול עמוד גולת אריאל בהיר הוא בשחקים רופא מומחה א״מ מזל־טוב בלע״ז בוניטו במדינת רומי הגון רופא פיפיור.

אחרי דרך מבא הבאים בשערי הקידה נכנסים בשלום ויוצאים בשלום גם אני הצעיר החותם בשולי היריעה המשתחוה אפים ארצה, כי אין ממנו למטה.

אדוני, אחרי שלומות רבות ורשות מוכרע מפני קוצר לשוני ומעוט שכלי באתי להודיע למעלת כבודו איך תוך שני שנים הקיסר אדונינו יר״ה ירד לעיר קלוניאה מקום שיש לשם ישיבה גדולה באמונתנו וחכמים גדולים בחכמת האלהות ובאו כולם אגודה אחת נבהלים ונחפזים נאנחים ובוכים קוראים בקול גדול: הושיעה המלך וקיסר! הנה במלכותך ישנו עם אחד מפוזר ומפורד ודתיהם שונות מכל עם וזה על ידי ספרי התלמוד שבידם, שבאותם הספרים כתוב באופן זה כמה חירופים וגידופים וקללות ותפילות נגד אמונתנו ואדוני האמנה פיפיור והגמונים חכמים גלחים וכומרים. ולא על זה לבד כי אם על הקיסר ומלך ושרים ופחות וכל אומה ועם שלנו וזה בכל יום ויום הם מתפללים ומקללים כמו שאמרתי וכל זה עבור ספרי התלמוד. ועוד רעה גדולה יותר

א) זהו הגרף מן גוטנשטיין, שנזכר למעלה; את השם גוטנשטיין כתבו עברית טוב־אבן או בקצור: טובייא.

שיש לנו לשום על נפשנו שאם לא היו ספרים אלו היה האמנה כולה אחת וכולם יהיו מאמינים בישו משיח שלנו, רק אותם הספרים לבד מדיחים אותם מדרך ישרה. לכן למלך אין שוה להניחם ולכן אנו מיעצים לפי סוד אמנתנו ובתי תפילתינו וגם מזהירים שכל ספרי היהודים אם על הקיסר טוב יכתב ללקחם ולהביאם לאוצרי הקיסר ומלך ביד שר אחד ממונה על זאת ואחר כך כולם יתנו לשריפת אש, לבד עשרים וארבעה שהם עיקר תורתנו, אבל כל ספרי תלמוד ישרפו בגו נורא יקידתא כדי שלא יהא להם סבה לקלל מלכינו ולך קיסר אדונינו וכל בני עמינו, גם לחרף ולגדף אלהינו ובתי תפילתנו. ועוד עבור סבה אחרת גדולה מכל אלו כדי שיוכלו כולם לקרא בשם אחד אחר שריפת כל אלו הספרים שהם מסך מבדיל ביניהם ובין אמונתינו ולכן אינם מכירין בוראינו. וכל זה עשה וסיבב אחד מבני עמכם שחזר לדתיכם (מדתיכם) כמו שנאמר ממך יצא חושב על ד׳ רעה יועץ בליעל גם כמו שנאמר מהרסיך ממך יצאו, וזה המשומד, כמו שאתם קוראים בלשונכם, היו לו כמה אגרות משרים והגמונים ובלבד מכומרית אחת אחות אדונינו הקיסר יר״ה ולא לבד אגרתה רק בעצמה הלכה לפני הקיסר אחיה ונפלה ארצה ובכתה לפניו ואמרה: אדוני אחי עמוד עולם ומושל בגוים! עליך כל חטאים ופשעים שנעשים על ידי אלו הספרים מפני שבידך יש למחות ואינך מוחה. מה עדות יותר אתה צריך כי אם מאדם זה שהוא היה מאמנתם ויודע כל ספרי התלמוד. לכן אדוני אני אבקש ממעלתך כדי שיהיה לך שם בגוים ומלכים וקיסרים שהיו לפניך כשתעשה זאת ובמה יודע אתה נאמן ואדוק באמנתינו רק אם תעשה זאת כי יהיה טוב בעיני אלהים ואדם. לכן יכתב שבכל מקום ומקום שאותם ספרי התלמוד ימצאו ללקחם ולשרפם מפני סבות שאמרתי. ועתה אדוני עבור כל כך אזהרות ובקשות ותחינות ציוה ללקוח אותם הספרים ולהביאם אל גנזי המלך ונלקחו. אחר זה אמר הקיסר שרוצה ליקח עצה מה לעשות מספרים אלו. וכן עשה ואחר עצתו כתב לי אגרת חתומה והשביעני על מאמר גזירת הקיסר והמלכות שאני אהיה מבחין וחוקר ודורש בספרים אלו אם כאלו נמצאת בהם אם לאו. ואני לפי מיעוט שכלי וקוצר השגתי לפי מה שחנני הש״י על ידי טורח גדול שלמדתי ועיינתי בספרים אלו עבור חשק ואהבה שהיה לי כל ימי ללמוד ולקרות בספרי לשון הקודש הרגלתי והשגתי וכתבתי והשיבותי למאמר הקיסר שאני לא ידעתי ולא שמעתי מספרי התלמוד מאלו

הדברים וכו׳ רק שספרי תלמוד יהיו נחלקים לדינים ולחוקים ואגדות וכל מי שיאמין יאמין וכו׳ ואם ימצאו כדברים האלה, שאותו המשומד מדבר, אותו הספר או ספרים ישרף או ישרפו כי יש כמה ספרי קבלה וספרים אחרים נכבדים שיהיה הפסד גדול לשורפם. וכל מה שאותו המשומד אמר, אמר רק להכעים ולהרשיע. ואחר שאדונינו הקיסר יר״ה קרא סברתי וכונתי, ציוה אותם הספרים הנלקחים להשיבם לידי אדוניהם. והנה אדוני כשאותו המשומד וחכמי ישיבת קולוניאה ראו שעל ידי עצתי נתבטלה עצתם צעקו בקול גדול לאמור שאני מין ואפיקורוס באמנתינו וכופר בעיקרינו. ולא די להם שצעקו ברבים אלא שאותו המשומד ועם הארץ הדיוט גמור כתב עלי ספר אחד שהוא נגד כבודי ואמונתי בכמה טעויות וכזבים ואותם חכמי אותה הישיבה כתבו עלי גם כן ספר אחד ושלחו לרבים בכל מקום כדי לפרסם הדבר נגד כבודי ואמונתי ופרסמו זה הדבר לפני חוקר האמנה והלשינו עלי, ואני פעם אחרת כתבתי עבור כבודי ספר אחר בלשון אשכנז וחלקתי תשובתי בכמה פנים ונתתי טעם לדברי ורצו לשרוף אותו הספר שחברתי, וכשראו שלא יכלו להבאיש ריחי בעיני חוקרי האמנה לשרוף ספרי וגם לקרא ברבים ממני כמו שכתבתי ושאני נתתי עצמי ועצתי תחת משפט הפיפיור בדבר זה ולא היה להם יכולת לעשות איזה דבר נגדי, כתבו עלי ספר גדול ושלחו אותו ברבים כדי לקללני בעיני אלהים ואדם. ולכן אדוני מפני שאני ירא שהם ידרשו אותי למשפט חוץ ממקומי ומדינתי ויהי פיזור גדול בדבר, מחלה אני פניך הנעימים מאחר ששמע מעלת כבודו תמיד בהדרי הפיפיור אף כי גופו הקדוש נתן ביד חכמתך, מבקש אני ממעלת כבודך שתשתדל לי מאת הקדושת הפיפיור אדונינו שלא יהיה להם יכולתם או רשותם להכריחני לבוא לפני דין אחר חוץ משופטי מדינתי כמו שנמצא בחוקים ונימוסים שלנו, ואם אח״כ ירצו לבא לפני קדושת אדונינו הפיפיור לכל אני מזומן להשיב להם ולישר דבר על אופנו. אבל לבוא לקולוניאה למשפטם או בקרוב עליהם זה אינו ישר בעיני וגם אינו דין שבראשונה חוץ למדינתי אצא למשפט ולדין. ובזה אדע כי מצאתי חן בעיני מ״כ ושלא לחינם עמלתי והשתדלתי בדבר זה והייתי סבה שלא נשרפו כל ספרי תלמוד באשכנז כי בודאי אני יודע ומאמין שכל מה שאמרו והוציאו דיבה על ספרים אלו הכל עשה ועשו כדי להראות ברבים וכו׳ לכן אני מבקש ומתחנן כמו שאמרתי שלא תחזור בקשתי חינם אחר שבידך יש יכולת לעשות זה ויותר. ובמה שאוכל

במדינתי לשרת מ״כ או אחרים עבור מ״כ אעשה בלב שלם וברצון טוב ובנפש חפצה כי מ״כ יש לצוות ועלי למלאות. זה יודע האל המיוחד שתמיד יקיים מ״כ עם חוסי צילך בקו היושר כרצונך ורצון אהובך החותם בשולי היריעה.

תמיד מבקש אהבתך ומזומן למאמר כבודך הקטון בגוים יוחננים רוחילין מפורצעם דוקטור.

(נדפס בספרו ההיסטורי של גרץ, כרך ט׳ עמ׳ 542—538).

*

טו. בשנת ש״ב וה׳ אלפים (1542) ותהיינה ערים רבות באשכנז מאכולת אש ויעל עשנם השמימה ולא נודע המבעיר את הבערה. ויעלילו על היהודים ועל הרועים לאמר: המה עשו הדבר הרע הזה. ויענו בכבל נפשם, ויודו את אשר לא יזמו לעשותו וישרפום באש.

(עמק הבכא, עמ׳ 103).

*

יו. ויגרשו את היהודים ממדינת פראגה בימים ההם ויצאו בעגלות בחדש אדר, וילכו אל פולוניא ויתישבו שם. וימותו מהם בדרך, ומהם הוכו לפי הרב בעת ההיא.

(שם).

*

יז. קרוב לשנת ה׳ אלפים ומאתים ושלשים (1472) בהיות מלחמות גדולות באיטליא, נכנסו כמאתים ספרדים אל הכפר קודיניולה ויחזקו בו, והיו יוצאים בכל יום לשדוד העוברים ושבים. ויהי היום ויתפסו את ר׳ משה הכהן אשכנזי והיו מפצירים בו להמיר, ולא רצה. ויקשרוהו ברחוב על

עץ ויסובבוהו עצים ואש תחתיו. ותמיד היו שואלים אותו, אם רוצה להמיר — ולא רצה בשום אופן. ארדבה, היה מחרף אותם — וימת בקדוש השם.
(שלשלת הקבלה, דפוס ורשה, עמ׳ 158).

*

יח. בליל ט״ו לחדש ניסן בשנת רל״ה וה׳ אלפים (1475) בחג המצות הכה אינצו (enzo) הבליעל בטרינטו (Trento) אשר באיטליאה ילד קטן בן שנתים, שימון שמו, ויתן אותו בִּבְרֵכַת המים אשר אצל בית שׁמוּאל היהודי בחשאי ואיש לא ראה. ויעלילו על היהודים כמשפטם. וילכו בדבר ההגמון אל ביתם ולא מצאוהו, וישובו איש לביתו. ויהי היום וַיִּמָּצֵא, ויצו ההגמון וילכו לראות את הילד באשר הוא שם. ויצו ויתפשו את כל היהודים וימררו את חייהם, עִנּוּ בכבל נפשם וַיִּתְוַדּוּ את אשר לא יזמו לעשותו. רק זקן אחד בא בימים, משה שמו, לא הודה את השקר הגדול הזה וימת תחת השבט.

ויבאו שני אנשים חכמים נוצרים מפאדובה, יודעי דת ודין, להבין פשר דבר. ויחר אף יושבי הארץ עליהם ויבקשו להמיתם. וירשיעם ההגמון, וימררו את חייהם בצבתים וישרפום באש. ויקח ההגמון את כל קנינם כאשר זמם.

ויאמרו [הגוים יושבי העיר]: קָדֵשׁ הילד והנה הוא עושה נפלאות. וישלח ההגמון לְבַשֵּׂר בכל המדינות ויהרסו כל העם לראות ולא נראו פניו ריקם. וישנאו כל עמי הארץ את היהודים במושבותם בעת ההיא.

וישלח ההגמון אל האפיפיור לאמר: קַדֵּשׁ את הילד הזה כי קדש. וישלח האפיפיור שמה אחד מֵחַשְׁמַנָּיו אשר יקראו ליגאטו (Legáto) לחקור את הדבר באר היטב. ויהי כבואו ויחקור את הדבר וידרוש היטב, וירא כי הבל המה מעשי תעתועים, וגם נבלת הילד דָּרוּשׁ דָּרַשׁ והנה חנטו אותו בבשמים ובתמרוקי המתים. ויהתל בהם ויאמר לעיני העמים, כי שקר המה. ויחר אף עמי הארץ עליו ויברח מפניהם וַיִּחַן בעיר הקרובה אל טרינטו. וישלח להביא את אשר הודו האומללים ההם ואת אשר נגזר עליהם, ויתפוש אחד מעבדי האיש הבליעל אשר הרג את הילד ויתודה, ויאמר אליו: בדבר ההגמון נעשתה הרעה הגדולה

הזאת אשר נתן עיניו ביהודים לְאַבְּדָם, ויוליכנו עמו לרומא, וידברו אל האפיפיור ולא קִדֵּשׁ את הילד כאשר בקש ההגמון מאתו דְּבַר יום ביומו, ויקראו את שמו ביאטום (Beatus) שימון, וקדש לא נקרא עד היום הזה[א].

(עמק הבכא, עמ׳ 80—79).

*

יט. ויהי בשבת הקיסר [קרל החמישי] בראטיסבונה (Ratisbona) (היא רעגינשפורק אשר באשכנז) ויגרש את היהודים מן ממלכת נאפולי בשנת שלש מאות וחמשת אלפים, היא שנת (1540). וילכו בני ישראל אנה ואנה כצאן אשר אין להם רועה; מהם הלכו תּוֹגַרְמָתָה, ומהם טבעו בים, ומהם נִשְׁבּוּ מהרַאגוּזֵיאוּ רב החובל, ויביאם אל מרשיליאה וַיִּדַּמּוּ שם. ויחמול פראנציסקו מלך צרפת עליהם ויוציאם מיד צר, וישלחם עם אניותיו מזרחה בחמלת ה׳ עליהם.

(עמק הבכא, עמ׳ 102).

*

כ. בימים ההם (בשנת שי״ג) יצאו אנשים בני בליעל מקרבנו וַיְחַפְּאוּ דברים אשר לא כן על תורת ה׳ אלהינו וַיְקַשּׁוּ את ערפם ויזנו מאחרי ה׳, וימאסו את בריתו אשר כרת את אבותינו. וילכו אחרי הגוים אשר צוה ה׳ לבלתי עשות כהם, כעסוהו בהבליהם מאד. ויוסיפו לחטוא ויוציאו את דִּבַּת התלמוד רעה לפני האפיפיור יוליו לאמור: יֶשְׁנוֹ תלמוד אחד מפוזר ומפורד בין היהודים ודתיו שונות מכל עם, ועל משיחכם ידבר סרה, ולאפיפיור אין שֹׁוֶה להניחו. ויקצוף יוליו הנמהר מאד, ויאמר: הוציאוהו וְיִשָּׂרֵף. הדבר יצא מפיו, והשוטרים יצאו מבוהלים ודחופים וילכו בבתי היהודים ויוציאו את הספרים הנמצאים אל רחוב העיר וישרפום באש ביום השבת בכסה ליום חגנו בשנת ארבע עשרה ושלש מאות לאלף הששי.

א) כבר הבאתי כל זה בחוברות Jost's: Israelitische Annalen (הערת שד״ל).

ויבכו בני ישראל את השרפה אשר שרפו אויבי ה׳. ואלה שמות האנשים המלשינים ההם אשר היו בעוכרינו: חננאל די פוליניו יוסף מורו ושלמה רומאנו.

(שם, עמ׳ 111).

*

כא. ויהיו הכמרים לצנינים בצדי היהודים אשר בקרימונה (Cremona) בשנה ההיא, ויבאישו את ריחם בעיני העמים. וידברו שנים כמרים דומיניקאני אל המשנה אשר במילאן על ספרי התלמוד סרה בימי תמרורידהם. ויהי דברו נחוץ בטרם יוכלו ראשי העדות עמוד בפרק, וישרפו ספרים רבים בקרימונה מתלמוד ופוסקים בעת הנמהרה ההיא.

(עמק הבכא, עמ׳ 120).

*

כב. בשנה ההיא, [שנת שי״ג] אחרי שנדפס הש״ס בווינציא ארבע פעמים במשך של שלשים שנה ונתפשטו רובם במדינות איטלייא ושאריתם בערי ארצות המזרח אשר סחרו את העיר רוכלת עמים ומעט מזער באשכנז ובפולין, הביאו שלשה משומדים (והאחד מהם שמו ביהדותו שלמה רומאנו בן בתו של המדקדק אשר למד תורה וקבלה לגדולי הנוצרים והחשמנים אליהו אשכנזי הלוי בעל התשבי) את דבת התלמוד רעה לפני הפאבסט יוליאוס השלישי, כי הוא מלא גדופים ונאצות על דת הנוצרים. וביום העשירי לחדש אגוסט שנת שי״ג ניתנה הדת לשרוף ספרי התלמוד והאגדה. ונשרפו ברומא בראש השנה שי״ד ובסמוך לאותו הזמן בווינציא וברוב מדינות איטלייא לאלפים ולרבבות. ובחדש מאי שי״ד גזר הפאבסט, שכל מי שנמצא אצלו ספר מספרי התלמוד בהחבא ולא יביאו במשך חדש ימים לפני חוקרי הדת, אם ימצא אחר כן בידו יענש בגופו וממונו. ובשנת שי״ט נגזרה גזירת שריפת התלמוד גם במדינת מאיילאנד על ידי התאמצות שני כומרים והמשומד ויטוריו אליאנו נכד אליהו

הנזכר אחיו הגדול של שלמה רומאנו, ונשרפו יותר מעשרת אלפים מספרי התלמוד. והישיבה הגדולה שהיתה בקרימונא להרב ר׳ יוסף אטלינגו נשבתה. ומאז תמו ספרי התלמוד בכל ארצות איטליא ונתמעטו מאד גם בשאר הארצות.

(מאמר על הדפסת התלמוד לר׳ רפאל נתן נטע ראבינאוויטש, עמ׳ 54—53).

*

כג. והדפסתיו [חבורי זה] פעם אחת בויניציאה. ובראש שנת כי המר שד״י לי גזרה מלכות רומי בכל מלכות אדום ושרפו התלמוד והאגדות התלמוד של הר׳ יעקב בן חביב ז״ל. ובחדש מרחשון כשמו כן הוא גזרו בויניציאה ושרפו התלמוד והאגדות הנזכרות וגם הרב אלפסי והמשניות ביום שבת קדש. ובתוכם שרפו כל ספרי שהדפסתי שהיו אלף ות״ק ספרים. באופן שהפסדתי בהם כל מה שהיה לי בויניציאה, ולא נשאר לי מן הדפוס ההוא ולא מן ההעתק אפילו עלה אחד לזכרון. והוכרחתי לחזור ולכותבו מדעתי כבתחילה, ואחר שכתבתי ממנו שלשה פרקים מצאתי ספר אחד מן הדפוס ביד גוים שלקחו אותו מעל האש, וקניתי אותו בדמים יקרים, וראיתי מתוכו שזכני השם ית׳ ועשיתי השני יותר בשלמות מן הראשון.

(ר׳ יהודה לירמא, מהקדמה לספרו „לחם יהודה״).

*

כד. ותהיינה כל מחשבות פיליפו הבליעל אשר שמו לפנים בישראל יוסף מורו להרע לאחיו היהודים כל הימים. וילך בשנה ההיא בכל ערי הרומאניא (Romagna) אשר היהודים גרים שם ויבא אל בית תפלתם בדבר הטיאטינו ופסלו בידו ביד רמה, וישימהו על העמוד וידרוש אותו לעיניהם. ויהי בשנת שי״ט לאלף החמישי (1559) וילך אל בית הכנסת אשר בריקאנאטי ברוב רשעו ביום הכפורים ביד רמה ויתן את פסלו בארון. ויהמו כל אנשי

הקהל עליו ויוציאוהו החוצה. ויצעק הבליעל ואנשי העיר נסבו על הבית; ולולי רחמי ה׳ כי לא תמו, כמעט נִטָּיָה רגלם בעת הנמהרה ההיא. ויצו שר העיר ויתפשו שנים מאנשי העדה ויקשרום ויכו אותם בשוטים כשודדי לילה ברחובות קריה, ולא היה להם מושיע ביום אף ה׳.

(עמק הבכא, עמ׳ 120—119).

*

כה. בשנת ה׳ אלפים שט״ז (1556) פאולי קרפה דנפולי פפה [זהו האפיפיור פולוס הרביעי] גזר בולה אחת על היהודים שבמלכותו, שמכל בית כנסת יפרעו עשרה דוקטי לבית רומה, שעומדים שם היהודים שרוצים להמיר, ונקרא בית מקומנו. ובשנה ההיא י״ד תמוז גזר בולה אחרת בי״ח קפיטולי על היהודים. והם: שאנשים וטף ישאו כובע ירוק על הראש, והנשים וילון ירוק; ואפילו שהולכים בדרך חוץ לעיר. ושכל היהודים יעמדו בשכונה אחת, ובכל לילה יסגרו הדלתות של השכונה. שלא יקבלו שום שרות מהנוצרים. שלא יוכלו להשתתף עם הנוצרים ולא יעשו שום דבר של אהבה יחד. שלא יוכלו היהודים לרפא שום נוצרי. ושלא יוכלו היהודים לעשות שום סחורה, אלא של בגדים ישנים; ואם היתה בידם איזו סחורה, ימכרוה תוך תשעה ימים. ושבזמן ששה חדשים ימכרו היהודים כל בית ונחלה שהיה להם; ונעשה חשבון, שנחלות היהודים אשר היו אז במלכות, היו שוות יותר מת״ק אלף עטרות, ונמכרו פחות מהחמישית ולא יהיה בעיר אחת אלא בית כנסת אחד. ושום יהודי לא ישתדל שיקראוהו אדון ושום שם של מעלה. והיו בגזירות האלו ענפים וסעיפים שקרוב להכשל בהם. ואפילו בקל שבהם היה קנס אבידת הגוף והממון. ונתפרסמה הגזירה הזאת על היהודים שבכל מלכותו כמעט ביום אחד שהיה תשעה באב. וידל ישראל מאד.

(שלשלת הקבלה, עמ׳ 159).

*

כו. בשנת ש"ג וה' אלפים, היא שנת (1543), ויקשור מאנצור על אדוניו מלך טרימיסין אשר בברבריאה קשר, ויקרא אל הספרדים אשר באוראן (Oran) ויבאו העירה ביד חזקה ויתנוה לשלל. וגם היהודים אשר היו שם לרוב הלכו שבי לפני צר בעת ההיא, וימכרום לעבדים בחדש אדר. מהם נפדו באוראן ומהם נפדו בפיס (Fez), ומהם הלכו שבי אל ספרד וַיִּדַּחוּ מעל ה' אלהי ישראל.

(שם, עמ' 104—103).

*

כז. בימים ההם [בשנת ש"ה] איש עני היה בארץ יון, הולך ובא כל היום בבתי היהודים לשרתם, להחיות את נפשו. ויחשבו אנשים יונים רקים בני בליעל על היהודים מחשבות און, וישלחוהו בערמה מאתם למרחוק, ואיש לא ידע. ויעלילו לפני נציב התוגר שופט העיר על היהודים לאמר: המה הכוהו נפש כמשפטם. ויתן אותם במשמר וַיְעֻנּוּ בכבל נפשם. ויודו את אשר לא יזמו לעשות, ויתלו אותם על העץ. וגם ר' יוסף אכיוב הרופא נשרף באש בעת ההיא. ויהי לימים עוד וימצאהו איש יהודי אחד באחת מערי יון, ויאמר אליו: האתה זה פלוני האיש? ויאמר: אני. ויאמר אליו: ומי הביאך הלום? ויגד לו את כל אשר קרהו, וידבר על לבו, ויביאהו במתק לשונו העיר, ויציגהו לפני שופט העיר, ויצעק לפניו. ויתחלחל השופט ההוא מאד, ויאסוף את היונים החטאים ההם במשמר. וַיִּוָּדַע הדבר אל המלך שולימאן, ויצו ויורידו את האנשים הרשעים ההם בדמים שאולה וישאו כלמתם. ויעמוד ר' משה הָמוֹן הרופא לפני המלך ויבך ויתחנן לו לאמר: אם על המלך טוב יכתב נא בדתי מלכותך ולא יבוא עוד דבר אשר כזה כי אם לפני שער המלך ושמה יעמדו למשפט, וישא את פניו בעת ההיא.

(שם, עמ' 105).

*

ז. שריפת האנוסים בעיר אנקונה

זמן רב עשתה האינקוויזיציה מלחמה עם האנוסים, עד אשר עלה בידה להכחיד את היהדות מאספמיה ופורטוגל. כבר ראינו למעלה, איך היתה שאלת האנוסים לבסוף שאלה מדינית קשה ומסובכת. במובן ידוע אפשר לומר, כי בשנות המאה הי״ו היתה שאלה זו מעין שאלת־עולם, אשר הקיפה את כל ארצות אירופה המערבית. כמה יחוסים מדיניים בין עם לחברו היו תלויים בפתרונה. מכמה הרצאות של צירי הממלכות מתקופה ההיא אנו למדים, כי היתה שאלת האנוסים נושא ענין של הפוליטיקה הכללית.

בממלכת אספמיה נקבע שלטן האינקוויזיציה כאחת עשרה שנה לפני הגרוש הכללי בשנת רנ״ב. סברו תחלה, כי בסיוע האינקוויזיציה יתגברו על האנוסים, שלא יצטרכו לעשות בבשר החברה את הנתוח המסוכן על ידי גרוש כללי של היהודים. בכל הערים נשרפו אנוסים על קדוש השם. לבסוף נלאו במלחמה זו וגזרו גרוש כללי על כל היהודים. סבורים היו, כי במעשה זה תִפָּתֵר שאלת היהודים פתרון גמור ומחלט. למעלה הוברר, כי לא פסקה באספמיה שאלת האנוסים גם אחרי הגרוש.

קשה ביותר היתה שאלה זו בממלכת פורטוגל. המלך ג׳ואן פתח כמה רבבות ממגורשי אספמיה לבוא אל ארצו. המלך מנואל יורשו חשב גם כן בתחלת שלטנו, כי תִמָּלֵא ממלכת פורטוגל מחרבנה של ממלכת אספמיה. כנראה היה הוא הגורם, כי נתרבו אוכלוסי ישראל בארצו. אבל לא עברו ימים רבים ויתחתן במלך אספמיה; ותנאי התנו עמו, כי יגרש מארצו את כל היהודים, אם לא ימירו. כבר סֻפַּר למעלה, איך נהיה הדבר בממלכה הזאת, ומה היתה הסבה לרבוי ההמרה למראית עין. שאלת האנוסים בפורטוגל העסיקה את הרוחות משך מאתים שנה ויותר.

אחרי מות המלך מנואל בא שנוי גדול ביחוס הממשלה לשאלת האנוסים. השנאה להם גברה מאד. לפיכך התאמצו לקבוע את האינקוויזיציה גם בפורטוגל. האנוסים עמדו על נפשם. הרי הבטיחו להם, שלא תמשול האינקוויזיציה בהם. האפיפיור פולוס השלישי סרב תחלה להסכים להצעת ממשלת פורטוגל בנוגע לקביעת האינקוויזיציה בארץ. האפיפיור הזה היה קנאי במדה מרובה; אבל מדת ישרו מנעה אותו מלעשות הרעה הגדולה לאנוסים. ואפשר, כי מה שלא עשה רגש היושר שבלבו עשה השחד הרב, אשר שחדו האנוסים העשירים את החשמנים המשמשים בחצר האפיפיור. לתכלית זו קבצו האנוסים בכל מקומות מושבותיהם סכומים עצומים ושלחו דורן לרומה. ואולם כל מה שהוסיפו לתת, הרחיבו החשמנים כשאול נפשם ותבעו יותר ויותר. לבסוף לא הועיל גם השחד, ובשנת רצ״א (1531) נקבעה האינקוויזיציה גם בממלכת פורטוגל.

ידעו האנוסים, להיכן הדבר נוטה. שלטן האינקוויזיציה לא נקבע רק כדי „לכלות קוצים מן הכרם", לחפש אחרי שומרי דת ישראל בסתר — אלא גם (אפשר שזה היה עיקר כוונתם) כדי לבטל ההשפעה המרובה של האנוסים בחיים המדיניים והחברתיים. אמת הדבר, כי היתה עוד היהדות תקיפה בקרב האנוסים בפורטוגל. עדיין היו להם בתי כנסיות כמעט בגלוי, ועדיין היו שומרים את מנהגי היהדות — ומה שהוא נפלא ביותר, עוד למדו בניהם עברית. אנו יודעים, כי כמה אנוסים, אשר נמלטו מארץ פורטוגל ושבו ליהדותם, אף על פי שלידתם היתה אחרי השמד, היו בקיאים בספרים הדתיים של ישראל וידעו עברית על בוריה. למשל, אותו שלמה מולכו, אשר נשרף במנטובה: הוא היה יודע ספר ובקי בחכמת הקבלה. ביסודות האלה של האנוסים אמרה האינקוויזיציה לעשות מלחמה.

אבל אפילו אם היו האנוסים אומרים להסיח מלבם את אהבתם לעמם ולדתם, לא היה זה מציל אותם מידי האינקוויזיציה. שהרי אויביהם בנפש נתנו עיניהם בעשרם הרב. אמרו להשפילם ולהשקיעם בשפלות ודלות. מי שהיה נדון במשפט האינקוויזיציה על היותו „מתיהד" החרימו את רכושו. ולא

זה בלבד, אלא היו חוקרים ודורשים גם אחרי אלה האנוסים, אשר כבר מתו, ודנים אותם על נטיתם ליהדות. שרפו את עצמותיהם, אשר הוציאו מקבריהם, והחרימו את רכושם. מובן, כי החרמת הרכוש היתה להם העיקר. גזרו, שאסור לגוי לסלק חובותיו ל„מתיהד". תוצאת גזירה זו היתה, שכל לווה רמאי, אשר נשתעבד בחובות לאנוס, היה מלשין עליו, כי היה „מתיהד" — עם זה פקע שעבוד החוב. ואם מת בעל החוב, הרי אפשר לדון אותו גם אחרי מותו. מעשה בקיסר קרל החמישי, אותו המושל התקיף, אשר משל בגרמניה, באוסטריה, באספמיה ובכמה מדינות איטליה ובארצות אמריקה, כי לוה סכומים גדולים מפרנציסקו מֶנדֶס, אחד האנוסים שיצא מפורטוגל ונתישב באנטורפן. אחרי מותו של פרנציסקו מנדס — רכושו עבר בירושה לאשתו דונה גרסיה — אמר הקיסר להשתמט מבעלת-חובו בטענה, כי בעלה „התיהד" בסתר, ולפיכך פטור הוא, אותו „המושל בכיפה", מתשלומי החוב. כזה חשב לעשות גם מלך פרנסיה, שהיה חייב לדון יוסף הנשיא, חתנה של דונה גרסיה, סכום מאה וחמשים אלף דוקטים. הוא טען, כי משיחי שחייב ליהודי או למתיהד בסתר, לא רק שפטור הוא מתשלומין, אלא גם אסור לו לשלם.

כשראו האנוסים בפורטוגל, כי אין להם מעמד בארץ מולדתם, ברחו לנפשם ונתישבו בארצות שונות, אשר בהן לא שלטה האינקוויזיציה. הם יסדו אותן הקהלות הפורטוגיזיות, אשר היו לשם ולתהלה בעושר ובכבוד. קצתם נתישבו במדינות, שבהן היה אפשר לחזור להיהדות בגלוי. בעיקר היה זה במדינות מלכות עותומאן הרחבה, שהיתה בימים ההם ממלכה תקיפה — היותר תקיפה בעולם. ואולם גם בקצת מדינות איטליה לא השגיחו בהם. למשל בפירארה חזרו כמה אנוסים ליהדותם בפרהסיא. כשראתה האנוסה דונה גרסיה (בגיות נקראה בשם ביאטריצי וכשנתיהדה קראה לעצמה בשם חנה-גרסיה), שישבה תחלה באנטורפן, את עצמה בסכנה, הלכה ונתישבה בעיר פירארה (עיין למעלה עמ' ר"ז). גם הרופא המצוין אמַטוס לוזיטַנוס ישב זמן רב בפירארה, טרם שנתישב בעיר שלוניקי.

האנוסים שנמלטו מפורטוגל נתישבו בתור „סוחרים פורטוגיזים" מתיהדים בסתר, עד שמצאו שעת הכשר לחזור לדת אבותיהם בגלוי. מהם ישבו גם בעיר אנקונה, שהיתה שייכת בשנות המאה הי"ו להגמוניה של האפיפיור. העיר אנקונה היתה בימים ההם מרכז גדול במסחר הליוונטיני, שנמצא אז בעיקרו בידי היהודים והאנוסים. מתוך סבה זו ישבו כמה אנוסים בעיר הזאת, או שהיו באים לשם תדיר מערי החוף של מלכות תורכיה. הדבר הוא תמוה בעינינו, איך מלאם לבם של האנוסים לבוא לאנקונה. כלום לא ידעו, כי בנפשם הם? אבל באמת לא אשמו האנוסים בדבר הזה כלום. האפיפיורים פולוס השלישי ויוליוס השלישי היו נוטים כלפי חסד בנוגע לאנוסים. בפירוש קימו להם זכותם לשבת בעיר אנקונה בטח. אומרים על האפיפיור יוליוס השלישי (זה שצוה בקנאתו לשרוף את ספרי התלמוד וכל השייך לו), כי היה בדעתו להתיר לאנוסים לחזור בגלוי ליהדותם. לפי זה באה עליהם הרעה בהסח הדעת, כאשר נכתר אדם קשה, הקרדינל קראפה, לאפיפיור בשם פולוס הרביעי. הוא צוה לתפוש את כל האנוסים באנקונה ולהעמיד אותם לדין האנקוויזיציה.

כאשר נעשה הדבר הזה נמצאה כבר דונה גרסיה מנדסיה בעיר קושטא, ולה ולחתנה דון יוסף הנשיא היתה השפעה מרובה בחצר השולטן התקיף סולימן. דונה גרסיה נכנסה אל השולטן והתחננה לפניו על בני עמה הנתונים בסכנה. בהיות שרבים מן האנוסים הנתפשים היו נתיני הממלכה העותומאנית, שלח השולטן סולימן אגרת אל האפיפיור בסגנון יהיר ובאיום, כי יקום את נקמת האנוסים נתיניו במשיחיים היושבים בארצו. האפיפיור היה מוכרח להשיב את ידו מן האנוסים, שהיו נתיני ממלכת תורכיה, והחזיק רק בשאר הנתפשים, שעמהם מצה את עומק דינו הקשה. ארבע ועשרים נפשות — כ"ג אנשים ואשה אחת — הוציאו בימי הקיץ שנת שי"ו לשריפה. ולא בבת־אחת עשה האפיפיור את דינו האכזרי באמללים האלה, אלא בארבע פעמים: ביום שלישי ובשמיני באייר, ביום שביעי ובשנים עשר בתמוז. כנראה מתוך

האגרת של אנשי קהל שלוניקי נשרפו שנים עשר נדונים בחדש אייר ושנים עשר בחדש תמוז. פרטי המעשה הנורא הזה מסופרים ברשומות הבאות להלן. גם מפורטים שמות הקדושים שעלו על המוקד, ובתוכם אשה חשובה דונה מיורה. הקדושים האלה מסרו באמץ לב את נפשם על קדוש השם. בהיותם כבר על מערכת העצים („בהשענם תחת העץ") דברו על לבם להתודות על „עוונם" ולחזור בתשובה שלמה אל הדת המשיחית. הפתויים האלה לא פעלו כלום.

הטרגדיה של אנקונה הסבה רעש גדול בעולם הישראלי. אמרו לנקום נקמת אחיהם השרופים ולהעניש את האפיפיור על מעשה־אכזריות זה. הרבה מן האנוסים נמלטו לפיזרו, טרם שהשיגה אותם יד האפיפיור. דוכס אורבינו, אדוני עיר החוף פיזרו, גידו אובלדו, קבל את האנוסים הנמלטים בסבר פנים יפות — לא מחמלתו עליהם, אלא מתאותו לבצע. הם הבטיחו לו להסב את סחר הליוונטיני לפיזרו. האנוסים שלחו שליח מיוחד, את יהודה פאראג׳, „אוד מוצל מאש", אל קהלות ערי החוף ושאר הקהלות במלכות תורכיה לבקש את אחיהם, כי יחדלו לשלוח את אניותיהם ואת סחורתם לאנקונה, אלא ישלחו אותן לפיזרו. בפעם הזאת אנו רואים מעין רגש של אחדות לאומית בישראל, אשר מצא את בטויו לא רק במעשי הצדקה לטובת הנתונים בצער, אלא גם במלחמת תגרה, לנקום נקמת אחיהם ולשלם לרשע כרשעתו. בעיר אנקונה העלו על המוקד ארבע ועשרים נפשות מישראל — עיר זו תחרב. את הרעיון הזה הטעימו בבירור האנוסים הפליטים וגם אנשי קהל שלוניקי — ידעו, כי ישראל גוי אחד בארץ וכלם ערבים זה בזה.

בימים הראשונים אחרי המעשה הנורא, בשעת הצער הראשון, יצא דבר החרם, שהטילו על חוף אנקונה, כמעט מאליו. העירונים הרגישו תיכף בחסרונם, כי במשך קצת חדשים לא הגיעו הספינות לאנקונה. ולא רק העירונים נזוקו בזה, אלא גם האפיפיור עצמו הרגיש חסרון גדול בהכנסותיו. העירונים ערכו דבריהם אל האפיפיור וסחו לו את צערם על הפסדם הגדול. אפשר, כי

סוף־סוף היה האפיפיור מוכרח לפייס את היהודים — אלמלא באה לו עזרה מצד היהודים עצמם.

כאשר שבת המסחר הליוונטיני באנקונה נזוקו בזה, כמובן, גם קצת יהודים בעיר הזאת. הם שלחו דבריהם אל הקהלות בערי החוף של תורכיה, לבלי להסכים אל החרם שהטילו על אנקונה. הרב המקובל ר׳ משה באסולה, אשר שמש ברבנות בעיר אנקונה, השתדל בכל כחו לבטל את הגזירה. הוא טען, כי באותו החרם מעמידים בסכנה את היהודים בעיר הזאת: האפיפיור יכלה את חמתו בהם. טענו עוד, כי האנוסים עצמם אשמים ברעתם, כי על עסקי ממון נתישבו באנקונה, אף על פי שהכירו את תקפה של האינקוויזיציה. אפשר שבטענות האלה היה קורטוב של אמת. אבל „האפיפיורנטים" (כך קראו להם אלה שכנגדם בלעג עוקץ) לא מצאו בהן די ספוקם, אלא הוסיפו עוד באיומים ודבות רעות, כדי לרפות את ידי הסוחרים בערי תורכיה, שלא ישלחו את סחורתם לפיזרו. אמרו, כי אין הסחורה נמכרת שם — אף על פי שבאמת התאמצו היהודים והאנוסים בפיזרו ומכרו את הסחורות עוד טרם שהגיעו האניות אל החוף. עוד הוסיפו והוציאו דבה רעה על העיר פיזרו, כי פרצה שם המגפה — מה שבדו מלבם.

המשא־ומתן בשאלה זו הוא פרק שלם בהיסטוריה הישראלית — תחלתו מחזה נהדר וסופו כעור ונוול. עיקר הסבה של עסק ביש זה היה בחסרון הנהגה צבורית. ענין של כבוד האומה ושל חלול כבודה היה לשאלה דתית, שפסקו אותה בשאלות ותשובות של רבני הדור בדברים מיוסדים על פלפולים, על קושיות וישובים, על תמיהות ותרוצים. נפוליון הראשון אמר בשובו מן האי אֶלבה: רק איש אחד מצאתי בכל משפחת בורבון, היא הדוכסית מן אנגולֵים. מעין זה יכולים אנו לומר: רק איש אחד היה בישראל בדור ההוא — היא דונה גרסיה מנדסיה. היא התאמצה בכל כחה לקיים את דברי החרם שהטילו על אנכונה, לנקום נקמת האנוסים שעלו על המוקד. ואולם לא מצאה מצד רבני הדור, חכמיו ופרנסיו סיוע מספיק. בשלוניקי התנו תיכף תנאי

בחרם זה, כי יסכימו לו הקהלות אדרינופולי, קושטא וברוסא. ואולם הרב ר׳ משה באסולה וחבריו המסו את לב אחיהם בתורכיה, שלא להסכים לחרם זה. מרבני הדור היה רק הרב ר׳ יוסף בן לב, אדם גדול בתורה, אשר דן במאורע זה לא מתוך שקלא־וטריא תלמודית, אלא מתוך צער עמוק על עלבון האומה. דעתו היתה, שלא להשגיח על שום מניעה, אלא לקיים את החרם בכל תקפו; ואפילו אם יהיו קצת יהודים נזוקים בזה, אין בכך כלום. כנגדו היה הרב ר׳ יהושע שונצין מצדד בזכות בני אנקונה. קצת רבנים היו פוסחים על שתי הסעפים. זה אנו רואים מאגרת שכתב הרב ר׳ משה מטראני בשאלה זו. האגרת הזאת מספרת בפרטות את הסכסוכים שהיו בשאלת החרם בין הקהלות ומציירת את מצב הרוחות:

„דאגה בלב איש ישחנה לאחרים. להגדיל הבכי והצער על מעשה שהיה באנקונה כנודע. ומשם יצאו לארץ פיזארו וקבלם הדוכס אדני הארץ בסבר פנים יפות. כי ראה גם תועלתו קרובה שיסתחרו שמה כל הסוחרים אשר היו מסתחרים באנקונה. וגם הם לעשות טובת־הנאה לאדון הארץ אשר הקדים להם טובה, ראו לעשות הסכמה על כך ושלחו שלוחים לתוגרמה לקהילות הגדולות אשר בעיירות הגדולות לישראל, שיסכימו גם הם על ככה — לבל ילך שום סוחר לאנקונה, אלא לפיזארו. והראשונים לכל דבר שבקדושה היו קהלות הקדושות אשר בשלוניקי וחכמיהם יצ״ו, אשר הסכימו על כל סוחר שהיה רגיל ללכת לאנקונה שילך מכאן והלאה לפיזארו. והטילו תנאי בהסכמה כפי מה שנכתב אלי: אם יסכימו עמהם קהלות קושטנטינא ואנדרנופולי וברוסא.

ובשני מקומות אלו נעשה ההסכמה, אף כי קצת הסוחרים אומרים, שהיה הדבר שלא מרצונם. וקהלות ברוסא לא נתרצו כלל ונתנו סבות מספיקות לפי דעתם. שהיה מגיע הפסד גדול לסוחרים ללכת לפיזארו להעדר מקום מושב הספינה בנמל, אשר מזה יקרו מקרים רעים ונאמנים. ובזה רפו ידי הסוחרים אשר בשאר העיירות מלקיים ההסכמה. וקצתם הלכו לאנקונה וקצתם אשר

הלכו כבר לפיזארו עמדו שם זמן מה, שלא הצליחו בסחורותיהם וחזרו משם לאנקונה. ונשארה ההסכמה בטלה מעצמה.

וכראות הגברת המפורסמת בכל המלכיות [דונה גרסיה מנדסיה] כי לא נתקיימה ההסכמה, חזרה להוסיף ידה שנית לכתוב לחכמי העיירות הגדולות, שיחזרו ויחמלו על העניים האומללים אשר נשארו בפיזארו – ולא קיימו את נדרם אשר נדרו לדוכס אדני הארץ. והיו עמו בבשת וחרפה וגם יראים לנפשותם, שמא ירע להם תחת אשר רחם עליהם וגמלם ברוב חסדיו. והחכמים יצ"ו לבם להיטיב ולהעתיר ולהפציר דברי תחנונים ופיום לשרידים אשר ה' קורא, הרגילים ללכת לאנקונה, שילכו לפיזארו. כי הדוכס יתקן מקום הנמל לבלתי יארע בו תקלה. ויש מהם שומעים ומהם אשר לא ישמעו לקול מלחשים, באשר הם חסים על ממונם יותר מגופי העומדים שם. וגם נותנים טעם וסברה, שלא יהיה שום סכנה בעזרת השם."

(שו"ת המבי"ט לר' משה מטראני ח"א סי' רל"ז).

מדברי ר' משה מטראני אנו למדים, כי זולת שאלת תביעת עלבונה של האומה, היתה בזה עוד שאלה חמורה אחרת: הדוכס גידו אובלדו מאורבינו לא היה כלל אוהב ישראל – אלא, אדרבה, היה מתביש הרבה בנתנו יד לאנוסים מתוך תאות בצעו. בני דורו היו מעליבים בו ואומרים: האפיפיור גרש את המתיהדים, והוא הכניסם אל ארצו.

את יחוסו אל היהודים מסמנת נבלה, שנעשתה ליהודים בני פיזרו קודם למעשה שריפת האנוסים באנקונה. "קשה יותר המעשה המכוער שנעשה בפיזרו ממה שנעשה באנקונה. שאשתקד קם אחי הדוכס עם קצת מאנשי העיר והוציאו הספר תורה וקרעו אותו בעונותינו הרבים, לקחו חזיר אחד וכרכוהו במעיל של הספר תורה ושמו אותו בהיכל". (שו"ת נחלת יהושע לר' יהושע שונצין דף ל"ט). הדוכס לא מחה בידי החצופים עושי הנבלה, כי בנדון זה היה כמותם.

היה אפשר לראות מראש, כי אם לא יקיימו האנוסים את הבטחתם, לתקן את הנמל ולהסב אליו את המסחר הליוונטיני, ינקום בהם נקמת עלבונו. הרב ר׳ יהושע שונצין אמר לעשות פשרה — שלא לקיים אמנם את החרם, אבל לפייס את הדוכס גידו אובלדו במתנה של עשרים אלף זהובים. וכבר הכריזו על נדבות לצורך זה. ואולם הקהלות סרבו להשתתף ב„מעשה־צדקה" זה. וכראות הדוכס, שלא היתה לו שום טובת הנאה מיחוסו הרצוי אל האנוסים, עמד וגרשם מארצו.

זה היה סיום הטרגדיה של אנקונה.

נתקיימה לנו זולת קצת שאלות ותשובות של רבני הדור עוד כמה רשומות בכתב יד. חשוב ביותר הוא חזון הקדושים, כעין אגרת, אשר שלחו הקדושים ממקום מנוחתם בגן עדן לנחם את האבלים, המצטערים על מותם. זוהי יצירה ספרותית מיוחדת במינה, נהדרה בתכנה ובסגנונה. הצער הגדול, שהרגישו בני הדור על עלבון האומה, מצא את בטויו בחזון הנעלה הזה. תמוה הדבר מאד וגם מעליב במדה מרובה את הדורות המאוחרים, כי נשתכחה היצירה הזאת בספרותנו ונצולה מכליון רק על ידי סבה מגוחכת. היא נתקיימה עם עוד כמה כתבים המתיחסים למאורע אנקונה באגרון כתב־יד — קובץ אגרות שאסף אחד המלמדים ללמד בני ישראל מליצה.

* *
*

מתוך המקורות והרשומות:

א. ויהי בכ״ג לחדש מאיו (1555) ויבחרו החשמנים בחשמן טיאטינו קראפה נאפוליטנו ויקראו שמו פאולו הרביעי עד יום מותו. ויחדש על היהודים גזרות שונות וימרר את חייהם בעבודה קשה, הכביד עֻלו עליהם מאד. ויהי אל היהודים למוקש, וישם עליהם אותות בבית ובשדה, וגם על הנשים ועל הטף. וגם חוקרים שלח מפריצי עמנו בבתי היהודים לראות אם

ימצאו עוד ספרי התלמוד בידם. וידל ישראל מאד בעת ההיא. ולא נתנם ברומה להתפלל כי אם בשני מקומות, ובבולוניא במקום אחד.

גם על האנוסים אשר באנקונה נטה קו תהו למהר לבלעם חיים.

ויהי היום ויאמר אל בן אחיו: לך שרוף את כל בתי היהודים באש, אל תפל דבר מכל אשר דברתי. וירע בעיניו מאד, ויפצר בו וילך. ויפגע בחשמן פארניסי ויאמר אליו: כלה ונחרצה מאת דודי להשמיד את היהודים, והנה גם עתה לשרוף את בתיהם שלחני. ויאמר לו: השמר לך מעשות את הרעה הגדולה הזאת, והיה כעת מחר ונראה מה יהיו חלומותיו. ויסר אל ביתו. ועבדי פאולו הבהילוהו להביאו שנית, וילך שמה ויאמר אליו: מה אדוני מדבר אל עבדו? ויאמר אליו: העשית את הדבר אשר צויתיך? ויאמר: לא אדוני. ויאמר פאולו הנמהר: לא תעשה מאומה, אך מהר ושלח ספרים ביד הרצים לאנקונה, ויתנו את האנוסים בבית המטרה, ונדעה מה נעשה להם. ויהי בהגיע דבר פאולו לשם, ויתנו אותם במשמר, ואת כל קנינם לקחו, וישבו בבית הסהר ימים רבים.

ותהיינה כל מחשבות פאולו טיאטינו הרע הזה על היהודים להרע ולא להיטיב, וזה משפטו כל הימים. וילכו אליו ראשי העדה, וידבר אתם קשות, ויחשבם כטיט חוצות ולא פנה אליהם. וגם על האנוסים הבאים מתוגרמה לאנקונה נטה קו, ויתנם בבית הסוהר ובכל קנינם שלח ידו בעת ההיא.

ובקוסטנטינופולי אשה גדולה מיתר האנוסים, ביאטריצי שמה, ותלך אל שולימאן המלך ותתחנן לו. וישלח אל פאולו לאמר: שלחה את אנשי. וישמע בקולו. וישפוך הטיאטיגו הרע הזה חרון אף על האנוסים היושבים באנקונה, וישרפו מהם עשרים וארבעה איש וזקנה אחת בחדש סיון[א] באנקונה, ויאמרו בצאת רוחם: שמע ישראל! ותעל נשמתם הטהורה בלבת האש השמימה. ואת הנשארים הדיח מעל ה׳ ואת כל קנינם לקח. לא נעשה כדבר הרע הזה באיטליא בלתי היום.

ושלשים ושמנה מהם שלח הבליעל הזה אסורים בזיקים אל המשוטטות אשר במַלטה. וינוסו בדרך ויצילם ה׳, וישובו ויעבדו את ה׳ כבראשונה ויהי להם למושיע.

א) ר׳ יוסף הכהן טעה בקצת פרטים: נשרפו כ״ג אנשים והאשה דונה מיורה — לא בבת אחת וגם לא בחדש סיון היה הדבר הזה, אלא באייר ובתמוז (עיין קינה הבאה להלן).

ויצו עוד הטיאטינו הצורר הזה ויעבירו קול ברומה לאמר: כל איש עברי אשר לא יועיל אל הכלל יֵצא מתוך העיר ואם הִמָּצא יִמָּצא מיום פלוני והלאה, יומת. ותרפינה ידיהם וכל ישראל נבהלו, וישאלו את פיהו לאמר: מה הדבר הזה? ויאמר אליהם, דעוהו אַתם, והיה בעבור המועד ואדעה מה אעשה לכם. ויראו כי תואנה הוא מבקש, ויוסיפו עוד רבים לנדוח, ויהיו כצבי מודח בעת ההיא. ורבים מקטני אמנה נדחו מעל ה׳ אלהי ישראל בימים ההם.

ויחזקו את חומות רומה בימים ההם ויעבידום בפרך סביב החומות, ויוכו בני ישראל בעת ההיא. ולאשר מכרו את בתיהם העלילו יום יום לאמר: לא מכרתם אותם לצמיתות, והסופרים עמל כִּתֵּבוּ. ויתנו אותם בערי הטיאטינו הצורר הרע הזה במשמר, ויירשיעום כטוב בעיניהם, ויאכלו את ישראל בכל פה.

(עמק הבכא עמ׳ 116—118).

*

ב. בשנה ההיא (שט״ז) שלח האפיפיור פולוס הרביעי קומיסריאן לעיר אנקונה וחבש כל האנוסים שבאו מפורטוגאל אשר היו סוחרים. ואפילו שהיתה להם רשות משלשה אפיפיורים שקדמו — לא שוה להם. כי שלח קומיסריאו אחד ושמו ציסארו גליבה, אכזרי. ואחרי החקירות והדרישות פסק דינם בזה הדרך: אשר ימיר מחדש ישא ברכה ויהיה נצול, ואשר לא ימיר באש ישרף. ויהי כששים אנשים שהמירו, ועם כל זה לא שוה להם, כי שלחום אל הגליאי [לעבוד עבודת פרך באניות]. לולי ה׳ שהיה להם, ובדרך שהלכו להביאם אל הגאליאי ברחו ונמלטו. — ואשר לא רצו להמיר היו עשרים ושלשה אנשים וזקנה אחת, אשר במשך ימים מעטים נתלו ונשרפו.

(שלשלת הקבלה עמ׳ 159).

*

ג. ויגרש גוִידוֹ בַּאלְדוֹ דוכס אורבינו (Urbino) את היהודים האנוסים אשר בפיזרו (Pisaro) בחדש מאַרצו בשנת שי״ח לאלף החמישי (1558). ותצא אניה אחת מפיזרו ועליה כשבעים נפש אדם בשלשה עשר לחדש ניסן, וילכו לדרכם קדמה. ויהי בהיותם בראגוזה, ויצאו מהם כחמשה עשר החוצה והנשארים הלכו לדרכם. בהיותם בדרך, יצאו אליהם אנשים ריקים באניה וילכדום, כי מסרם רב החובל ויהי בְּעוֹכְרָם, וימכרום לעבדים ולשפחות בארץ פוליא, ולא היה להם מושיע. ותצא אניה אחרת מלאה צאן אדם בכ״ז יום לחדש אבריל, והקול נשמע באנקונה, וירדפו אחריהם, וַיִּוָּדַע הדבר, וַיְחַלּוּ היהודים את פני רב החובל, ויוליכם אל אִישְׁטְרִיאָה אשר לבעלי ויניציאה, ויצילם ה׳.

(עמק הבכא עמ׳ 119).

*

אגרת זו כתבו האנוסים שנמלטו מאנקונה לפיזרו ומסרו אותה בידי שליחם יהודה פראג׳ (כנראה בסוף האגרת) להביאה לסלוניקי ולהוסיף על דבריהם מה שלא נתן להאמר בכתב. עיקר כוונתם היה לנקום נקמתם ביושבי אנקונה ולבטל כל משא ומתן עם העיר הזאת — שלא יסחרו אליה לא יהודים ולא בעלי דת האסלאם.

ד. כתב ראשון נכתב לסאלוניקי ביום הרג רב ק״ק הספרדים מאנקונא כ״ד נפשות.

מרוב עשוקים יזעקו אחינו, המסו את לבבינו; לקול שאון מעיר אנקונה הנאנחים והנאנקים, החורקים והשורקים וזועקים מרה. הזורעים בדמעה את דבריהם ואין עונה, ישועו ואין מושיע. לית דמשגח בהו. טהר ידים לא יוסיף אומץ, ואין איש שם על לב אל כל החרדה. רעדה אחזתם שם. מִיָּם זעקה[א], בגויים נשמע, ותעל שועתם. צוחה בחוצות, כי יחד החבאו עניי ארץ, אסר בבית כלא; ענו בכבל רגלם. איש לדרכו פנו לתת לו מהלכים בין כנעני ארץ וסוחרים ותרב ביניהם משאת העסקים חמש ידות וכמלתא דלא רמיא

א) מאנקונה היושבת על חוף חים באה הזעקה.

עליה. טוב הארץ סחרו, ואת פי ה׳ לא שאלו. לא האמינו כי מרה תהיה באחרונה, כבוא כשואה לנגוף, ובערה כאש משפט. נעותי משמוע, נבהלנו מראות — כי מרעה אל רעה יצאו והמה בוכים מתאוננים מלינים נהי בכי ומספד; קוראים עלינו, תקף של פשעינו אתנו ועוונותינו. ואין [מחלה פני] אלהים להציל ממות נפשם. שבענו רוגז, בכינו לקשי יום, ספקנו על ירך מפני חמת המציק. אוי נא לנו כי פנה היום. עולה הכורת הזלזלים — הזלים זהב מכים לעמוד בפרק; והמה נפרצו כפרק מים. נאקת: אויב דכה לארץ חייתם.

מי ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו, אשר כוננו מיד רמה לאסוף זהב וכסף? ויתעונו מדרכינו, הקשיחו לבנו מהכיל ליום אחרון, מראות את הנולד מה ילד יום — מעוף צוקה.

מי האמין לשמועה, כי פתאום יבוא אידם; רגע אחד יעלה הכורת בקרבם לתת לעם קדוש צבא מרמס?

מי ימחה דמעה מעל פנינו, יסכרו מעיינות מי עפעפינו, ישובב נפשנו, ינחנו על נחמות מימות צוררינו, שאון קמינו? . . . . אנשי שלומנו בתי הנפש קדשנו ותפארתנו היו למאכולת אש. בתקום בחרבותם. מי יעצור כח, ישכיל פיהו, יתן ככפיר קולו, יריק לשונו לספר תהלות — כמה מעלות עלתה קדושתם, עד היכן יד טהרתם הגיעה להחיות נפשם. וחייתם בקדושים.

התאזרו וחתו בני עליון כלכם בעינים דומעות ;נפש הומה, לשמוע אנקת אסירים, שרים ורוזנים מלאכי אלהים, נפשם בה׳ דבקה.

הן כל אלה פעלו למו גוי אכזרי, בבתי כלאים ההבאו אסורים בזיקים ובחוחים עבדום ויענו אותם וילחצום בחזקה. איש לא נעדר מהיות נפזר עצמם בחבל נמרק דבר יום ביומו, ארוחת תמיד נתנה למו לחמם לנפשם שתו להון ובאש תפרית ותמרורים לטפויי צערא. אוי לאזנים שכך שומעות. בנפול מגדלים, מגֻדלים בנעוריהם, כי זאת [עבודת] אלהים. המה חברו אל עמק הצירים עצורים במצרים בין צוררים. סוככים בכנפיהם דלא החבל להמית — או יכבסו במימיהם ויטהרו.

בואו ונחזיק טובה לעצמם, כי השליכו נפשם מנגד ויאמינו בה׳. נבחר ממות נפשם ליראי ה׳ ולחושבי שמו. אמיץ לבם בגבורים לקדשו במקדש המעוז לאמר: אחד אלהינו אחד אדונינו ומבלעדיו אין אלהים. לא הועילה שפתם לטמון מוקשים בחלקלקות שתו למו, להכשיל עלימו לשונם להפילם

במהמורות. הלוא טרם עלה הכורת ונמסרו לקוסטינר ב ה ש ע נ ם ת ח ת ה ע ק[א], המתיקו לדבר צחות בשיחות רוחות פתות אותם פתאום להפוך שפה אחת ולקרא בשם דתם — באמור להם: למה תמותון לנגדנו כבני עולה שישובו מדוקרים? שובו וחיו, וטוב הארץ תאכלו. וטבלתם — בואו, וכבו את האש של עצי המערכה האח המבוערת אשר לפניכם. בנים ובנות תולידו, תטעו כרמים לאכול פריהן.

והמה מרו ועצבו, זעקת שבר נאקו נאקת חלל, תלאי על גבי תלאים, הַשְׂחֵת שָׂרוֹף וְכַלֵּה תהי השריפה לשריפה, והחומר יהי להם למרמס לעוף השמים ולבהמת הארץ. כי אנחנו נעבוד את ה׳. זה היום שקוינוהו לקדש שם אלהינו המקודש. לא נפרוש כפינו לאל זר. לא נמכור את נפשנו בלחם ונזיד עדשים, עדשי רענן, תענוג העולם. הכלל — מרגלא בפומייהו כי לא ישגו ולא ירעו. נחנו פשענו ומרינו ושפטנו מלכנו. ברוך דיין האמת.

ידו פרש צר לטבוח טבח, ולו הכין כלי מות. והאביונים האמללים הולכים בלי כח למקום המשפט בחחים ובחריצי הברזל להציל ממות נפשם. הולכים כפעם בפעם לקראת נחשים. אם יעברו תורה יחליפו כח באמור אליהם: הנה האש והעצים — ואתם השה לעולה. גם שָׁם שפת אמת תכון לעד. אתם אמרו ליכא ברירה. עשה לך שרף, כי נפשנו חכתה לה׳. אז חמת מלך מלאכי מות ארייה לנזיזה וקם קדושי ישראל והכריע. ויתנם למשרפות אש — הגדל המדורה. ובעלות הלהב עלתה נפשם, יצאתה באחד. ותלכנה בכנפיהם פרודות אל נחלת אביהן להן, אל המקום אשר עין לא ראתה.

הנהיה כדבר הגדול הזה? עם חרף למות נפשו, לקדש שם שמים ברבים כאלה הישרים בלבותם ויקרבו את עצמם חלבם ודמם לקרבן עולה כליל אִשֶּׁה לה׳. כאלה יעשו ליום עולה תמיד עד תומם. אם לא יֵרא ה׳ וישפט השארית הנמצאה ויפן אלהים בעדם. ועיננו נגרה מאין הפוגות. יחדו נתקו מוסרי לבבנו מאשר לא עצרו כח לפני השאת והשבר וימירו את כבודם. הלוא כי מסך אלהים בקרבם רוח אחרת. אחר כמה אבות נזיקין השתרגו עלו על צוארימו וכל התלאה אשר מצאתם. אוי להם מעלבון נשמתם, כי נמצא קנקנים

א) הקדושים נמסרו כבר לקוסטינר והעלו על מערכת העצים להשרף, ועוד נסו לפתותם ולהעבירם על דתם.

מרועעים. לא הבינו לאחריתם כי גם חפשה לא נתן למו, ואולי גם עלימו תעבור כוס ויכלו באפס תקוה.

מי יתן דמי לו? מי לא יחגר שק יתפלש בעפר, ישב באפר, יבכה את השריפה? מי ישקיט שאון לבם ומי ינחמם אל כל העם ברעה אשר הנם שם מוטים להרג, דרושים לכל חפציהם נשיהם ובניהם וטפם, כי לא פורש מה יעשה להם. שם שופכים שוכבים למעצבה, מייללים בכי נהי תמרורים; עומדים צפופים וישימו אלהים כסלם.

ועתה זרע אמת כהני ה׳ — במה יודע איפא, כי כל בני ישראל ערבים זה לזה לעיני העמים אשר הפיצנו ה׳ שמה — אם לא עתה נקום לקול זעקת אלה האביונים העניים להנקם מאויביהם מן הארץ אשר אררה ה׳? ואם אין כח אבנים כוחנו להלחם עלינו בחזקה, הן ה׳ יעצור בעמו והוא יריב את ריבם, והנגלות לנו לעשות עד היכן שכח ידינו מגעת.

אמנם כי אתם עם, ראשינו אלופינו המסובלים בתורה ובמצות, על פיכם תהיה ולכם משפט הבחירה. ואם טוב הדבר לפני תפארתכם — זאת עשו למזכרת עון לפני ה׳ אל הארץ חלאתה בה: לגזור גזירה לגזירה, ה ע י ר תְּשָׁאֶה ש מ מ ה; ב ל י ה ל ע ר ב י ו ע ב ר י, ו א ל י ש ב ו ש ם ל ס ח ר ה, ו א ת נ נ ה ל א ת ש ו ר נ ה ע י ן ר ו א י במשא ומתן אפילו בשוה פרוטה. אפס למחראות תהיה, וארור כל עובר דרך הלזו, ותהי נשמה. ידעו כל יושבי בה, כי יש אלהים בישראל, וכלנו בני איש אחד נחנו. לית דמא דהך מהך סומק טפי. וביום מחר כי תבא גם קנאתם גם שנאתם חזקו למו, המה יראו ויבושו, כי ארורה האדמה בעבורם. אולי קנאת ה׳ צבאות תעשה זאת המארה, ישלך בם. ולו ישמע אל, יחיה לפניו הפליטה הנשארת, ואנחנו נהיה נקיים מה׳ ומישראל ושלום.

מי יתן בספר ויוחקו, נוכל להעמיק משכיות לבבנו. אכן דברים שבעל פה לא נתנו לאומרם בכתב. ואם עד הנה לקול מר צללו שפתינו, גבול שמנו בל יעבורון דסמא דכולא שתיקותא[א]. האיש הלזה גברא דרחיצנא עליה י ה ו ד ה

א) ובעיקר הדבר אנו עוברים ב כ ת ב בשתיקה (עיין ע״ש ערך סמא). האנוסים שמו דבריהם בפי שליחם, שהביא את המכתב; ואולם בכתב היו נזהרים שלא להכנס בפרטי הענין, מפני איזה חשש של סכנה.

אשר גבר מאחיו, מעוצר וממשפט תאותינו לֻקח לבא למלאות את מקומנו, להיות לנו לפה. ואמנה כי לא איש בריא הוא והתאמץ לעלות לעשות רצון קונו. יאמנו דבריו אתכם דלאו איהו מהדורי מילי יכלכל דבריו במשפט. יגיד לכם תעלומות לב שלום.

*

ה. כתב שני נכתב בליואנטי.

מה נמרצו אמרי יושר, השומעים את ריב ה׳, אתנים מוסדי ארץ, החרדים אל דברו; לבשו בגדי רוגז ועטו מעיל קנאה; היה צדק אזור מתניהם וברות שפתותיהם עשו נפיחה ויחלצו לפני ה׳ למלחמה. כאשר שמענו כן ראינו כי אנשי מופת אתם, חכמים חקרי לב. קורא לכם גודרי פרץ, אשר על פיכם יהיה כל ניב שפתים צדק דברים המצודקים אשר יתנו יקר לבעליהן. חזקים כראי מוצק.

שַׂשנו כגבור אורח מצותכם. קמנו נתעוררנו, חשנו ולא התמהמהנו לשמור אורחות משפט, צדיקים הלכו בם. קראנו כל הקריאה קול רם על גבי הבימה לעיני בני עמנו, במושב זקנים טף ונשים קהל ועדה, בשום שכל מפורש באר היטב — למען ילמדו ליראה כל ירא וחרד אל דבריכם.

ברוכים אתם לה׳. יפה גזרתם, יפה שמעתם, יפה בחנתם. יישר כחכם ששברתם זרועות רשעים, היושבים בעיר הדמים, בכנפיה דם אביוני עמנו. הטיבו אשר דברו שפתותיכם, שפתים ישקו, קבעתם הלכה לגוי בלי דרך לחזיז קולות. יראו חתת ויראו, כי ילפתו אורחות סחורותיהם ונסרכו ממגורת רוחותיהם. יעלו בתוהו ויאבדו, גם המה בבכי יבואו, יזעקו מכאב לב וענתה בם רשעתם, כי זאת העיר שיאמרו כלילת דופי לשממות עולם תהיה. ונודה לכם סלה. כי כאשר דמינו כן היו בצדק אמרותיהם ישרים לא עצרו במילין לשלח רצוץ זה דרכם שכל למו ומי לה׳ אלהינו לפעולותיכם יתן צדק, יחזיק בנו ויקום למעוז בעוז גזרתכם בכל מעשה תקפה וגבורתה לא נטה ימין ושמאל.

אמנם ידענו כי כן לא ימנע מצדיק אורם לעשות עוד משמרת למשמרת, לחזק מוסרותיכם בקשר של קיימא, חותם בתוך חותם על כל אָלֶּה הכתובה. ואם

מעט ותוסיפו בם והיו לאות לבני מרי לחוטאים ולפושעים אשר יעבטון אורחותם. כי אכן נודע הדבר. קול שאון מעיר דברי הזָיְפים[א] מכתבים עמל — כתבו להתר אגודות, לנתק מוסרות, הנותנים טעם לפגם למען כחש לעשות דרך חסדים.

משרתי אלהינו יאמר לכם, ואנחנו שמנו אמונה אזור חלצינו, תקענו יתד כונתנו במקום נאמן ואפילו כל רוחות גבוהות שבעולם אין מזיזין אותה ממקומה כי אנשי קודש אתם. וכאשר ישאל איש מפי אלהים כן היוצא מפיכם אין לגרוע. והעולה על רוחכם היא תקום והיא תהיה, אל נא יהי מקום לזעקת ענות אתם שומעים. אלה בני פרץ הפרוצים בעדיות שקר, העדה הכרת פניהם ענתה רשעתם כי תאנה הם מבקשים למען חלל את שמכם המקודש. נתנו עיניהם בממון להביא אל בית האוצר, אל פועל אחיהם הריעו, זה מעשה כספם אין להם שמירה אם נמצא שם שמים מתחלל ח״ו. חלילה לכם שופטי כל הארץ אשר החרש תחרישון לקול ענות הלושה, קול דמי אחינו הצועקים אלינו מן האדמה מתת נקמת ה׳ במדין. הלא טהר ידים יוסיף אומץ, לא יחמול ביום נקם; יראה בעלבון של עולם עלה לשמים שיאם, והחי יתן אל לבו. את סף רעל קבעת כוס התרעלה שתו מצו אחינו עצמינו ובשרינו. ומה גם עתה כי הגדילו שבו וישבו; שבר סל שבר הוסיפו דָוָה, לקחו מידים כפלים שנים עשר על שנים עשר הראשונים[ב], חלקו באש ואכלום. הילכו שנים בלתי אם נועדו לכפר להתגורר ולהקרת להם היראה עמל ויגון ואל יוכח איש ישם וישיב בראשו. מדוע לא תקצר נפש העם ומשמועה רעה לא יתן לה מגינת לב? ההיתה כזאת מלפני גלות יהודה מעל אדמתו? אבני נזר מתנוססות, תשתפכנה אבני קדש כדכד ואקדח וכל אבן יקרה אל נטל החול אל שפך הדשן, אל תקראנה אותם כאלה כתות של מלאכים שרפים עומדים אשר נגואלו בדמם ויתנו לנחלתם אור לשבת בבית אלהים עולם ועד.

זכרו זאת והתאוששו, ואלה יקומו ויעָזרכם לאֱמֶק הגדיל כה גזרתכם. המזכירים את ה׳, אל דֳמי לכם. תקולל חלקתה בארץ עד ההרס. תאמרו:

א) כוונת הדברים למה שעשו היהודים באנקונה עצמה; הם מחו בהכרזת החרם על העיר ושלחו אגרות לקהלות הליונטי שלא להסכים לחרם זה (הפרטים מבוררים למעלה).

ב) בחדש אייר נשרפו י״ב נפשות מהאנוסים, ובחדש תמוז הוסיפו ושרפו עוד הפעם י״ב נפשות. אגרת זו נכתבה אחר המאורע בחדש תמוז.

מה לנו לבני צרויה[א] המשיאים את לב העם כי סרבים וסלונים הם, ומכשול עון.

והחרש אל תחרישו. הגישו עצומות, הוסיפו תוכחות עוד תוסיפו צרה עליהם, דרכו קשתות, שלחו ברקים אף יתהלכו. חרב אל הבדים משחית אף וחימה, יתמלאו רוגז בם; יעל עשנם כעשן הכבשן, לעשות נקם באויביהם. הבו תנו את יושבי העיר ההיא בחרבות ורמחים שפתותיכם; לא ינקה כל הנוגע בם. הבו לכם דברים בגערה, דרכו כן תכלימום לדוברים סרה, מאשרים זדים חושבי מזימה בל יוכלו. עקב היתה רוח אחרת עמם ועזבו ברית אחים גירו בהון גירו. הגירום על ידי חרם; כתבו עליהם כטוב בעיניכם, הודיעום על מה תריבון, כי אל ישובו לכסלה ואל ישיאו את לב אחיהם בלבבם, להחזיק ביד מרעים וידי עושי עבֵרה. על שכם ישאו ובני פלג יקטן, פן יהיו לפוקה וכשלו בם רבים חיו. כי אנחנו וביתנו נעבוד את ה׳ כל הימים. ובחנונו נא בזאת, אם לא בבנינו ובנותינו ובכל מחמד עינינו נקומה ונעלה, נחלק חושים לפני מעלתכם אל כל אשר רוח בם הטובה תנחנו. והיוצא מפיכם נעשה, כי על פיכם אנו חיים. ואם רוח על פניכם יחלוף עוד ברכה[ב], יהיה לרצון לפני מעלתכם כאשר שמעה אזנינו ותבן מפי ר׳ יהודָה. אם תבעיו בעיו ערכו לפנינו משפט שאלתכם אל תעצרו במילין. אנחנו נרבה ולא נסור, נעשה ונשמע ולא יפול צרור ארצה — ויהי מה.

העמיקו שפה או הגביהו למעלה, ואם יש לדבר בם אל רוממות הדוכס יר״ה או אל שריו ועבדיו הסרים אל משמעתו גם זה יקל מעלינו להשיג מבוקשינו בכל אות נפשנו, הן לענוש נכסים ולאסורין, כל אשר נחפץ. הלא זה הדבר כי ה׳ נתן חן העם בעיני המלך והשרים, ויש אלהים אשר לא יעשה עמנו רק טוב חדשים לבקרים. אלהים יכוננהו, יגדיל את כסאו יאריך ימים על ממלכתו, כי צדקה עשה להנותינו כהיום הזה. ויהי לנו למחסה ולמסתר, מגדל עוז ועמוד ברזל כאשר על צוארינו נרדפנו במוקשים שתו למו. ועוד ידו נטויה להיטיב עמנו להנאתנו ולטובתנו. עוז יתן להחזיק נשק התוף והנבל. לא ישבתו העם ממלאכתם אשר המה עושים ויכינו את אשר יביאו

א) הכותב השתמש במליצה מקראית (שמו״ב יט, כג) וכוונתו לבני אנקונה המוחים בחרם שהטילו על העיר.

ב) ברכה המובן: לגזרת חרם; הספרדים אומרים על חרם ברכה.

לעשות והותר הרבה מאד. ועוד מעט על משפטו ישב והתבוננו על מקומו יורדי הים באניות, והיתה להם מסילה בכל המקומות אשר סביבותינו. ובדבר הזה אנחנו מאמינים באלהים אמן. כי ימין ושמאל יפרוצו הרְוָחות וההכנסות, ובאו ממרחקים אישים תרים וסוחרים אשכנז וריפת ותוגרמה והחזיקו בכנף איש יהודי לצוד ציד הסוחרות להביא. כי פה יתנו מכרם, ונקבצו אליה כל הגויים מסביב. זאת תהיה לנו בעזרת השם העיר לעזור ממכאובותינו ומעצבון דאגות רוחנו, כי יאמרו בגויים, הגדיל ה׳ לעשות, הרחיב לנו. וכה נעשה חיל מבלי תפקד ותזכר על פינו עיר שקורא לה עקובה מדם. עתה תצר מיושב וקרבו מבלעיה. הלא מידכם תהיה זאת, ובגלל הדבר הזה תשאו ברכה מאת ה׳ וגם אנחנו נלכה תמיד שחוח לפני מכ״ת ובברכים כורעות נשתחוה ונשובה אליכם. בתוספת שלום רב לאוהבי תורתכם ולכם שלום.

(נדפס מתוך כתב יד בקובץ Rev. d. Etud. J. כרך י״ו).

*

חזון הקדושים אשר נשרפו באנקונה.

ז. מי ימלל גבורות ה׳ אלהים קדוש משכני עליון, יגיד מראשית אחרית כבוד ה׳ הדר אלהינו עֻזו ונפלאותיו אשר הראנו יקר תפארתו גדולתו ומלכותו בכל משלה.

מי בשחק יערוך מי כמונו, מי . . . מראות אלהים ראו עינינו, בעיר תהלה קרית משושנו, בנוה איתן המקדש המעוז עוז וחדוה במקומו.

מי זה אמר ותהי, כי עמנו אל מתהלך בקרב מחננו, משביע בטוב עדיֵנו, יעשה למחכי לו.

מי שמע כאלה, מי ראה או ידע היכל ה׳ היכל ה׳ החצר הפנימית כאבן ספיר ותרשיש ומראה הנוגה סביב — מראה כבוד אלהי ישראל, אדון החסד והרחמים. תמול אנחנו ונדע אתנו חוזה כסא כבוד מרום מראשון. עליו יהיה גשם מטרות עוז, קרנים מידו לו. עין בעין נראה נוגה כבוד חצרותיו וטירותיו משכנותיו ואֻלמיו.

הביאנו המלך חדריו: כל אבן יקרה מסוכתם מחֻקה על הקיר סביב סביב, נקראו בשמותם עלי אדמות גבורי כח עושי דברו קדושים המקדשים שמו אשר הערו למות נפשם.

מי האמין לשמועתנו על שמותינו המה בכתובים אותיות בולטות פורחות בנס הן עומדות לכל רוח יפרשו לקול הקורא: הנה שכרם אתם. לכלם בשם יקרא זכרון לפני ה׳ תמיד.

זה יצא ראשונה: נקי כפים ובר לבב שמעון הזקן, קדוש יאמר לו, כי לא פורש הטוב הצפון, עין לא ראתה.

והמכתב מכתב אלהים: זה שמו אשר יקראו יוסף אוהב — אהבה בתענוגים התענוג הנפשי, באדמה לא תחולק במחיר בעפרות זהב. שמו נאה לו.

טהר לב הקדוש יוסף פאפו טרף נפש באפו של רודף מכבודו ינורו אלים.

וימצא כתוב שם טוב העולה על גבי נזר הקדש והוא כהן לאל עליון החסיד אברהם כהן כחתן יכהן פאר תחת אפר ומחק מכתו ירפא.

יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם שמו שמואל גוואשקוי בקוראי שמו בשם יכונה ישכון לבטח נפשו תגיל בה׳.

לזכר עולם יהיה צדיק קורא לו שם אברהם צארולייף צרור בצרור החיים יושב בסוד משחקים ויעלוז.

יזכר עוד בשמו אשר פי ה׳ יקבנו הולך תמים ופועל צדק אברהם דספנייא ספון בחלקת מחוקק עֻזו וזמרת יה למרבה המשרה ולשלום.

לכבוד נהיה בתוכם בכתב מפורש זכר צדיק לברכה אברהם פאלקון יכון עולם לפני האלהים כי על כל יתגדל.

מיושר על המחוקה שם השלם שלמה יחייא שואב מים בששון ממעייני החיים והשלום.

נזכיר כי נשגב שמו השם הטוב יעקב מוצו מצא טוב ויפק רצון מה׳.

נבחר שם מעושר רב שם טהור ונקי משה פאצו, עבד ה׳ יפוצו מעינותיו מעיני הישועה.

לשמו ולזכרו תאות נפש יכונן על פניהם יצחק נחמיאס מנוחתו כבוד פרח יפרח ויגל.

שם לו על פני הבית לאיש אלהים קדוש יוסף ורדאי רד עם אל ועם קדושים מלך ביפיו תחזינה עיניו.

מכתב פתוחי חותם מפֻתח שם נקי וצדיק שלמה אגואדים נפטר באהבה רבה להקדיש שם אלהיו לבקר בהיכלו.

אור נגה על שם איש ירא ה׳ דוד נחש, נחש עלי דרך ברית אלהיו על כן ירים ראש.

שם עולם נִתן לו לטוב לפני האלהים יוסף מלכו, נתן עוז למלכו, הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו.

גדול שמו ומהולל שלמה פינסו, יאכל פרי מגדיו ופרי מעלליו, נפשו בטוב תלין.

נכתב ונחתם בטבעת המלך שם נקי וצדיק הקדוש יוסף ברצילון ולשכינת אל על ראשו ישא ברכה מאת ה׳.

זה יכתב ידו לה׳ ובשם יעקב יכנה יעקב מונטאלבאנו, מעמל נפשו יראה ישבע וחפץ ה׳ בידו יצלח.

טוב שם משמן טוב קדוש ונקי אברהם לובו, בו יתהלל צור ישראל קדושו יכבד בעיני ה׳ ואלהיו היה עֻזו.

בהיר הוא בשחקים מבהיק מסוף העולם ועד סופו שם יעקב כהן, קדוש יאמר לו נזר אלהיו על ראשו.

לו תואר לו ולו הדר שם דוד ראובן, בין העומדים האלה הכי נכבד בה׳ יעלז יגיל באלהי ישעו.

נקרא בשם בְּצַל אל... וסר מרע דוד צדיקאירו, יזל צדק ויפרה במנוחת שלום השקט ובטח.

אשת חן תתמוך כבוד, מתהלכת בין החיות ונקראה בשם מיאורה, הוד והדר לבושה, מנשים באהל תבורך.

עינינו יראו וישמחו איש איש על גדלו באותיות כל הכתוב לחיים הנצחיים. נשב עולם לפני האלהים נחזה בנועמו, נבקר בהיכלו, ירוממנו בקהל חסידים ובמושב צדיקים יהללונו, נפשנו תגיל בה׳.

מי יורה דעה, יבין שמועתנו, ישמח בשמחתנו בבא מלאכי שלום לקראתנו, משרתי אלהינו עם נפשות חסידיו היושבים ראשונה במלכות. כלם נעשו כתות כתות ולהם ראש אחד. יצאו אלינו ויקדו וישתחוו.

אדם קדם לפנינו ויברך ברוך אותנו. נח ינחמנו. אברהם יגל, יצחק ירנן. ישמח ישראל, יעקב ובניו ירונו בגאון תפארתנו. משה לא יחשה, אהרן ירון. ישישו בשמחה שמואל ואליהו; עמם חבל נביאים — ברוכים הבאים הריעו לנגדנו. כלם כאחד הטיבו נגן, הרבו שיר המעלות לעלות אל בית ה׳.

מצאונו השומרים שומרי הגן הציגם מושל עמים למשמעתו. פתח פתוח מצאנו. באנו אל המלון אשר הכין לנו צור מחסנו ומבטחנו. מעשי יוצרנו נעלמים מעיני כל חי. לא ידע אנוש ערכם, לא ידעו ולא יבינו טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו, המשביע בטוב עדינו, המחדש כנשר נעורינו.

יגדל כבודנו וירום הדרנו בתוך הנפשות הטהורות נשיאי אלהינו אשר בתוכנו עם כל צבא החסידים מימיננו ומשמאלנו — עטרותיהם בראשיהם, נהנים מזיו שכינה.

ראינו שמים חדשים וארץ חדשה, ארץ מטוהרה, האור הגמור אור שבעתים ומעלות הוכנו אל נפשות הקדושים תחתיים שניים ושלישיים. הקטן יהיה לאלף ואשר נחשבו לנבלי חרם עם בזוי ושסוי ישנם פה עמנו היום כלם אנשים כעצם השמים לטוהר. כי שמו באלהים כסלם בעולם הֲכָלָה ובמקרי הזמן ותלאותיו קבלו בשלום באהבה ויברכו את אלהים בלבבם. המה הגבורים מאריות גברו על יצר זה. נתקו מיתרותיו וחבליו ועל במותיו דרכו לבלתי תת לו מעוז להשתרר על נפש השכלית. וכאשר הגיעו אל שערי מות ערבה להם מות מחיים לרצון להם לפני ה׳. הם יקחו חלקם אשר נתן למו אלהים בזה.

זאת מנוחתם עדי עד; פה ישבו, ה׳ עליהם יחיו.

מי ישיר את שיר ה׳ בתופים ובמחולות כמונו היום. התענגו על רוב שלום יושבי עולם תוהו.

והן לא בידם טובם בהתהפך כחומר חותם טובו הנפשי ואבד אשרו בענין רע . . . אהלים לשומם משמרת הקדש הישרים בלבותם והנה רשע מכתיר את צדיק, יתקפהו לנצח להתגבר ולהתנשא עליו בחמת רוחו ובחזקת היד ירדנו בפרך לעיניו ורגז ושחק ואין מציל.

הנה מקומנו אתנו, שלום מפחד ולא שבט אנוש עלינו; לא יבריחנו בן קשת ובן עולה לא יעננו. נחנו נעבור חלוצים רצים ויצוא ושוב כמראה הבזק בתוך הגן ונשב בסתר עליון ובצל שדי נתלונן.

רואים אנחנו פה את המקום מרחוק ארץ מאפליה, עמק הפגרים עמק עכור צלמות ולא סדרים. מקום המשפט שמה המעוף מצוקה, אופל מנודח וחשך על פני תהום. שם גפרית ומלח שרפה, דם ואש ותמרות עשן, משלחת מלאכי רעים. כלבים עזי נפש אריות שואגים דובים שוקקים בלהן וזעון ועקן[א], בכשיל וכילפות יהלומון ראש פרעות אויב. בחרולים וקמשונים תחת אחד השיחים מנתחים בני אדם נתחים נתחים. תהי להם השריפה לשריפה והקול נשמע נהי בכי תמרורים צוחה ויללה ונאקת חלל. יצעקו מרה ואין אומר השב כי דבר ה׳ בזו והפרו מצותיו: דקדקו על אסימון ועל הפרוטה. לא שתו לבם מהחטיא רבותים ולחלל את קדש ה׳. על כן אחריתם להכרית להתקלע בתוך כף הקלע, חרפת עולם ינתן למו.

ראה ראינו עוני אנשים והכרנום — היו בבני תבל מהיושבים ראשונה. אי חסיד אי עניו ידיו אמונה, קראוהו קדוש ה׳ מכובד, וצדיק יסוד עולם. פה נתגלו מומיו הוא אמון, הרבה אשמה ומריו טמון בחבו, שבע תועבות בלבו. עשו בו אחזת מרעיו שפטים, ימטירו עליהם ברד, ואש מתלקחת הפחד והפחת והפח; ישמידו פריהם ממעל ושרשיהם מתחת. המביט לארצם ירעד ימעד יחרד וילפת, כי שם רשעים יכחדו תמו נכרתו ההוללים ומחללים שם שמים בפרהסיא ויאמרו לא יראה יה. נפרצו נגזרו אל פי שאול, משנה שברון שברם. אהבו כספם והונם ורכושם מנפשם, אהבו חיי הבל שבין לילה הם ורוח יקחם. ימאסו בארץ חמדה, ארץ חיים הנצחיים, שכחו יוצרם ביצרם ומחוללם בחלולם. המירו טוב ברע והקיים בכָּלָה, הנכבד בנקלה. על כן ישתו ולעו כוס חמת ה׳ מלא מרורת התרעלה ומגחלי רתמים וחצים שנונים, חמת תנינים וראש פתנים הרבה, תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה.

אשרי מי שבא לכאן ושלום ומישור ילך אתו, ובא אל הבית הזה לתת לו מהלכים בין מעמד הקדושים, בין אבות עולם מלאכים אישים ותרשישים. לו תדעו תשכילו זאת אחינו אנשי שלומנו, תבענה שפתותיכם תהלה על פדות נפשנו. ואתם גם אתם תיקר בעיניכם תמותה לתת לאיש כופר נפשו וינפש הנפש, ויתנגף הגוף המעופר בעפר על שפך הדשן ושׂרף עולה כליל הבשר והדם דם זבחיכם ישפך. והטהרתם מנשמתכם לריח ניחוח לפני ה׳ תמיד.

אל יסיתו אתכם נקודות הכסף הטובות המדומות בשפתי חלקות, אל

[א] עיין בראשית לו׳, כז; וכאן הם כנויי שמות למלאכי חבלה.

תתאוו לשלחנם. קראו בקול גדול אל הצר הצורר אתכם: שרוף וכלה וקדישי עליונים תכלה, איש ממנו לא יכלה. נחנו נעבור חלוצים לעבוד את ה׳. בידו נפקיד רוחנו אשר הוא עשנו ולו אנחנו.

אל תספדו ואל תנודו לנו כי מן המלחמה נסנו היום מחרדה למקהלות; עמק העכור לפתח תקוה. ומי האיש החפץ חיים שאין להם קץ, חיים מאושרים חיים מיושרים — ישליך את נפשו מנגד, ימות בעצם תומו יקדש שם אלהיו ובא שלום, ינוח בית היערה, יתהדר לפני מלך ובמקום קדושים ישיש ויעלוז ישמח ויגל כי יחזה אור שבעתים ורכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה׳ בם.

אנחנו אחיכם יושבים ועטרותינו בראשנו בעדן גן אלהים נשבעה בטוב ביתו הקדוש ובהיכלו.

(נדפס מתוך כתב יד בקובץ הנ״ל כרך לא).

*

ז. שבי אלמנה בית אביך, בית יהודה וישראל, רבת בנים אומללה, שכולה וגלמודה, כל היום וכל הלילה הורידי כנחל דמעה ועפעפיך יזלו מים מאין הפוגות.

טרם אֲכלה לדבר וחבר בעבורך על שברך אמרים מרים כלענה מרדכי מר דכא ושפל רוח, נעצב ונאנח — גם היום מרי שיחי רוחי חבלה, כי נפלה עטרת תפארת בנים נבונים נכונים לעדת ישראל למשמרת חסידים מיוסדים על אדני פז השלימות. כשרים טהורים עמודי הגולה, אנשים קדושים הנגשים אל ה׳, צדיקים חזקים כראי מוצק לעבוד עבודתו. אבירים כבירים אדירים כל חפצי בם. ימלא פי תהלתם חכמים מחכמים תמימים, אשר אין בהם כל מום. זקנים הגונים גאונים ברוב אונים דשנים ורעננים יהיו. בחורים יקרים וישרים שרים שופטי ארץ. אם בישראל נכבדות מְדֻבר בה, אשת חן תתמוך כבוד ה׳ ממקומו.

קומו ונשובה אל ה׳ אחי ועמי, נחפשה דרכינו נחנו פשענו ומרינו, תעינו פנינו לשואה ותפל — אש ה׳ ולהבה להטה כל עץ רענן נחמד למראה עץ פרי וכל ארזים. מאתו היתה זאת עלינו לרוע מעללינו כי מעלנו בו — לקחת

מאתנו כל נתח טוב, ירך וכתף. יען לא טהרנו מטמאותינו ותט אשֻרנו מני אורח חיים למעלה — גם הוא הסיר ממנו משען ומשענה. מבחר הצאן לקוח אל טבח יבוא. הגדיל המדורה בעברה וזעם וצרה, הרבה הפחים, הגדיל האש לקחת ממנו את מחמד עינינו ועונינו ענו בנו כי אבד חסיד מן הארץ, פסו אמונים מבני אדם.

על אלה ספדו והילילו, על צרתנו כי רבה ורעתנו כי כבדה מאד, ותוחלת אונים אבדה — העומדים בפרץ למחסה ולמסתר מזרם ברד תהפוכות הזמן ותחבולותיו ומצירי רשעים פחים בדרך עקש. לא אליהם התמימים אנשי חיל יראי אלהים המזומנים לחיי העולם הבא בלי צער ובלי יסורים. תכף צאתם מן המקום הזה מקור ההפסד ללכת עוד אל מושב הנצחי מקום המשפט לאלהים הוא. ויסעו מחרדה ויחנו במקהלות מלאכי אלהים קדושים משכני עליון. שמה ינוחו יגיעי כח ויאכלו מפרי דרכם מעדני מלך ה׳ צבאות, יראו צדיקים וישמחו, ורשעים יכשלו ברעה מדחי אל דחי סחי ומאוס.

ה׳ אלהים גדלת מאוד, בחנת בנת בניך צפוניך כי רציתם נסיתם צרפתם כצרוף הכסף. הכסיפו פניהם נכספה גם כלתה נפשם להדבק ולהתאבק עם ישני חברון חברים המקשיבים לקולך.

אשרי תבחר ותקרב לאכל לחם מן השמים, לחם אבירים לחם הפנים פניך ה׳. תפתח ידיך ישבעון טוב טעם ודעת לעד לעולם על מי מנוחות ונסו אנחות.

אשרי אנשיך, אשרי עבדיך אלה ההולכים כמעט רגע להרגיע נפשם לאור באור החיים. אשרי תמימי דרך דרכו קשתם נגד הזמן הרע הזה. והיצר יוצר עמל כי צוררים המה להם בנכליהם כליהם כלי חפץ לשחת כל בשר וכל חלקה טובה ישליכו כנצר נתעב ונפלו – באמור להם: לא מות תמותון, בלא עתכם עד אשר לא תחשך שמשכם תבואו בכלח אלי קבר. ט ו ב ל ע ב ו ר ב מ י ם מ ל ע ב ו ר ב א ש ו ת מ ר ו ת ע ש ן[א]. ועזבתם את בניכם ובנותיכם לבכי ולמספד ולקרחה. והם חזקו עתקו גם גברו חיל. נבחר מות מחיים לקדושים אשר בארץ והקדישו את קדוש יעקב.

א) עד הרגע האחרון התאמצו המסיתים לפתות את הקדושים ש י ט ב ל ו וימירו, ואמרו להם: טוב לעבור במים מלעבור באש.

אשרי אנוש יעשה זאת להתחזק באלהיו שלום יעשה לו. אשרי נוצרי עדותיו ההולכים שמחים וטובי לב לאהבה את ה׳ לשריפה מאכולת אש. אשרי אנוש יוכיחנו אלוה תוכחת חיים למעלה באור פני מלך. אשרי אדם עוז לו בך להניח חיי שעה ולאחוז בחיי עולם ועד.

השקיפה ממעון קדשך רב שמעון הקדוש בן מנחם. גדול כבודו בישועתך.

מה רב טובך הקדוש הזקן רב יוסף אוהב. אוהב טהר לב את ה׳ בכל לבבך ובכל נפשך.

יבא דודי הֶשִׂישׂ וְשָׂשׂ במלכו ובאלהיו, משיב חמה בן משיב חמה הקדוש רב יוסף פאפו מזרע פאפוס ולולייאנוס[א] הנהרגים כאות נפשם להשיב חמת מלך מלאכי מות מעל בני ישראל.

שפתי כהן ישמרו דעת הזקן הקדוש רב אברהם כהן. יתן ה׳ לראשך לוית חן עם משה ואהרן בכהניו.

הנה מה טוב ומה נעים הזקן הקדוש רב שמואל גוואשקון בקוראי שמו להלוך נגד החיים.

הולך תמים ילך בטח הזקן הקדוש רב אברהם צארולייה. צרורה נשמתו בצרור החיים את ה׳ מצאה מנוח.

צדקת תמים תישר דרכו, חכו ממתקים הזקן הקדוש רב אברהם פאלקון. כירח יכון עולם.

ויגש אברהם הזקן הקדוש רב אברהם דספנייה חסין יה ויקרא שם בשם ה׳ ועולה לא נמצא בשפתיו.

ימצא חן בעיני ה׳ הקדוש רב שלמה יחייא: חיה יחיה ויאכל פרי מגדיו.

מה יגל מאד הקדוש רב יעקב מוצו עקב היתה אתו רוח נאמנה למנה מתהלך בתומו צדיק.

אשריך עבד ה׳ הקדוש רב משה פאצו, אשר פצו שפתיך בעת נפטרת באהבה רבה ופיך ידבר דברים נכוחים וישרים להפיק רצון מה׳.

א) אלה המפורסמים בשם „קדושי לודקיא", שהיו בימי טריינוס קיסר; עיין תענית דף יח ע״ב.

אשריך הנעלה לתהלה עולה תמימה הקדוש רב יצחק נחמיאס. ינחמך ה׳ ואכלת ושבעת בתרומת הקדשים.

אשריך מי כמוך הקדוש רב יוסף ורדאי. ורדא חיורא שפירא דבמישר גנתא דעדן מישרים אהבוך לריח שמניך ההולכים מסוף העולם ועד סופו.

הולך בישרו ירא ה׳ הקדוש רב שלמה אגוואדיש. ישלם ה׳ פעלך ועליך תבא ברכת טוב.

אשרי איש ירא את ה׳ הקדוש רב דוד נחש. חש ולא התמהמה לשמור מצות ה׳, אשרי בניו אחריו.

יְאֻשר בארץ הקדוש רב יוסף מלכו. ישמח במלכו ובאלהיו אשר לא נשא לשוא נפשו.

אלהים יחנך הקדוש רב שלמה פינטו. שלם ישלם את הבערה באורך ימים עולם ועד.

ברוך אתה לה׳ הקדוש רב יוסף ברצילון. בצלו חמדת ושבת הוד והדר לבושו.

אשרי הגבר הקדוש רב יעקב מונטאלבאנו. יסודתו בהררי קדש, ישא ברכה מאת ה׳.

זכר ה׳ לעבדך לאברהם עבדך הקדוש רב אברהם לובו. בא יבא ברינה אל היכל קדשך ופעולתו לפניו.

אשרי שאל יעקב בעזרו הקדוש רב יעקב כהן ויקריב ממנו את קרבנו עולה ריח ניחוח. תנוח נפשו ותנחל נחל עדניו לנצח.

אשריך תפארת בחורים בני ציון היקרים הקדוש רב דוד ראובן. ראו בן חכם ישמח אב פרי צדיק עץ חיים.

טוב לפני האלהים הקדוש רב דוד צדיקיאירו: צדיק באמונתו יחיה.

מה יפית ומה נעמת אשת חיל עטרת בעלה לתהלה ולתפארת. נופת תטופנה שפתותיך למלאות דבר ה׳. רבות בנות עשו חיל בחכמה ובתבונה ובדעת ואת עלית על כלנה באמונה ובלבב שלם — הקדושה דונה מיאורה לא תסלה בכתם אופיר. מה יפו פעמיך בעלותך אל הר העברים מן הפרוזדור לטרקלין, כבודה חסידה בשמחה ובטוב לבב.

אחינו בית ישראל אנשים ונשים שאננות רוממוה הללוה גדלוה אשרוה, כי לזאת יקרא אשה ונשקפה כמו שחר והיו סחרה ואתננה קדש לה׳ וצדקתה עומדת לעד.

לאלה תחלק הארץ העליונה, ארץ ממנה יצא לחם לעובד אלדים ואכל וחי לעולם. ואנחנו נחלק חושים לאהבה את ה׳ אלקינו ולשמור מצותיו. לא נטה ימין ושמאל עד אשר ישלח משמים ויושיענו יודיענו אורח חיים נצחיים וזרח בחשך אורנו ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו לבטח ואין מחריד. אשרי המחכה ויזכה להגיע לראות נפלאות עד אין מספר בשוב ה׳ את שבות עמו ונפוצות יהודה יקבץ ברחמים גדולים מירכתי ארץ. אז ימלא שחוק פינו כי פדה ה׳ את יעקב. יבושו ויסוגו אחור כל עובדי פסל אלהים לא ידעום ובאו וראו את כבוד ה׳ ונלוו גוים רבים אליו לשרתו לא ישובו לכסלה. ואנחנו עמו וצאן מראיתו נהללה שמו בשיר, לדור ודור נספר תהלותיו ונפלאותיו אשר עשה. למען דעת כל עמי הארץ כי ה׳ הוא האלהים. לפניו יכרעו כל יורדי עפר, כל גוים יעבדוהו וישראל עושה חיל. זרעו לעולם יהיה כלו זרע אמת זרע קדש זרע ברוכי ה׳.

(נדפס מתוך כתב יד בקובץ הנ״ל).

*

ח. שֹׁמּוּ שָׁמַיִם, חָרְבוּ מְאֹד,
עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי קֹדֵר אֵלֵךְ:
מְחֹדֶשׁ זִיו שִׁיו בָּרַח כָּל־הוֹד.
גְּבָרִים נִצְּבוּ לִפְנֵי מֶלֶךְ,
הֲרוּגֵי מַלְכוּת לְפוּרָה דוֹרֵךְ.
כֹּל יִבְכּוּ עַל קְצִינַי —
הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ.

לִבִּי נִשְׁבָּר, נִדְכֶּה, קָצַר רוּחִי
לְסַפֵּר תְּלָאוֹת צָרוֹת דּוֹדִים,
כִּי מִצַּד עִלָּאָה נִגְזַר הָכִי:

גְּזֵרוֹת מְשֻׁנּוֹת לִסְפָרָדִים,
יִסּוּרִים וּמַכּוֹת קָשִׁים חַדִּים;
צְלוּבִים וּשְׂרוּפִים לְנֶגֶד עֵינַי —
הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ.

מִי הֶאֱמִין — בַּחֲצִי יְמֵיהֶם
נָדוֹנוּ מִדַּת חִנָּם וּשְׂרֵפָה!
יְשִׁישִׁים, בַּחוּרִים עִם רֵעֵיהֶם
חֵרְפוּ נַפְשָׁם כְּעֶגְלָה עֲרוּפָה,
וּלְעֵין כֹּל חֶרְפָּה וּגְדוּפָה.
עַל זֶה לִבִּי נָמַס בְּתוֹךְ מֵעַי —
הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ.

הִנֵּה אַבִּיעָה לָכֶם לְדֵעָה
שְׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים נִשְׂרְפוּ פֹּה,
וּבֵין כֻּלָּם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה;
פִּיֵּם מִדַּת הַדִּין, לֹא נָח זַעְפּוֹ,
וּבְמָרַת מַיאוֹרָה גַּם חָרָה אַפּוֹ.
נָתַן רְשׁוּת לְמַשְׁחִית עַל רֵעַי —
הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ.

חַם לִבִּי בְּקִרְבִּי וְלֹא אֶנָּחֵם,
עַל אֵלּוּ קְדוֹשִׁים אַרְבֶּה יָגוֹן:
רַב שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַחֵם,
רַב יוֹסֵף וּשְׁמוּאֵל גַּ׳אקוֹן;
ג׳ אִיָּר רַב אַבְרָהָם פַּאלְקוֹן

נִשְׂרַף גַּם הוּא יַחַד עִם אֱמוּנַי —
הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ.

זַלְעָפָה אֲחָזַתְנִי, בַּחֲמִשָּׁה בוֹ
נִשְׂרַף רַב שְׁלֹמֹה אַגְּוַואדִישׁ,
רַב יִצְחָק בֶּן נַחְמִיאַשׁ בְּקִרְבּוֹ.
יוֹם שַׁבָּת ח׳ אִיָּר לֹא אַחֲרִישׁ,
רַב משֶׁה פַּאגְנִיוֹסִים הָאִישׁ
עִם שְׁלֹמֹה פִּינְטוֹ הֵם יְגוֹנַי —
הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ.

נָשְׂאוּ קִינָה — רַב יוֹסֵף מוֹלְכוֹ,
אַבְרָהָם סִירִילְזִיָּא, דָּוִד נָחָשׁ,
רַב אַבְרָהָם מִסְפַּאנְיָיא תַּם לֵחוֹ,
נִשְׂרַף קְדוֹשָׁם שֶׁכֻּלּוֹ מֵרֹאשׁ,
מֵאַחֲרֵי־מוֹת קְדוֹשִׁים נִדְרָשׁ.
כָּל אֵלּוּ הַי״ג הֵם חֲסִידַי —
הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ.

יוֹם ז׳ תַּמּוּז שְׁאָר מְשִׁיחַי:
רַב יוֹסֵף בַּרְצִילוֹן, דָּוִד רְאוּבֵן,
רַב דָּוִד סַאקְרִיַאריאוֹ, יוֹסֵף וַרְדַּאי,
רַב יוֹסֵף פַּאפּוֹ, יַעֲקֹב כֹּהֵן,
שְׁלֹמֹה יַחְיָיא, גַּם לְנֶגְבֵּיהֶן
יַעֲקֹב מוֹנְטַאלְבַּן קְרוּאַי אַלּוּפַי —
הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ.

צַדִּיק יְיָ וְיָשָׁר מִשְׁפָּטוֹ:
אַבְרָהָם לוּבּוֹ קָדוֹשׁ גַּם הוּא שְׁמוֹ,
יַעֲקֹב מוֹסוֹ וְאַבְרָהָם כֹּהֵן אִתּוֹ
י"ב תַּמּוּז בְּפָרָשַׁת „בָּלָק" הִקְרִיב עַצְמוֹ,
וְכָל־אֶחָד יִחֵד הַשֵּׁם עִמּוֹ;
בְּכָל־לִבָּם קָרְאוּ שֵׁם יְיָ —
הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ.

וְאַתָּה יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן,
רַחֵם נָא עַל פְּלֵיטַת יִשְׂרָאֵל.
בִּזְכוּת קְדוֹשִׁים אֵלּוּ וּבְתַחֲנוּן
נְזִיל דִּמְעָה, תִּבָּנֶה בֵּית אֲרִיאֵל.
בִּזְכוּת שְׁלֹשָׁה אָבוֹת תִּשְׁלַח גּוֹאֵל
וְתִסְלַח פְּשָׁעַי וּזְדוֹנַי —
הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ.

(נדפס מתוך כתב־יד ב„הלבנון" שנה חמישית עמ' שמ"ג. שם המחבר נרשם בראשי הבתים: שלמה חזן יצ"ו).

רשימת המקורות

מחזור שלוניקי כמנהג אשכנז משנת שט״ו—שט״ז.

מחזור כמנהג פראג.

סדר ארבע תעניות כמנהג ספרדים.

סליחות כמנהג וורמיישא.

אבן בחן לר׳ קלונימוס בן קלונימוס.

עמק הבכא לר׳ יוסף הכהן.

שבט יהודה לר׳ שלמה בן וירגא (הוצאת חינא).

ספר יוחסין לר׳ אברהם זכותא.

שלשלת הקבלה לר׳ גדליה בן יחייא.

ספורי ר׳ אליהו קפסאלי (נדפסו בס׳ לקוטים שונים לר׳ משה לאטיס).

צמח דוד לר׳ דוד גאנז.

כרם חמד חוברת שמינית.

אוצר נחמד חוברת שניה.

גנזי נסתרות חוברת שלישית.

הלבנון שנה המישית.

המצפה (ירחון שיצא בפטרבורג בשנת תרמ״ה) חוברת א׳ וב׳.

הליכות קדם לר׳ גבריאל פאלק.

חמדה גנוזה לר׳ צבי הירש עדעלמאן.

קובץ על יד חלק ג׳ וד׳.

עמודי עבודה לר׳ אליעזר לאנדסהוטה.

קובץ עטרת צבי ליובל השבעים של גרטץ.

מבחר השירה העברית לר׳ חיים בראדי.

שאלות־ותשובות זכרון יהודה לר׳ יהודה בן הרא״ש.

שו״ת רשב״ץ (ר׳ שמעון בר צמח דוראן).

שו״ת הרשב״ש (ר׳ שלמה בר שמעון דוראן).

שו״ת תרומת הדשן לר׳ ישראל איסרלין.

פסקים לר׳ ישראל איסרלין.

שו״ת לר׳ ישראל מברונא.

שו״ת לר׳ יוסף בן לב.

שו״ת נחלת יהושע לר׳ יהושע שונצין.

שו״ת המביט לר׳ משה מטראני.

צידה לדרך לרבנו מנחם בן ר׳ אהרן.
אבני זכרון (רשימת מצבות של בה״ק בטוליטולה אשר פרסם שד״ל).
מקור חיים לר׳ שמואל צרצה.
עזר האמונה לר׳ משה כהן די טורסילא.
אבן בחן לר׳ שם טוב בר׳ יצחק אבן שאפרוט.
קובץ ויכוחים (ברסלא תר״ד).
מגן אבות לר׳ שמעון בר צמח דוראן (דפוס ליפסיא).
אגרת מוסר לר׳ שלמה אלעמי.
עקדת יצחק לר׳ יצחק עראמה.
צרור המור לר׳ אברהם סבע.
אור החיים לר׳ יוסף יעבץ.
כבוד חכמים לר׳ דוד מיסירליון.
מקוה ישראל לר׳ מנשה בן ישראל.
פירוש דון יצחק אברבנאל לס׳ דברים.
פירוש הנ״ל לס׳ יהושע.
פירוש הנ״ל לס׳ מלכים.
לחם יהודה לר׳ יהודה לירמא.
מאמר על הדפסת התלמוד לר׳ רפאל נתן נטע ראבינאוויץ.

Salfeld, Das Martyrologium des Nürnberger Memorbuches (Berlin 1898).
Zunz, Die synagogale Poesie des Mittelalters (Berlin 1855).
— Literaturgeschichte der synagogalen Poesie (Berlin 1865).
Graetz, Geschichte der Juden Bd. 7—9.
Goldmann, Das Judenbuch der Scheffstrasse (Wien 1908).
Kraus, Die Wiener Geserah vom Jahre 1421 (Wien 1920).
Brann, Geschichte der Juden in Schlesien, Heft III (Breslau 1907).
Ackermann, Geschichte der Juden in Brandenburg (Berlin 1906).
Frankel-Graetz, Monatsschrift, Jahrg. 1875 u. 1900.
Revue des études juives, t. 16, 31, 47.
Jewish quarterly review, vol. 20.
Zeitschrift für die Geschichte der Juden in Deutschland Bd. I.

הכריך השלישי (האחרון) הולך ונסדר ויצא בקרוב.

UNIVERSITY OF
3 1761 00 665 6